DE JEUGD VAN GROEN

1801 - 1827

C. TAZELAAR

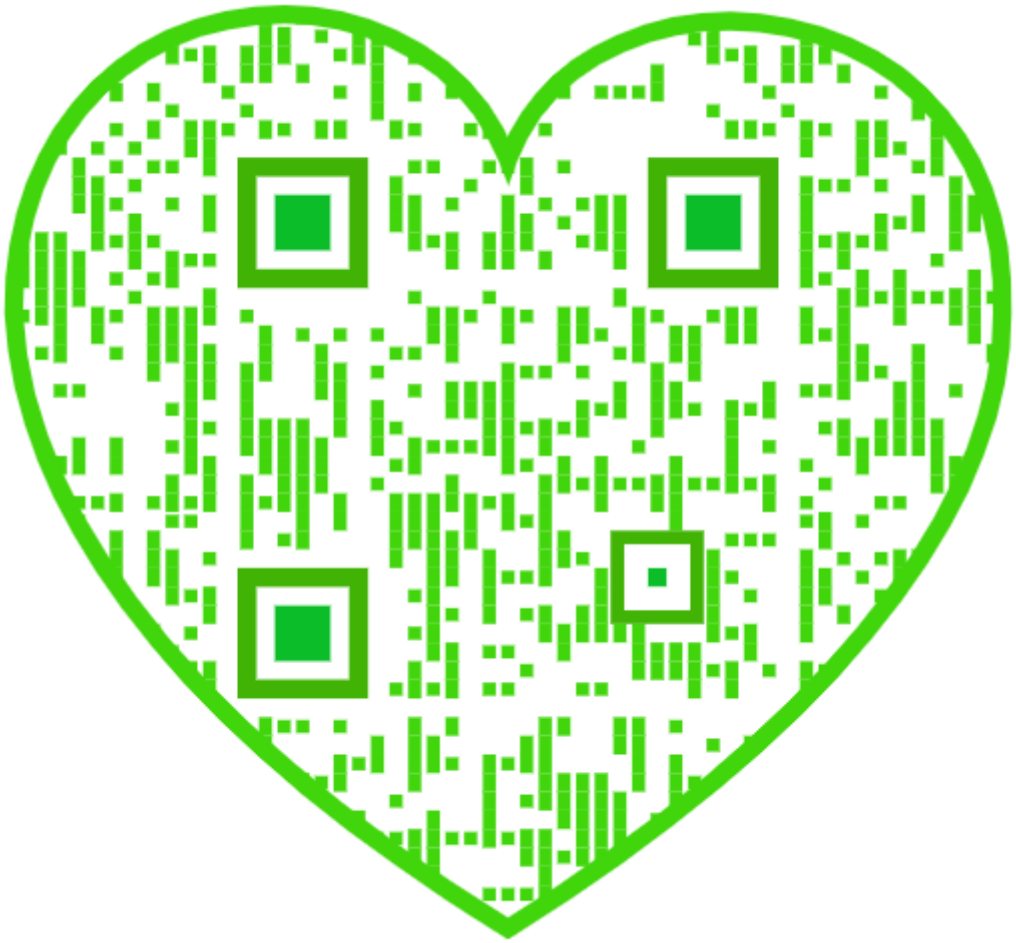

DE JEUGD VAN GROEN

1801—1827.

DE JEUGD VAN GROEN

1801-1827

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN DOCTOR IN DE LETTEREN EN WIJSBEGEERTE AAN DE UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM, OP GEZAG VAN DEN RECTOR-MAGNIFICUS DR O. LANZ, HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT DER GENEESKUNDE, IN HET OPENBAAR TE VERDEDIGEN OP MAANDAG 6 APRIL DES NAMIDDAGS TE HALF 3 UUR IN DE AULA DER UNIVERSITEIT

DOOR

CHRISTIAAN TAZELAAR,
GEBOREN TE WEESP.

UITGEVERSMAATSCHAPPIJ HOLLAND
AMSTERDAM — MCMXXV

AAN MIJN OUDERS
EN MIJN VROUW.

De voltooiing mijner academische studiën, waarvan dit proefschrift getuigenis aflegt, is mij een reden van oprechten dank aan allen, die tot mijn wetenschappelijke vorming en opleiding hebben medegewerkt.

Allereerst noem ik daarbij U, Hooggeleerde BRUGMANS, *Hooggeachte Promotor. Niet alleen mocht ik gedurende mijn studietijd velerlei vriendelijkheid en tegemoetkoming van U ondervinden, maar ook hebt Gij bij het tot stand komen van mijn proefschrift Uw tijd en raad voor mij willen beschikbaar stellen, en mij Uw zeer gewaardeerde hulp verleend. Blijvende aanspraken kunt Gij doen gelden op mijn erkentelijkheid voor al den steun, dien ik van U genoten heb.*

Ook aan U, Professor TE WINKEL *en Professor* BOER *betuig ik mijn oprechten dank voor het vele, dat ik op Uw colleges heb geleerd, en aan U, Professor* STOETT *en Professor* PRINSEN, *dat Gij mij, hoewel niet Uw leerling, bij het beëindigen van mijn studie behulpzaam zijt geweest.*

Wat betreft het samenstellen van dit proefschrift, ben ik, behalve aan mijn Promotor, bijzondere erkentelijkheid verschuldigd aan Professor Dr. A. GOSLINGA, *die, mede bewerker van de Brieven-Uitgave, waarop deze dissertatie steunt, mijn manuscript aan zijn kennis van het onderwerp heeft willen toetsen en op velerlei wijze mij heeft ter zijde gestaan.*

Voorts voegt het mij Dr. C. GERRETSON *te danken voor de bereidwilligheid, waarmee hij mij ten gebruike verstrekte het materiaal, dat voor de Brieven-Uitgave gereed werd gemaakt, en in 't bijzonder ook zijn assistent, den Heer J. E.* CANTILLON, *wien geen moeite te veel was mij van advies en hulp te dienen en van wiens uitgebreide kennis betreffende de stof ik een dankbaar en veelvuldig gebruik heb mogen maken.*

Gaarne betuig ik ten slotte mijn dank aan de ambtenaren van de Universiteits-Bibliotheek te Amsterdam en aan allen, die mij met hun belangstelling hebben gesteund.

INHOUD.

PAG.

INLEIDING XI

HOOFDSTUK I.

GROENS OPVOEDING, 1801—1818 1

HOOFDSTUK II.

GROENS ACADEMIETIJD, 1818—1823 56

HOOFDSTUK III.

GROENS STUDIE EN LECTUUR IN ZIJN ACADEMIETIJD. . . . 99

HOOFDSTUK IV.

GROEN VOOR DE KEUZE VAN LEVENSBESTEMMING, 1823—1827 . 155

HOOFDSTUK V.

DE GESCHRIFTEN UIT GROENS JEUGDPERIODE 204

INLEIDING.

„Uit Groens jeugd vóór 1828 is weinig bekend."
(W. H. de Sav. Lohman).

Als de grijze staatsman Mr. G. Groen van Prinsterer in 1873 den nieuwen jaargang van zijn weekblad „Nederlandsche Gedachten" begint, deelt hij mede, dat de tijd voor hem gekomen is om gevolg te geven aan zijn vroeger reeds aangekondigd voornemen, zich terug te trekken uit de polemiek van den dag. Door den dood van Thorbecke en Merle d'Aubigné „tot ernstig overleg omtrent verdere tijdbesteding, evenredig aan vergevorderden leeftijd en afnemende kracht" vermaand, gevoelt hij zich „genoopt, de spanne tijds, die nog overig is, te besteden aan toelichting van 't verleden...."

Deze beslissing, die vlak voor den verkiezingsstrijd van zomer 1873 misschien vreemd aandoen zal, rechtvaardigt hij met een vijftal redenen, waarvan de eerste is: „na veertigjarigen dienst". Daarmee stelt Groen dus den aanvang van zijn ambtelijken loopbaan in 1833, het jaar, waarin hij benoemd werd tot „bewaarder van het Huisarchief des Konings". Maar, zoo voegt hij zelf daarbij in een van de volgende nummers der „Gedachten", als hij nader zijn „dienst"tijd bespreekt, 1) „aldus vallen zes jaren weg, 1827—1833. In 1827 werd ik Referendaris bij het Kabinet des Konings". Het eigenlijke begin van zijn loopbaan ligt dus in het jaar 1827, maar, op zijn leven terugziende, beschouwt Groen de eerstvolgende zes jaren als leerjaren, waarin hij gerijpt is tot de taak, die hij in 1873 volbracht rekent.

Als zoo dikwijls verschaft Groen zelf hier dus den biograaf de gegevens: zijn levenshistorie wil hij verdeeld zien in drie perioden, tot 1827, van 1827 tot 1833, en na 1833.

De jeugd van Groen, die onderwerp is van ons onderzoek, wordt daarmee door hem zelf bepaald als de tijd van 1801, zijn geboortejaar, tot 1827, als hij de functie bij het Kabinet des Konings aanvaardt.

1) Ned. Ged. 1873, 21 Mei.

Aanstonds dringt zich hierbij de vraag op, waarom Groen zoodanige scheidingen trekt, waarom hij niet het jaar 1833 neemt als het eindpunt van zijn jeugd, doch het eigenlijke jaar 1827 handhaaft en dan de zes volgende jaren afzonderlijk stelt.

Die vraag nu beantwoordt hij, als hij voortgaat, na zijn conclusie dat zes jaren wegvallen:

„Zes jaren; juist die jaren, welke voor mij beslissend geweest zijn. Waarin ik, bijkans tegen wil en dank, uit het studeervertrek overgebragt in het middenpunt der praktische politiek, door den ernst der omstandigheden en het schrijven, toen reeds, van de *Nederlandsche Gedachten,* tot vastheid van beginselen geraakt ben.

Tot de zinspreuk: *Tegen de Revolutie het Evangelie.* Tot het leveren, reeds in 1831, van een *Schets* of *Overzigt,* waarin een niet twijfelachtige anti-revolutionaire belijdenis op christelijk-historischen grondslag, en aldus de kern van het in 1847 verschenen *Ongeloof en Revolutie,* vervat is." 1)

Met deze nadere verklaring is inderdaad het antwoord gegeven: de jaren 1827—1833 behooren niet meer bij de eerste periode, omdat Groen dan tot heel andere opvattingen komt, en behooren nog niet tot den tijd van zijn eigenlijk levenswerk, wijl de overtuiging, op welke dat rust, eerst gedurende deze jaren zich heeft gevormd.

Maar tegelijk licht deze verklaring omtrent het afzonderlijk stellen van een tijdperk 1827—1833 ons in, over wat is gebeurd. Een algeheele omkeering heeft zich voltrokken in Groens denken, zóó, dat wat vóór 1827 valt, in tegenstelling is gekomen met wat in 1833 feit is. Er moet dus binnen den kring van deze zes jaren een keerpunt liggen in Groens ontwikkeling, een keerpunt, dat beslissend is geweest voor heel zijn verder leven en een radicale verandering bracht in zijn denken.

Dat keerpunt nu was het jaar 1829.

Groen zegt het zelf in een van de „Historische Brieven" die hij plaatste in de „Nederlandsche Gedachten" van 1873: „1829 is voor mij een beslissend keerpunt", 2) en hij verduidelijkt dit als hij zijn herinnering aldus meedeelt:

„Hoe ik van 1829—'32, schier tegen wil en dank, langs een *providentieëlen* weg, door het *Kabinet des Konings,* geleid ben

---

1) Ned. Ged. 1873, 21 Mei. De cursiveeringen zijn van Groen.
2) Ned. Ged. 1873, p. 249.

naar de schatkamer van de voor Nederland en Oranje belangrijkste *Historische Brieven.*

Hoe ik, als Kabinetsecretaris, in het middenpunt der praktische politiek en in de krisis eener Revolutie, vooral ook door vertrouwelijken omgang met Christenen, de Eeuw der Reformatie en de zielsuitingen van de Nederlandsche geloofshelden in het martelaarstijdperk heb leeren verstaan." 1)

En in eenigszins andere woorden spreekt hij in een verder nummer van de „Gedachten" er nog eens weer over, duidelijker zelfs in sommige opzichten, als hij zegt:

„Te Brussel en 's-Gravenhage, van 1829 tot 1831 in de sfeer van *Réveil en Revolutie*, in een exceptioneel tijdsgewricht en in het centrum van politiek en polemiek, als ambtenaar en als publicist, ben ik tot *beginselvastheid* geraakt en tot een duidelijk aangewezen *levensbesteding*, met mijn aanleg en wensch overeenkomstig, gevormd." 2)

In de wijze van meedeelen ligt al de aanwijzing van een crisis, die ontstond uit een samengroeien van verschillende omstandigheden en voerde tot een geheel ander levensbeginsel en een nieuwe „levensbesteding", die dus inderdaad een keerpunt was.

Wat Groen hier vertelt, brengt als vanzelf een nieuwe vraag naar voren, een vraag, die hij dan ook aan de orde stelt in een van de Historische Brieven: „hoedanig dan was hij (ik) voor deze periode"; wie en wat was Groen in de jaren van zijn jeugd?

In deze vraag nu ligt de oorsprong van de hierna volgende studie.

Aanvankelijk was het mijn bedoeling, de jaren 1827—1833 te behandelen en de voorafgaande periode bij wijze van inleiding te bezien. Daartoe begon ik met na te gaan, wat Groen in zijn mededeelingen omtrent zijn jeugdjaren in de „Nederlandsche Gedachten" van 1873 bedoelt met „de sleur van gematigd liberalisme", die hij verliet toen hij naar Brussel ging, en met de bekentenis van „achterlijkheid" vóór 1828. 3) Maar bij dat

1) Ned. Ged. p. 313.
2) Ned. Ged. p. 345; de cursiveeringen zijn telkens van Groen zelf.
3) Eigenaardig is het, dat Groen hier het jaar 1828 als scheidingspunt neemt. Hij denkt daarbij wellicht aan zijn vertrek naar Brussel, waar hij de omstandigheden heeft doorgemaakt, die den omkeer teweeg brachten.

onderzoek, dat mij steeds verder terugvoerde in den tijd van Groens jeugd en tot een overwegen van de invloeden, die hij toen had ondergaan, werd het mij duidelijk, dat deze jeugdperiode uit biografisch oogpunt van groot belang is, en dat ze niet bij wijze van inleiding, maar afzonderlijk dient te worden bezien; ja zelfs, dat de jaren van 1827—1833 slechts behoorlijk behandeld kunnen worden, na een ontleden tot in bijzonderheden van wat daaraan voorafging; en dat allerlei trekken in het beeld van den lateren Groen eerst ten volle verstaan worden, als we Groen in zijn jonge jaren kennen. Zoo veranderde ik gaandeweg van koers en stelde mij ten slotte een beschouwen van deze jeugdperiode ten doel.

Deze keuze wordt, geloof ik, gerechtvaardigd, door de zoo juist genoemde mededeelingen van Groen zelf in zijn Historische Brieven. Want niet slechts geeft hij de signatuur van deze periode in verband met en in tegenstelling tot zijn lateren tijd, maar ook vertelt hij allerlei bijzonderheden, die, in hun onderlinge betrekking gezien, relief daarin brengen.

Zoo zegt hij, dat „aan de verstandige en liefderijke zorg van godvreezende en tederbeminde ouders" hij „het onwaardeerbaar voorregt eener christelijke opvoeding te danken" had; dat hij catechetisch onderwijs ontving van den in dien tijd zeer bekenden predikant Dermout; dat hij in de aanvankelijke studie der oude talen werd ingeleid door Kappeyne van de Copello, en op de Academie Van der Palm, Borger, Kemper en Bake tot leermeesters had. Voorts vertelt hij, hoe de studie der geschiedenis boven alles bij hem de voorkeur had en alles, wat hij las of schreef, van historische strekking was; hoe hij ook Bilderdijks leerling werd, maar door diens invloed niet werd meegesleept, omdat hij in zijn studie van Plato een tegenwicht had. In vrij scherpe zelfcritiek noemt hij zich in deze periode „liberaal-conservatief en conservatief-liberaal", al naar de thermometer wees, levend in de illusiën der nationale zelfgenoegzaamheid en in de veilige rust der vermijding van alle uitersten; maar hij betuigt aan den anderen kant, dat hij toch ook weer niet in alles meegaande was.

Deze en dergelijke mededeelingen staan min of meer op zichzelf; ze vermelden afzonderlijke feiten. Maar de personen, die Groen noemt, zijn allen mannen van beteekenis in hun tijd, en de verhoudingen, die hij aangeeft, zijn belangrijk in verband met wat we weten van den lateren Groen. Een bezien dus van dit

alles in zijn regelmatige orde en onderlingen samenhang kan uit biografisch oogpunt van waarde zijn en is, meen ik, uit dien hoofde gerechtvaardigd. Daarbij zijn dan voor ons ook van belang die factoren, die voor de verdere ontwikkeling van Groens leven en denken van minder beteekenis zijn misschien, maar toch elementen uitmaken van de historie zijner jeugdjaren.

De gang, dien we bij de behandeling van dit onderwerp te volgen hebben, wordt door het bovenstaande vanzelf bepaald. In overeenstemming met het biografisch karakter zal de bewerking chronologisch moeten zijn, in hoofdstukken-verdeeling aan de hand van Groens eigen mededeelingen. Deze wordt dan aldus:

Eerst bezien we de opvoeding, die Groen genoten heeft, maatschappelijk, intellectueel en godsdienstig; het gaat hier over den tijd van 1801, Groens geboortejaar, tot 1817, als hij student wordt aan de Leidsche Academie.

Het tweede hoofdstuk handelt over den, voor Groens ontwikkeling zeer belangrijken, studententijd, de jaren 1817 tot 1823; over den invloed, dien zijn leermeesters op hem hebben geoefend en den omgang met vrienden in studentengezelligheid en clubverband, beide als reflex van Groens belangstelling en opvattingen.

Het derde hoofdstuk is een beschouwen van Groens studie in dezelfde jaren 1817 tot 1823, en, daarmee in verband, zijn lectuur, als spiegel van zijn arbeid en intellectueele vorming; vervolgens van zijn beide dissertaties, die besluit en bekroning zijn van zijn studententijd.

In de vierde plaats moeten we bespreken de laatste periode van de jeugdjaren, den tijd van 1823 tot 1827. Ofschoon Groen in rechten en letteren gepromoveerd is en sinds het voorjaar van 1824 als advocaat te Den Haag gevestigd, behooren we toch, blijkens zijn eigen aanwijzing, deze jaren te rekenen tot zijn jeugdtijd. Het gebeuren van deze periode geeft daartoe bovendien allen grond, want dat is in hoofdzaak het zoeken van Groen naar een bestemming, die overeenkomt met zijn aanleg en sympathie, het zich richten naar telkens nieuwen koers, als een gelegenheid zich opdoet tot een werkkring, die hem zal kunnen bevredigen. De benoeming bij het Kabinet brengt in 1827 een, schijnbaar ongewenschte, maar, naar later blijkt, alleszins geschikte en zelfs ongedacht gunstige oplossing.

En daarmee is de jeugdperiode ten einde; Groen aanvaardt dan dat ambt en treedt eenigen tijd later in het huwelijk. De onderwerpen, die hierbij in aansluiting onze aandacht vragen, zijn: Groens advocatuur; z'n kansen op een hoogleeraarschap; de pogingen, een benoeming te krijgen bij het Kabinet des Konings, al in 1826; het ambieeren naar den post van Rijksgeschiedschrijver, naar aanleiding van een desbetreffend Koninklijk Besluit. Waar bovendien in deze aangelegenheden ook oude en nieuwe relaties van Groen zich doen gelden, is het gewenscht, mede te letten op zijn betrekkingen in deze jaren, onder welke vooral die tot Willem de Clercq en mejuffrouw van der Hoop, straks Mevrouw Groen, van beteekenis zijn.

Dit alles is het feitenmateriaal, dat tot onze stof van behandelen behoort.

Maar nu zijn er ook nog verschillende geschriften van Groen, die uit dezen tijd en met name uit de laatste jaren van deze periode dateeren, geschriften over de politiek van den dag, over actueele vraagstukken, over allerlei onderwerpen, die Groens belangstelling hebben. Natuurlijk hangen deze schrifturen ten nauwste samen met de ontwikkeling van zijn denkbeelden, of omdat ze de weerslag zijn op momenteele verhoudingen van den tijd, of omdat ze inzicht geven in Groens ideeën over bepaalde, met zijn studie en omstandigheden samenhangende quaesties. Daarom moet op de vier, biografische, hoofdstukken nog een afzonderlijk vijfde hoofdstuk volgen, dat een overzicht geeft van Groens schriftelijken arbeid en, op grond daarvan, van zijn denken. Zoo komt onze behandeling van het onderwerp vanzelf in de lijn van Groens vraag, hoedanig hij was vóór 1828.

Van de bronnen, die ons ten dienste staan, is verreweg de voornaamste de correspondentie van Groen. Bijna op iedere bladzijde, die hier volgt, zal men daarheen verwezen vinden. Met de buitengewone nauwkeurigheid en zorgvuldigheid, die zijn karakter teekenden, heeft Groen n.l. bewaard de correspondentie, die aan hem gericht was en die door hem was verzonden, hetzij, wat de laatste betreft, in copie of in later samengebrachte originalia. Deze ongelooflijk groote collectie, die met brieven uit het jaar 1808 begint en doorloopt tot aan Groens levenseinde, is, gedeeltelijk door hem zelf gerangschikt,

in 34 deelen van het „Archief Groen van Prinsterer" verzameld, en op het Rijksarchief te Den Haag aanwezig.

In chronologische orde bijeengebracht 1) en bevattend de (soms zeer uitvoerige) brieven, die Groen gewisseld heeft met vele menschen van verschillende richting en gezindheid, is deze correspondentie een onschatbare bron van materiaal voor de biografie van Groen, en grondslag voor de studie over elke periode van zijn leven. Door de positie, die Groen gedurende bijkans een halve eeuw heeft ingenomen in het staatkundige leven, is ze bovendien van beteekenis voor de kennis omtrent de 19e eeuwsche verhoudingen in 't algemeen. En dat vooral, omdat Groen later, de roeping gevoelend zijn overgebleven krachten dienstbaar te maken aan de toelichting van het verleden, aan vele brieven verklarende aanteekeningen heeft toegevoegd, in den geest van zijn annotaties bij de brieven van Thorbecke, Da Costa en Wormser, die hij in afzonderlijke bundels uitgaf. Hij deed zulks op den omslag van couverten, waarin hij bepaalde groepen van brieven bijeenbracht, soms ook op tusschengelegde papiertjes of in bijschriften naast den tekst der brieven. Mèt al deze indicaties is de correspondentie onder No. 124 van het archief Groen van Prinsterer bewaard.

Sinds eenige jaren nu is men met de ontginning van dezen goudmijn begonnen. Wel was de collectie hier en daar door onderzoekers geraadpleegd en gebruikt, maar grootendeels bleef ze onbenut, ook al, omdat zonder nadere toelichting vele brieven niet te verstaan zijn. Thans echter is het grootsche werk der uitgave aangevat door Dr. C. Gerretson, in samenwerking met Prof. Dr. A. Goslinga en met de hulp van den heer J. E. Cantillon, onder toezicht van de Rijkscommissie voor Geschiedkundige Publicatiën, in welker seriën het werk verschijnt. Niet alleen worden de brieven in hun juiste volgorde gerangschikt en de antwoorden zooveel mogelijk toegevoegd, maar ook wordt iedere brief ter zake van namen en bijzonderheden met groote nauwkeurigheid en na scrupuleus onderzoek geannoteerd. Voorts zijn ontbrekende brieven of antwoorden opge-

1) In zijn boek „Mr. Groen van Prinsterer, Een Bibliographie" heeft Mr. T. de Vries van de 1054 personen, die brieven aan Groen schreven, een alphabetische lijst opgemaakt, met toevoeging van de jaren, in welke de correspondentie gevoerd werd en het aantal der met ieder van hen gewisselde brieven. Een zelfde lijst maakte hij van de 328 personen, aan wie Groen brieven schreef.

spoord en uit particuliere verzamelingen belangrijke documenten samengezocht; zoo zijn, met toestemming der familie, vele brieven uit het archief van der Hoop, meest correspondentie van persoonlijken aard, in de uitgave ingebracht.

Van dit belangrijke werk nu, dat thans staat te verschijnen, heb ik een dankbaar en zeer veelvuldig gebruik gemaakt. Door de bereidwilligheid van de bewerkers had ik de beschikking over de drukproeven van brieven en aanteekeningen, die op de jaren van Groens jeugd betrekking hebben. Vóór het ter perse gaan van mijn copie kon ik nog inzien de voor definitieven afdruk gereed gemaakte vellen der Uitgave, zoodat ik naar de juiste nummers en bladzijden kon verwijzen. Daar echter de titel van het werk nog niet vaststond, mij althans niet bekend was, benoemde ik het als „Brieven-Uitgave".

Voor de bespreking, in het derde hoofdstuk, van de stellingen, die Groen in zijn academietijd verdedigd heeft, officieel op dispuut-colleges, officieus onder vrienden in clubvergaderingen, kon ik eveneens van den arbeid van Dr. Gerretson profiteeren. Hij toch heeft al deze stellingen verzameld en, voorzoover noodig was, voorzien van literatuur-opgaven, veelal van Groen zelf afkomstig. Van deze verzameling was mij ook een drukproef afgestaan, die mij voortreffelijke diensten bewezen heeft. Het vel (dat voorloopig nog niet wordt afgedrukt) was echter ongecorrigeerd en niet stereotiep, zoodat ik er niet naar citeeren kon. Daarom moest ik de theses in extenso aan den voet der bladzijden overnemen. Dit bezwaar was evenwel gering, vergeleken bij de beteekenis, die de mogelijkheid van gebruiken voor mij had, omdat deze collectie, evenals de mij welwillend ter inzage verstrekte, (door Groen zelf) geschreven catalogus van Groens bibliotheek, zeer belangrijk materiaal zijn voor een beschouwen van zijn studie en lectuur.

Ook van de onuitgegeven geschriften, die in het vijfde hoofdstuk worden besproken, had ik de drukproeven. Maar omdat deze vellen voor een volgend deel der Uitgave bestemd zijn, droegen ze nog een voorloopig karakter. Daarom verwijs ik naar de pagineering der handschriften uit het archief Groen van Prinsterer, of vermeld alleen het stuk, zonder nadere plaatsaanduiding, wijl deze soms ook in het hs. ontbreekt. Intusschen heb ik van de drukproeven veel nut gehad ter verduidelijking van allerlei moeilijk leesbare plaatsen in de handschriften.

Onder dankbare erkenning van al de treffelijke hulp, die ik

op deze wijze van de komende Uitgave en haar Verzorgers heb genoten, moet ik er aan herinneren, dat ik niet het geheele werk in zijn definitieven vorm heb gezien, zoodat in het hierna volgende mogelijk sommige punten met zekere uitvoerigheid zijn behandeld, waar anders wellicht met verwijzing volstaan had kunnen worden. Van de Inleiding, die stellig hier en daar parallel zal loopen met gedeelten van mijn werk, heb ik b.v. geen kennis kunnen nemen, evenmin als van alle „bijlagen", die aan de Uitgave zullen worden toegevoegd.

Wat betreft de literatuur, die ik geraadpleegd heb, verdienen allereerst vermelding de verschillende publicaties van Jhr. Mr. W. H. de Savornin Lohman betreffende Groens jeugd.

Mr. Lohman, die in een artikel in „Onze Eeuw" het woord schreef, dat als motto boven deze inleiding staat, heeft zelf tot het wegnemen van de leemte, die hij daar aangaf, zeer veel bijgedragen, door uitvoerige studiën over Groens jeugdperiode, aan de hand van onderzoekingen in het archief Groen van Prinsterer en het archief van der Hoop. Zoo schreef hij een drietal artikelen in „Ons Tijdschrift" van 1913 en 1914, door veelvuldige bewijsplaatsen en litteratuuropgaven mede van beteekenis; verder publiceerde hij de brieven, door Groen tijdens zijn verblijf in Parijs, Sept. 1826, aan zijn ouders geschreven, in „Onze Eeuw" van 1913, en, in verband daarmee, wees hij op Groens sollicitatie-pogingen voor een functie bij het Kabinet, die door deze brieven worden belicht; eindelijk deelde hij in een vierde artikel „Uit Groens jeugd" een fragment mee van een dagboek, door Groen in 1822 opgesteld, een stuk, dat van eigenaardige waarde is voor een inzicht in den levenstoon van Groens kring.

Herhaaldelijk zal men naar deze studiën van Lohman verwezen vinden, omdat ze in 't bijzonder voor mijn onderzoek betreffende Groens vroege jeugdjaren van groote waarde bleken. In den tekst zelf wordt de juiste beteekenis van de verschillende stukken nader aangetoond, soms ook eenige noodig gebleken correctie aangebracht en verspeide gegevens samengevoegd of in hun verband geplaatst.

In de tweede plaats vond ik belangrijke literatuur in het geschrift, dat Dr. C. Gerretson over Groen gaf, „Groens aanleg," een oriënteerende, alleszins verdienstelijke, karakterstudie, en in het autobiografiefragment van Groen, door Dr. Gerretson in

„Ons Tijdschrift" van 1914 afgedrukt. Ook Groens eigen schriften raadpleegde ik voortdurend, met name „De Nederlandsche Gedachten" van 1829—1832 en van 1869—1873, „Ongeloof en Revolutie", „Grondwetsherziening en Eensgezindheid", „Beschouwingen over Staats- en Volkerenregt", en, natuurlijk, de gedrukte geschriften uit zijn laatste jeugdjaren.

Niet onvermeld ook mag blijven de verdienstelijke „Bibliographie", door Mr. T. de Vries van al Groens geschriften gegeven. Dit (vrij zeldzame) boek, dat berust op een nauwkeurig onderzoek van het zeer uitvoerige archief Groen van Prinsterer en op de lectuur van geheel Groens omvangrijke schriftelijke nalatenschap, geeft tal van beteekenende aanwijzingen omtrent den aard en den inhoud van Groens vele geschriften, gedrukt en ongedrukt, en brengt samen, wat verspreid was. Onmisbaar voor iedere Groen-studie, moge deze „Bibliographie" spoedig worden herdrukt. Eenige onjuistheden in de mededeeling van feiten kunnen dan tegelijk worden verbeterd.

Voor het overige is literatuur-opgave in dit verband onnoodig. De aard van het onderwerp, dat zich over velerlei verhoudingen uitstrekt, bracht mee, dat de literatuur-aanwijzing telkens ter plaatse moest geschieden in toegevoegde noten. Deze omstandigheid, en het feit, dat, terwijl ik mijn hoofdstukken schreef, de vorm van de Brieven-Uitgave nog niet vaststond, zoodat ik dus over het al of niet opnemen van brieven en noten in het onzekere was, deden de annotatie uiteraard uitvoerig worden.

Met deze nadere aanwijzingen omtrent het onderwerp zelf, den vorm van bewerken en de voornaamste bronnen, waarop zij rust, moge deze studie voldoende ingeleid zijn. In de behandeling van de periode, die, als de tijd van ontwikkeling en voorbereiding, van groote waarde is voor het volgend leven, moge zij een bijdrage zijn tot de biografie van Groen.

EERSTE HOOFDSTUK.

Groens opvoeding,

1801—1818.

Gelijk in zoo velerlei opzicht het leven van den lateren Groen verschilt van, zoo niet tegenovergesteld is aan, dat van zijn ontwikkelingsjaren, zoo is er ook groot onderscheid tusschen den levenstoon, die na zijn huwelijk in de eigen woning domineert, en de sfeer, waarin hij is opgevoed, de levensopvatting, die heerschte in 't ouderlijk huis.

Ook in dezen trekt het beslissende jaar 1829 een scherpe scheidingslijn.

Want het stille, teruggetrokken, leven in de eigen woning, reeds direct na hun huwelijk, in Brussel 1), maar vooral later in Den Haag, de bescheiden, doch intieme vriendenkring, dien het echtpaar Groen om zich verzamelde, en de toon, die dien kring kenmerkte, niet het minst de arbeid van dienende liefde, waarin zij, en in 't bijzonder Mevrouw Groen, hun levensvervulling vonden 2), — dat alles staat in volkomen tegenstelling met de verhoudingen, waarin Groen was opgevoed en groot geworden, de verhoudingen in en rondom het ouderlijk huis.

Ongetwijfeld is deze versobering de consequentie uit de diepingrijpende verandering van levensbeginsel. Maar, als men let

1) Vgl. Groens brief aan Kappeyne, dd. 1 Dec. 1828, en vooral de brieven van Mevr. Groen, uit Brussel aan haar moeder en Marianne van Hogendorp geschreven. De familie heeft het blijkbaar zelfs noodig geoordeeld tegen deze levensopvatting eenigszins in te gaan, althans Mevr. Groen schrijft 24 Dec. 1828 (aan Mar. v. Hogendorp): „Mijne familie in Den Haag vindt mij mogelijk wel wat te weinig voor de wereld en encourageerde mij ten minste wel eens tot uitgaan.... hier mijn Tante" H. L. C. de Sandra Veldtmann (1789—1847), trouwde 1810 J. Hora Siccama van Slochteren (1778—1829), lid der 2e Kamer.... „zegt mij ook wel eens: jonge lieden mogen zich niet van de wereld afscheiden". Zij zelve staat echter, blijkens het verdere van den brief, op een geheel ander standpunt. Zie ook E. Gewin, In den Reveilkring, 40 vlgg.

2) cf. Gewin, id. p. 56 vlgg.

op het scherpe van de tegenstelling tusschen vroeger en later, zou men haast geneigd zijn hier ook een zekere bedoeling te zien, deze n.l., om bij het zich losmaken uit de vroegere levensrichting, ook te breken met alles, wat bij die vroegere opvatting behoorde. Eenigen grond voor dit vermoeden geeft het feit, dat Groen in latere retrospectieve beschouwingen gaarne de voorstelling wekte van een *radicale* tegenstelling tusschen wat aan de crisis van 1828 voorafging en wat er uit volgde 1). In ieder geval staan ons uit latere jaren meerdere uitspraken ten dienste, die bewijzen, dat de genoegens en vermaken, waarin hij vroeger geheel meeleefde, geen genoegens meer voor hem zijn.

Welk was dan het milieu, waarin Groen is opgegroeid? Dr. Gerretson qualificeert in z'n voortreffelijk opstel over „Groens aanleg" den kring, waarin Groen is opgevoed als een „in den besten zin des woords wereldsche(n) kring". 2)

Deze typeering is ongetwijfeld de juiste.

Uit het materiaal, dat ons het huisgezin van Groens ouders leert kennen, krijgen we telkens weer den indruk, dat daar heerschte de toon, die toen ter tijd in de huizen der élite domineerde. De levensopvatting der Groens was die, welke we van elders kennen als den „bon ton" bij 't begin der 19e eeuw, die van de deftige regentengeslachten, gematigd op ieder levensgebied, kleurloos eigenlijk in alles, maar met nauwkeurige stiptheid nakomend elke verplichting, die „de stand" meebracht; volkomen onafhankelijk, en in hun vele relaties een afgesloten geheel vormend, leefden deze familien geheel op zichzelf, onverschillig vrijwel voor alles, wat buiten hun kring gebeurde op maatschappelijk, politiek, religieus gebied, (voorzoover het hun belangen niet raakte), alleen bedacht op wat ze aan zichzelf en hun naam verplicht waren. De tijd, die na ambtsbezigheden of koopmanschap overbleef, was bezet met diners, schouwburgbezoek, deftige of vriendschappelijke visites, lezingen, waarbij zich de groote wereld vertoonde, paardrijden, jachtvermaak. Een relieflooze wereld alzoo, oppervlakkig, maar standmatig, leeg, maar toch met allerlei étiquette-plicht druk bezet, een wereld zonder kritiek, wijl zonder beginsel, waarin een kerkgang, een partijtje kaatsspel, een vroolijk glaasje rijnsche wijn, een chique

1) cf. Ned. Ged. 1873, p. 256.

2) Voordracht door de Mij. van Ned. Letterkunde (Overdruk uit het April-nummer 1915, van „De Beweging," p. 8).

lezing, een dinertje, een wandeling over de kermis de gepaste en met elk ander geenszins strijdige genoegens waren. 1)

De meeste dezer familiën waren van huis uit patriot, althans gematigd patriot, maar gaandeweg was de oude wrok tegen Oranje verdwenen, mede door de ellende der overheersching (schoon velen zich door tijdige koersverandering dezen tijd vrij dragelijk hadden weten te maken), en ook omdat verzoeningszucht, behoefte aan rust en zekerheid, de wenschelijkheid van een herstel van Oranje deden gevoelen als den eenigen weg, waarlangs een vrij en onafhankelijk Nederland weer werkelijkheid worden kon. 2) Vandaar zekere sympathie voor den prins van Oranje toen hij in 1813 als Souvereine Vorst, straks als Koning, den troon beklom, een sympathie, die sterker werd, naarmate de Koning een hofleven institueerde en den beteren stand gelegenheid gaf zich aan 't hof te vertoonen. Bovendien bleek de Koning een man uit hun hout gesneden, wien ze, in het gelukkige bezit van hun standszekerheid en -voordeelen hersteld, gaarne de lastige bestuursbeslommeringen overlieten.

In het godsdienstige waren ze behoorlijk verlicht, bereid hun instemming te betuigen met een of andere „heerlijke" preek van een van der Palm of Borger, als dit bij een theevisite ter sprake kwam, maar grondig afkeerig van alle „geestdrijverij" of kerkelijke inmenging in hun leven; dankbaar voor de „leidingen" en „bestieringen" der „Voorzienigheid", liet men de Voorzienigheid gaarne zorgen en ging zijn eigen rustigen weg, die op z'n tijd zeker naar de kerk voerde, maar ook naar 't beestenspel, de kermis en een Zondagavond-partijtje. 3)

Typisch juist karakteriseert Willem de Clercq dit hoogerestands milieu, als hij, pas in Den Haag, z'n indruk aldus weergeeft: „Op het uiterlijk af, vindt men hier niets dan bescheiden, bedaarde menschen, die den koning boven alles liefhebben, oprechte protestantsche verlichte christenen zijn en vijanden der Jezuiten. Enthousiasten vindt men hier volstrekt niet en alles schijnt in de volmaaktste rust en orde toe te gaan, de bureauuren, 's ochtends, de diners en tot de kerk toe. Gelijk Uilen-

---

1) Vgl. Gerretson, Groens aanleg, p. 6—9; Dr. P. J. Blok, Gesch. van het Nederlandsche Volk, IV, 64. Vgl. ook J. Hartog, De Spectatoriale geschriften, p. 200.

2) Vgl. Mr. Dr. M. F. van Lennep, Het Leven van Mr. Jacob van Lennep, p. 3.

3) Vgl. Gerretson, p. 9.

spiegel dit met het vaatje geld aanraadde, tast niemand te diep. Middenmaat is in alles het beste, zegt men, en ieder heeft een middenmaat op zijn eigen hand." 1)

De beschikbare gegevens 2) nu leeren ons, dat de levensopvatting der Groens met dezen standstoon geheel in overeenstemming was. Zelfs lijkt het gezin een goed type van het milieu, wijl niets blijkt van wansmakelijke excessen, als waarvan van Hamelsveld 3) en ook Blok 4) ons vertellen — wel is waar uit een iets vroegere periode, maar nog nawerkend in dezen tijd — noch ook van allerlei overdreven deftigheid, die blijkens dezelfde zegslieden niet zeldzaam was. Misschien werkte hierin nog na de meer bescheiden afkomst van den vader — Dr. Groen stamde uit een predikanten geslacht — of normaliseerden de bezigheden van zijn bezet leven de etiquetteplichten, in elk geval, alles wekt den indruk, dat 't gezin Groen was een normaal-deftig gezin, waarin men eenerzijds de standsvoorschriften wist na te komen, maar aan den anderen kant de standseere ophield. „Groens kring was er een" zegt Dr. Gerretson, „waarin men met gratie en smaak leefde en liet leven".

Haar geld en aanzien dankte de familie aan de moeder, de zeer gefortuneerde koopmansdochter Adriana Hendrica Caen, met wie Dr. Groen in 1797 trouwde. Maar niets rechtvaardigt de boosaardige conclusie, die het oppervlakkig publiek ten aanzien van Dr. Groen uit dit feit trok „dat het slimste, dat hij in zijn leven gedaan had, het trouwen is geweest met een rijke vrouw, die hij als dokter diende." 5) Integendeel, Dr. Groen, hoog-

---

1) Vgl. Pierson, Dagboek van Willem de Clercq, p. 25, 26; soortgelijke passage citeert Gewin, In den Reveilkring p. 164, waar een Haagsch diner beschreven wordt.

2) Behalve uit de vele brieven, tusschen ouders en zoon gewisseld, kennen we het gezin Groen uit Groens „Autobiographie" 1817—1827, uitgeg. door Dr. C. Gerretson, Ons Tijdschrift 1914, 2, 848 vlgg.; uit het door Jhr. Mr. W. H. de Savornin Lohman uitgegeven „Fragment van een Dagboek" van Groen, (1822), Ons Tijdschrift 1914, 2, 671—674 en 818—841 uit Mr. de Savornin Lohman's artikelen, „Uit Groens jeugd", id. 1913, 881 vlgg.: 1914, 1, 161 vlgg.: 1914, 2, 658, 819, 848 vlgg.

3) Van Hamelsveld, Over den zedelijken toestand der Nederl. natie, passim.

4) Blok a. w. IV, 64. Zie bovendien Dr. J. Hartog, De Spectatoriale geschriften van 1741—1800, 81 vlgg., en Dr. L. Knappert, Het zedelijk Leven onzer vaderen in de achttiende eeuw, passim.

5) W. de Clercq naar zijn Dagboek, I. 237.

geacht medicus, onder Koning Lodewijk en daarna onder Koning Willem consulteerend geneesheer van het hof, later hoofd van het geneeskundig staatstoezicht, lid van de Provinciale Staten en 26 jaren lang lid van het Haagsche Gemeentebestuur, was een man van veelzijdige verdienste, 1) wiens ietwat stroeve persoonlijkheid hem echter buiten den kring zijner vrienden weinig deed kennen. In het eigen milieu daarentegen was hij een zeer gezien man, wat wel het duidelijkst blijkt uit het feit, dat hij, „ondanks zijn bescheiden afkomst" in de toonaangevende wereld „volkomen reçu (was)". 2)

Als alle deftige familiën hadden de Groens hun buitengoed, waar ze des zomers verblijf hielden. (Des winters waren ze in den Haag in het huis aan de Korte Vijverberg, dat Groen tot zijn dood in 1876 heeft bewoond). Zooals de Van Lenneps hun „Huis te Manpad" en „Voorland," de Hoffmans „Vrijheidslust", de Schimmelpennincks „Nijenhuis", de van der Hoops „De Bult" hadden, zoo bezat de familie Groen de buitenplaats „Vreugd en Rust", bezit eigenlijk van Mevrouw Groen, die voor haar huwelijk er reeds woonde. Daar, te Voorburg, werd op den 21en Augustus 1801 Guillaume Groen van Prinsterer geboren. 3)

De mededeelingen nu, die we omtrent het leven op „Vreugd en Rust" hebben, doen duidelijk zien, dat de levenstoon der familie Groen die was van de deftige standen van hun tijd. Wat we in meerdere brieven van Jacob van Lennep lezen omtrent de bezigheden op het Huis te Manpad of Voorland, 4) datzelfde vertelt ons de jonge Groen zelf, als hij, student al, zich wat overwerkt heeft en eenigen tijd rust houdt te Voorburg. In het dagboekfragment, dat Mr. de Savornin Lohman heeft meegedeeld, 5) schrijft Groen b.v. 5 Mei 1822 (Zondag):

„Ik ging bij den heer Delprat ter kerke.... Na de kerk kregen wij bezoek van freule Betje Rengers, Neef van Doeveren, Nicht Poelien, en Nicht Engelman. Toen dat afgeloopen was, deden we

---

1) cf. Lohman, Ons Tijdschrift, 1913, 884, 885 en noten; T. de Vries, Groen van Prinsterer en zijn omgeving, p. 13, 14.

2) Gerretson, p. 8 noot 2.

3) Groen werd gedoopt in de Waalsche kerk te Voorburg. Daaraan schrijft Mr. T. de Vries, (Gr. van Pr. een Bibliographie, Inleiding p. II) het toe, dat hij Guillaume gedoopt werd. Minder zeker gaat T. de Vries in z'n conclusie, dat de naam Willem geïnspireerd was door Dr. Groens liefde voor het Oranjehuis (Gr. v. Pr. en z'n omgeving, p. 14).

4) cf. Het leven van Jac. v. Lennep, hfdst. 1.

5) Ons Tijdschrift, 1914, 671—675 en 819 vlgg.

een visite bij nicht Hartman in het Voorhout en bij nicht Stratenus...."

Op 11 Mei:

„Om elf uur ging ik een wandeling in het bosch doen; om twaalf werd het huis als het ware door visites bestormd, Neef en Nicht van Poelien, met mejuffrouw Sandra, en juffrouw van der Kaai, mevrouw de Jong van Rodenburg, met hare dochter en juffrouw van Braam maakten het gezelschap uit, 't geen de freule van Hogendorp en haar vader bij hun arrivement van Amsterdam bij ons aantroffen. Toen hetzelve vertrokken was, wandelde men *volgens gewoonte* 1) naar de kermis.... De avond werd ter bezichtiging van de spelen bestemd...."

Op 12 Mei lezen we eerst weer van een kerkgang, dan van uitgebreide visites, een wandeling in het bosch, een paar partijen schaak, een rijtoer met enkele vrienden, een gezellig theeuurtje aan het Huis te Deyl (een uitspanning tusschen Den Haag en Leiden).

Een zelfde beeld geeft de beschrijving van Zondag 19 Mei, een dag, die door den jongen schrijver „alleraangenaamst" genoemd wordt. Na den kerkgang bij Van der Palm een rijtoer naar Den Haag. Dan, na het gebruik van wafelen en madeira met de visite op „Vreugd en Rust", weer een rit, nu naar het buitengoed van den heer Elout, waar een uitgebreid gezelschap te dineeren is genoodigd. Als het diner is afgeloopen, doet een groep jongere gasten, dames en heeren, „een zeer aangenaam toertje". Vervolgens rijdt Groen naar Leiden, naar de sociëteit. Daar vindt hij een vriend, met wien hij, ten besluite van den dag, soupeert bij Mevr. Fremery. „Recht voldaan" keert hij te 12 uur huiswaarts.

Zoo gaat het iederen dag. Het dagboek loopt door tot 17 Juni, en dan zijn rijtoeren, visites, diners, kermisuitstapjes de dagelijks terugkeerende bezigheden. 2)

In de bijna plichtmatige nauwkeurigheid, waarmee Groen namen en feiten vermeldt, waarbij we telkens weer andere namen, maar steeds dezelfde feiten lezen, ligt voor ons tweeërlei aanwijzing; dat we hier een alleszins betrouwbare teekening

---

1) Cursiveering van mij.

2) Vgl. de in dit opzicht karakteristieke briefjes van Groens zuster Mimi, (Ons Tijdschr. 1913, p. 885, noot 8).

hebben van de dagelijksche doening der hoogere standen en dat ook de familie Groen deze levensopvatting is toegedaan. 1)

Wat dit laatste betreft, het is opmerkelijk hoevele namen van deftige families in dit dagboek worden genoemd en steeds zijn de dragers daarvan òf de gasten op „Vreugd en Rust", òf de gastheeren der Groens. Ook blijkt telkens, uit het schier eindeloos herhaalde.... „we ontvingen bezoek van Neef....", „we dineerden bij Nicht....," gevolgd door den naam van een bekend staatsman, geleerde, freule, hofdame, dat de familie Groen geparenteerd was aan de beste geslachten en met dezen in geregeld contact leefde. 2)

Vooral Mevrouw Groen was een dame der groote wereld. Zij was, zooals reeds is gezegd, van zeer gegoede afkomst 3) en had ook de familie de veelvuldige verwantschappen met de élite van dien tijd aangebracht. Als „een opgeruimde, levenslustige vrouw" wordt ze ons geteekend, die veel hield van uitgaan, vooral van dansen, en later deze uitgangen dan uitvoerig en met genoegen beschreef". 4) Ze was goed onderlegd — wat in die dagen op zichzelf al bewijs was van goede afkomst — en hanteerde het Fransch gemakkelijker dan haar moedertaal; 5) haar brieven zijn ook altijd in het Fransch geschreven. Toch schijnt mij deze voorliefde voor de Fransche taal niet alleen gevolg van onderwijs en opvoeding, maar ook quaestie van stand. Als bewijs hiervoor zou ik b.v. willen noemen een passage uit den brief, dien ze 20 Jan. 1816 aan haar zoon schrijft: „Tu as bien fait d'écrire en Hollandois; continue le quelque tems et cela formera aussi votre style epistolaire dans cette langue". Een zweem van dédain kan in deze woorden niet worden geloochend.

Veel onder de menschen, soms dagen achtereen bezet met diners en feestpartijen, kon ze haar leven terecht „fort occupé" noemen, mede ook door de veelvuldige correspondentie, die ze

1) cf. nog brief van Mevr. Groen aan Groen, 20 Oct. 1815: „Nous passerons aparemment encore quelque tems à la campagne, nous y vivons très solitairement car dans cette saison vous savez on n'invite plus personnes de la Haye. Nos jours nous sont partagés entre l'ouvrage, la lecture et la promenade.

2) Het verdient opmerking, dat onderlinge huwelijken er veel toe hebben bijgedragen, dat in dezen tijd van overgang de grens tusschen Oranjegezind en patriot gaandeweg werd uitgewischt.

3) Mevr. Groens moeder was Hester van Staphorst, die een groot fortuin en wijde familierelaties bezat.

4) Lohman, Ons Tijdschrift 1913, p. 887.

5) idem, p. 885.

voerde. Schrijven was voor haar „une occupation aussi utile qu' agréable".

Toch mag men in haar niet zien een mondaine vrouw, die slechts leefde voor haar genoegen. Voor haar kinderen 1) was ze een liefdevolle, zorgende moeder, wat blijkt uit de verschillende brieven, die ze schreef aan haar zoon (aan schier elken brief van Dr. Groen voegde ze enkele regels toe), 2) maar vooral uit de groote aanhankelijkheid, waarmede Groen aan haar gehecht was. Haar dood, in 1832, was voor hem „een hartverscheurend verlies", dat zijn toch al zwakke gezondheid ernstig schokte.

De familie Groen kwam ook aan het hof.

Reeds in de dagen van koning Lodewijk waren de Groens daar gepresenteerd, en toen Napoleon en Maria Louise in 1811 Amsterdam bezochten, hebben zij dezen herhaaldelijk van nabij gezien. De lijfarts van den keizer logeerde in die dagen bij hen. En na de vestiging der Oranje-dynastie woonden ze aan het nieuwe hof weer allerlei feestelijkheden bij. Zoo b.v. ter gelegenheid van de receptie bij het huwelijk van den kroonprins in 1816. Mevrouw Groen vertelt daarvan in een brief aan haar zoon (20 Jan. 1816), die dan in Utrecht is. Die brief, waarin zij zoo goed den toon weet te treffen om een 15-jarigen knaap te bereiken, luidt als volgt:

Hier et avant-hier il y a eu présentation chez le Roi, la Reine et les Princesses Douairières pour les féliciter au sujet du mariage du Prince d'Orange; Papa et moi nous y avons aussi été, nous sommes allés avec le Cousin et la Cousine van der Heyden. Il y avoit *beaucoup* de monde, les files de voiture étoient très grandes, nous fumes bien une demie heure à peu pres en chemin. Les Dames étoient pour la plupart richement habillées. La Reine et les Princesses, surtout la Princesse Mère, avoient un grand nombre de Diamans, dommage qu' on ne pouvoit les examiner à son aise.

---

1) Behalve den zoon had het echtpaar Groen twee dochters, de oudste Cornelia Adriana, geb. 1799, gewoonlijk Keetje genoemd, later gehuwd met haar Neef Hoffmann, en Maria Clasina (Mimi), geb. 1806, gehuwd met Mr. Philipse. (cf. T. de Vries, Biblographie, Inl. II, III, de Sav. Lohman. O. T. 1913, p. 881, noot 2).

2) Zie b.v. den brief van 20 Oct. 1815; 30 Nov. 1815: ze informeert naar z'n spel, of hij geen hinder heeft van de koude, of hij goede voorbeelden heeft om te teekenen e.d.

Mr. Schimmelpenninck 1) a aussi fait sa cour, en s'appuyant sur Mr. Van Stralen Père, c'était vraiment triste a voir. Pour arriver à l'Hôtel des Princesses la file passoit de beaucoup notre maison-malgré que l'ordre étoit donné de faire tout le tour du Plein-dommage qu'il faisoit sombre et que cela empêchoit de distinguer le monde dans les carosses, ce qui auroit été amusant pour mademoiselle, 2) Cornélie et Mimi...."

De gebeurtenis — hoe duidelijk spreekt zulks uit dezen brief, — was ook niet aan de interesse van de moeder zelf voorbijgegaan. 3) Wat ze bij een andere gelegenheid schrijft omtrent „Une parti de danse", waartoe ze is geinviteerd, geldt stellig ook van hofrecepties e.d.: „j'aime beaucoup ces sortes de réunions".

In het huisgezin der Groens heerscht alzoo de toon der groote wereld, is belangstelling voor alles, wat behoort tot de verhoudingen van den „stand". 4)

En het spreekt haast wel vanzelf, dat de jonge Groen, in deze sfeer opgevoed en groot geworden, geheel er in meeleeft. Duidelijk blijkt dit overal uit het meergenoemde dagboekfragment, niet alleen door de vermelding van al de dagelijksche gebeurlijkheden als feiten, die de belangstelling waard zijn, maar vooral

---

1) Mr. Schimmelpenninck, de voormalige raadpensionaris, behoorde ook tot de vrienden der familie Groen. Dit blijkt uit een brief, dien Dr. Groen uit Diepenheim aan z'n kinderen schrijft (c.a. 1808) .... „nu moet ik U toch vertellen dat Mevrouw Schimmelpenninck Papa verzogt heeft, om in de volgende zomer hier te komen en dan Mama, de juffrouw en alle de kinderen mede te brengen...." Blijkbaar waren de Groens met hun relatie tot Schimmelpenninck nogal ingenomen en moesten de kinderen haar als een bijzonderheid waardeeren. De relatie was van de zijde van Mevr. Groen zelfs familiebetrekking.

2) Bedoeld is de gouvernante ten huize van Groens ouders, H. C. Lufneu, (zie noot 7, uitgave brieven N°. 1).

3) Lohman (Ons Tijdschr. 1913, p. 887) citeert nog enkele brieven, die van hoffeesten vertellen; de dateeringen van de eerste (Lohman noemt twee data) kunnen kwalijk de juiste zijn; want in den tekst volgt deze brief op het boven geciteerde schrijven van 20 Jan. 1816, met de woorden: „eenige maanden later.... terwijl de data zijn 25 Oct. en 3 Nov. 1815. Een drukfout?

4) Nog kan hiervoor als bewijs worden aangevoerd, dat de Groens met hun kinderen buitenlandsche genoegen-reizen maakten, zooals blijkt uit bewaard gebleven aanteekeningen van Groen „Journal d'un voyage à Paris" in 1810.

door de wijze, waarop Groen de dingen vertelt. Er spreekt overal enthousiasme uit zijn toon, hij vindt in de visites, diners, rijtoeren, kermisgangen kennelijk zijn genoegen. Een dag als den bovenomschreven 19en Mei noemt hij „alleraangenaamst"; meermalen eindigt hij een dagbeschrijving met.... „ik ging *zeer voldaan* naar huis", (2 Mei) „wij waren *zeer pleizierig* bij elkander" (7 Mei)... „de genoegens door mij gesmaakt".... (19 Mei). Ook blijkt uit schier elke passage over studenten-vrienden en academie-genoegens (hij was sinds 1818 student te Leiden), dat hij aan de gezelligheden van het studentenleven volop deelneemt. Hij heeft vele vrienden, gaat met hen naar de societeit, naar de Deyl, op rijtoeren en kaatspartijen, speelt kolf aan de „Kwaak", disputeert en defendeert op disputen en studentenkamers. En bij promotiefeesten, als de vreugde haar toppunt bereikt, blijft hij niet achter.... „bijna geen der aanwezigen of hij ondervond de gevolgen van een meer dan gewoon gebruik van een glaasje wijn, van welken regel ik geen uitzondering maakte". (25 Mei).

Maar ook al uit zijn Utrechtschen tijd, 1815—1817, hebben we soortgelijke mededeelingen. Hij leerde paardrijden 1) en dansen, werd veel uit gevraagd door kennissen zijner ouders, maar ook door familie van schoolvriendjes, en dit alles was, blijkens de brieven der ouders, een bijzonder genoegen. 2) Zoo immers bleef de zoon, ofschoon niet in het huis van zijn ouders, toch in de sfeer, die daar heerschte, en werd de opvoeding voortgezet in de lijn, die zij verkozen en zelf in practijk hadden gebracht; zoo immers bleef de voor een jongen van zijn stand zoo onontbeerlijke omgang met menschen en leerde hij zelfstandig zich bewegen door het verkeer met anderen, dan die hij kende uit den huiselijken kring. De beteekenis daarvan wordt hem door z'n vader uitdrukkelijk op het hart gebonden, als deze schrijft:

„.... ik vlei mij, dat.... Gij in allerlei opzichten veel zult profiteeren; in 't bijzonder ook van de meerdere gelegenheid, die Gij nu hebt om met verschillende menschen te verkeeren, ... het zal altijd veel eer voor U zijn, dikwijls genoodigd te worden, maar vooral, wanneer zulks in 't vervolg niet meer geschiedt om ons pleizier te doen, maar omdat Gij uzelven aan-

---

1) cf. Groens vader aan Groen 20 Oct. 1815, 3 Nov. 1815.

2) Lohman, Ons Tijdschrift 1913, 908; cf. ook brief van Groens ouders, 1815 (zonder datum c.a. 20 Sept.), van Groens vader, 20 Aug. 1816, vóór 28 Oct. 1816, e.d. Groens moeder aan Groen 20 Oct., 30 Nov., 7 Dec. 1815.

genaam hebt weten te maken...." 1) Teekenend is daarbij de toevoeging, dat de gelegenheid nu zoo mooi is.... „zelf te ondervinden hoe waar en schoon en nuttig alles is, wat Gij daaromtrent (d.i. over het verkeer met menschen) in Campe gelezen hebt."

Het was dus een deel geweest van de huiselijke opvoeding aan de hand van de geschriften van Campe, den bekenden opvoeder uit Basedow's Philanthropinum, den omgangstoon te leeren. Nu was het de gelegenheid, de theorie in practijk om te zetten!

Welnu, de vader had in dit opzicht, (zooals trouwens in alles) over den zoon niet te klagen. Deze verkeerde regelmatig bij de families de Fremery, van Geuns, Pareau, de Beaufort, van Heusde, Tullingh, Hoffmann, Lufneu 2) en woonde allerlei huiselijke feestjes bij in de gezinnen zijner schoolmakkers. En, wat nog meer zegt, telkens deed hij in z'n brieven van de gesmaakte genoegens zijn ouders breedvoerig verslag. Dit reflecteeren de antwoorden, die Dr. en Mevr. Groen hem schrijven. 3) Zoo Mevr. Groen, 25 Oct. 1815, „il parait que ses sortis sont assez fréquentes" en 10 Nov. 1815 „il me semble que tes sortis continuent d'être assez fréquentes. Je sens que cela doit te faire grand plaisir", en 30 Maart 1816.... „nous trouvons que Mr. et Mme.... ont été extra-ordinairement polis et amicales envers toi à la fête qu'ils ont donné...."

In 't bijzonder zal het den ouders aangenaam geweest zijn, dat hun zoon zoo levendig belang bleef stellen in al de festiviteiten, partijen en visites, waarvan de familie in Den Haag genoot. Dit blijkt op zichzelf al uit het feit, dat men „van huis" hem voortdurend van zoodanige aangelegenheden op de hoogte houdt, maar ook zegt z'n jongste zusje Mimi het uitdrukkelijk in een van haar briefjes: „Vous paroisiez tellement vous interesser aux fêtes de la cour, que je crois vous faire plaisir en vous racontant ce que j'en sais par les témoins occulaires."... 4)

Uit de hier samengebrachte gegevens, die zich uitstrekken over

---

1) Groens vader aan Groen, najaar 1815 (zonder datum).

2) Uitgave Brieven pag. 9 noot 3; zie andere namen: Groens moeder aan Groen 20 Oct., 30 Nov., 7 Dec. 1815.

3) Zie, behalve den boven geciteerden brief, fragmenten bij Lohman, O. T. 1913, 908, 909, noten.

4) Lohman, O. T. 1913, p. 887, noot 2.

vrijwel de geheele jeugd-periode van Groen, 1) kunnen we ons alzoo een indruk vormen omtrent de maatschappelijke sfeer, waarin Groen is opgegroeid. En dan blijkt duidelijk, dat hij in dit milieu geheel was ingeleefd en er zich volkomen tevreden gevoelde. Zelf zegt hij het trouwens in een brief aan Kappeyne van de Copello: „Vitam hic (in Utrecht n.l.) tam jucundum ajo, quam fieri potest quam amicis cognatis parentibus privatus sum". (20 Sept. 1815).

Richtten de ouders van den jongen Groen wat betreft de maatschappelijke opvoeding zich geheel naar den toon van hun stand, een geheel andere opvatting zijn ze toegedaan ten opzichte van de intellectueele opvoeding en alles wat daarmee samenhangt. Want, waar de bon ton verbood, dat de ouders zich persoonlijk veel aan de opvoeding hunner kinderen gelegen lieten liggen en die overlieten aan vreemden, 2) besteedden Groens ouders hun uiterste zorg daaraan. Tot in de kleinste bijzonderheden regelde Dr. Groen alles zelf. De brieven leveren daartoe overvloedige en overtuigende bewijsstof. Daarom is de, trouwens reeds afdoend weerlegde voorstelling, als zou van de zijde van den vader veel aan de opvoeding van Groen ontbroken hebben, ook te eenenmale onjuist. 3) Veeleer kan sprake zijn van overdreven zorg, die soms zelfs naar bemoeizucht riekt. Geen enkele zaak van eenige beteekenis, of Dr. Groen spreekt er z'n oordeel over uit, wat eigenlijk wil zeggen, z'n bindenden wil, en als Groen reeds lang gepromoveerd is en zelfstandig man, onderneemt hij nog niets, zonder eerst z'n vader er in te kennen. Beminnelijke trek van aanhankelijkheid tegenover de ietwat schoolvossige bedilzucht van den vader! Schoolmeesterig is inderdaad dikwijls de indruk dien wij krijgen uit den toon van Dr. Groens brieven; stijfdeftig is hij soms in z'n woorden, niet vrij van zelfingenomenheid en pedanterie. 4) Maar als we weten door te dringen

1) Ten minste na 1813: tijdens de inlijving was van het standsleven geen sprake: „les ci-devant patriciens, sombres et muets, dévorent en silence leur jalousie et font les détronés (Colenbrander, Gedenkstukken VI, 564).

2) cf. Blok IV, 64. Ook deze kwade trek is een 18e eeuwsche, maar begin 19e eeuw nog niet verdwenen.

3) cf. Lohman, O. T. 1913, 882—885.

4) Zie daarvan enkele bewijzen bij Gerretson, Groens aanleg, p. 6 noot 1.

tot den achtergrond van al Dr. Groens bemoeiingen, leeren we door zijn „ietwat dorre plichtmatigheid, zijn ietwes pedanteske wezen, zijn onbedwingelijke zucht tot schoolmeesteren" 1) heen toch zijn voorbeeldige zorg waardeeren en verstaan we de „warme" woorden, overvloeiende van dankbaarheid en liefde", 2) waarmede Groen later, reeds bij het einde van z'n academische studiën, maar ook nog in z'n ouderdom, de toewijding van zijn vader gedenkt. Want Dr. Groen had den aanleg van zijn zoon bemerkt, een aanleg, die recht gaf de hoogste verwachtingen te koesteren voor de toekomst, en hij beijverde zich daarom, den zoon zich te doen ontwikkelen overeenkomstig zijn groote gaven en aan den anderen kant hem zooveel mogelijk te wapenen tegen allerlei invloeden, die deze ontwikkeling zouden kunnen belemmeren. Hij stelde zich, vooral in de latere jaren, een schitterende carrière van zijn zoon voor 3) en voelde zich verplicht, dezen zoo goed hij kon, daartoe voor te bereiden.

Dat hij in dit streven wel eens te veel het ideaal en te weinig de werkelijkheid zag, lijkt mij, gezien vooral z'n eigenaardige persoonlijkheid, z'n eerzucht, den geest van zijn tijd ook, wel verklaarbaar. Vele van zijn brieven dragen onmiskenbaar dat stempel. Ik meen zoo ook te kunnen begrijpen, dat hij later, als de verhoudingen zich tegen zijn zin ontwikkelen en, met name bij Groens overgang tot de orthodoxie, het jaren-lang gekoesterde en met zooveel zorg gekweekte ideaal een illusie dreigt te worden, dat hij dan, reageerend, al te sterk handelt en zelfs een tijdlang met z'n zoon op ietwat gespannen voet komt te staan.

Maar in z'n ware gedaante, zooals hij is in z'n kern, zien we hem in den brief, dien hij schrijft op Groens 15en verjaardag, 10 Aug. 1816.

„Thans vooral, lieve Willem! zijn wij met onze gedachten en wenschen bij U, daar het morgen uw verjaardag is, die U reeds den ouderdom van vijftien jaren zal doen bereiken.

Wij verblijden ons met dankbaarheid aan God over Uw leven en Uwe gezondheid: met genoegen en deelneming denken wij aan de eer en onderscheiding, die U als belooning van vlijt en goed gedrag zijn toegewezen, gelijk ook aan zoo vele beleefdheden, die Gij bij de vrienden Hoffmann en anderen geniet, en

---

1) idem, p. 6.
2) Lohman, O. T. 1913, 882.
3) Volgens een mededeeling van Mevr. G. Groen heeft hij zelfs gewild, dat zijn zoon minister werd (Star Numan).

wij houden ons verzekerd, dat Gij op dezelfde loffelijke wijze, zult voort gaan, alles, wat in Uw vermogen is, aan te wenden om de achting en genegenheid van een ieder tot wien Gij betrekking hebt, te verdienen: maar wij denken ook dikwijls, en nu in het bijzonder, aan de gevaren van verleiding, die met Uwe jaren toenemen en te meermalen hebben wij den schadelijken invloed van slechte voorbeelden en vooral van de verkeering met dezelve ook op jongelingen met het beste hart en den besten aanleg, tot hun ongeluk, waargenomen, dan dat het ouderlijk hart te dezen opzichte zonder zorge zou kunnen wezen, en wij bidden God, dat deze plegtige dag ook U bij dat gevaar bepale en U niet alleen versterke in het heilige voornemen om altijd in alle gevallen God voor oogen te houden, maar ook het belang doe gevoelen om ten dien einde altijd op Uwe hoede te wezen en het lezen van goede boeken, maar vooral het dagelijksche gebed niet te verzuimen: hierdoor, lieve Willem, zult Gij veilig kunnen voortgaan op den weg, die U is aangewezen; aan de bevordering van Uw waar geluk met vrucht werkzaam zijn en wij zullen ons bij voortduring met en over U mogen verblijden...."

Er spreekt warmte uit dezen brief, blijdschap over de eer en onderscheiding, die den zoon als belooningen van vlijt en goed gedrag zijn ten deel gevallen, 1) ingenomenheid met de „loffelijke wijze", waarop Groen zich de achting van anderen heeft gewonnen. Maar aan den anderen kant ook hier weer die „onbedwingelijke zucht tot schoolmeesteren" waarvan Dr. Gerretson spreekt, in de vermaning, die bij de gelegenheid van den dag hoort en ondanks alle lof en eer thans toch niet achterwege blijven kan. Trouwens, in ieder opzicht is deze brief karakteristiek; in het dwaas-deftige „U" en „Gij", waarmede een 15-jarige zoon door z'n vader wordt toegesproken, 2) in de styleering, als van een ambtelijk stuk, in het blijven in de stijve plooi, ondanks de vadervreugde over den veelbelovenden zoon, die jarig is; trekken van den tijd wel, maar juist daarom typeerend voor den

---

1) Bedoeld zijn de prijzen, die de jonge Groen wegens zijn vorderingen gekregen had bij de klasse-overgang.

2) Voor een zeker deel doet zich daarin ook gelden de geest van den tijd. Men vergelijke den brief van den Rector van het Utrechtsch Gymnasium, S. Nijhoff, aan z'n leerling Groen, dd. 15 Jan. 1817, in welken brief Groen als „Wel Edel Geboren Heer" wordt aangesproken en die besluit met „Wel Edel Geboren Heer, UW.E.G's D.will. dienaar".

briefschrijver. En dan, hoe teekenend is deze brief voor Dr. Groens paedagogische idealen: „met genoegen en deelneming" denkt hij aan *de eer en onderscheiding voor vlijt en goed gedrag;* hij spoort den jongen aan, alles wat in zijn vermogen is aan te wenden „om *de achting en genegenheid van een ieder tot wien hij in betrekking staat te verdienen* en *„aan de bevordering van (zijn) waar geluk met vrucht werkzaam (te) wezen.*" Als de zoon dit alles in practijk brengt, weet te waardeeren „de beleefdheden", die hij „bij de vrienden Hoffman en anderen" geniet, in alle gevallen God voor oogen houdt, het lezen van goede boeken, maar vooral het dagelijksch gebed niet verzuimt, dan zal hij „veilig kunnen voortgaan op den weg, die (hem) is aangewezen."

Inderdaad, de brief weerspiegelt heel Dr. Groens paedagogisch systeem, gedragen door toewijding en trouwe zorg, gericht op de ontwikkeling, intellectueel en moreel, van den begaafden zoon, in practijk gebracht op echt-ouderwetsche regenten-manier, heerschzuchtig en betweterig. Maar, en hier komt het op aan in dit gedeelte van ons betoog, de harteslag van heel het systeem is toch de liefde!

Hebben we alzoo getracht den achtergrond te zien van Dr. Groens bemoeiingen ten aanzien van de opvoeding van zijn zoon, dan zal het ons makkelijker vallen zijn woorden en bedoelingen te begrijpen en te waardeeren, als we thans de intellectueele opvoeding van den jongen Groen nader beschouwen. Want — prijzenswaardig feit op zichzelf — men kan geen schildering geven van Groens opvoeding en onderwijs, als men daarbij den vader niet ziet òf op den voorgrond, òf op een duidelijk waarneembare plaats ter zijde. Telkens weer zullen we in de correspondentie uit Groens schooljaren Dr. Groens opvattingen hun beslissenden invloed zien oefenen op den gang van zaken, en dan is het noodig, dat we, door hun dikwijls zonderling of zelfs onaangenaam uiterlijk heen de kern weten te vinden.

De feiten betreffende deze jaren zijn uitvoerig meegedeeld door Mr. de Savornin Lohman in z'n eerste opstel over Groens jeugd en in de verschillende noten, toegevoegd aan de brievenuitgave. 1) De gegevens, die deze feiten ons verschaffen, vormen

1) Lohman, Ons Tijdschrift 1913, 888 vlgg.; Brieven-Uitgave, p. 4 vlg., noten. Samengevat geven deze feiten omtrent Groens schooljaren het volgende beeld:

een nauwkeurig beeld van Groens intellectueele opvoeding in z'n schooljaren en zijn voor ons dus basis van beschouwing.

Als de jonge Groen najaar 1809 naar de Departementale school gaat, even 8 jaar oud, wordt hij terstond in de hoogste klasse geplaatst. We weten dit uit een van zijn briefontwerpen, zooals de leerlingen die in een schoolschrift moesten schrijven en 's Maandags ter correctie inleveren. 1) Aan z'n vriendje, P. Largnère schrijft hij in zoo'n opstel op 9 November: „ik ben in de 2de rang van de 1ste klasse". 2)

„Deze plaatsing was mogelijk" aldus concludeert de brieven-uitgave 3) „door het zorgvuldig huisonderwijs, dat Groen, onder persoonlijke leiding van zijn vader, had ontvangen."

Zulk huisonderwijs behoorde bij de opvoeding onder de hoogere standen. Het was opgedragen aan een gouverneur of gouvernante en daarin, evenals in z'n geheele methode, eigenlijk een 18e eeuwsch instituut. In de 18e eeuw toch was men van

---

Van najaar 1809 tot 8 Mei 1813 bezoekt Groen de avondschool van het Haagsche Departement tot Nut van 't Algemeen.

Half Augustus 1813 vertrekt hij naar de pas geopende kostschool „Stad en Vaart" bij Haarlem, maar door den plotselingen dood van den schoolhouder komt hij na ruim een maand reeds weer naar den Haag terug.

In de dagen der omwenteling is de jonge Groen thuis. Maar einde 1813 of begin 1814 gaat hij naar de Latijnsche school in Den Haag. (Lohman meent, dat het optreden van Kappeyne v. d. Copello als praeceptor den vader deze school doet kiezen; in dat geval zou Groen na April 1814 daar gekomen zijn, want 1 April aanvaardde Kappeyne z'n functie. Dit is echter onmogelijk, want 14 Maart 1814 krijgt Groen bij de promotie een prijs).

Na ruim een jaar, zomer 1815, verwisselt Groen de Haagsche School voor de kostschool van G. Byrde te Utrecht, waar hij wordt voorbereid voor de Hieronymusschool, de Latijnsche school, te Utrecht, die hij 23 Jan. 1816 binnentreedt. Op 28 Febr. 1817 wordt hij „gepromoveerd" tot de Universitaire lessen.

De brieven-uitgave wijst er op, p. 11, noot 5, dat, terwijl Groen 29 Mei 1817 te Leiden als student wordt ingeschreven en 17 Juni zich onder de bescherming stelt van den Senaat Minerva, tot 4 Febr. 1818 „geen spoor van zijn werkzaamheid te Leiden is te ontdekken". Als vermoedelijke verklaring van dit feit wordt genoemd, dat „men den 15-jarige, in verband zoowel met zijn zwakke gezondheid als met zijn prille jeugd nog een jaar in de wei (heeft) laten loopen." Voorjaar 1818 is hij in ieder geval te Leiden.

1) Zie Brieven-Uitgave, p. 2, noot 2.
2) idem, p. 2, Groen aan P. Laregnère.
3) idem, p. 2. noot 4.

meening, dat men met het onderwijs zoo vroeg mogelijk beginnen en den kinderen zooveel geleerdheid bijbrengen moest als maar eenigszins doenlijk was. 1) Of die kinderen de dingen begrepen, kwam niet in aanmerking; 2) opvoeding „tot hun stand" maakte die kennis noodzakelijk. Zelfs bestonden voor het huisonderwijs speciale leerboekjes, van welke b.v. „'t Magazijn der Kinderen" van juffrouw de Beaumont een der meest bekende was. 3)

Niettemin was, blijkens de vele getuigenissen uit het eind der 18e eeuw, dit huisonderwijs slecht. 4) De onderwijzers waren voor hun taak dikwijls niet berekend en de meestal geringe belangstelling der ouders maakte den toestand niet beter. Trouwens, waar bij de ouders wel meeleven was, maken hun bemoeiingen op ons dikwijls een heel zonderlingen indruk. Zoo vertelt Jacob van Lennep, die immers onderwezen werd door zijn voortreffelijken vader, Prof. D. J. van Lennep, en door zijn moeder zelf, dat hij op wandelingen met den ouden heer Guimard (een vroegeren gouverneur der familie) „wel twintigmaal" den „dictionnaire mythologique" gelezen heeft tusschen zijn 6e en 12e jaar; met zijn moeder en ook met zijn tante Van Orsoy, las hij Rollin 5) „meer dan eens geheel door" in die jaren, „voorts Hume 6) en

1) cf. Dr. A. de Vletter, „De opvoedkundige denkbeelden van Betje Wolff en Aagje Deken", p. 80. Dr. de V. noemt hier verschillende voorbeelden van heel vroeg ontwikkelde kinderen. Nog in 1833 zelfs beklaagt zich Da Costa over „de menigvuldigheid van onnutte of onvolmaakte kennissen, waarmede men de vermogens der kinderen bij het l. o. overstelpt, verdooft en onvruchtbaar maakt, cf. Bezwaren tegen den Geest der Eeuw, p. 34 (ed. Vonkenberg).

2) Vgl. Dr. H. Pomes, „Over van Alphen's kindergedichtjes", p. 123 vlgg.

3) cf. Pomes, p. 111, waar meerdere zoodanige boekjes worden genoemd.

4) Zie, behalve J. Hartog, Spectatoriale Geschriften, als boven, ook: Wolff-Deken, brieven over verschillende onderwerpen, I, p. 131; J. Versluys, Geschiedenis van de opvoeding en het onderwijs, vooral in Nederland, III, p. 153 vlgg.

Hier en daar echter vinden we ook wel goede getuigenissen omtrent het huisonderwijs; cf. „De Denker", III, 273 vlgg; „De Grijsaard", p. 333.

5) Rollin, een fransch historicus uit het begin der 18e eeuw, † 1741 schreef vele historische werken, berekend voor de jeugd. Welk van z'n geschriften bedoeld wordt, blijkt niet, maar ze vormden toch alle 4 of 6, soms zelfs 12 banden! Ook in het gezin Groen werd Rollin gelezen: „nous lisons avec beaucoup de plaisir Rollin (Groens moeder 20 Oct. 1815).

6) Hume, Engelsch philosoof en historicus, † 1776; hij is een moraalphilosoof, schrijver van vele uitvoerige geschriften. Kinderlectuur lijken ons z'n geschriften nu juist niet.

Wagenaar *onder het eten van zijn boterham*". 1) Als kind van 5 jaar werd hij door zijn ouders meegenomen naar de opvoering van de Gijsbrecht van Aemstel in den schouwburg. 2) In het huis van zijn vader en grootvader zag hij dikwijls vertooningen van de poppenkast, waarbij de poppen „....vaak politieke toespelingen ten beste gaven" 3) en toen hij als jongen van 10 jaar met zijn ouders en zijn 6-jarig zusje een reis maakte naar België, las de vader, om den tijd te korten, den Franschen roman van Lodewijk Napoleon voor: „Marie, ou les peines de l'amour". 4)

Voor moderne paedagogische inzichten zijn dit altemaal haast bespottelijke zonderlingheden, maar de atmosfeer, waarin ze voorkomen, de kring van Prof. v. Lennep, staat ons borg, dat er voor dien tijd niets buitennissigs in gelegen heeft en dit alles behoorde bij het huisonderwijs van de kinderen der gegoeden.

Evenwel — en in dit licht gezien is het merkwaardig genoeg — ten opzichte van de huiselijke opvoeding van den jongen Groen merken we van zoodanige dingen niets. Misschien is het louter gevolg van het feit, dat we over minder gegevens beschikken dan ten aanzien van v. Lenneps jeugdjaren, misschien ook is de enghartigheid van Dr. Groen in dezen van invloed geweest, in ieder geval, het huisonderwijs, dat Groen ontving, heeft in ons oog niets opvallends. De gouvernante, mejuffrouw H. C. Lufneu, die in het gezin geenszins een „huurlinge", maar veeleer een huisgenoote was, 5) onderwees de kinderen in de drie moderne talen. Als haar leerlingen buitenshuis waren, voerde ze, voor oefening, een drukke correspondentie met hen, afwisselend in 't Fransch, Duitsch of Engelsch. 6) Nog in 1815, als Groen reeds te Utrecht school gaat, bestaat deze vorm van huisonderwijs,

---

1) Het leven van Mr. Jacob van Lennep I, p. 13. (Cursiveering van mij).

2) idem, p. 17.

3) idem, p. 23, noot 1.

4) idem, p. 27. „De door Louis Napoleon geschreven roman is de uitdrukking zijner melancholie bij de eerste tegenwerking zijns broeders" (cf. L. Wichers, De Regeering van Koning Lodewijk Napoleon, p. 4, noot 1) Napoleon verhinderde n.l. het voornemen van z'n broer om te huwen met een meisje van degelijke, maar weinig bekende ouders.

5) Zie Brieven-Uitgave, p. 1, noot 7.... „Zij stond met het gezin in intieme betrekking"....

6) idem;..... „zij onderhield met de kinderen een drukke, in archief van der Hoop gedeeltelijk nog bewaarde, briefwisseling".... Vgl. ook Mevr. Groen aan Groen, 30 Nov. 1815: votre lettre nous est bien parvenue, ainsi que celles adressées à mademoiselle....

blijkens een in 't Engelsch gesteld brieffragment van Lufneu, dd. 6 Dec. 1815. 1) Dr. Groen zelf onderwees zijn kinderen in het schrijven, de aardrijkskunde, de taal (waarschijnlijk het „Hollandsch") en de rekenkunde. Dit blijkt uit het Nieuwsjaarsbriefje, dat Groen, naar de gewoonte dier dagen, 2) op 1 Jan. 1809 aan zijn vader schrijft, en waarin hij o.m. zijn vader bedankt.... „pour tous les soins que vous m'a donné dans cet an, surtout pour l'écriture, la geographie, la langue et l'arithmétique...." 3)

Omtrent de wijze waarop Dr. Groen dit onderwijs gaf, kunnen we iets leeren uit een brief, dien hij aan zijn kinderen schrijft, als hij op een van zijn vele reizen vertoeft op de buitenplaats der familie Schimmelpenninck, „Nijenhuis", onder Diepenheim. De brief is van het jaar 1808; Keetje is dan 9 en Guillaume 7 jaar; de inhoud is een les in de aardrijkskunde, aansluitend bij den jongen leeftijd der kinderen. Maar de methode, die Dr. Groen volgt, is geheel in overeenstemming met de *nieuwere* opvattingen, van aardrijkskunde-onderwijs in zijn dagen, 4) een weliswaar klein, maar toch teekenend trekje, teekenend voor de zorg, die de vader aan zijn onderwijs wijdde.

De brief luidt als volgt:

„Ik gaa, lieve kinderen! aan het verlangen om een briev van Papa te krijgen voldoen, en U opgeven, welke plaatzen ik onder anderen gepasseerd heb om hier te komen, ten einde Gij zulks op de kaart zult kunnen naarzien: ik ben de eerste dag over Leyden, Alphen en Woerden te Utrecht gekomen; de tweede dag heb ik de buiteplaats van Neef en Nicht Hoffman voorbij gereden, 5) en ben over de Bilt, Amersfoort, Voorthuizen en het Loo te Deventer gekomen; de derde dag heb ik om hier te komen maar twee dorpen gepasseerd, Bathem en Markelo, die ik niet weet, of wel op de kaart zijn aangetekend; maar Goor kundt Gij vinden en het is omtrent een paar vingeren breed ten zuid-zuid-oosten van Goor dat de buitenplaats Nijenhuis, alwaar ik nu ben, gelegen is. Papa is dus al zeer verre van Vreugd en Rust; Wilhem zal dat spoedig weten te zeggen, als hij weet, dat Den Haag 13 uuren van Utrecht is, dat de afstand van Utrecht op Deventer 15 uuren en van Deventer op Nijenhuis 6 uuren

---

1) Brieven-Uitgave p. 6, Lufneu aan Groen, 6 Dec. 1815.
2) cf. Pomes, p. 95.
3) Brieven-Uitgave, p. 2, noot 4.
4) Vgl. H. Douma, Onderwijs en Opvoeding, p. 148 vlgg.
5) „Vrijheidslust", onder de Bilt, cf. Brieven-Uitg. p. 1, noot 2.

uitmaakt; terwijl ik welhaast zou denken, dat Keetje zal weten uit te rekenen, hoe veele Fransche mijlen of uuren Vreugd en Rust van Nijenhuis gelegen is, als zij weet, dat een Fransche mijle kleinder is als een Hollandsche, en maar drie vierde gedeeltens van een Hollandsch uur, of drie quartier uurs bevat...." 1)

Als Groen eenmaal school gaat, houdt natuurlijk het huisonderwijs van den vader op; we vinden althans niets meer, dat op voortzetting daarvan wijst. 2) Wel echter blijft Dr. Groen nauwkeurig op de vorderingen toezien en houdt hij van alles de leiding; ook controleert hij nog dikwijls het werk van zijn zoon. We zullen herhaaldelijk de gelegenheid hebben in het vervolg van dit hoofdstuk daarop te wijzen.

Wellicht op eigen aandringen en omdat de school vlak tegenover het huis der Groens gevestigd was, 3) ging de 8-jarige zoon najaar 1809 naar de Haagsche Departementale school, waar hij vier malen per week de avondlessen volgde. In 1804 gesticht en met een 10-tal leerlingen begonnen, was deze school onder de goede leiding van H. J. Beekman snel gegroeid, zoodat ze in 1806 reeds 200 leerlingen telde 4); en, ofschoon de bemoeiingen der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen zich vooral richtten op de ontwikkeling van „den gemeenen man", 5) onder de scholieren waren ook meerdere kinderen van goeden huize. Als schoolvriendjes van Groen vinden we genoemd Jacob Dermout, J. A. Philipse, G. A. v. Limburg Brouwer, J. Schröter, allen kinderen uit predikants- of deftige koopmansgezinnen. 6)

Dr. Groen zal dus geenerlei bezwaar gehad hebben tegen deze school, wat ook al blijkt uit het feit dat de jonge Groen ruim drie jaren daar is gebleven.

Omtrent de vakken, waarin onderwijs gegeven werd, vertelt

---

1) Brieven-Uitgave vermeldt nog een dergelijken brief (p. 1 noot 1) naast den bovenstaanden (p. 1).

2) Blijkbaar heeft Dr. Gr. de taak wat z'n dochtertje betreft overgedragen aan den heer Beekman, waarschijnlijk wel uit gebrek aan tijd door z'n nieuwe functie als hoofd van het geneesk. staatstoezicht.... „Mr. Beekman viendra donner leçon a Mimi trois fois dans la semaine à 8 heures du matin" schrijft Mevr. Groen 7 Dec. 1815.

3) Zie Brieven-Uitgave, p. 2 noot 3.

4) cf. Gedenkschriften der Mij. tot Nut van 't Algemeen 1784—1809, Amsterdam 1809, p. 115, 116.

5) idem p. 75.

6) Brieven-Uitgave, p. 2, noot 3; zie andere namen, Lohman, O. T. 1913, p. 892.

Groen zelf een en ander in een reeds eerder genoemd briefontwerp, gericht aan P. Laregnère op 9 Nov. 1809. „Daar gij mij verzocht hebt, om U iets te vertellen van de Departementale School, zal ik U maar eens deze keer in 't Hollandsch schrijven. Ik heb er heel veel plezier en leer er schrijven, cijferen, geographie, taalkunde en lezen...." 1) Voorts werd in de hoogere klassen der school ook Geschiedenis en Natuurkunde onderwezen. 2)

Meer echter interesseert ons de geest, waarin dit onderwijs werd gegeven.

Ook daarover hebben we een mededeeling van Groen zelf in een soortgelijk briefontwerp van 29 Jan. 1810.

„Wat heeft het mij gespeten dat het begon te sneeuwen en te dooyen, waardoor ik niet bij u heb kunnen komen," aldus schrijft hij aan P. Laregnère, die te Rotterdam woont. „Verleden jaar is het ook mislukt, want, toen alles klaar was, begon het te dooyen, zoodat wij dat voornemen uitstellen moesten tot een volgend jaar en dit jaar is het ook mislukt!

Daar wij dus niet mondeling met elkander kunnen spreken, zal ik maar opnieuw beginnen U te schrijven".

En dan volgt dit merkwaardige stuk:

„Ik leer op school ook de zielkunde en twijfel niet, of gij leert zulks ook.... Ik ben tegenwoordig aan de sluitredenen en vind dezelve zeer pleizierig en nuttig, want zij bestaan daarin, dat men uit twee bekende waarheden van zelfs een derde, welke ons onbekend is, trekken kan."

Een kind van nog geen 9 jaar leert zielkunde en verklaart haar beoefening nuttig! Meer 18e eeuwsch kan het toch haast niet. Maar het sluit volkomen aan bij den geest der verlichting, dien de Maatschappij door hare scholen aankweeken wilde, 3) en typeert dus meer het onderwijs zelf, dan den leerling, die er over spreekt, vooral omdat we hier niet hebben een uit eigen beweging geschreven brief, maar een proeve van schriftelijk schoolwerk. 4)

---

1) idem, p. 2, Groen aan P. Laregnère.

2) idem, p. 2 noot 3. Zie nader over deze school: Jhr. Mr. J. H. van Reenen: Redevoering bij de herdenking van het honderdjarig bestaan der jongensschool van de Mij. tot Nut van 't Algemeen (Departement 's Gravenhage), op 2 Mei 1904.

3) Zie Gedenkschriften der Mij. tot Nut van 't Algemeen, p. 96.

4) cf. Brieven-Uitgave, p. 2 noot 2.

Want twee voorbeelden van zoodanige sluitredenen doet de jonge scholier volgen, aansluitend aan het voorafgaande:

....„zie hier twee, welke ik gemaakt heb:

Eerste sluitrede:

1. Alle voornemens, welke van wind en weêr afhangen, zijn onzeker.

2. Het voornemen om naar Rotterdam te gaan en het ijsvermaak op de Maas bij te wonen, hangt van weer en wind af.

3. Derhalve is het onzeker.

Tweede sluitrede:

1. Alle voornemens welke van wind en weêr afhangen, moeten zonder uitstel worden uitgevoerd.

2. Het voornemen om naar Rotterdam te gaan en het ijsvermaak op de Maas bij te wonen hangt van weer en wind af.

3. Derhalve moet het zonder uitstel worden uitgevoerd.

Het laatste voorbeeld moge in zijn praemisse betwistbaar zijn, het werk als zoodanig geeft een interessant blijk van diezelfde scherpzinnigheid, die den lateren jurist kenmerkte en vooral in de vele kamerdebatten, waarin Groen betrokken was, uitblonk.

Opmerking verdient ook de toon-van-volwassen-man, die uit dit schoolwerk van den 9-jarigen knaap spreekt, de voor ons gevoel eigenwijze 1e persoons-vormen, het poneeren van een eigen oordeel e.d. Juist weer het feit dat dit stuk een schooloefening is, maakt deze trekken belangrijk voor ons, want ze bewijzen, dat zoodanige toon kunstmatig aangeleerd en door de school aangekweekt werd. Inderdaad behoorde dit bij de schoolopvoeding dier dagen, omdat zulk een ontwikkeling van zelfstandigheid en besef van eigenwaarde doeltreffend en dienstig werd geacht voor de zedelijke vorming der leerlingen. 1) Men meende deze niet beter te kunnen bevorderen, dan door de kinderen allerlei zedelessen in te prenten en ze die te doen napraten als hun eigen overtuiging. Een duidelijk sprekend voorbeeld daarvan is wat Groen in een ander schoolopstel schrijft: „Naarmate dat wij trachten den tijd nuttig door te brengen, kunnen wij ook hopen om meerder deugd en verstand te verkrijgen; en als wij verstandige en deugdzame menschen worden, dan bevorderen wij ons eigen menschelijk geluk." 2) Misschien

---

1) Vgl. De Vletter, a.w. p. 148.

2) Brieven-Uitgave, p. 3.

is dit niet anders dan wat wij noemen een schrijfvoorbeeld, maar ook alszoodanig is het teekenend genoeg.

Nader nog kunnen we den geest van het onderwijs aan deze school leeren kennen uit wat Mr. Lohman meedeelt, omtrent een van de halfjaarlijksche openbare examens, zooals die „meestal in de Luthersche kerk, in tegenwoordigheid van het schoolbestuur en de stedelijke overheid" en na de inlijving in het bijzijn van den Prefect (en dan natuurlijk in 't Fransch) gehouden werden. Mr. Lohman vertelt hier, aan de hand van een krantenverslag, van zoodanig examen met daaraan verbonden prijsuitdeeling, op 9 Mei 1812, en drukt de toespraken af, eerst door den redenaar der Commissie en daarna door den Prefect de Stassart gehouden. 1)

In de redevoering van dezen laatste, vol natuurlijk van den luister, den roem, de „souvereine grootheid, macht en majesteit" van „Napoleon den Groote en Welbeminde", nemen, in overeenstemming met den geest van den tijd, deugd, billijkheid, nutte leering, goede zeden e. d. een groote plaats in. Maar vooral karakteristiek is de passage, bestemd voor de leerlingen uit minder gegoede gezinnen, aan wie door den Prefect wordt voorgehouden, welke nu de vrucht moet zijn van het onderwijs, dat ze van de „verstandige" onderwijzers der school hebben ontvangen: ....„indien de Voorzienigheid U in min schitterende klasse der maatschappij plaatse, zult gij er haar niet van beschuldigen en u ligtelijk troosten met de gedachte, dat het geluk van ons afhankelijk is, dat het afhangt van de zachte rust en tevredenheid der ziel en dat hetzelve vaak meer te vinden is in een schamele hut dan in fraai versierde paleizen...." 2)

De goede uitslag van zulk een openbaar examen werd op de Nutsscholen met prijzen bekroond. Ook bij deze gelegenheid ontvingen achttien leerlingen een prijs en tot hen behoorde ook de jonge Groen. Zelfs werden ze den volgenden dag geëerd door een maaltijd, op de prefecture hun aangeboden. 3)

Dit prijzenstelsel — want men kende aan de Departementale Scholen ook prijzen voor goed gedrag — was een der opvoedkundige principes van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, en was vele jaren lang, allicht wel onder haar invloed, bij het onderwijs in eere. Ook aan de Latijnsche scholen had

---

1) Ons Tijdschrift 1913, 890 vlgg.
2) cf. Lohman, idem, p. 893.
3) idem, 892, 894.

bij de jaarlijksche promotie een prijsuitdeeling plaats, zooals dat in de klassiek geworden geschiedenis van Gerrit Witse wordt verteld. De achtergrond van dit prijzen-geven was de paedagogische gedachte, dat, zooals men door straffen de leerlingen kon brengen tot „meerdere deugdzaamheid", men door beloningen hen kon prikkelen tot „gepaste naijver", een gedachte, die ongetwijfeld in de zelfgenoegzaamheid der eeuw haar oorsprong vindt.

Bij vele ouders — onder hen ook Dr. Groen 1) — vond het stelsel sympathie; maar toch verhieven zich ook stemmen er tegen, omdat men er nadeelen van vreesde. Vandaar dat het Nut zich beijverde de wezenlijke waarde van prijs-belooningen te betoogen in allerlei verhandelingen, en haar standpunt tegen andersdenkenden te verdedigen. 2)

Ook als de leerlingen de Departementale Scholen verlieten, kregen ze een prijs, indien daartoe termen aanwezig waren; maar bovendien gaf men hun een beredeneerd getuigschrift mee omtrent hun gedrag en vorderingen.

Zulk een „loffelijk getuigenis" gaven Bestuursleden der Haagsche school ook den jongen Groen, zelfs „met veel genoegen", toen hij op 8 Mei 1813 haar verliet. Zij verklaren daarin, dat hij „gedurende den tijd van 3½ jaar, door hem op voornoemde school doorgebracht, zich zoo in leerlust, als in goede zeden op eene uitstekende en alleszins prijzenswaardige wijze gedragen en daardoor aanmerkelijke vorderingen gemaakt had, dat zij vertrouwden, dat deze tot grondslagen zouden verstrekken van steeds toenemende beschaving en dus ook wezenlijk geluk". 3)

1) Herhaaldelijk spreekt deze in z'n brieven zijn blijdschap uit als Groen weer een prijs heeft gekregen b.v. (20 Aug. 1816; zie ook Lohman, O. T. 1913 p. 906). Zelf dacht hij ook over belooningen als bewijs van zijn tevredenheid over het gedrag van z'n zoon (zie brief van 20 Oct. 1815).

2) Zoo schreef H. W. C. A. Visser in opdracht van de Mij. een verhandeling: „De voor- en nadeelen der middelen tot opwekking van den naijver overwogen; de voordeelen der eerste betoogd en derzelver juiste grenzen aangewezen" (1806). De beteekenis van het stelsel werd ontwikkeld in geschriften als: J. H. Floh en A. van Dam: „Over de beste theorie van straffen en belooningen in de scholen", of: B. Spoelstra en P. Weiland: „Over de beste wijze om de jeugd reeds in de scholen tot gezellige deugden op te leiden". Herhaaldelijk ook schreef de Mij. „prijskampen" uit; zoo nog in 1832 voor „vertoonschriften". Ze had vignetten doen ontwerpen: „Eereprijs gegeven door de Mij. tot Nut van 't Algemeen", om deze af te drukken voor de uit te reiken prijzen (meest boeken). (Zie voor deze dingen Gedenkschr. 1784—1809, p. 90, 94, 214 e.a.).

3) cf. Lohman, 1913, p. 895 noot 4.

In dit sloteffect van Groens leerjaren aan de Departementale school komt nog eens weer duidelijk naar voren de geest, dien dit onderwijs droeg; het streven, de grondslagen te leggen van steeds toenemende beschaving en *dus* ook wezenlijk geluk. Dat simpele woordje „dus" doet heel het paedagogisch systeem in perspectief zien. En de verklaring zelf bewijst, dat Groen dit onderwijs *met vrucht* genoten heeft.

In verband met Dr. Groens bedoeling, zijn zoon straks naar de Hoogeschool te zenden — aanvankelijk wilde hij dat Groen medicus worden zou 1) — moest de knaap de lessen gaan volgen aan een Latijnsche School.

In Den Haag was zulk een Latijnsche School, maar Dr. Groen schijnt tegen deze inrichting ernstige bezwaren gehad te hebben. Het zij dan, dat de persoon van den Rector een belemmering was voor hare ontwikkeling, 2) het zij dat haar andere gebreken aankleefden, in ieder geval, Dr. Groen wilde zijn zoon daar niet als leerling plaatsen en zocht dus een andere gelegenheid, hem in het Latijn te doen onderwijzen.

In dit licht moet, dunkt mij, Groens vertrek, (half Augustus 1813), naar Haarlem worden gezien. 3) Hij ging naar de kostschool „Stad en Vaart", die Henri de Grave, een Franschman, daar geopend had. 4) Doch 't was niet in de eerste plaats te doen om het onderwijs van deze inrichting, maar om haar relatie met de Latijnsche school te Haarlem. Wie de lessen aan deze school volgen wilde, kon zulks doen, terwijl dan kost, inwoning en algemeene zorg voor de opvoeding voor rekening kwamen van de kostschool. Maar nu de Latijnsche school te Haarlem onder

---

1) cf. Brieven-Uitgave, p. 11, noot 1, waar geciteerd wordt een passage uit den opdracht van Groens juridische dissertatie: „quamvis Tibi gratum fuisset, eum habere filium, quem cum clarus ipse in Medicinâ esses, ad similem salutiferae artis peritiam erudires"....

2) cf. Lohman, O. T. 1913, p. 895, noot 3.

3) idem, p. 895. De voorstelling, door Mr. Lohman hier gegeven, is echter niet duidelijk. Vgl. Brieven-Uitgave p. 3 noot 2 en 3.

4) Als redenen voor schoolverandering vinden we ook de mededeeling van Star Numan: „Opvoeding door zijn vader. Nooit prijzen, wel op school, ubi primus erat, want de meester trekt U voor (Brieven-Uitgave p. 3 noot 2) en „opdat hij niet ijdel zou worden" (cf. Brieven-Uitgave p. 5 noot 1).

5) cf. Dr. H. T. Colenbrander, Inlijving en Opstand, p. 109. Zie voorts Brieven-Uitgave, p. 3 noot 2.

den krachtigen invloed van den inspecteur van het lager onderwijs, Van den Ende, die te Haarlem woonde, enkele jaren te voren geheel was gereorganiseerd, zoodat ze nu als een der beste bekend stond en een groot aantal leerlingen tot zich trok, wilde Dr. Groen zijn zoon van deze school doen profiteeren, onder leiding en toezicht van den kostschoolhouder de Grave. 1) Een gang van zaken alzoo, die een nieuw bewijs is voor de bijzondere zorg, die de vader wijdde aan de intellectueele opvoeding van zijn eenigen zoon.

Dat het inderdaad het onderwijs in 't Latijn was, dat Dr. Groen deze oplossing deed zoeken, kan blijken uit een brief, dien hij aan Groen schrijft, kort na diens vertrek, (dd. 25 Augustus 1813.)

....„Eerlang.. komen wij een nacht in den Haarlemmerhout doorbrengen; 2) dan kunt Gij een goed gedeelte van dien dag bij ons blijven.

Ik verlang zeer om te vernemen, hoe het gaat met het Latijn; zeker zal het U veel helpen, het Hollandsch en Fransch naar de regels geleerd te hebben...."

Groen zelf had ook al over dit onderwerp gesproken in een brief, dien hij een dag te voren, 24 Augustus, naar huis schreef. 3)

Veel is intusschen van het plan niet terecht gekomen. In September stierf plotseling de Grave en allicht wel omdat de huisvesting en leiding van den nog slechts 12-jarigen jongen in gevaar kwamen, terwijl op staatkundig gebied de commotie met den dag groeide, deed Dr. Groen zijn zoon weer uit Haarlem huiswaarts keeren. De omwentelingsdagen, die weldra aanbraken, en van welker ontwikkeling Dr. Groen van nabij kennis droeg, 4)

---

1) De kostschool van H. L. de Grave, „Stad en Vaart", was korten tijd na de stichting „vervuld met jongelieden uit de aanzienlijkste geslachten des vaderlands" (v. d. Aa, biogr. wdb., VII, 380). Dat zulk een deftige gelegenheid tot huisvesting bestond, zal het plan Haarlem zeker bij Dr. Groen in de hand gewerkt hebben.

2) Hier hebben we weer een bewijs, dat de Groens meededen aan de gewoonten van den tijd. Het was onder de betere standen mode, zoo nu en dan enkele dagen in den Haarlemmerhout door te brengen, voor verpoozing en verfrissching. 't Was zelfs zoodanig standsvoorschrift, dat de spectatoriale geschriften het als belachelijke overdrevenheid brandmerken (zie Dr. J. Hartog, De Spect. geschr. p. 118).

3) cf. Brieven-Uitgave, p. 3 noot 2 slot.

4) In het huis der Groens logeerden de aanvoerders der verbondenen, eerst Von Bülow, de bevelheber der Pruisische troepen, daarna Marklay, de commandant der Kozakken. Met dezen laatste bleef de familie, na zijn vertrek, in briefwisseling (zie de brieven, meegedeeld door Mr.

brachten de vraag omtrent nieuwe-school-keuze begrijpelijkerwijs op den achtergrond. Groen was dus die dagen thuis. Eerst einde 1813 of begin 1814 ging hij naar de Latijnsche School der eigen stad. Ik geloof niet, dat Dr. Groens opinie over deze inrichting gewijzigd was, 1) maar zie in dezen maatregel de bedoeling, een voorloopige schikking te treffen, die haar voornaamsten grond wel zal hebben gehad in het feit, dat Groen in het ouderlijk huis blijven kon. 2) De bezorgde ouders zullen er terecht bezwaar in gehad hebben, bij den veelszins nog ongeordenden toestand allerwegen, een kind van 12 jaar in den vreemde te doen gaan.

Groen werd geplaatst in dezelfde klasse, waarin hij op de Haarlemsche School had gezeten, de 4de of laagste. Maar hij schijnt toch al zooveel van het Latijn geweten te hebben, dat hij de lessen kon volgen in de middelste van de 3 orden, waarin de klasse was verdeeld. En bij de promotie van Maart 1814 ging hij met een „praemium diligentiae" over naar de hoogste orde. Zoo doorliep hij de laagste en de derde klasse, deze laatste in een jaar tijds, en bij iedere halfjaarlijksche promotie werden hem en zijn vriend Jacob Dermout, „welverdiende praemia promotionis" toegekend, onder toevoeging van vleiende praedicaten als „de veel belovende", „de boven allen lof verhevene Lettervrienden....", die „hun voorheen meer dan eens behaalden roem bevestigd en vermeerderd zagen". 3)

Zonder dat we daarvan directe getuigenissen vinden, omdat in dezen tijd natuurlijk geen correspondentie voorkomt, kunnen we veilig zeggen, dat Dr. Groen alleszins tevreden was over zijn zoon. Toch doet hij hem, na de promotie van Sept. 1815, waarbij Groen tot de tweede klasse bevorderd was, de Haagsche School verlaten, 4) en plaatst hem op de kostschool van G. Byrde te Utrecht.

Lohman in Die Haghe, 1909, p. 400 vlgg,). Groen schaakte veel met hem. Ook hier weer een getuigenis, dat de familie Groen tot de eerste Haagsche kringen behoorde, (zie ook Brieven-Uitgave, p. 4 noot 1).

1) Men vergelijke het verschil in leerprogramma van de Haagsche Latijnsche school, zooals het wordt medegedeeld bij Fruin en van der Mey, Brieven van Cobet, 1891, p. XIV en dat van die te Haarlem, Colenbrander, Inlijving en Opstand, p. 109. Zie voorts mijn p. 16, noot.

2) In die richting wijst m.i. een brief, dien Dr. Groen 3 Nov. 1815 schrijft aan Byrde. Niet onmogelijk ook is het, dat de ouders iets hebben geweten omtrent de a.s. komst van Kappeyne van de Copello.

3) Deze bijzonderheden zijn ontleend aan Brieven-Uitgave, p. 4 noot 1.

4) Lohman geeft dus den tijd van Groens verblijf op deze school, „één jaar" verkeerd op, p. 895. Bijna twee jaar is Groen er geweest.

De redenen, die voor dezen eenigszins vreemd aandoenden stap worden genoemd, zijn velerlei. 1) Maar de hoofdzaak, die trouwens als achtergrond van die alle valt op te merken, lijkt mij toch ook hier weer de zucht, den zoon het allerbeste te doen genieten, wat aan onderwijs bereikbaar was.

Groen was zijn Haagsche klasse ver vooruit en kon dus op een andere school bij meergevorderde leerlingen geplaatst worden. 2) En voor zijn algemeene vorming was het goed, dat hij leerde omgaan met andere menschen dan de bekenden alleen; mede daarom behoorde de opvoeding der kinderen buitenshuis tot het paedagogisch systeem der gegoede standen. Bovendien echter — en dit zal wel de eigenlijke verklaring zijn van de schoolverandering 3) — was de plaatsing te Utrecht de voortzetting van het door den dood van de Grave afgebroken onderwijs te Haarlem, dat immers, naast algemeen onderricht en huisvesting in de kostschool zelve, privaat-lessen van de docenten der Latijnsche school toezegde. Dezelfde mogelijkheid nu bestond te Utrecht: Groen kon daar privaat-les ontvangen van den in dien tijd zeer bekenden praeceptor van de Latijnsche school Dornseiffen, terwijl daarenboven de school van Byrde, volgens de prospectus „très commode et en tous égards parfaitement approprié pour une établissement de cette nature" 4) tot

---

1) Brieven-Uitgave, p. 5 noot 2 wijst op den Geïll. Volkskalender 1877, die als reden noemt: „opdat Groen niet ijdel zou worden"; op het komende vertrek uit Den Haag van den bekwamen en door Dr. Groen zeer gewaardeerden praeceptor Kappeyne. die in Middelburg was benoemd; op den brief van Dr. Groen aan Byrde, dd. 3 Nov. 1815, en citeert uit dezen brief: .... Nous regrettons point d'avoir sacrifié le plaisir de l'avoir avec nous, à ce qu'il nous a paru être plus utile à son bonheur; comme il est à présent plus en état de se former pour la societé en vivant avec d'autres jeunes gens de son âge et sous votre direction plus à l'abri de l'influence des mauvais exemples, qu'il auroit été si nous l'avions gardé à la maison". Deze eigen verklaring van Dr. Groen, welks laatste opmerking wel niet veel meer dan een algemeenheid zal zijn, sluit de beide vorige geenszins uit. 't Gemeenschappelijk element van alle is: Dr. Groen achtte de verandering een verbetering, en een belang voor zijn zoon. In hoeverre deze er zelf over dacht, kwam blijkbaar niet in aanmerking.

2) Inderdaad werd Groen op de Latijnsche School te Utrecht in de 2de orde der 1ste klasse geplaatst en sprong een orde over. (cf. Brieven-Uitgave, p. 7 noot 9, slot).

3) Mogelijk heeft Dr. Groen ook het programma der Latijnsche School te Den Haag te eenzijdig gevonden, (cf. Fruin en van der Mey, t. a. p.) en zal dit als bijkomstige omstandigheid invloed hebben doen gelden.

4) cf. Lohman, O. T. 1913, p. 903.

haar voordeel wijzen kon op de omstandigheid, dat „l'Université de cette ville, y attirant de très bons maîtres, on procurera aux disciples, suivant le voeu des parents, les meilleurs possibles, tant pour les langues anciennes et modernes, que pour les sciences et les arts utiles et agréables. 1) Deze gunstige conditie der school, die voor een begaafden leerling als Groen verre mogelijkheden opende, zal Dr. Groen ongetwijfeld hebben bekoord; zijn brieven wijzen daar trouwens duidelijk op....

Zoo ging de jonge Groen na de zomervacantie van 't jaar 1815 naar Utrecht. Wel schijnt de overgang hem eenige moeite gekost te hebben; in meerdere brieven althans, die zijn ouders hem schrijven in antwoord op de zijne, komen passages voor, die dien indruk geven. Maar na eenige maanden was die moeilijkheid dan toch overwonnen en kon Dr. Groen schrijven: „Uw brief, lieve Willem! heeft ons veel pleizier gedaan, ik vlei mij, dat alles best zal gaan." 2)

Nu is het vooral deze Utrechtsche tijd, die ons den invloed doet kennen, die van Groens ouders en vooral van zijn vader is uitgegaan. Het contact tusschen ouders en zoon moest nu natuurlijk door correspondentie in stand gehouden worden en zoo beschikken we over meerdere brieven, die van hun velerlei bemoeiingen blijk geven. Die van den vader, in het Hollandsch steeds geschreven, zijn zakelijk, betreffen de lessen, de gedragingen, de plichten van den zoon; de, altijd in het Fransch gestelde, brieven der moeder gaan over allerlei kleinere en grootere dingen uit 't gewone leven. En beider correspondentie teekent de persoon, zooals we dat op grond mede van deze brieven in 't voorafgaande reeds hebben gezien.

Reeds wees ik op sommige brieven van Mevrouw Groen, bewijzen van haar levendige belangstelling in, vooral van haar bezorgdheid voor alles wat haar kind betreft. 3) Ten overvloede volge hier nog een passage uit haar brief van 30 November 1815, die dit alles nog weer eens bevestigt:

Le tems des vacances commence joliment à s'approcher, n'est il pas? Je comprends, que tu sera bien aise de passer quelque tems avec nous, je n'ai pas besoin de te dire que nous en sommes aussi bien contents...."

---

1) cf. Lohman, id.
2) Brieven-Uitgave, p. 5.
3) pag. 8 noot 2.

en 7 Dec. spreekt ze er nog eens over.... „le tems commence à en approcher, nous nous en rejouissons avec toi...."

Waarmee zal een kind, dat van huis is, gelukkiger zijn, dan met de wetenschap, dat zijn moeder haar verlangen uitspreekt naar dat wat hem geheel vervult: de vacantie!

Voorts zijn haar brieven altijd vol van haar ingenomenheid met de vele „politesses", die men haar zoon te Utrecht bewijst: „j'en suis vraiment étonnée dans une ville ou nous avons presque pas de relations".... „tu vois, comme il est bon d'avoir des amis partout...." 1)

Vooral echter interesseeren ons de brieven van Dr. Groen. Twee ervan citeerden we reeds in ander verband. Eigenaardig echter komt ook zijn persoonlijkheid uit in de quaestie van Groens les nemen in de manege.

De heer Byrde, meenende dat het Dr. Groens bedoeling was dat z'n zoon ook paardrijden zou leeren, had dezen n.l. naar de manege gezonden, om met lesnemen te beginnen. Groen, die zijn strengen vader kende, had echter bezwaar gemaakt zulks te doen, zonder diens uitdrukkelijke toestemming en had eerst naar huis geschreven. Teekenend nu is de brief van antwoord, dien Dr. Groen schrijft:

.... „Ik moet U prijzen en doe dit dan ook gaarne, dat Gij U zoo wel gedragen hebt ten aanzien van het lesnemen in de manège, en niet hebt willen profiteren van het denkbeeld, waarin de Heer Byrde was, dat mijn intentie was, om U nu reeds paard te leeren rijden. Tot belooning hiervoor zou ik verlangen, om U nu reeds daartoe gelegenheid te geven, maar er zijn bijzondere redenen, die het mij beter voor U doen oordeelen, om daarmede tot na de vacantie te wagten, en ik houde mij verzekerd, dat Gij daar in dan ook gaarne zult berusten".

Intusschen schijnt de heer Byrde ook geschreven te hebben over deze quaestie, ter nadere verklaring van zijn houding. En, als resultaat van dit schrijven, vinden we twee brieven van Dr. Groen, van denzelfden datum 3 Nov. 1815, één aan den heer Byrde, één aan zijn zoon.

---

1) Vermelding verdient ook nog de volgende passage: je suis bien contente que tu nous as un peu décris la distribution de tes journées, à présent je puis te suivre en pensée, pendant quelques heures au moins...

Eigenaardig ook, dat van het stijve „U" en „Gij", waarmee de vader zijn zoon aanspreekt, geen spoor is in deze brieven: de toon is los en vertrouwelijk.

In den eersten brief schrijft hij:

„Je vous avoue, Monsieur, que ce trait (= Groens niet in-gaan op Byrde's voorstel) nous a fait plaisir, et pour l'en recompenser il me sera agréable, s'il vous l'approuvez, qu'il prenne deux leçons par semaine au manège, d'autant plus, parce que j'apprends beaucoup de bien de l'instruction et que vous m'avez rassuré qu'on y a beaucoup de soins pour les jeunes gens".

En aan zijn zoon:

„Gij weet, lieve Willem, dat wij een brief ontvangen hebben van den Heer Byrde, en het doet mij veel genoegen U te kunnen zeggen, dat daarin een zeer vereerend getuigenis van U gegeven wordt en de Heer en Mevrouw ons van hunne tevredenheid en belangstelling op de hartelijkste wijze verzekeren; ik heb daarop reeds geantwoord en 't zal U zeker niet onaangenaam zijn, te vernemen, dat ik bij die gelegenheid ook over het nemen van lessen in de manège geschreven heb; en wanneer de propositie daartoe nu wederom mocht gedaan worden, dan moogt Gij dezelve met dankbaarheid aannemen, en de permissie daartoe als een bewijs aanmerken van ons vertrouwen, dat Gij daarom niet minder uw uiterste best zult doen, om aan de conditie te voldoen, dien wij gemeend hadden daaraan te moeten verbinden...."

Deze historie, 1) onbelangrijk op zichzelf, is illustratief voor onze kennis van Dr. Groens opvattingen. Er spreekt bezorgdheid uit over het welzijn van z'n zoon, ongetwijfeld, maar toch ook weer die „onbedwingbare zucht tot schoolmeesteren". En het gewichtige van deze brieven heeft veel meer van bedillerij, dan van paedagogiek. Onaangenaam zelfs, wijl geheel overbodig, doet ons aan het slot van den eerst-aangehaalden brief:

.... „ik houde mij verzekerd, dat Gij daar in dan ook gaarne zult berusten, en dat het plezier, 't welk gij U natuurlijk van die Exercitie voorstelt, U te meer zal aanzetten tot oplettendheid in houding, als de conditie, waaraan Gij weet, dat volgens onze afspraak zulks verbonden zou wezen."

Ook ten aanzien van de te volgen lessen van verschillende Utrechtsche geleerden, in aansluiting aan de mogelijkheid, die de kostschool daartoe opende, laat Dr. Groen zich gelden niet alleen, maar is zijn wil wet.

---

1) Zie de brieven in Brieven-Uitgave, p. 6 met noot 1 en een fragment bij Lohman, O. T. 1913, p. 904.

Zoo schrijft hij in denzelfden brief van 3 November:

„Ik verlang om te vernemen, hoe het nu gaan zal met de instructie in de mathesis, die Prof. Moll beloofd had te zullen geven, want dat hij tot hiertoe daaraan nog niets gedaan heeft is niet vreemd, omdat hij uit de stad geweest is of door bijzondere omstandigheden.... verhinderd is geworden. Intusschen zie ik, dat Gij een meester hebt in de Algebra en een ander in de Mathesis. Ik zou ook denken, dat het verkiezelijk was, daartoe maar één meester te hebben en zoo gij vindt, dat U zulks of te veel werk zoude geven of in verwarring zou brengen, dan is er geen reden, waarom Gij niet de vrijheid nemen zoudt, om daarover met den Heer Byrde te spreken en Uwe belangen daarin op eene beleefde wijze voor te dragen. 1) Maar wat betreft de lessen bij den Heer Thompson 2) zou ik het niet goedvinden om daarmede uit te scheiden, althans niet voor dat Gij op de Latijnsche School komt en Gij zult er zooveel meer nut en plezier van hebben als ook die man over U tevreden is, daar hij algemeen geacht is, ongetwijfeld als geboren Engelschman de beste pronunciatie heeft en eene goede en aangename wijze van instructie met U schijnt te houden, door U behalve in het gewone werk in het opstellen van brieven te oefenen".

Dr. Groen hield — het blijkt uit dezen brief duidelijk genoeg — de leiding van het onderwijs aan zijn zoon in eigen handen, al had hij haar ook officiëel aan den Heer Byrde toevertrouwd.

Het begin van dit schrijven, de vraag hoe het nu gaan zal met de lessen in de mathesis van Prof. Moll, is ook meer dan een bloot informeeren alleen. Men moet deze vraag zien in verband met een vroegeren brief, dd. 20 October.

Al eerder waren de lessen van Prof. Moll in de correspondentie tusschen vader en zoon aan de orde geweest en blijkbaar had de jonge Groen eenigen tegenzin geuit tegen den persoon

---

1) Docent in de Algebra was J. C. Schröder. De brief wekt den indruk, dat Groen zelf over deze tweeheid zich heeft beklaagd bij zijn vader. Blijkbaar heeft hij diens raad opgevolgd, want later vinden we Schröder vermeld als leermeester in beide vakken (Brieven-Uitgave p. 5 noot 2). In elk geval teekent dit stuk Dr. Groens bemoeizucht, waar het hier een zuiver interne aangelegenheid van het instituut Byrde betreft.

2) Volgens Lohman (O. T. 1913, p. 905 noot 1) was „Charles Thompson privaat docent aan de Hoogeschool in de Engelsche taal en letterkunde."

van Prof. Moll en dientengevolge ook tegen de gedachte van hem les te moeten ontvangen. 1) In den brief van 20 October was hij daarover op zijn nummer gezet als volgt:

„Schoon ik den Heer Prof. Mol niet genoeg ken, om te kunnen beoordeelen of vooruitzien wat Gij van zijne instructie te wagten hebt, moet Gij U evenwel niet laten voor innemen door hetgeen U dienaangaande min gunstigs verhaald is, en begrijpen, dat het altijd eene bijzondere vriendelijkheid blijft, dat hij zich wel wil verledigen, om aan een jongeling van Uwe jaren onderwijs te geven, die Gij wel toonen zult met dankbaarheid te waarderen, door er zooveel mogelijk van te profiteren".... 2)

De vraag nu, aan het begin van den brief dd. 3 Nov. sluit aan bij deze, klaarblijkelijk nog niet, of naar den zin van Dr. Groen niet genoegzaam, beantwoorde terechtwijzing.

En nog eens weer komt Dr. Groen op deze zaak terug in een toevoeging aan een brief van Groens moeder van 7 Dec. d.a.v. Hij kondigt zijn zoon aan, dat hij hoopt hem te komen afhalen om met Kerstvacantie naar huis te komen, maar wil vooraf weten, of hij dan met den Heer Byrde iets te bespreken heeft.

„.... Intusschen moet Gij mij eens vooraf omstandig schrijven, wat Gij bij den Heer Byrde gedaan hebt, en in hoeverre Gij zelf denkt, met die werkzaamheden te zullen kunnen voortgaan, wanneer Gij na de vacantie op het Latijnsche school zult komen: ook zou ik gaarne.... 3) zijn, waar in Uw werk bestaat bij den Heer Prof. Mol en of Gij met.... van die lessen profiteert, en zoo er het een of ander is 't welk Gij.... dat ik bij mijne overkomst zou bewerken, en tot Uw voordeel zou kunnen strekken, dan is het best mij zulks vooraf te schrijven, ten einde ik bij mijne overkomst te beter zou kunnen beoordeelen of en op welke wijze zulks doenelijk zou wezen"....

Al te maal bewijzen alzoo, hoezeer Dr. Groen van alles op de hoogte wil zijn niet alleen, maar ook van alles wat het onderwijs aan zijn zoon betreft de leiding hebben wil. Niet ten onrechte spreekt Dr. Gerretson van „zelfingenomenheid" en „pedanterie". Zóó ver zelfs ging de bemoeizucht van den vader, dat hij zijn

---

1) Blijkens Lohman (O. T. 1913 noot 2) geheel ten onrechte.

2) Deze passage uit den in het archief Van der Hoop berustenden brief wordt ook geciteerd bij Lohman, O. T. 1913, p. 904 noot 2.

3) Met stippeltjes zijn aangeduid woorden, die onleesbaar geworden zijn in het origineel door scheuren.

zoon berispte over schrift en stijl van diens brieven, als deze niet naar zijn genoegen waren. De brief van 20 October begint aldus:

„Het strekt ons tot veel genoegen, lieve Willem, uit uwe brieven te zien, dat het U ernst is, om zoowel in schrift als stijl en taal vorderingen te maken, en wij twijfelen niet, of daarin zoo voortgaande, zult Gij naar wensch slagen. Uw laatste brief is reeds veel beter geschreven en dat stijve en gedwongene in het schrift zult Gij wel geheel te boven komen".... 1)

Maar — reeds eer kwam het ter sprake en het blijkt ook hier weer — achter al deze schoolmeesterij, te frappanter wijl steeds in de tirade-bewoordingen van dien conventioneelen tijd vertrouwen en ingenomenheid in en met de leiding van Byrde wordt uitgesproken, vinden we altijd weer het eene en groote: trouwe zorg en liefde voor den zoon, van wien hij zooveel verwacht! Geen brief of hij besluit met:.... „terwijl ik U in gedagten omhelze",.... „ook wij verlangen zeer om U te zien en in welstand te omhelzen: nu doe ik zulks in gedagten."

En al z'n vaderliefde legt hij in den brief van 5 Mei 1816:

.... „Hoe duur, lieve Willem, zou die plezierwandeling naar Zeist U hebben te staan kunnen gekomen zijn! Dat Gij in het water gesprongen zijt om een meisje, dat gevaar liep om te verdrinken, te redden, doet eer aan Uw hart en wanneer Gij zwemmen geleerd had, zou ik niet alleen het beginsel van menschlievendheid, maar de daad zelve alleszins goedkeuren: maar niet kunnende zwemmen zoudt Gij groot gevaar loopen om zelf te verdrinken, zonder een ander te kunnen helpen, en daarom willen wij in vervolg naar eene goede gelegenheid omzien, om U in deze zoo nuttige kunst op eene veilige wijze te oefenen" ... 2)

Karakteristiek ook dat slot: incidenteel blijkt, dat nog iets mankeert aan de opvoeding van den zoon en aanstonds is de vader gereed middelen te beramen, die leemte aan te vullen.

Dank zij vooral de lessen van Dornseiffen, die, als al zijn

---

1) In dezen brief informeert Dr. Groen ook nog naar de lessen bij Kerkhof en bij Dornseiffen.

2) Zie dezen brief, Brieven-Uitgave, p. 8.

leermeesters veel van den jongen Groen hield en hem ook en famille ontving, 1) was Groen 23 Jan. 1816 ingeschreven op de Latijnsche School te Utrecht, de Hieronymusschool. Hij werd in de 2e orde der 1e klasse geplaatst, en dus was het werk, waarvoor hij kwam te staan geheel nieuw, zooals z'n vader schrijft: „en het werk, 't welk Gij zult moeten doen, moet, dunkt mij U bijzonder wel bevallen, daar bijna alles nieuw, aangenaam en nuttig is". 2) Maar het was hem geenszins te zwaar. Toen de gewone halfjaarlijksche promotie in zicht kwam, kon hij aan zijn vroegeren leermeester in de Geschiedenis, 3) Kappeyne, wien hij een felicitatiebrief schreef naar aanleiding van diens benoeming tot rector in Den Haag, 4) melden:

„Menso proximo primum, cum nulla in thematibus vitia commiserim, praemium accipiam, Graecumque etiam mihi promissum est. 5)

Inderdaad ontving hij, blijkens het verslag, dat van de promotie gegeven werd in de „Boekzaal", begin September twee prijzen, waarvan de eene een „buitengewone" was, „wegens zijn ongemeene vorderingen in de Grieksche taal." 6) Enthousiast schreef zijn moeder: „Tu sais quel plaisir cela nous fait sans ceque je le te dise. Nous faisons une fête bien grande d'être avec toi au moment qu'on te le donne et partager ton contentement" 7) en ook Dr. Groen sprak zijn voldoening er over uit, deftig en ietwat stijf als steeds, maar toch hartelijk in den reeds geciteerden verjaarbrief van 20 Augustus.... „met genoegen en deelneming denken wij aan de eer en onderscheiding, die U als belooning van vlijt en goed gedrag zijn toegewezen". Ook in

---

1) cf. Mevr. Groen aan Groen 20 Oct. 1815: „Je m'imagine à present que vous irez demain chez M. Dornseiffen" ('t Gaat in het verband over invitaties voor 't diner).

2) Zie Dr. Groen aan Groen, Brieven-Uitgave, p. 7, 8.

3) Kappeyne, praeceptor der tweede klasse aan de Lat. School te Den Haag in den tijd dat Groen deze school bezocht, gaf toen in de lagere klassen les in Geschiedenis (zie Brieven-Uitgave p. 4 noot 1 terties).

4) Deze benoeming was mede door den invloed van Dr. Groen geschied (zie Lohman, O. T. 1913 896 en noot 2; Brieven-Uitgave p. 8 noot 3).

5) cf. Groen aan Kappeyne, Brieven-Uitgave, p. 8. Voor nadere aanwijzing omtrent den datum der promotie, 6 September, in verband met het in Juli geschreven „menso proximo" zie Brieven-Uitgave p. 8 noot 3.

6) Boekzaal 1816, p. 351.

7) cf. Lohman, O. T. 1913, p. 906.

dezen triomf had hij zijn aandeel, want steeds had hij de themata en opstellen van zijn zoon gelezen en gecorrigeerd. 1)

Bij al de studie, die aan dit succes was voorafgegaan, was intusschen niet vergeten, dat Groen met nog een ander doel dan intellectueele ontwikkeling alleen te Utrecht vertoefde. Dr. Groen verwachtte veel vormende kracht van den omgang met andere menschen, andere leermeesters ook, en wees in zijn brieven den zoon telkens weer op dat belang. Ook in dit opzicht nu had hij alle reden tot tevredenheid. Niet alleen genoot Groen den geregelden omgang van bekende onderwijsmannen als Prof. Moll, Dornseiffen, Schröder, maar ook was hij, behalve bij de reeds genoemde families, geïntroduceerd in het gezin van de Chatelaîn, van Olden, van Hoogstraten, en de brieven der ouders bewijzen, dat men overal met den jongen gast was ingenomen. 2) Zelf deed deze in z'n correspondentie telkens verslag van de genoten vreugde, tot groot genoegen van de ouders, die daardoor hun bedoeling bereikt zagen. Zij verzuimden dan ook nimmer, van hun waardeering voor de attenties der Utrechtsche vrienden van hun zoon blijk te geven. Als Groen verteld heeft, hoe hij een gezelligen wandeltocht maakte met Prof. van Geuns, schrijft zijn moeder:.... „je lui suis (cependant) bon gré de sa complaisance, car il a certainement fait ce tour pour te faire plaisir".... 3) En aan de verschillende bewijzen, die we in het voorafgaande ontleenden aan de brieven van Dr. Groen, kan in dit verband nog toegevoegd worden, wat hij schrijft, naar aanleiding van een uitnoodiging van Prof. van Heusde. Deze vermaarde geleerde, had naar de mededeeling van Star Numan 4) „machtig veel met Groens talent op" en noodigde hem in zijn familiekring welk bericht Dr. Groen beantwoordde met de volgende passage: „Het heeft ons veel pleizier gedaan de vriendelijke invitatie van den Heer van Heusde te vernemen, en wij zullen verlangen om de bijzonderheden van dien dag te vernemen...." 5) En ein-

1) idem, p. 883.

2) Brieven van 20 Oct., 30 Nov., 7 Dec. 1815. Vele van deze relaties dankte Groen aan de gouvernante, Mej. Lufneu, die een Utrechtsche was. (Groens moeder aan Groen 7 Dec. 1815). Zie ook p. 11.

3) Groens moeder aan Groen 1815 zonder datum, Brieven-Uitgave, p. 5.

4) Aanteekening op 23 Mei 1865 in zijn onuitgegeven dagboek.

5) Groens vader aan Groen, 20 Aug. 1816. Blijkbaar kenden Dr. Groen en Prof. van Heusde elkander (ze waren beiden geneesheer geweest aan het hof van Koning Lodewijk); althans van Heusde schrijft later, 3 Jan. 1824, aan het slot van een brief over Groens literaire dissertatie: „vale amicorum suavissime et patrem tuum meo nomine etiam atque etiam saluta".

delijk, als Groen gereed staat Utrecht te verlaten, bindt zijn vader hem nog eens op het hart: „Gij zult wel zorg dragen om niemand van diegenen, waarbij Gij beleefdheid genoten hebt, over te slaan, als Gij Uwe afscheidsvisites doet, en aan een ieder, bij wien zulks te pas koomt, mijne complimenten te maken." 1) Het frappante van deze raadgeving is, dat Dr. Groen haar geeft *vier* maanden voor den tijd, dat Groen uit Utrecht vertrekken zal, bewijs dus hoezeer hij wenscht, dat aan niemand de blijken zijner waardeering zullen ontgaan.

Deze passage is het slot van een brief, die betrekking heeft op het naderend einde van Groens studie aan de Hieronymusschool en allicht daardoor geïnspireerd.

In Februari van het volgende jaar 1817 zou Groen de laatste orde der hoogste klasse van de Latijnsche school doorloopen hebben. De usantie was, dat de bevordering der abiturienten tot het Universitaire onderwijs met bijzondere plechtigheid geschiedde, in tegenwoordigheid van Burgemeesteren der Gemeente en Scholarchen, en dat de promoveerende jongelieden door het houden van een redevoering in het Latijn van hun kennis blijk gaven. „De stof" voor deze oraties werd door de candidaten zelf gekozen, echter in overleg met den Rector der School.

Groen stond dus ook voor de desbetreffende keuze en, gezien al het voorafgaande, verwondert het ons niet, dat Dr. Groen ook in dezen de leiding neemt. Hij heeft raad gehouden met Kappeyne van de Copello, die, zelf Rector eener Latijnsche School en bovendien den jongen candidaat kennende, inderdaad de aangewezen raadsman was. Kappeyne heeft beloofd over de resultaten van dat gesprek zelf aan Groen te zullen schrijven en den brief aan Dr. Groen ter lezing en verzending te geven. De brief blijft echter wat uit, te lang in elk geval naar den zin van Dr. Groen, die zijn zoon hoe eer hoe beter aan de bestudeering van het onderwerp wil doen beginnen, en hij schrijft zelf een voorloopige mededeeling in afwachting van Kappeyne's brief.

„Het spijt mij, lieve Willem" aldus Dr. Groen, „dat ik noch geen brief van den Heer Copello voor U heb ontvangen; zeker is hij verhinderd geworden aan zijne belofte te voldoen en nu wil ik U voorloopig maar eens informeren, dat volgens de opinie van den Heer Copello bijzondere attentie verdient om tot stof

---

1) Groens vader aan Groen, vóór 28 Oct. 1816.

voor Uw oratietje te nemen: den invloed, die het charakter van Cicero gehad heeft op zijn gedrag als burger en regent en" — hier komt de echte Dr. Groen weer even om den hoek — „ik kan niet anders zeggen, dan dat dezelve mij ook zou voorkomen bijzonder geschikt en zoo aangenaam als nuttig om te bewerken te wezen: zoo ze U bevalt, zou ik U dus wel aanraden om intusschen, dat Gij den brief van den Heer Coppello verwagt, daarover met den Heer Nijhoff 1) te spreken, zonder" — ook dit slot is weer karakteristiek voor den eerzuchtigen vader — „dat het noodig is te zeggen, van waar U de lust tot die stof is aangekomen"....

28 October d.a.v. schrijft dan Kappeyne den beloofden brief. Deze brief is, door bepaalde passages vooral, voor ons van beteekenis.

Kappeyne begint met te zeggen, dat hij van Groens vader gehoord heeft, hoe hij in het volgende jaar een redevoering („oratiunculam") zal moeten houden bij het verlaten van de Utrechtsche school. En nu gelooft Kappeyne, dat het goed is, dat Groen nu al over een onderwerp gaat denken en dan uit dat gedeelte der letteren, waaraan hij het liefst werkt en waarin hij het meest vermaak vindt, 't historische. 2) Vele jongelingen wachten met deze overweging, tot het oogenblik van beginnen gekomen is. Kappeyne keurt dat af, want dan moeten ze over alles tegelijk denken, over 't onderwerp, de wijze van behandelen, den stijl, en daaronder lijdt het geheel. Groen moet zich daarvoor hoeden, want zoozeer bekend is reeds het feit, dat hij van uitnemenden aanleg is, dat terecht van hem verwacht wordt het allerbeste, dat op zijn leeftijd te geven is. 3) Daarom moet hij naar den rector Nijhoff gaan en diens hulp vragen. Maar vooral moet hij Nepos, Caesar en in 't bijzonder Cicero lezen, om hun stijl te leeren kennen en vaardigheid te krijgen in het schrijven. Kappeyne belooft daarbij alle denkbare hulp, want hij is aan hem gehecht als aan een zeer geliefd leerling. 4)

---

1) Dr. Samuel Nijhoff was de Rector der Hieronymusschool. Ziek tijdens Groens verblijf aan de school, heeft hij op diens vorming weinig invloed gehad (Lohman O. T. 1913, p. 906).

2) „....ex eo literarum genere, in quo potissimum elaboraveris et quo maxime delectere, historico scilicet".

3) „eam jam ingenii eruditionisque famam adeptus es ut omnia summa pro ea quidem aetate, qua nunc es, merito a te expectentur."

4) carissimus enim mihi discipulus et semper fuisti et eris. Quod velim tibi persuasum sit.

Beteekenis heeft voor ons deze brief allereerst, omdat daarin door een gezaghebbend man als Kappeyne verteld wordt, hoe de jonge Groen, dank zij zijn groote gaven en vele onderscheidingen, reeds zoo grooten naam heeft verworven, dat met recht de hoogste prestaties van hem mogen worden verwacht, die, gerekend naar zijn leeftijd, mogelijk zijn; in de tweede plaats, omdat er uit blijkt, dat de bijzondere genegenheid, die Groen later aan den dag legt voor zijn leermeester en vriend Kappeyne, wederkeerig was. Maar de belangrijkste mededeeling, die deze brief bevat en die hem maakt tot een document voor Groens biograaf, is toch wel deze, dat de studie, waaraan Groen zich toen al 't meest en 't liefst wijdde, die der Historie is geweest. Talrijk zijn de getuigenissen uit later tijd van Groens liefde voor de studie der geschiedenis, ook van hem zelf, 1) maar deze brief bewijst, dat reeds in z'n schooljaren gelegd is de kiem, die in de bewerking van de Archives de la maison d'Oranje en van het Handboek der Geschiedenis van het Vaderland tot zoo rijke vrucht is uitgegroeid....

Eerst 7 Dec. antwoordt Groen. Hij heeft zoolang gewacht, omdat hij dezen plicht „non prius perficere volui(t) quam te simul certiorem facere possem, quam materiam oratiunculae, quae mihi sequentis anni habenda erit, elegissem. Qua de re quum saepe cogitarem, jam diu tecum agere cupiebam, ut mihi cum in hac materia eligenda, tum etiam in tractanda dux exsisteres. Quod consilium, quum pater vehementer probaret, tuae etiam litterae accesserunt, quibus lectis, quin id perficerem, amplius dubitare non potui"... Dan volgen zijn gedachten over het plan en zijn beschouwing over de wijze van bewerken. 2)

Ook hier dus weer even een glimp van den invloed, dien de vader oefende, duidelijk zichtbaar door het woordje „vehementer." Vooral echter komt die uit in een brieffragment, dat Lohman meedeelt, 3) en dat evenzeer Dr. Groens bemoeizucht als zijn pedanterie doet zien, door den schoolmeesterigen toon bij weinig beteekenenden inhoud. Dr. Groen schrijft:

---

1) In de correspondentie naar aanleiding van de quaestie der benoeming tot „Geschiedschrijver des Rijks" en in de „Autobiografie" 1817—1827, uitgegeven door Dr. C. Gerretson (Ons Tijdschrift 1914, 848 vlgg.), in de Ned. Ged. van 1873.

2) Groen aan Kappeyne, 7 Dec. 1816, Brieven-Uitgave, p. 10.

3) Ons Tijdschrift 1913, p. 908.

„Intusschen is het in allen geval tot de goede reussite van dat werk van veel belang en noodzakelijk, om al den tijd, dien gij vinden en besparen kunt, aan Cicero en in 't bijzonder aan zijne oraties te besteden; niet om dezelve te lezen, maar te bestudeeren; niet alleen de zaken daarin vervat, maar de schoonheden van taal en stijl op te merken en als het ware in saccam et sanguinem redigere; van den een of ander een uittreksel te maken en hetzelve vervolgens uit te werken zou ook eene zeer nuttige voorbereiding wezen.... het kan niet anders of over Cicero schrijvende zal uw verlangen en oogmerk wezen in uw werk proeven te geven, dat Gij in taal en stijl reeds veel van zijne adressen geprofiteerd hebt en ik vlije mij met het beste succes"....

Vele raadgevingen, waarvan Groen, naar ons gevoelen, er geen enkele noodig had!

Intusschen, Dr. Groen vleide zich niet vergeefs, want de redevoering, die zijn zoon op den dag der promotie, 28 Februari 1817, 1) „in tegenwoordigheid van eene aanzienlijke vergadering" uitsprak „De Tullii Cicerone indole, consiliis factisque vivi accomodata," waarin hij aantoonde „dat Cicero in zijn raadslagen en bedrijven overeenkomstig zijn natuurlijke geaardheid gehandeld heeft," werd met een prijs bekroond. 2)

Met deze bekroonde oratie was hij tot de Universiteit gepromoveerd en eindigen zijn schooljaren. 3) Natuurlijk is daarmede niet ook de tijd van zijn intellectueele vorming ten einde: de voornaamste periode daarvan, z'n universitaire studie, volgt nog. Maar het groote resultaat van deze schooljaren, ook voor de navolgende periode en voor geheel Groens verder leven beslissend is, dat zoodanige liefde voor de studie der klassieke talen en de geschiedenis in zijn ziel was gegroeid, dat hij bij den aan-

---

1) Zie over dezen datum den brief van Nijhoff aan Groen, dd. 15 Jan. 1817.

2) Zie de mededeelingen over de promotie aan de hand van een verslag in de „Boekzaal", Brieven-Uitgave p. 11 noot 4, en bij Lohman, O. T. 1913, p. 907.

3) Over de inschrijving aan de Leidsche Universiteit, zie p. 16 noot 1. Volgens een brief van G. Limburg Brouwer aan Groen, dd. 29 Dec. 1816 heeft ook het plan bestaan, dat Groen te Utrecht zou gaan studeeren, maar die gedachte wordt onwaarschijnlijk in het licht van Dr. Groens schrijven reeds vóór eind October, waarin hij over afscheidsvisites spreekt (zie p. 37).

vang van zijn universitairen loopbaan niet de medische faculteit verkoos, ofschoon zijn vader aanvankelijk hem daarvoor bestemd had, maar de juridisch- literaire studie begeerde.

De beteekenis van deze keuze is voor ons, die achter Groens leven staan, onberekenbaar groot. Stellig zal Groen ook hieraan gedacht hebben, als hij sprak over „de providentieele leiding", die hij zoo gaarne over zijn leven erkende.

Niet alleen echter aan de algemeen-maatschappelijke en intellectueele opvoeding van hun zoon hebben Groens ouders hun zorgen gewijd. Ook zijn *godsdienstige* opvoeding is hun een zaak van veel gewicht geweest, zoozeer zelfs, dat Groen aan het einde van zijn leven daaraan nog gedenkt, als hij in een zijner bekende „Historische Brieven" van 1873 zegt: „Aan de verstandige en liefderijke zorg van godvreezende en tederbeminde ouders heb ik het onwaardeerbaar voorregt eener christelijke opvoeding te danken gehad." 1) Derhalve verdient ook deze godsdienstige opvoeding thans onze aandacht als een blijkbaar belangrijk onderdeel van „Groens opvoeding "

Te meer beteekenis heeft deze quaestie voor ons, die den lateren Groen kennen, die weten hoe hij in 1873 en te voren oordeelde over zijn vroegere godsdienstigheid uit den tijd vóór „het beslissende keerpunt", 1829.

Groen deelt zelf mede, dat hij z'n catechetisch onderwijs ontving van Ds. Dermout. Een nader onderzoek naar den persoon en de denkbeelden van dezen, zeer bekenden, predikant, kan ons dus den geest leeren, waarin dit catechetisch onderwijs gegeven is. Evenwel is het niet mogelijk de figuur van Ds. Dermout te zien anders dan in het kader van den tijd, en dus moeten we trachten allereerst ons rekenschap te geven van het godsdienstig leven dier dagen in 't algemeen. Juist omdat Ds. Dermout op godsdienstig terrein „een der voornaamste mannen van zijn tijd" is geweest, 2) dienen we dien tijd zelf in zijn religieuze opvattingen te kennen.

„Onbepaaldheid en halfheid" aldus luidt het opschrift boven

---

1) Nederlandsche Gedachten, jaarg. 1873, No. 32 en 33 (p. 249).

2) Dr. Gheel Gildemeester, De Protestantsche Gemeente in 's Gravenhage gedurende de 19e eeuw, Die Haghe 1904, p. 75.

't hoofdstuk, waarin Sepp 1) deze periode behandelt, een weinig waardeerende karakteristiek, die evenwel door een, zelfs oppervlakkige, nadere beschouwing wordt bevestigd. Verdraagzaamheid, inschikkelijkheid, bemiddeling zijn de voor alles geldende leuzen, ook in het godsdienstige. De eerste decenniën der 19e eeuw zijn de jaren van de Oud-Liberale theologie, van het rationalistisch-supranaturalisme, d.i. de intellectualistische opvatting van ratio en revelatio, rede en openbaring, als een soort van bemiddelingspoging, van verzoening, tusschen de strenge orthodoxie der 17e eeuw en het 18e eeuwsche rationalisme. Het zuiver rationalistische Deïsme had vrijwel geen invloed meer, werd zelfs in zijn verdere consequenties bestreden, maar de inwerking ervan was toch in zooverre gebleven, dat men niet weer terugkeeren wilde tot de 17e eeuwsche leerstelligheid. In een eerlijk aanvaarden van het supra-naturalistische, het boven natuurlijke, maar dan rationeel verklaard, trachtte men nu de gewenschte bevrediging te vinden. Een Bijbelsch- niet een leerstellig Christendom stond men voor; de godgeleerden wenschten te zijn „theologus biblicus non dogmaticus"; tegenover de „kerkleer" stelde men „het eenvoudig Evangelie."

De strak-dogmatische opvatting van de goddelijke inspiratie der gansche H. Schrift kon men niet meer aanvaarden, als met de ratio in strijd, omdat, naar men meende, de Schrijvers der Bijbelboeken dan als „loutere werktuigen" moesten worden beschouwd. Andererzijds echter wilde men den Bijbel ook weer niet als geheel menschelijk, natuurlijk, zien. In deze worsteling nu tusschen orthodoxie en verlichting als elkander vijandige uitersten, trachtte men te bemiddelen, door de theorie der „goddelijke verlichting", die de Bijbelschrijvers had geleid. Die goddelijke verlichting was dan de grond der „axiopistie", der historische betrouwbaarheid dier schrijvers. Men hield derhalve vast aan het gezag van den Bijbel, zonder de autoriteit van elke afzonderlijke Bijbelplaats te willen erkennen.

De moeilijkheid echter, die zulke theologia biblica noodwendig meebrengt, 2) loste men niet op; men stelde zich tevreden met de verklaring, dat men niet wilde bepalen „waar zich hier het

---

1) C. Sepp, Proeve eener pragmatische geschiedenis der Theologie in Nederland, van 1787—1858, p. 261 vlgg.

2) Zie daarover uitvoerig Dr. A. Kuyper, Encyclopaedie der Heilige Godgeleerdheid, III, 166 vlgg.

wonderbare van het natuurlijke, het goddelijke van het menschelijke scheidt", een standpunt, dat recht geeft, om met Sepp van onbepaaldheid en halfheid te spreken. Want men bestreed, zelfs fel, de consequentie van het rationalisme, de z.g. „accomodatietheorie", „volgens welke Jezus en de apostelen zich in vele opzichten hadden geschikt naar de dwalingen hunner tijdgenooten, die nog niet in staat waren de volle waarheid onomhuld te aanschouwen", maar intusschen sprak men zelf van „beeldspraak", tijdelijke inkleeding, „vormen", „waarin de christelijke leere des geloofs het eerst is voorgedragen". Een inconsequentie aldus, die noodzakelijk volgen moest uit de poging, ratio en revelatio met elkander te verzoenen.

Een zelfde halfheid volgt daaruit met betrekking tot de opvatting van den Christus. Het rationeele liet niet toe de orthodoxe beschouwing vast te houden, aan den anderen kant echter waren Jezus' „zondeloosheid" en vele onafwijsbare bijbelplaatsen ook niet met een louter-menschelijke voorstelling in overeenstemming te brengen. Daarom zag men hem als een „gansch buitengewoon persoon", wiens „braafheid", „plichtsbetrachting" „wijsheid" allen ten voorbeeld moest zijn, een mensch dus, maar dan, wegens zijn verhevenheid boven alle menschelijk denken en doen, een goddelijk mensch. En de moeilijkheid, waarvoor men ook hier weer kwam te staan, schoof men eenvoudig terzijde met woorden als: „wij spreken hier van een diepe en voor ons geheel onbegrijpelijke verborgenheid in den Hoogen God". Men erkende Christus wel als Gods Zoon, maar verder dan een bloot erkennen kwam het toch niet. Trouwens, men had aan het middelaarswerk van Christus ook niet zoo absolute behoefte als de Dordtsche orthodoxie, wijl men met haar opvatting van den volstrekten zondestaat der menschheid niet meegaan kon. Haar ontkennen van eenig goed aan de zijde van den mensch achtte men een smadelijke miskenning van zijn „redelijke natuur", al loochende men den zondeval zelf niet. Ook in dezen vond men weer de bemiddelende gedachte, die van het „nemo prorsus nonsens"; de belijdenis immers, dat niemand onschuldig staat voor God, omdat gansch het menschelijk geslacht bezoedeld is, hield eenerzijds in de welwillende erkenning van den zondeval, maar verlichtte toch aan den anderen kant de troosteloosheid van dezen toestand aanmerkelijk.

Er is dus een duidelijk streven merkbaar naar bemiddeling, naar het wegnemen van uitersten, indien mogelijk, naar een com-

promis tusschen de oude rechtzinnige theologie en de nieuwere begrippen omtrent een redelijken godsdienst. Men legt allen nadruk op „de zuivere Evangelieleer", gegrond op de uitspraken des Bijbels en derzelver gezonde uitlegging", als de juiste middenweg tusschen „Formulierrechtzinnigheid" en „Kerkleer" eenerzijds, en de eenzijdigheid van het Rationalisme aan den anderen kant. En de strekking van dezen op de zuivere Evangelieleer gegronden Godsdienst, van dit „Bijbelsch Christendom", is een moraliseerende, een opwekking tot deugdzaamheid en braafheid. In tegenstelling met het „dogmatisch christendom", de „Formulierrechtzinnigheid" dus, die Christus' sterven belijdt als onmisbare voorwaarde voor schuldvergeving, heet dit hier een „opwekking tot deugdzaamheid", zooals trouwens heel Christus' leven is een voorbeeld van „plichtsbetrachting" en „braafheid". Op grond van den Bijbel worden „een milde, maar tevens bezadigde geest", „wijsheid" en „voorzichtigheid" gepredikt en door „verlichte grondige kennis en opvatting van de leer des Christendoms" geopenbaard. En niets is zoo af te keuren als onverdraagzaamheid.

Het geheele stelsel is de getrouwe reflex van den geest van dien tijd. Hetzelfde optimisme, de kortzichtige zelfgenoegzaamheid, die zoo karakteristiek zijn voor het staatkundig leven in 't eerste kwart der 19e eeuw, typeeren de opvattingen in het godsdienstige. Zooals men zich tevreden en gelukkig voelde onder de regeering van Vader Willem en niet moede werd in lofverheffing en dankbaarheidsbetoon, zoo prees men ook den toestand der kerk, „den vrede van hare belijders", „de broederlijke liefde van hare leeraren", „de leere des geloofs en der goede zeden, die men aan het goddelijk christendom en aan de gezegende Hervorming te danken had", en „de leidingen" der „Voorzienigheid", wier „liefde" al zijn doen bestiert. 1)

Met dit overzicht van de denkbeelden der „oud-liberale Theo-

---

1) Het hier gegeven overzicht berust op de behandeling van deze theologie bij: Dr. K. H. Roessingh, De moderne theologie in Nederland, p. 7—26, waar vele der geciteerde uitdrukkingen in hun verband zijn aangehaald; H. Bouman, „De godgeleerdheid en hare beoefenaars in Nederland", p. 343 vlgg.; C. Sepp, a. w. 261—283; Dr. G. J. Vos, Groen van Prinsterer en zijn tijd, dl. I, p. 28 vlgg.; J. J. van Oosterzee, Christelijk-Kerkelijke Opstellen, J. J. Dermout (Verspr. Geschr. III, p. 359 vlgg.); Dr. Gheel Gildemeester, als boven, p. 75 vlgg.

logie" is tegelijk een indruk gegeven van de opvattingen van Ds. Dermout. Want hij was een van haar kenmerkende vertegenwoordigers. Ten bewijze hiervan citeeren we wat zijn biograaf, Prof. v. Oosterzee, zegt: 1)

„En dan noemen wij dezen prediker met volle vrijmoedigheid een Bijbelsch Theoloog, in nagenoeg gelijken zin als zijn beroemde tijdgenooten van der Palm, Clarisse, van Voorst, Heringa en hunne geestverwanten het waren. Geheel in den geest van het Protestantisme erkende hij de H. Schrift, inzonderheid des Nieuwen Verbonds, als richtsnoer van zijn geloof en zijne prediking tevens, en vond haren hoofdindruk uitgedrukt in de belijdenis der Kerk, waaraan hij van goeder harte was toegedaan. Slechts wilde hij, dat die belijdenis zou worden opgevat en voorgestaan in den geest eener gematigde vrijzinnigheid.... Op dit standpunt heeft Dermout niet slechts in zijn laatste levensjaren, maar, zoover wij kunnen nagaan, altijd gestaan"....

Meerdere uitspraken van Dermout bevestigen dit. Zoo zijn redevoering ter gelegenheid van het eeuwfeest der Hervorming, dat in 1817 werd gevierd.

Alleen reeds het feit dat hij daarbij als feestredenaar optrad is een bewijs, want deze herdenkingsplechtigheid was een typeerende uiting van den genoemden geest. Immers, de rationalistisch-supranaturalistische theologie beriep zich altijd weer op „het gezegende werk der Hervorming" als haar grondslag, omdat zij haar strijd tegen de kerkelijke dogmatiek zag als een herhaling van de oppositie der Reformatoren tegen de Roomsche hiërarchie. Zij vond in haar „Evangelisch" standpunt zich geheel gelijk aan de Reformatie-gedachte, die tegen de Kerk ook altijd zich verdedigde met de Schrift. Daarom wezen de aanhangers dezer theologie gaarne op de Hervormers als hun voorgangers, en beschouwden zij zich als de navolgers van deze groote mannen, wier werk, van alle bijkomstig dogmatisme gezuiverd, zij weer opnamen en voortzetten. 2)

Toen dan ook de gelegenheid van den tijd daartoe zoo gereede aanleiding gaf, was het de Synode zelf, die alle belijders van het „Evangelisch Christendom" met nadruk opwekte tot een

---

1) cf. Verspr. Geschr. III, p. 394.

2) cf. Kuyper. Encyclopaedie III, p. 169, 170, waar deze opvatting bestreden wordt. Vgl. ook Sepp, p. 264, 265; vgl. ook Groens eigen bestrijding, later, in: Beschouwingen over Staats- en Volkerenregt, I, p. 60 vlgg.

plechtige viering van het groote feit, en allerwege gaf men aan die roepstem gehoor.

Ook de Synode herdacht in haar openingssamenkomst van 't jaar 1817 de gebeurtenis en Dermout was daarbij haar woordvoerder. Hij hield een Leerrede, 1) „ter aanprijzing van die gelukkige beginselen, die overeenkomstig met den geest des Christendoms het werk der Hervorming hebben bestuurd en ook in dezen tijd bij ons moeten doorwerken om op de gelegde grondslagen met een gunstig gevolg voort te bouwen". En die geest des Christendoms was „niet die der vreesachtigheid, maar der kracht, der liefde en der gematigdheid". Uitdrukkelijk sprak hij daarbij omtrent zich en de zijnen het uit, „dat zij geen gezag boven of naast dat des Bijbels plaatsten".

De roeping der Synode formuleerde hij aldus.... „de reine prediking en onderwijzing der heilige leer, welke wij naar het Evangelie van Christus gelooven, te handhaven; om kennis, deugd en goede zeden onder de Bedienaars en Belijders van onzen godsdienst te bevorderen".... 2)

En de beteekenis der Hervorming gaf hij in een andere redevoering in dien tijd aan met er op te wijzen, dat het „niet weinig" was.... „het Evangelisch leerstelsel te ontdoen van de bijvoegsels der menschelijke begrippen; het goddelijk gezag te scheiden van overlevering en leerbepaling".... 3)

Diezelfde taak, die de Hervorming volbracht ten opzichte van de Roomsche Kerk, zag men immers voor zichzelf met betrekking tot het kerkelijk dogmatisme der orthodoxie!

Ook het kenmerkende optimisme ontbreekt bij Dermout niet. In de gedachtenisrede, die hij in 1823 uitspreekt ter gelegenheid van z'n zilveren ambtsjubileum, gedenkt hij al het goede, waarin zich de Ned. Herv. Kerk in de laatste vijf en twintig jaren heeft mogen verheugen. Als hij dan zijn gehoor heeft opgewekt tot „een betamelijke waardeering van het goede van onzen leeftijd", vervolgt hij „onze vaderen zelfs, uit hun graven herrezen, zouden hunne kinderen geluk wenschen met de weldaden, die ons zijn ten deel gevallen, 4) een gedachte, die we in eenigszins

---

1) „Kerkelijke redevoering, ter inleiding van de Algemeene Synode der Hervormde Kerk in het Koningrijk der Nederlanden," 's Gravenhage 1817. Zie over deze oratie Van Oosterzee, p. 375, 376; Vos, p. 20 vlgg.

2) Vos, p. 30.

3) id. p. 31.

4) Van Oosterzee, p. 377.

andere woorden ook reeds vinden in z'n kerkelijke Leerrede van 1817. 1)

De bij dit optimisme behoorende ingenomenheid met den toestand in het staatkundige komt evenzeer tot uiting, 2) als de lofverheffing van den „edelen en verlichten koning", „den besten der Koningen". 3) Trouwens, een dergelijke toon paste den man, die aan 's Konings tafel genoodigd werd en den titel voerde van „buitengewoon hofprediker".

Met name is de sterk moraliseerende strekking der oud-liberale theologie 4) in Dermouts preeken duidelijk. Van Oosterzee noemt Dermout zelfs „wellicht de meest uitstekende moralist onder de predikers onzer dagen". In zijn preeken stond het didactisch element steeds op den voorgrond, wat wel blijkt uit onderwerpen als: „over de schadelijkheid van één zedelijk gebrek voor het wezen en den roem van iemands braafheid". Moralist in den geest van zijn tijd is hij ook in z'n wijzen op „de menschenkennis van Jezus" en op „den Bijbel als een bron van ware menschenkennis". 5)

Van meer dan één zijde gaat een roep op over Dermouts kanselwelsprekendheid en „zeldzame zeggingskracht". Hij wordt als prediker herhaaldelijk gesteld naast de beide beroemdheden van den tijd, v.d. Palm en Borger. De laatstgenoemde was zelfs gewoon openlijk te getuigen, dat in zijn schatting Dermout boven van der Palm stond en hij deed het zoo luide, dat deze het hoorde, niet bijzonder tot zijn genoegen. 6) En niet alleen met dezen, ook met Coquerel, Fransen van Eck, Des Amorie van der Hoeven en andere gevierde mannen, wordt hij in een adem genoemd, veel sterker nog, hij doet Van Oosterzee soms denken aan Demosthenes! 7)

Naast zijn beteekenis als homileet en prediker voor het huiselijk leven, wordt hij genoemd een „voortreffelijk catecheet", wiens onderwijs zeer gezocht was. Ook in het Koninklijk paleis

---

1) Vos, p. 29.
2) id. p. 29.
3) Van Oosterzee, p. 372 en 377.
4) cf. Gheel Gildemeester, t.a.p. 77, Roessingh, p. 19.
5) Van Oosterzee, p. 399.
6) cf. Sepp, a.w. 533, 534; vgl. ook Van Oosterzee, p. 390 vlgg. Toch noemde v. d. P. Dermout „den Napoleon van den kansel".
7) Van Oosterzee, p. 398.

trad hij als godsdienstleeraar op, sinds hij in 1822 als hofprediker was aangesteld. Voegt men daarbij nu nog het feit, dat hij secretaris was van de Synode, 1) secretaris van het Nederl. Bijbelgenootschap in z'n Haagsche Afdeeling, later ook bestuurslid van het Nederlandsch Zendingsgenootschap, dan zal men de uitspraak van Gheel Gildemeester aanvaarden, dat hij „in de kerk de veldheersstaf in handen (had)" 2) en verstaan, wat van Oosterzee zegt, dat het Protestantsche Nederland een reeks van jaren rechtmatigen roem (op hem) heeft gedragen. 3)

De kennis van al deze verhoudingen en feiten nu is noodig, willen we ons een juisten indruk vormen aangaande de godsdienstige opvoeding van den jongen Groen. Omtrent den inhoud van het onderwijs zelf hebben we heel weinig rechtstreeksche mededeelingen; daarom is het van te meer belang, te weten wie en wat Ds. Dermout is geweest. Van geen ander dan Dermout heeft Groen godsdienstig onderricht ontvangen, en dus is een overzicht van diens opvattingen tegelijk de teekening van Groens godsdienstige opvoeding.

Heel sterk komt in deze aangelegenheid weer de invloed van den vader, die zich ook ten opzichte der intellectueele vorming zoozeer deed gelden, aan den dag. En dan is het eigenaardige, dat, waar Dr. Groen voor deze laatste een zoo groot mogelijke pluriformiteit wenschte, hij het godsdienstig onderwijs slechts toevertrouwde aan één man, Ds. Dermout. Zelfs als Groen in Utrecht school gaat, en ook nog gedurende zijn eerste studenten-jaar, blijft Dermout zijn godsdienstleeraar. Gedeeltelijk ligt de verklaring van deze voorkeur wel in de verhoudingen, die we eerder hebben leeren kennen. Dermout was een aanzienlijk man, die in de hoogste kringen verkeerde en onder zijn ambtgenooten een eerste plaats innam. Daarbij was hij een aristocraat in al zijn doen, tot zelfs in z'n prediktrant toe, die, naar het zeggen van Van Oosterzee, „een meer aristokratisch karakter dan een populairen tint in den meer gewonen zin van het woord (vertoon-

---

1) Typisch vertegenwoordiger van den geest dier organisatie, als Dermout was (cf. Van Oosterzee, t. a. p. 372, 373) is Groen later, bij zijn verdediging van de afgescheidenen, bij het formuliergeschil, met hem vooral in conflict gekomen. (cf. Groen aan Dermout, 13 Juli 1837).

2) Gheel Gildemeester, t. a. p. 77.

3) Van Oosterzee, p. 380.

de)". 1) Dit alles paste geheel in de lijn van Dr. Groen en sloot aan bij zijn eigen levenstoon.

Maar daar kwam toch bij, dat Dermout, die een huisvriend was van de Groens, bij de familie in zeer hooge achting stond en het volle vertrouwen van de ouders genoot. 2) Deze omstandigheid vooral zal hem gemaakt hebben den gewenschten man voor een zoo gewichtige taak als de godsdienstige vorming van den eenigen zoon des huizes. Dr. Groen kende Dermout in z'n denken en doen, was, blijkens den veelvuldigen omgang, met hem homogeen in z'n opvattingen op godsdienstig gebied en wist dus, dat Dermouts onderwijs het religieus denken van zijn zoon zou leiden in overeenstemming met zijn eigen gevoelens en wenschen. Dit was van te meer beteekenis, omdat de boven-aangetoonde structuur der toenmalige theologie allerlei nuanceering van persoonlijke overtuiging toeliet en dus een-van-nabij kennen alleen den juisten waarborg gaf omtrent den geest van iemands godsdienstig onderwijs.

Zoo laat zich dus de sterke voorkeur van Dr. Groen goed begrijpen en spreekt ze weer van de bijzondere zorg, die hij wijdde aan de vorming van zijn zoon. Maar tegelijk blijkt, dat de veelvuldigheid van leiding, die hij ter zake van de intellectueele opvoeding wenschte, en de strenge eenvormigheid in het godsdienstige, niet met elkander in strijd zijn, maar beide uitingen van éénzelfde mentaliteit, het ego-centrische van zijn opvoedings-systeem.

Over de wijze, waarop dit godsdienstonderwijs gegeven werd, lichten ons weer de brieven in.

Zoolang Groen in Den Haag was volgde hij natuurlijk de catechisatie van Dermout, die hij reeds sinds 1809 bezocht. Maar toen het vertrek naar Utrecht dit verder onmogelijk maakte, werd, omdat Dr. Groen toch dit onderwijs aan geen ander toevertrouwde, de catechisatie schriftelijk voortgezet, door bemiddeling van de ouders en Groens zuster Cornélie of Keetje. Zij was ook catechisante van Ds. Dermout en haar stelde hij dan een aantal vragen ter hand, die zijzelf of de ouders

---

1) Verspr. Geschr. III, p. 400.

2) cf. Lohman, Ons Tijdschrift 1913, 889 en noot 5. Jacob Dermout is met Limburg Brouwer Groens voornaamste jeugdvriendje.

doorzonden naar Utrecht. Groen beantwoordde die vragen schriftelijk en zond het geschrevene vóór een der volgende catechisaties van Cornélie terug. Na Dermouts correctie maakte Groen dan aan de hand van zijn antwoorden en Dermouts verbeteringen nog eens een opstel over het onderwerp der vragen.

In deze alleszins grondige methode zien we weer den invloed van Dr. Groen, die, als in elke andere aangelegenheid, ook hier de leiding had en geen halve maatregelen nam. Op de bekende wijze gaf hij aan zijn zoon zijn tot in de kleinigheden uitgewerkte instructies, als b.v. in den volgenden brief:

„Gij ontvangt hierneven met een vriendelijk briefje uwe antwoorden verbeterd terug en daarbij de taak, om daaruit een opstel te maken en de bijgevoegde vragen te beantwoorden. Ik ben overtuigd, dat er veel oplettendheid en nadenken noodig zal zijn om daarin wel te slagen, en raadde U dus, om U niet te overhaasten en het maar zoo aan te leggen, dat wij het een en ander a.s. Maandag over acht dagen ontvangen en aan Keetje medegeven kunnen. Maar zonder dat ik het U behoeve te herinneren zult Gij, vertrouw ik, gevoelen, dat het volstrekt noodig is, er een brief bij te voegen onder anderen om dank te betuigen voor zijne goedheid om ten uwen nutte die moeite te nemen, dat Gij uw best zult doen om daaraan te beantwoorden, maar begrijpt veel toegevendheid noodig te zullen hebben en daarop vertrouwt, dat Gij verlangt naar de vacantie ook om Uwe vrienden en in het bijzonder Jacob weer te zien. Het hoofd van den brief moet zijn: Wel Eerwaarde Heer en in Uw geval is het natuurlijk en dus het best met de meeste hoogachting te blijven uwe verplichte leerling". 1)

De regeling, waarvan Dr. Groen spreekt in dezen brief (die van zijn „onbedwingelijke zucht tot schoolmeesteren" gansch niet vrij is), was ook niet zonder zijn medeweten tot stand gekomen. „Ik heb den Heer Dermout gesproken" schrijft hij 20 Oct. 1815 „en zijn E. in de beste dispositie jegens U gevonden: Maandag zal hij aan Cornélie de vragen voor U medegeven".

Als steeds heeft de jonge Groen ook in dezen de bevelen van zijn vader — de achtergrond van diens deftige bewoordingen is toch weinig anders — stipt opgevolgd. De brief (of brieven), die Groen bij het voor Ds. Dermout bestemde werk voegde, waren naar het genoegen der ouders, zooals blijkt uit de woorden van

---

1) Lohman, Ons Tijdschrift 1913, p. 910.

zijn moeder: „Tes deux lettres, mon cher Guillaume! nous sont bien parvenus ainsi que l'ouvrage et la lettre pour monsieur Dermout. Nous avons lu avec plaisier ce que tu as écris pour lui. Cornélie le lui a remis Lundi au Catéchisme, il a eu le complaisance de s'informer de toi et surtout quand tu viendra ici," 1) en ook Ds. Dermout was over het werk zeer tevreden; ....„qui etoit très contant de ton ouvrage".... aldus vertelt Mevrouw Groen wat haar man bij een zijner bezoeken aan Ds. Dermout heeft vernomen. 2)

Ook nog toen Groen te Leiden woonde als student ging dit onderwijs door. Daarvan hebben we een bewijs in een brief van Dr. Groen, blijkbaar antwoord op een schrijven van Groen, waarin deze over Dermouts lessen gesproken heeft. De brief luidt als volgt:

.... Hiernevens ontvangt Gij het werk van Van Alphen, 't welk de Heer Dermout U zoo bijzonder heeft aangeprezen, en ik ben met Z. E. volkomen overtuigd, dat alle de godsdienstige Schriften van dezen schrijver en vooral ook dit werk bij uitnemendheid geschikt zijn, om juiste en heldere denkbeelden te krijgen van de voornaamste waarheden van den Christelijken Godsdienst; het lezen, herlezen en bestuderen daarvan zal dus de beste voorbereiding wezen tot het doen Uwer belijdenis, en ik houde mij te zeer verzekerd, dat Gij zelve te zeer overtuigd zijt van het groot gewigt dezer verrigting, dan dat ik het noodig zou vinden, om u bij de verpligting te bepalen, om daartoe genoegzaamen tijd te besteden. 3)

Typisch weer Dr. Groen hier, die weet dat het geheel onnoodig is zijn ijverigen en plichtgetrouwen zoon op „het groot gewigt dezer verrigting" te wijzen, maar het intusschen toch doet; die ook weer zijn eigen meening ten beste geeft over het boek in quaestie en zijn goedkeuring hecht aan de keuze van Ds. Dermout.

---

1) Mevr. Groen aan Groen, 7 Dec. 1815. Zie ook de brieven van 20 Oct. 1815; 20 Jan., 1 Febr., 1 Maart en 26 Juni 1816.

2) Mevr. Groen, 7 Dec. 1815. Eigenaardig is, dat Dr. Groen deze mededeeling niet zelf doet, ofschoon deze brief gedeeltelijk ook van zijn hand is. „Nooit prijzen" was echter zijn opvatting, zoover zelfs doorgetrokken, dat hij z'n zoon van school deed veranderen als hij meende, dat de meester hem voortrok. (Zie Brieven-Uitgave p. 3 noot 1). Zie echter ook mijn p. 24, noot 1; voor officiëele schoolprijzen was Dr. Groen zeer gevoelig.

3) Dr. Groen aan Groen, 4 Febr. 1818, Brieven-Uitgave p. 11.

Het boek, hier bedoeld, is v. Alphen's „Gronden mijner Geloofsbelijdenis", blijkens het „voorberigt" door den schrijver bestemd voor degenen, die eerlang hun belijdenis wenschten te doen, en dus met bepaald oogmerk door Ds. Dermout aanbevolen. De schrijver wil „zoo aangenaam en leerzaam (hem) mogelijk is", nu eens in gemeenzaam gesprek, dan in den vorm van verhandeling of in brieven spreken over de leer, opdat de leerlingen in staat zullen zijn te oordeelen „of hetzelve zig aan Uw verstand als waarheid en aan Uw hart als troostrijk opdoet". 1) Hij predikt verdraagzaamheid, grondig onderzoek, redelijk gelooven van „wat ons waarheid toeschijnt", en behandelt al de quaesties, die in dien tijd de bijzondere belangstelling hebben: openbaring, inspiratie der H. Schrift, menschheid en godheid van Christus, e.d. uitvoerig en zeer „rechtzinnig".

Groen heeft de opwekking van zijn vader om dit boek te „lezen, herlezen en bestudeeren" blijkbaar niet noodig gehad, want hij was er bijzonder mee ingenomen. Zelf getuigt hij in zijn „Autobiografie 1817—1827": „Op de Academie behoorden de geschriften van Van Alphen onder mijne geliefkoosde lectuur". 2)

Zoo voorbereid, kwam Groen tot de openbare belijdenis des geloofs, die hij Paschen 1818 aflegde. 3) Daarmede is het onderwijs van Ds. Dermout, „verdediging van de evangelische leer op schriftuurlijken grondslag", zooals Groen het later precies karakteriseert, 4) ten einde.

Ongetwijfeld heeft Dermout grooten invloed op den ontvankelijken leerling geoefend; ook zonder Groens eigen mededeelingen dienaangaande 5) zouden we, gezien Dermouts krachtige persoonlijkheid, zulks kunnen gelooven. Op Dermouts catechisaties en in z'n verder onderwijs heeft hij de „evangelische leer" stel-

---

1) Voorberigt, p. 2.
2) Autobiografie, ed. Dr. Gerretson, Ons Tijdschrift 1914, p. 849.
In de eigenhandig geschreven catalogus van Groens bibliotheek (arch. v. d. Hoop) vinden we van Van Alphen genoemd: Predikt het Evangelium allen creaturen; Kleine Bijdragen tot bevordering van wetenschap en deugd; Gronden mijner geloofsbelijdenis; Mengelingen in Proza en Poëzij; Gedachten en overdenkingen. De catalogus is blijkbaar niet veel ouder dan 1829, 1830.
3) Lohman, O. T. 1913, 910 noot 2.
4) cf. Autobiografie, t. a. p. 848.
5) idem, Autobiografie 848; Ned. Ged. 1873, p. 249.

lig in haar beste openbaring leeren kennen. En het verwondert ons niet, dat hij later, in zijn autobiografische beschouwingen sprekende over den tijd vóór 1828, zich noemt.... „als de toongevende Protestantsche meerderheid, *Liberaal* en *Christen;* met de leus *medio tutissimus ibis.*" 1)

Integendeel, het is de logische vrucht van zijn godsdienstige opvoeding.

Vatten we thans nog eens samen de hoofdzaken, die uit het bijeengebrachte naar voren komen, dan kunnen we in korte trekken van Groens opvoeding een totaal-beeld geven.

Maatschappelijk is Groen opgevoed als een zoon uit den deftigen stand en geheel overeenkomstig de begrippen, die de „bon ton" aangaf. Waar de sfeer in het ouderlijk huis was die van de élite uit dien tijd, moest de zoon des huizes leeren zich in al de vormelijke verhoudingen van de hoogere kringen te bewegen, om aan den velerlei omgang met andere menschen bij gelegenheid van diners, cotillons, visites e.d. te kunnen deelnemen. Daarom is hij ook niet met vriendjes van zijn leeftijd opgegroeid; het verkeer met schoolkameraden was van meet af gebonden aan de strenge vormen, die hun macht ook uitstrekten over de kinderen.

Aan deze standsopvoeding hebben de ouders de grootste zorg gewijd, en daarbij zorgvuldig gewaakt tegen alles, wat schadelijk inwerken kon op het karakter van den zoon.

En Groen zelf, aldus opgevoed, leefde geheel in deze verhoudingen mede en voelde er zich volkomen gelukkig in.

Intellectueel heeft Groen de best-denkbare opvoeding genoten, eerst door het huisonderwijs van zijn kundigen en conscientieuzen vader en van een alleszins voor haar taak berekende gouvernante, daarna door het onderricht van de bekwaamste leerkrachten der meest bekende scholen. En bij alles stond hij onder het scrupuleus-nauwkeurig toezicht van den vader zelf, die de leiding had en hield.

De resultaten waren met dit voortreffelijk onderwijs geheel in overeenstemming. Bij schier iedere promotie werd Groen bekroond of eervol vermeld. Natuurlijk was daarbij zijn buitengewone aanleg een factor van heel groote beteekenis.

Godsdienstig is Groen opgevoed geheel in aansluiting aan de

---

1) Ned. Ged. 1873, p. 255.

begrippen van den tijd en de opvattingen zijner ouders. Een der beste predikanten van die dagen, een man van naam en zelf van stand, heeft meerdere jaren zijn bijzondere zorg aan hem gewijd.

Met het volste recht mogen we dus zeggen, dat Groen een uitnemende opvoeding heeft genoten. Niets van wat zijn stand en zijn tijd vorderde heeft er aan ontbroken. En ieder afzonderlijk onderdeel had de volle aandacht van zijn vader en de levendige belangstelling van zijn moeder: de verbindende schakel was altijd het ouderlijk huis. Geen enkele phase van zijn ontwikkeling stond op zichzelf: de leidende gedachte was altijd de opvatting, die heerschte in de ouderlijke woning, nauwer nog, het persoonlijk inzicht van den vader.

Dat dit sterk persoonlijke, mede in verband met het ego-centrisch karakter van Dr. Groen, dikwijls tot zekere bedilzucht leidde, die recht geeft te spreken van schoolmeesterij en pedanterie, hebben we herhaaldelijk geconstateerd.

Dat bij den vader ook eerzucht in 't spel was, die op de rijke begaafdheid en voorspoedige ontwikkeling van den zoon grootsche verwachtingen bouwde, is eveneens meerdere malen gebleken.

Maar — en dat staat direct tegenover dit alles — de voornaamste drijfveer van al Dr. Groens bemoeiingen was toch de liefde, de vaderliefde, die bij eenigszins nauwkeurige beschouwing achter zijn soms zonderling doen altijd weer blijkt.

En ook, de strenge leiding van den vader had dit groote voordeel, dat Groens intellectueele ontwikkeling geleidelijk was, waardoor hij behoed werd tegen de bijzonder gevaren, die buitengewone begaafdheid meebrengt. Wat Da Costa gemist had en op verderen leeftijd steeds meer miste, was de winst, die Groen trok uit de strakke leiding van zijn vader. En de dankbare erkenning van dit feit heeft hij later in liefdevolle woorden herhaaldelijk uitgesproken.

Voor zijn ouders bleef Groen kind; rekenschap en gehoorzaamheid schuldig aan hen, die zich voor hem verantwoordelijk gevoelden; die zijn goed gedrag prezen, zeker, maar niet als een verdienste, doch als een behoorlijk betrachten van kinderplicht; die hem allerlei genoegens gunden, mits met hun medeweten, die in geen enkel opzicht reden hadden zich over den zoon te beklagen, en toch voortdurend hem waarschuwden tegen de gevaren van zijn leeftijd. En dit alles, naar den schijn voor een kind weinig aangename strengheid, qualificeert

Groen later als: „verstandige en liefderijke zorg", bewijs alzoo, dat de latere herinnering aan deze dingen niets onprettigs voor hem had, en de strengheid dus nimmer overdreven strengheid is geweest.

Geheel het opvoedingssysteem der Groens, dat gedragen werd door den geest der liefde, spreekt uit een motto-versje, dat Groens moeder ter gelegenheid van zijn 20en verjaardag schreef in zijn album:

Tu desires mon fils un mot de souvenir
Tracé dans ton album par la main de ta mère.
Pourrais je me priver d'un aussi doux plaisir?
Le refus n'est pas fait pour le coeur d'une mère.
Mais que dire ce jour si beau et si fortune
Qui rappelle à celui où tu vis la lumière?
Mille voeux dans mon coeur semblent s'accumuler.
Tous les voeux sont compris dans l'ame d'une mère.
Il me reste donc qu'un conseil à donner
Et ma plume voudroit tacher de l'exprimer:
Sachez jouir mon fils les douceurs de la vie,
Avec resignation supporter les rigueurs
Et dans aucun moment que ta jeunesse oublie
Que le venin est caché sous les fleurs,
Qu'il faut par la vertu embellir la jeunesse
Pour espérer un jour une heureuse viellesse. 1)

1) Lohman. O. T. 1913, p. 886.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Groens academietijd.

1818—1823.

Bij een beschouwen van de jeugdjaren van Groen van Prinsterer en van de voortgaande lijn zijner veelzijdige ontwikkeling, verdient bijzondere aandacht zijn academie-tijd.

Op zichzelf al is deze belangrijk, omdat uiteraard geen andere periode van zooveel gewicht is geweest voor z'n intellectueele vorming, terwijl bovendien deze academietijd valt in de jaren, waarin vooral het karakter zich ontwikkelt en de geest wordt gevormd: immers Groen was nog geen 17 jaar oud toen hij te Leiden kwam en hij bleef er tot z'n 22ste. Maar daarnaast komt als een factor van zeer groote beteekenis zijn veelvuldige en veelszins vertrouwelijke omgang met verschillende professoren en met vele mede-studenten, en 't is vooral dit geregeld en dikwijls zeer nauw contact, dat voor Groen van groote algemeenvormende waarde is geweest. Nog op het einde van z'n leven, in de „Nederlandsche Gedachten" van 1873, spreekt hij van den invloed zijner Leidsche leermeesters, en met onderscheidenen van zijn studie-genooten en vrienden heeft hij steeds in correspondentie gestaan, niet slechts in de eerste jaren van z'n ambtelijke carrière, maar ook gedurende zijn langen politieken loopbaan. Ook is z'n liefde voor Leiden altijd bijzonder groot geweest en gebleven. Die Leidsche jaren hebben een zeker stempel gedrukt op geheel de marquante persoonlijkheid van den lateren Groen.

Nu was er, meer dan ooit misschien, in die eerste jaren na het herstel der Universiteit, te Leiden wat we zouden kunnen noemen „een sfeer". Er was een zeer opgewekt universitair leven, dat gepaard ging met en voortvloeide uit groote ingenomenheid met de roemruchte „alma mater". Deze toch was in haar ontstaan en in haar historie een monument van Vaderlandsche grootheid en roem en dus voorwerp van voortdurende bewondering en verheerlijking in deze door vaderlandslievendheid

getypeerde jaren. Men rekende het zich een voorrecht, met deze oud-vaderlandsche Academie in betrekking te staan, hetzij als professor, hetzij als student; de studenten achtten het Leidsch-Academieburgerschap zelfs een voorrang, dien zij boven andere studenten hadden, wat zich uitte in den z.g. „Leidschen toon". 1) Men zag in het herstel der Universiteit een symbool van de herkregen vrijheid, die de roem en glorie der vaderen was, en vond er een „leus en spoorslag" in, om dien roem op zijde te streven. 2) De „verlichte en onbekrompene bepalingen van den besten der Vorsten" waren eenerzijds voortdurende aanleiding om de beteekenis der Leidsche Academie te accentueeren, aan den anderen kant thema van schier onbegrensde lofverheffing van den Koning, „die nog meer dan de eerste Willem voor ons gedaan heeft", „wiens Lof in Leiden moet weergalmen, zoolang het belang der wetenschappen en der geleerdheid nog in staat is om het vuur van geestdrift op te wekken." 3)

De positie der Academie steunde voor een goed deel ook op de feiten der laatste jaren. Door koning Lodewijk was zij kort na 1807 verheven tot „Universitas Regia Hollandiae" 4) en, mede door den invloed van Bilderdijk, verbeterd. 5) En toen de Inlijving kwam, die de Hoogescholen van Franeker en Harderwijk deed verdwijnen en de Universiteit van Utrecht verlaagde tot „école secondaire", bleef de Leidsche Hoogeschool het karakter van Academie behouden, zij het dan met veel moeite en niet zonder menige veer te laten; zelfs had ze, door den persoon van haar rector S. J. Brugmans, die bij den keizer in aanzien stond, meerdere onverwachte gunsten genoten. 6) Vandaar dat de Commissie tot het ontwerpen eener organisatie van het Hooger-

---

1) Zie Gerretson, Groens aanleg p. 7 noot 1. Vgl. ook „Camera Obscura", De Fam. Stastok.

2) Kemper, Redevoering bij de inhuldiging der herstelde Universiteit.... 6 Nov. 1815, p. 41.

3) Idem, p. 46. Zie ook: J. H. v. d. Palm. Leerrede tot Godsdienstige voorbereiding der viering van het Akademisch Jubelfeest, uitgesproken den 8en Febr. des jaars 1825.

4) P. J. Blok, De Leidsche Hoogeschool honderd jaar geleden, rede, uitgesproken op den 336en verjaardag der Leidsche Hoogeschool 8en Febr. 1911, p. 5.

5) Idem, p. 8.

6) Idem, passim. Daarbij was ook gedurende de inlijving herhaaldelijk zeker lijdelijk verzet gepleegd, dat later als verdienste werd aangemerkt. Zie b.v. de rectorale oratie van v. d. Palm van 4 Oct. 1813,

Onderwijs, die na Napoleons val werd ingesteld, (18 Jan. 1814) Leiden wilde aangemerkt zien als eerste academie, bij uitsluiting vereerd met den titel van Universiteit, en van bijzondere voorrechten voorzien wat betreft subsidiën, tractementen en het aantal vakken en leerstoelen. Wel is het, mede door het protest van Groningen en Utrecht, zoover niet gekomen, maar toch kreeg Leiden een feitelijken voorrang in het kort daarna uitgevaardigde Besluit op het Hooger Onderwijs. 1)

Uiteraard was dit alles reden van bijzondere ingenomenheid met de Leidsche Academie bij hoogleeraren en studenten, en argument, om zich met haar bevoorrecht te achten. Kemper noemde haar „Hollands pronkjuweel", 2) van der Palm sprak van „het roemrijk gesticht, het blijvend gedenkteeken van de trouw onzer vaderen" en „onze dierbare Hoogeschool", 3) van Assen van „onze geliefde Hoogeschool", 4) en Bake wekt Groen op met „gij zult immers ons Leyden tot cieraad willen strekken?", 5) altemaal bewijzen alzoo, van de vereering, die deze mannen, zelf in hun tijd de roem der Leidsche Universiteit, haar toedroegen. En ook in de brieven van Groen en zijn vrienden vinden we meerdere soortgelijke epitheta. Dit alles bracht een zeker gevoel van saamhoorigheid, een „sfeer", die op een ontvankelijk karakter als dat van Groen zooveel invloed geoefend heeft, dat hij nog op het einde van zijn leven met dankbaarheid van de Leidsche Hoogeschool gewaagt.

Nog geen zestien jaar was Groen, toen hij in haar gemeenschap opgenomen werd. Den 29en Mei 1817 werd hij ingeschreven als student, 6) zoowel in de literaire- als in de juridische faculteit.

In deze inschrijving in twee faculteiten lag niets bijzonders: evenals de theologen moesten ook de juristen candidaats-examen

---

p. 24—26; vgl. ook Kempers redevoering bij het openen v. d. Alg. Vergadering der Holl. Maatsch. v. K. en W. op 26 Sept. 1812.

1) Zie Academia Groningana, MDCXIV—MCMXIV, eerste gedeelte, geschiedenis der Universiteit gedurende de derde eeuw van haar bestaan, door Dr. J. Huizinga, p. 13.

2) Zie Kemper, Redev. b. d. Inhuldiging. p. 6.

3) Zie v. d. Palm, Leerrede als boven, p. 6 en 28.

4) C. J. van Assen aan Groen, 3 Juli 1825.

5) J. Bake aan Groen, 22 Maart 1827.

6) Geruimen tijd na deze inschrijving (Febr. 1818) ging Groen eerst de colleges volgen. (Zie p. 16 noot 1).

in de letteren afleggen, alvorens ze tot de studie van hun eigenlijk vak werden toegelaten. Ook Groen heeft dit gedaan: den 4en Mei 1819 werd hij tot candidaat in de letteren bevorderd; eerst een jaar later (2 Mei 1820) tot candidaat in de rechten.

Toch stond de zaak eenigszins anders dan bij de meeste juristen; hij studeerde niet in de letteren louter met het oog op zijn latere studie in de rechten. Want niet slechts volgde hij ook de colleges van de lectoren N. G. van Kampen en D. P. Humbert de Superville, maar hij legde ook een breeder candidaatsexamen af, dan ter voorbereiding voor de juridische studie bij de wet gevorderd werd. 1) En hij is in de letteren zoowel als in de rechten gepromoveerd.

Dit volledig studeeren in twee faculteiten bracht mede, dat hij ook alle in die faculteiten gegeven colleges volgen moest. Het besluit van 1813 wilde het zoo. Men mag echter aannemen, dat hij dit niet als een last heeft gevoeld, anders zou hij eenige jaren na zijn studententijd de beginselen van het Besluit, waarvan dit uitvloeisel was, niet met zooveel warmte, zij het dan ook niet zonder eenig voorbehoud, hebben geprezen en verdedigd. 2)

Na deze inleidende opmerkingen bezien we thans nader Groens Academietijd.

Verschillende punten vorderen daarbij onze aandacht. De vraag: wie Groens leermeesters zijn geweest en welken invloed zij hebben geoefend; dan: wie zijn academie-vrienden waren en welke opvatting hij had van het studentenleven. Elk van deze quaesties is interessant voor de kennis van Groen in zijn ont-

---

1) Zie K. B. 1815, art. 99.

2) In z'n stuk „Verdediging der beginselen op het Hooger Onderwijs, die in de Noordelijke Gewesten van het Rijk algemeen aangenomen zijn", 17 Aug. 1828, (in manuscript op het Rijksarch., arch. Gr. v. Pr. No. 13), geëxcerpeerd bij T. de Vries, a. w. p. 28 vlgg. Merkwaardig is het, de overeenstemming na te gaan van de denkbeelden, die Groen hier ontwikkelt, met de gedachten van zijn leermeester Kappeyne v. d. Copello, zooals Lohman die meedeelt, O. T. 1913, p. 896 vlgg.

Van belang is het, in verband met den nog altijd sterk humanistischen geest der wetenschapsbeoefening, dat Groen in dit stuk een krachtig pleidooi voert voor 't behoud van het Latijn als de taal van het academisch onderwijs. (Zie daarover ook Br.-Uitg. p. 125, noot 1 en p. 171). Ongetwijfeld deed zich hier gelden de invloed van Kemper en van Heusde.

wikkelingsjaren, maar levert bovendien ook bouwstof voor het beeld van den lateren Groen.

Van de hoogleeraren, wier colleges Groen gevolgd en wier omgang hij genoten heeft, 1) zijn hem „door onderrigt en welwillendheid" bovenal „onvergetelijk" geweest: v. d. Palm, Kemper, Borger, Bake. 2)

Velerlei geschriften van deze mannen, wier bekwaamheden de roem en glorie uitmaakten van de Universiteit, staan ons ten dienste, naast talrijke mededeelingen van anderen over hen, om hun geestesrichting te leeren kennen. En dan blijkt, dat hun opvattingen geheel conform zijn aan die van hun tijd en dat zij, en met name de drie eerstgenoemden, in vele opzichten daarvan de karakteristieke vertegenwoordigers zijn. Het is ongetwijfeld in de herinnering aan hun diepgaanden invloed, als Groen later getuigt, dat hij „vooral aan de Academie (is) opgevoed in den liberalistischen dampkring". 3)

Voorzooveel het in ons verband noodig is, zullen we in het verdere hiervan de bewijzen kunnen zien, vooral wat betreft hun godsdienstig denken. Thans diene daartoe één uitspraak van Kemper, die als een korte samenvatting van heel het rationalistisch-supranaturalisme dienen kan:.... „het geloof en de openbaring kunnen aan de reden de hand reiken, wanneer deze niet hooger klimmen kan; het goddelijk gezag kan de gissingen der reden tot zekerheid verheffen; maar een leer, welke de opoffering onzer reden in de gewichtigste onderwerpen van het menschelijk nadenken vorderen zou, kan geene leer van God zijn, omdat die reden zelf een onloochenbaar geschenk der Godheid is". 4).... Trouwens heel de oratie, waaruit deze plaats is geciteerd, 5) ademt dien, wat Groen noemt, „liberalistischen" geest.

---

1) Zie hunne namen op de Series der jaren 1818—1823, afgedrukt in de resp. Leidsche Studenten-Almanakken.

2) cf. Autobiografie 1817—1827, (Ons Tijdschr. 1914, 848 vlgg.) en Ned. Ged. 1873, p. 249.

3) Autobiografie, t. a. p. 848.

4) Geciteerd door Roessingh, a. w. p. 12.

5) Kemper, „Proeve over den invloed der staatkundige gebeurtenissen en de godsdienstige en wijsgeerige begrippen sedert ruim 25 jaren op de ware verlichting in het godsdienstige en zedelijke van de volken van Europa".

Gaan we nu na, in welke betrekking Groen tot ieder van deze mannen heeft gestaan, dan blijkt hoe groote invloed van hen is uitgegaan.

„Hoog ingenomen" was hij, naar zijn eigen zeggen, 1) met den alom gevierden Prof. J. H. v. d. Palm. 2) Hij genoot van diens vele geschriften, bewonderde hem als prediker en orator, niet minder ook als hoogleeraar; hij stond ook met hem in persoonlijk contact. En van dat alles geeft hij ons zelf de bewijzen.

Zoo vinden we een brief aan zijn ouders (van 18 Jan. 1821), waarin hij verzoekt, enkele van v. d. Palms werken te mogen koopen, om daaruit „le style Hollandois" te leeren kennen: „Comme il est urgent pour moi de cultiver mon style Hollandois, qui me viendra dans la suite apparemment encore plus à propos que le style Latin, et que les ouvrages de Mr. v. d. Palm, que je lis avec tant de plaisir, me paroissent un moyen bien recommandable pour atteindre ce but, je désirerois beaucoup acheter quelques uns de ses ouvrages et surtout son Salomo, qu'il estime luimême un des meilleurs 3) et dont je vous ai lu quelques morceaux". Blijkens dit laatste heeft Groen dus in den huiselijken kring aan z'n opgetogenheid uiting gegeven, door gedeelten uit v. d. Palms werk voor te lezen.

En ook in het meergenoemde Dagboekfragment van 1822 vinden we telkens opgeteekend het lezen „in v. d. Palm", als praeludium van den dag. 4) Voor hij met de studie der „Pandecten" begint, leest hij des morgens in de preeken van v. d. Palm. „Ik las, volgens gewoonte, een halve preek van v. d. Palm" heet

---

1) cf. Autobiogr. t. a. p. 849.

2) Men zie over v. d. Palm: de Levensbeschrijvingen van Clarisse, van Hengel, Beets; de verschillende mededeelingen van W. de Clercq in z'n Dagboek; Dr. Glasius, Godgeleerd Nederland, III, 53 vlgg.: Vos a.w. p. 46, 47; enkele karakteristieke trekken geeft ook Groen zelf, Ned. Ged. 1873, p. 256, 257; Sepp, 522 vlgg.

3) Interessant is het, te lezen wat Groen den 3 Oct. 1832, als dus de omkeer in z'n denken zich heeft voltrokken, over den Salomo schrijft aan van Assen: ....„Wij spraken laatst met een enkel woord van den Salomo van Van der Palm. Ik behoef U niet te zeggen, hoe hoog ik, even als gij, den Schrijver waardeer, maar wanneer gij vertrouwelijk mijn gevoelen vraagt, dan wordt daarin een zedeleer voorgedragen, wel nu en dan, dat ik het dus uitdrukke, Evangelisch gekleurd, maar die, over het algemeen, geenszins geworteld is in de waarheden der Heilige Schrift"....

4) cf. de aanteekeningen op 13, 15, 18, 31 Mei etc. (Ons Tijdschr. 1914, 830 vlgg.)

het telkens. 1) En de reeds genoemde catalogus van zijn bibliotheek bevestigt deze mededeelingen, want behalve v. d. Palms „Bijbel", z'n „Bijbel voor de jeugd", en z'n „Salomo", bezat Groen van z'n „Leerredenen" 3 negentallen, 10 zestallen, 4 tientallen. 2)

Gaarne ook hoorde hij v. d. Palm preeken. Opmerkelijk is in dit verband z'n Dagboek-aanteekening op 19 Mei (1822). Terwijl hij van zijn kerkgang des Zondags gewoonlijk niets zegt dan welke predikant voorging en over welken tekst deze sprak, geeft hij van „de heerlijke preek" van v. d. Palm op 19 Mei een resumé: „Ik ging ter kerke bij Prof. v. d. Palm, waar wij naar aanleiding van Jes. 19 v. 19—21 eene heerlijke preek over het karakter der oude Godsgezanten hoorden, welke de tegenwoordige nietsbeduidendheid tot staatkundige veinsaards zoekt te verlagen, terwijl zij, door hunne hooge stemming niet alleen boven het gros der menschen, maar boven de braafsten zelfs onder hen verheven waren en schenen de perken der stoffelijkheid reeds te hebben overschreden". 3) Tegelijk bewijze dit citaat, hoezeer Groen accoord gaat met v. d. Palms opvattingen.

Meerdere malen ook vinden we betuigingen van ingenomenheid met een of andere oratie van den beroemden redenaar, die bij schier iedere feestelijke gelegenheid de officiëele spreker was. Zoo was Groen tegenwoordig bij v. d. Palms „rede ter feestvierende herinnering van den Academischen leeftijd" in 1828, verscheidene jaren dus na z'n afstudeeren, en zijn enthousiasme daarover herinnert hij zich nog, als hij in z'n Historische brieven schrijft:

„.... misschien was in de geheele talrijke schare niemand over dit schitterend en veelbelovend retrospectief overzigt meer opgetogen dan ik zelf". 4) Als hij dit zegt behoort z'n bewondering voor v. d. Palm tot het verleden, maar in den tijd, waarover hij spreekt, den tijd voor z'n „bekeering", leeft hij er nog geheel in. Zelfs nog in 1829 spreekt hij over „de nooit genoeg

---

1) Aant. op 3, 14, 17, 30 Mei.
2) Vgl. de boeken-opgave onder het opschrift: „christelijke godsdienst".
3) Aant. op 19 Mei, t. a. p. 830.
4) Ned. Ged. 1873, p. 258.

herlezene geschriften van Nederlands grooten van den Palm". 1)

Ook met de colleges van den hoogleeraar v. d. Palm was Groen bijzonder ingenomen. Nooit spreekt hij er over, of hij vermeldt een of andere mooie passage of geestige uitdrukking. 2) Evenmin kan hij zwijgen van persoonlijke ontmoetingen met den bewonderden leermeester. Vertellende van de promotie-partij van v. d. Wijnperse noemt hij hem afzonderlijk als gast:....

„....waar verscheidene professoren, o.a. prof. v. d. Palm, bij adsisteerden", 3) en als hij op 6 Mei hem bezocht heeft op z'n buitenplaatsje „Oosterhof", vlak bij Leiden, teekent hij in z'n dagboek aan: „te vijf uur wandelde ik met Fremery naar den tuin van Prof. v. d. Palm, alwaar wij zeer pleizierig thee dronken. Het plaatsje is allerliefst aangelegd en ook het kenteekent alles den bewoner." 4)

Uit deze kleine trekken, die met vele andere te vermeerderen zouden zijn, blijkt telkens weer een groote vereering voor v. d. Palm en ingenomenheid met alles wat hij zegt of doet. Eigenaardig is in dit opzicht ook een brief aan Prof. v. Assen, ter begeleiding van het in 1826 door Groen gepubliceerde vlugschrift „Over den oorlog in Portugal". Hij zegt daar: „P. S. UEd. zult mogelijk verwondert zijn, dat ik geen exemplaar aan Prof. v. d. Palm zend, maar ik zou het inderdaad bijna vermetel van mij achten, hem een stukje ter hand te stellen, 't geen in 't Hollandsch geschreven is. Zoo UEd. zulks op U nemen wilt, zou het mij zeer aangenaam zijn: dan ben ik ten minste wat dit betreft van onvoorzigtigheid vrij". 5) „Hollandsch" schrijven kon dus alleen van der Palm!

Bewijst dit alles, hoezeer Groen den invloed van v. d. Palm heeft ondergaan, het duidelijkst misschien nog spreekt dit uit een brief, dien Groens vriend S. J. E. Rau hem schrijft naar aanleiding van zijn „Verhandeling over de redenen om de geschiedenis der Natie bekend te maken" (1829). Rau prijst den

---

1) Ned. Ged. 1829, 30 Oct. Voortdurend informeert hij in z'n corresp. met v. Assen en Kappeyne naar v. d. Palm.

2) cf. Dagboekfragm. aant. op 2, 30 Mei, t. a. p. 819 en 835.

3) Aant. op 2 Juni. id. 837.

4) Aant. op 6 Mei, id. 822. Men vergelijke hierbij de opmerking, die W. de Clercq bij een dergelijk bezoek maakte: „Het is lief aangelegd. Evenwel, bij zulk een man werd ons het gezicht van de aankomende erwtjes wat al te ruim medegedeeld. (Dagboek I, p. 57).

5) Groen aan v. Assen, 23 Dec. 1826 (Br.-Uitg. No. 102).

inhoud van het stuk, maar ten aanzien van den stijl zegt hij: „.... Weet gij wel, dat de stijl mij zeer sterk herinnerde aan de parel onzer redenaren? Gij denkt misschien dat dit een compliment is. Integendeel ik wilde U waarschuwen (ut sus minervam) van U hierin niet te veel toe te geven. Die regel van zich een voorbeeld te kiezen waarop men ziet, heeft een uitzondering voor diegenen, die zelve voorbeeld kunnen worden. Gij moet uzelve zijn, en geen ander...." 1)

Zoo veelvuldig had Groen dus van der Palms geschriften gelezen en met zooveel bewondering, 2) dat hij diens gekunstelden stijlvorm had overgenomen. Teekenend bewijs inderdaad van den invloed, dien van der Palm op hem heeft geoefend.

Droeg alzoo zijn verhouding tot van der Palm een persoonlijk karakter, zeer intiem was ook zijn betrekking tot Prof. J. M. Kemper. Evenals v. d. Palm was ook Kemper een beroemd man, wiens roem niet alleen zijn wetenschappelijkheid gold, maar ook zijn beteekenis voor het vaderland in staatkundigen zin. 3) Uit de buitengewoon talrijke mededeelingen, die ons omtrent Kemper worden gedaan, leeren we hem kennen als een beminnelijk, hulpvaardig mensch. „Een grootsche ziel, door het gevoel der kunst, door de zucht voor het heil der menschheid ontvlamd.... Hij zou alle menschen gelukkig willen maken. Geen inspraak van eigen belang vermeestert ooit zijn ziel" aldus getuigt Willem de Clercq van hem, 4) wiens „ideaal als staatsman en burgerlijk held" hij was. 5)

Als juridisch hoogleeraar aan de Leidsche Hoogeschool was hij Groens leermeester, door dezen als zoodanig bewonderd, maar veel meer nog om z'n persoonlijke vriendschap bemind. Kenmerkend voor de verhouding tusschen leermeester en leerling is, dat Groen later, als hij spreekt over Kemper, betuigingen toevoegt als: „die zich meermalen een vaderlijken vriend voor mij

---

1) S. E. J. Rau aan Groen, 24 Febr. 1829. Al eerder had Rau een demper gezet op Groens enthousiasme over v. d. P.; zie brief dd. 14 Febr. 1824.

2) Nog in 1829 schrijft hij aan v. Assen: Ik ben druk bezig met de lecture en het *bewonderen* van het 4e deel van v. d.Palms redevoeringen" (9 Sept. 1829).

3) Zie in verband met K's bekende aandeel aan de omwenteling van 1813 echter ook: Colenbrander, Inlijving en Opstand, 200 vlgg.

4) De Clercq, Dagboek, p. 56 en passim.

5) Idem, p. 48.

betoond heeft", 1) of, „.... wien ik ook mijn leermeester, mijn raadgever, mijn vaderlijken vriend mag noemen, die ook mijne schreden het eerst op het gebied van het Staatsrecht geleid heeft, aan wien ook ik zoo gaarne de hulde van dankbaren eerbied (in deze vergadering) betaal...." 2)

Inderdaad blijkt telkens weer, dat Kemper veel meer voor Groen is geweest dan een leermeester alleen. 3) Geheel in aansluiting aan zijn karakter, zooals een fijn waarnemer als de Clercq dat heeft gezien, heeft hij zijn jeugdigen leerling liefgehad als een zoon. Van Assen getuigt ervan, als hij schrijft aan Groen: ....„hij (= Kemper) heeft u gekend gelijk Philo Isocrates en u innig liefgehad". 4) Groen was in Leiden herhaaldelijk zijn gast, 5) zooals ook Kemper met z'n familie dikwijls op „Vreugd en Rust" kwam, met welks huisheer hij bevriend was geraakt, blijkbaar door zijn contact met den zoon des huizes. 6)

Bekend is voorts de poging van Kemper, die Groens voorliefde voor de historie kende, hem aan de Leidsche Universiteit te verbinden door een buitengewoon hoogleeraarschap in dat vak, 7) „een betoon van welwillendheid" dat Groen „aan den voortreffelijken man (heeft) gehecht".

En bij Kempers schielijken dood in 1824, waarvan Groen persoonlijk mededeeling ontving door een brief van Kempers zoon, een dag na het sterven, 8) heeft Groen „het verlies van den braven en edelen man, een verlies voor het geheele vaderland, oprecht en levendig betreurd". 9)

Ook hier dus weer een verhouding van zeer persoonlijken

---

1) Autobiografie, t. a. p. 849.

2) Adviezen in de Tweede Kamer der Staten-Generaal, 1856, p. 52; cf. ook: Het regt der Hervormde gezindheid. p. 117.

3) Zelfs zal Groen betrekkelijk weinig van Kemper *als hoogleeraar* hebben genoten. Dat valt af te leiden uit den brief, dien H. M. Hoffmann op 8 Aug. 1819 aan Groen schrijft; vgl. ook Brieven-Uitg., p. 37 noot 4.

4) cf. Lohman O. T. 1914, 840, noot 9; vgl. ook v. Assen aan Groen 3 Juli, 1825.

5) cf. Dagboek, aant. op 3 en 17 Mei; onderschrift van Groen onder Kempers brief van 21 Juli 1824; Autobiografie.

6) cf. Kemper aan Groen 29 Juli 1821; Autobiografie.

7) Autobiografie, t. a. p. 850.

8) J. de Bosch Kemper aan Groen, s. d. (de datum is 21 Juli 1824).

9) Autobiogr. als voren.

aard, van vriendschap zelfs. En dan is het, gezien Kempers suggestieve persoonlijkheid, gezien ook zijn met den tijdgeest geheel homogene opvattingen op godsdienstig en politiek gebied, niet enkel maar een vermoeden, dat Groen in zijn gedachtenwereld geheel was ingeleefd en volkomen er mee instemde. Consequent volgt dit uit het intieme karakter der relatie. Maar we hebben bovendien te dezen opzichte een bewijzende uitspraak van Groen zelf, als hij in z'n autobiografie zegt: 1) „.... Hoog ingenomen was ik met de gesteldheid van het vaderland. Hier hadden wij de gulden middenmaat; het veilige pad. 2) Onze leeftijd de meest verlichte; ons land het meest bevoorrechte". En dan volgt direct: „mijn leermeesters, Borger en Kemper". Deze toevoeging is zeer illustratief voor den invloed, dien Kemper op Groen heeft geoefend.

Tegelijk hebben we hier een aanwijzing, welke de beteekenis is geweest, die Borger voor hem heeft gehad. Maar de betrekking, waarin hij tot dezen heeft gestaan, was andersoortig dan die tot v. d. Palm en Kemper. Van eenigen persoonlijken omgang is eigenlijk geen sprake. In de correspondentie uit deze jaren is geen enkele aanwijzing van beteekenis dienaangaande te vinden. De eenige brief van Borger aan Groen, die in de collectie van het Rijksarchief bewaard is, is kort en officiëel, 3) en uit de plaatsen, waar Groen over hem spreekt, blijkt ook niets omtrent een andere dan officiëele relatie. 4) Daarom is Borgers invloed alleen die van den leermeester geweest, maar dan alszoodanig, 't blijkt uit het gegeven citaat, bijzonder groot.

Vooreerst was Borger een voortreffelijk kenner van het Latijn 5) en van die kennis heeft Groen veel geprofiteerd. Hij noemt in z'n autobiografie 6) en in den opdracht van z'n litera-

---

1) t. a. p. 848.
2) Zie in dezen ook het citaat uit Dermouts rede van 1817, bij Vos, p. 29.
3) Borger aan Groen 24 Dec. 1819: „L.S. Hartelijk gefeliciteerd met de eenstemmige bekroning van Uwe verhandeling. Maandag moet gij intijds hier zijn ten einde U als aucteur te doen kennen. Vale."
4) cf. o.a. Groen aan v. Heusde, 20 Oct. 1820.
5) cf. v. d. Palm, Redevoering ter nagedachtenis van E. A. Borger, Orat. Werken, III, 37.
6) t. a. p. 849.

rische dissertatie 1) Borger als z'n leidsman in de studie der oude talen naast Kappeyne en Bake.

Voorts was Borger theoloog en, als theologisch hoogleeraar sinds 1813 (1815) aan de Leidsche Universiteit verbonden, was hij, bij ontstentenis van een waardigen opvolger van Wyttenbach, bij diens emeriteering in 1816 op verzoek van Curatoren overgegaan tot de literarische faculteit, om onderwijs te geven in de wijsbegeerte, de historie en de letteren. 2) En waar hij nu als theoloog zich in z'n vele Leerredenen en oraties een overtuigd voorstander betoonde van de rationalistisch-supranaturalistische opvattingen, 3) daar stond hij ook in z'n philosofischen arbeid deze voor, niet slechts in z'n bestrijding van allerlei Duitsche wijsgeerige stelsels over den oorsprong van het Christendom, 4) maar vooral ook in z'n bekende verhandeling over het mysticisme, die uitbundig geprezen werd door de tijdgenooten, 5) en naar Groens getuigenis „een bijna onvoorwaardelijk gezag" genoot. 6)

Ook als philosoof nu heeft hij invloed geoefend op Groen. Onder diens papieren zijn bewaard gebleven een bundel „Excerpta Borgeriana de Historia Philosophiae". 7) En ook de „Disputatio de Mysticismo" heeft hij nauwkeurig bestudeerd. Dit blijkt uit meerdere verwijzingen in z'n „Beschouwingen over

---

1) Platonica Prosopographia, p. VIII: „Vobis (= Kappeyne en Bake) quidquid in literis profeci, sive Graecis, sive Latinis, refero acceptum vobis, inquam, et Borgero vestro, cui utinam, ut tertius fuit studiorum adjutor, sic tertio gratias agere possem."

Het komt mij daarom ook niet waarschijnlijk voor, dat Lohmans vermoeden (Ons Tijdsch. 1914, 166) juist is, als zou Groen alleen Borgers college over apologie gevolgd hebben. Als student in de letteren moest hij volgens het bovenvermelde voorschrift, *alle* colleges volgen in die faculiteit van studie gegeven, dus ook die van den literarischen hoogleeraar Borger.

2) Zie over dezen opdracht, Lohman, O. T. 1914, 166.

3) cf. v. d. Palm als boven 27, 36, 42 en passim. Vgl. ook de oratie, waarmede Borger het lectorschap in de „gewijde uitlegkunde" in 1807 aanvaardde: „De zedige en verstandige Bijbeluitlegger."

4) b.v. Teylers Godgel. genootschap XXVI, Borgers bestrijding van Eberhards gevoelen over den oorsprong des christendoms. cf. ook v. d. Palm, als boven, 36.

5) v. d. Palm, 39 vlgg.

6) „Besch. over Staats- en Volkerenregt", I. p. 72, noot 1.

7) Zie Lohman, t. a. p. 1914, p. 166 noot 10.

Staats- en Volkerenregt", 1) waar hij in het Derde Hoofdstuk over de Wijsbegeerte handelt. Maar, (en dit is teekenend, waar immers dit geschrift het eerste is, waarin Groens veranderde overtuiging ten volle tot uiting komt), hij bestrijdt daar op verschillende punten Borgers inzicht. 2) Juist het feit dat Groen in de bestrijding van de verlaten denkwijze zich richt tegen Borger, is hier bewijs voor den invloed, dien deze voor Groens eigen besef heeft gehad.

Al eerder had hij zich gekeerd tegen Borgers historie-opvatting. Met Siegenbeek doceerde Borger de historie. En Groen, voor wien dat de meest geliefkoosde studie was, zoo zelfs, dat op de Academie „al het overige daaraan ondergeschikt" was naar zijn eigen verklaring, 3) moet dus ook Borgers onderwijs in de geschiedenis genoten hebben. Z'n „Excerpta Borgeriana Historiae Universalis" 4) bewijzen zulks trouwens.

Nu was Borger ten aanzien van de geschiedbeoefening overtuigd voorstander van de toen algemeen heerschende pragmatische methode. In meerdere verhandelingen heeft hij de noodzakelijkheid daarvan bepleit, zelfs achtte hij de mogelijkheid van zijn hoogleeraarschap in de geschiedenis daarmede onafscheidelijk verbonden. 5) Gezien Borgers geestelijke structuur, is deze sterke voorkeur zeker te verklaren. Immers met de oud-liberale theologie, waarvan hij een der meest kenmerkende vertegenwoordigers is, gaat samen een teleologische wereldbeschouwing, die dan ook in dien tijd algemeen verspreid is. En aan zoodanige opvatting gaat een pragmatische geschiedbeschouwing, die leering zoekt voor het leven, volkomen parallel. 6) Zij past dus geheel bij een man als Borger, die dan ook de vraag van de Hollandsche Maatschappij van Kunsten en Wetenschappen.... of de geschiedschrijver „zich veroorlooven (mag) zijne gedachten en oordeelvellingen tevens mede te deelen, zoowel omtrent de bronnen en oorzaken d(i)er gebeurtenissen als ook omtrent de

---

1) a. w. p. 56, 70, 81, 85, 101.
2) cf. p. 72 noot. Het geschrift dateert van 1834.
3) Autobiografie, t. a. p. 1914, 849.
4) Zie noot 1. Vgl. ook Br.-Uitg. No. 31 noot 2, waar nog worden genoemd Borgers: Disputatio de historia pragmatica, ed. altera, en acc. Oratio de historiae doctore, providentiae divinae administra.
5) Zie Lohman, t. a. p. 1914, 167 en noten.
6) Academia Groningana, p. 70.

lessen van wijsheid en menschenkennis, welke daaruit zijn af te leiden" bevestigend beantwoordde. 1)

Groen is alzoo op de historie-colleges van Borger, die hij te volgen had voor z'n candidaatsexamen in de letteren, in deze richting opgevoed. Maar al betrekkelijk spoedig heeft hij zich aan die opvatting ontworsteld. Want in 1826 verdedigt hij bij de formuleering van de „algemeene regels welke bij de bewerking der Algemeene Nederlandsche geschiedenis zouden moeten worden gevolgd" 2) de gedachte, dat opzettelijke beoordeeling geen wezenlijk vereischte is van historiebeoefening en de vereeniging van deze beide zelfs gewaagd is. 3) Zonder diens naam te noemen, keert hij zich hier dus tegen Borger, die van deze pragmatische methode de groote pleitbezorger is en weer door deze bestrijding bewijst hij, dat hij den invloed van Borger heeft ondergaan en gevoeld. En ondanks, misschien wel juist door de hier aangegeven tegenstelling, verstaan we Groens eenige malen herhaalde betuiging van later jaren, 4) dat Borger een van de „voortreffelijke leidslieden" is geweest van zijn jeugd. Terecht zegt Lohman dat niet velen van hen, die met Borger in aanraking kwamen, buiten zijn invloed bleven, want bovenal was hij machtig in het gesproken woord. 5) En dus verwondert het ons niet, dat die invloed op een zoo ontvankelijken leerling als Groen zelfs heel groot is geweest.

Naast Borger noemt Groen als zijn leermeesters bij de studie der oudheid Kappeyne van de Copello en Bake.

De betrekking tot den eerstgenoemde dateerde al van lang voor Groens academietijd, zooals we reeds meerdere malen constateerden; de relatie met Bake, die een vriendschap voor het leven geworden is, is eerst in zijn Leidsche jaren ontstaan. Sinds 1817 was Bake aan de Leidsche Universiteit verbonden, eerst als buitengewoon, later als gewoon hoogleeraar, om onder-

---

1) Zie Lohman, t. a. p. 1914, 167 noot 2.

2) cf. Groens, naar aanleiding van het K. B. van 23 Dec. 1826 uitgegeven, „Proeve over de zamenstelling eener algemeene Nederlandsche Geschiedenis", p. 2 vlgg.

3) Zie, Proeve.... p. 28 vlgg. Verg. ook de mededeelingen van Lohman, a. w. 1914, 167 vlgg, die Groens uitspraken mede citeert.

4) Ned. Ged. 1869, p. 24; 1873, p. 249.

5) Zie v. d. Palm, t. a. p. 34 en passim; v. Oosterzee, Verspr. Geschr. III, 389; Sepp, a.w. 528; Veegens, Historische Studiën II, 248.

wijs te geven in de oude talen en in de Grieksche en Romeinsche oudheden. En meer dan 40 jaren heeft hij bijgedragen tot den roem der alma mater, als docent, maar vooral door zijn zeer omvangrijken wetenschappelijken arbeid. 1) Groen volgde zijn colleges met groote belangstelling 2) en stond hem persoonlijk zeer na. 3)

Er is een merkwaardige overeenstemming tusschen dezen bekwamen leermeester en „den voortreffelijkste van allen (= zijn leerlingen) Groen van Prinsterer". 4) Bake was beschroomd, had een „schuchterheid" over zich, „die hem liever deed hooren, dan spreken". Op de meeste studenten had hij geen invloed door z'n „infantia", maar de liefhebbers der oudheid werden bekoord door z'n zuivere latiniteit, z'n fijne opmerkingen, z'n goedheid van hart. Hij greep niet in in het werk van z'n leerlingen, maar door milde terechtwijzing trachtte hij te verhelpen wat verkeerd was. 5) Daarbij was hij een man van bijzondere wetenschappelijkheid, „volkomen vrij van eigen dunk en eigen baat".... „Plaats te maken voor wie op een eerste plaats aanspraak had, was hem een waar genoegen". 6) Hoeveel van dit alles zou, schier met de eigen woorden, gezegd kunnen worden van Groen, zijn meest geliefden leerling!

En juist daarom is het duidelijk, dat de invloed van Bake op Groen groot is geweest, wat bovendien bevestigd wordt door de uitvoerige correspondentie, die zij met elkander gevoerd hebben, 7) en Groens eigen woorden in latere geschriften. 8) En als ter gelegenheid van het veertigjarig ambtsjubileum de oudleerlingen Bake een geschenk aanbieden, is Groen daarbij de

---

1) Zie daarover Bakhuizen v. d. Brink, Ter Nagedachtenis van Mr. John Bake, Studiën en Schetsen, III, 442—444.

2) cf. Groen aan Kappeyne, 28 Sept. 1819.

3) cf. Bakh. v. d. Brink: „Hun (d. z. de oud-leerlingen) arbeid, hunne ontwikkeling, sloeg hij met liefde gade, en van die zijde stond de meest beroemde zijner leerlingen, Groen van Prinsterer, hem even na als uw nederige dienaar".

4) Bakh. v. d. Br., t. a. p. 415

5) idem 415.

6) cf. Fruin en v. d. Mey, Brieven van Cobet XXI.

7) Bewaard in de collectie arch. Gr. v. P. in het Rijksarchief. Tot kort voor z'n dood, 1864, stond Bake met Groen in correspondentie. Ook vinden we telkens in de briefwisseling met Kappeyne en v. Assen Groens bewondering voor Bake's geschriften, gelijk we ook meerdere uitspraken van Bake vinden over de voortreffelijkheid van Groens werk.

8) Autobiografie, t. a. p. 848; N. Ged. 1829, 30 Oct; 1873, p. 249.

woordvoerder. 1) Leermeester en leerling waren toen al lang vrienden geworden, en het was de taak van den door dankbaarheid en vriendschap toegewijden leerling, die Groen hier met al de warmte van z'n aanhankelijk gemoed volbracht.

Uit den aard der verhoudingen volgt, dat in deze jaren de figuur van Kappeyne v. d. Copello eenigszins op den achtergrond staat. Kappeyne behoorde niet tot de Leidsche hoogleeraren — hij was sinds 1816 Rector van de gereorganiseerde Latijnsche school te Den Haag — en Groen kwam dus niet met hem als leermeester in aanraking. De periode, waarin Groen zijn voortreffelijk onderwijs genoten had, en waaraan hij vooral zijn „vroege bedrevenheid" in en liefde voor het Grieksch dankte, 2) lag achter den rug, en de tijd, die hem telkens weer, in de behoefte aan raad, met vragen van allerlei aard tot Kappeyne zou doen gaan als tot den vaderlijken vriend, moest nog komen.

Maar, al staat Kappeyne dan in deze jaren op een tweede plaats, daarmede is hij niet uit onzen gezichtskring. Groen ontmoette hem telkens nog in Den Haag, (Kappeyne was immers een huisvriend zijner ouders), en ook uit Leiden schrijft hij hem herhaaldelijk over den stand van z'n studie. En als hij terzake van de beantwoording eener prijsvraag voorlichting noodig heeft en beoordeeling van z'n opvatting, is Kappeyne de man, dien hij vragen kan „zonder de verdenking der menschen op te wekken" en op wien hij dan ook z'n verwachting bouwt. 3) Kappeyne van zijn kant volgde met belangstelling de verdere ontwikkeling van den leerling, wiens groote begaafdheid hij kende, en stond te allen tijde voor hem klaar. 4)

Ook tot de andere hoogleeraren, die zijn leermeesters waren, stond Groen in een meer dan alleen officiëele betrekking. Zoo tot den bekenden prof. H. W. Tydeman, 5) vooral ook tot den in 1821 opgetreden prof. C. J. v Assen, die, evenals Bake door een vriendschap voor het leven aan z'n leerling verbonden, vele jaren

---

1) cf. Brieven-Uitgave, p. 16 noot 6, alwaar ook plaatsverwijzing.

2) Lohman, t. a. p. 1913, 896. Wellicht heeft Groen, die bij Kappeyne niet in de klas schijnt gezeten te hebben, huisonderwijs van dezen gehad.

3) „Equidem enim, ne hominum suspiciones commoveam vix audeo hac de re quemquem interrogare. Quam ob rem scito spem meam in te positum esse, plurimis tuis in me beneficiis hoc velim addas", Groen aan Kappeyne, 28 Sept. 1819.

4) Vgl. b.v. de correspondentie over Groens dissertatie-onderwerp.

in voortdurende correspondentie met hem is gebleven, z'n vertrouwde raadsman en immer bereidwaardige helper was en is geweest. 1) In tegenstelling met de andere Leidsche juristen van dien tijd, Smallenburg, Hageman, ook Tydeman en Kemper, die voorstanders waren van de streng scholastische methode van rechtsstudie, wilde van Assen de wetenschap van het recht meer van historische en ethische zijde zien, door hare ontwikkeling na te gaan aan de hand der bronnen en de invloeden te ontleden, die op deze ontwikkeling hadden ingewerkt. 2) Het zal mogelijk deze, met Groens aanleg zoo geheel overeenstemmende, opvatting geweest zijn, die hem tot van Assen bijzonder zich aangetrokken deed gevoelen en hem dezen hoogleeraar vooral als leidsman bij z'n rechtskundige studiën deed verkiezen. 't Is dan ook niet toevallig, dat van Assen straks Groens promotor is: Groen heeft zulks den Rector uitdrukkelijk verzocht. 3)

Zelfs met den beroemden emeritus-hoogleeraar Wyttenbach heeft Groen eenigen omgang gehad, ofschoon hij nooit diens leerling geweest is. 4) Blijkbaar hebben Groens beschermers (bepaaldelijk Mr. B. P. van Wesele Scholten en Kappeyne) den ouden man verteld over den veelbelovenden student en heeft Wyttenbach zijn verlangen uitgesproken den jongen man zelf te ontmoeten. Meerdere brieven wijzen in die richting. 5) Groen

---

1) Deze zeer uitvoerige en voor de kennis van personen en toestanden van die dagen uitermate belangrijke correspondentie is bewaard in het arch. Gr. v. Pr., Rijksarchief, en wordt opgenomen in de Brieven-Uitgave Gerretson.

2) cf. Levensbericht van Mr. A. Brugmans, Levensber. der Mij. van Letterkunde, 1879, p. 77. Zie hiermee in verband ook pag. 130.

3) Zulks blijkt uit den brief, dien Prof. Smallenburg hem 9 Oct. 1823 schrijft. „Ofschoon de tour niet aan coll. v. Assen toen ter tijd was, heb ik evenwel... zijn Hooggel. aan UEd. tot promoter geadsigneerd... Aangenaam is het mij geweest, UEd. dit genoegen te kunnen geven, en heb de eer, na vriendelijke groete, ook aan uwe geëerde familje, met de meeste achting te zijn...." Dit slot bewijst, dat ook Prof. Smallenburg in den huize Groen geen onbekende was.

4) Prof. Wyttenbach trad in 1816 af als hoogleeraar.

5) Zie v. Wesele Scholte aan Groen, 11 Sept. 1818: „Dezer dagen bij den Hr. Prof. Wyttenbach zijnde en over UEg. en uwe studeerwijze sprekende, hebben Mijnheer en Mevrouw beiden mij gezegd, dat het hen aangenaam zijn zoude UEg. van tijd tot tijd bij hen te zien...."
Vgl. ook Kappeyne aan Groen, 1 Nov. 1818; Gr. aan Kapp. s.d., antwoord op den brief van 1 Nov.; v. Wesele Scholten aan Groen, 10 Juni 1818.

is ook inderdaad eenige malen op den „Hoogenboom", Wyttenbachs buitentje onder Oegstgeest, op bezoek geweest. 1)

De thans samengebrachte gegevens mogen dienstig zijn om te doen zien den invloed, dien de verschillende hoogleeraren, ieder op zijn wijze, hebben geoefend, en de beteekenis, die elk hunner door z'n persoon, z'n vak van studie, of ook door beide tegelijk, voor den jongen studiosus heeft gehad — er is nog een tweede conclusie, waartoe we onmiddellijk komen, als we ons deze verschillende feiten als één geheel realiseeren. Deze conclusie betreft den persoon van Groen, of beter, zijn aanleg en karakter.

Immers, het feit dat eigenlijk nagenoeg alle hoogleeraren, wier lessen hij volgde, een meer dan gewone belangstelling voor hem gevoelden niet alleen, maar zelfs genegenheid voor hem opvatten, die in meerdere gevallen blijvende vriendschap werd, dat feit zegt toch iets omtrent den persoon van Groen. Het bewijst weer de uitblinkende begaafdheid, die vroeger al door zijn leermeesters was opgemerkt en nu, nu hij geheel den weg van z'n studie-begeerte volgen kon, meer dan ooit aan den dag trad. En mannen als zijn Leidsche leermeesters, meerendeels zelf belangrijke figuren in de historie der vaderlandsche wetenschapsbeoefening, waren er wel de menschen naar, om zoodanige capaciteiten op hun rechte waarde te schatten.

Maar het kan toch niet alleen die aanleg geweest zijn, hoe buitengewoon deze ook was, die Groen zoo aller ingenomenheid deed verwerven, niet alleen z'n groot verstandelijk vermogen, z'n studie-zin, z'n ijver. 2) Want dat alles, voortreffelijk en bewonderenswaard op zichzelf, kan niet de voedselbodem zijn van een veel verder dan vriendschap reikende genegenheid, een liefde, als die van Kappeyne, Kemper, Bake, van Assen. Deze moet in andere eigenschappen haar oorzaak gevonden hebben, eigenschappen niet van het verstand, maar van het karakter, van de ziel. De persoonlijkheid van den jongen leerling moet hen

---

1) cf. Lohman, t. a.p. 1914, 165; vlg. ook Gr. aan Kapp., zie vorige bldz. noot 5 en B. P. v. Wesele Scholten aan Groen, 6 Febr. 1820. Minder met W. zelf, die zwak en doof was, heeft Groen kennis gemaakt met zijn beroemde vrouw, Jane Gallien (zie over haar, „een verschrikkelijk karikatuur", De Clercq, Dagboek I, 56, en Brieven-Uitg. p. 12, noot 6).

2) Een nauwe omgang tusschen professoren en studenten was trouwens in die dagen niet ongewoon. Acad. Groning. p. 107.

hebben aangetrokken, hetzij dan z'n aanhankelijkheid, z'n bescheidenheid, z'n voorkomendheid, dan wel z'n moreele en cultuureele beschaving, z'n oprechtheid. Zij moeten hebben gevoeld wat van Wesele Scholten zegt, als hij Groen feliciteert met de bekroning van z'n prijsverhandeling over de hegemonie der Atheners: „Ik deel zeer in Uw genoegen en in dat Uwer waarde ouders, die roem dragen mogen op een zoon, welke bij zooveel talenten en kunde eene prijswaarde zedigheid paart, en bij mij op den hoogsten prijs wordt gesteld".... 1) Want de uitdrukking, „prijswaarde zedigheid", beteekent in die dagen de grootste lof, die men iemand toekennen kan, en houdt al het bovengenoemde in. Welnu, die „prijswaarde zedigheid" is het geweest, die Groen zoo groote genegenheid van den kant zijner leermeesters deed verwerven. En dus is een beschouwen van den invloed der Leidsche hoogleeraren op Groen, zoowel als van zijn verhouding tot de professoren metterdaad ook een belichten van zijn karakter, zijn persoonlijkheid.

Voor de kennis van die persoonlijkheid zeer illustratief ook is het, Groens relatie tot Bilderdijk te bezien.

Deze relatie tot Bilderdijk dateert van 1821, toen Groen met eenige vrienden Bilderdijks privaat-college ging volgen.

Sinds 1817 n.l., toen Bilderdijk uit Amsterdam naar Leiden was verhuisd, gaf hij bij zich aan huis een privatissimum over vaderlandsche geschiedenis. Het initiatief daartoe was genomen door eenige studenten — Da Costa in de eerste plaats — die verlangden naast Siegenbeeks officiëele colleges, „ook eens een niet-officiëele stem over gewichtige vraagpunten van Nederlandsch Leen- en Staatsrecht, oudheidkunde, geschiedenis en geaartheid van middeneeuwsche en latere personen en partijen te hooren". 2) Wel ontzeiden Bilderdijks tegenstanders hem het recht tot het geven van zoodanig onderwijs — geheel ten onrechte blijkens art. 2 van het K. B. van 2 Aug. 1815, 3) — maar Prof. Tydeman en in 't eerst ook Prof. Kemper 4) moedigden de pogingen aan,

---

1) v. Wesele Scholten aan Groen. 6 Febr. 1820.
2) Da Costa, De mensch en dichter Willem Bilderdijk p. 326.
3) cf. Jhr. J. de Bosch Kemper, Verhandelingen, Redevoeringen en Staatkundige Geschriften van Jhr. Joan Melchior Kemper, dl. III, p. 154; vgl. ook Da Costa, t. a. p. en Kollewijn, Bilderdijk dl. II, p. 150.
4) cf. de Bosch Kemper, Kemper: Verhandelingen, t. a. p. 150.

en Bilderdijk zelf wilde niets liever. 1) Zoo begonnen de colleges, die met kortere of langere onderbreking door ziekte of vacanties, nagenoeg heel den duur van Bilderdijks verblijf te Leiden zijn voortgegaan en door in totaal ongeveer 40 hoorders zijn gevolgd. 2)

Uitgangspunt van deze lessen was de historie van het midden der 14e eeuw, toen „door het langzaam opgaan van het graafschap Holland in het grooter verband der Nederlandsche staten, het ware karakter van Holland (begon) te verdwijnen", 3) maar de inrichting van de colleges was occasioneel. 4) Bilderdijk sprak over geschiedenis, leenrecht, kanoniekrecht. de verhoudingen van den eigen tijd, al naar de inventie van het oogenblik 5) en veel hing af van zijn stemming. Zelf karakteriseerde hij dit onderwijs als „juridisch, critisch, diplomatisch en in een geheel nieuwen trant" 6), waarbij hoofddoel was de hoorders „in staat te stellen door volledíger kennis van het verledene tot een juister beoordeeling van historische personen en hedendaagsche toestanden". Maar Bilderdijk, de dichter, de profeet, die „de beginsels zelf van het tegenwoordige leven met elkander onvereenigbaar" (zag) en voor wie „de gevolgen dier beginsels derhalve verwoestend" moesten zijn, 7) Bilderdijk was er de man niet naar, om bij z'n beschouwingen z'n persoonlijk inzicht op den achtergrond te laten blijven. Veeleer stond dit in het centrum van heel z'n onderwijs, 't was juist de stimuleerende kracht ervan en 't gaf er die meesleepende bekoring aan, die de hoorders in verrukking bracht, ondanks de vele Bilderdijksche eigenaardigheden, die zij uitingen noemden van „den graaf van Teisterbant". 8) Da Costa qualificeert de beginselen, die aan dit onderwijs ten grondslag lagen als „beslist monarchaal, warm oranjegezind, antirevolutionair, anti-Barneveldsch, anti-Loevesteinsch, anti-liberalistisch" 9) en deze gevoelens bleven allerminst latent.

Fel gekant tegen alles wat hij als gevolg zag van het revolutie-

---

1) cf. Kollewijn, a. w. II, 150, W. G. C. Byvanck. De jeugd van Da Costa, II, 70.
2) cf. Kollewijn, a. w. II, 188
3) Byvanck, a. w. II, 85.
4) Da Costa, t. a. p. 327.
5) Levensbericht van A. Brugmans, t. a. p. 77.
6) Kollewijn, II. 150.
7) Byvanck, II. 84.
8) Kollewijn, II. 150.
9) cf. Da Costa, t. a. p. 328.

beginsel, tegen elke staatsinrichting, die gevormd was naar de verlangens van het volk, „dat duizendhoofdig beest, dat Kruis en Kroon vertreedt", 1) tegen de autonomie in de godsdienstleer van zijn tijd, 2) tegen de toenmalige Kerkinrichting, filosofie, dichtkunst, wetenschap; in z'n historische beschouwing 3) verwoed tegenstander van Wagenaars opvattingen, partijkiezend tegen de Hoekschen, tegen Oldenbarnevelt, de Loevesteinsche factie, de verheerlijking van Jan de Witt, was Bilderdijk vóór alles een strijder, en stonden de colleges ook altijd in het teeken van den strijd.

Vandaar ook dat van een geregeld verband geen sprake kon zijn 4) of van een bepaalden duur der lessen. De stemming van het oogenblik besliste over de stof en de beroering van zijn dichterziel beheerschte het temperament van den strijd. Maar ten strijde ging hij altijd, vooral ook omdat hij, overhoop liggend met bijna alle toonaangevende mannen onder zijn tijdgenooten, telkens weer zich ergerde aan woord of daad, en aan die ergernis onmiddellijk in heftige en scherp persoonlijke uitvallen lucht gaf, zonder iemand te ontzien. 5)

En toch vormden de in karakter en inhoud soms zoo gansch verschillende colleges een eenheid: de strijd ging onder velerlei vorm tegen één vijand, den revolutiegeest, dien Bilderdijk in z'n oorsprong in het verre verleden ontdekte en in z'n gevolgen nog over de toekomst zag domineeren; want één was voor hem alles in beginsel en ontwikkeling, van den tijd af, waarop naar

---

1) Uit het kenmerkende gedicht „Vrijgezindheid", Dichtwerken XII, 219.

2) Zie ook het scherp-ironische „Godsdienstleer dezes tijds", id. XIV, 134.

3) cf. Kollewijn, a. w. II, 190; Byvanck, a. k. II, 82 vlgg.; Da Costa, t. a. p. 327; H. W. Tydeman „Voorrede" voor z'n uitgave van Bilderdijks „Geschiedenis des Vaderlands"; cf. ook het gedicht, „Aan de Geschiedenis", IX, 232.

4) Da Costa wijst daarop (t. a. p. 326, 327) als hij het foutieve aantoont van den titel „Geschiedenis des Vaderlands", dien Tydeman kiest voor de uitgave van het „voor de mondelinge voordracht bestemd(e) dictaat".

5) Kollewijn, a. w. II, 162.

Zie over Bilderdijks beginselen: Dr. H. Bavinck, „Bilderdijk als denker en dichter", Dr. A. Pierson: „Oudere Tijdgenooten", p. 104 vlgg. Over de waarde van Bild's geschiedkundigen arbeid, cf. Dr. J. C. Breen, „Bilderdijk als geschiedkundige", Gedenkboek 1906, p. 137 vlgg.

zijn oordeel het verval begonnen was, tot op zijn eigen dagen toe en nog ver daar overheen....

„Zoo stond daar", aldus besluit Dr. Byvanck z'n beschouwing over den strijd „onder Teisterbants banier" 1) „zoo stond daar de oude man voor zijn gezelschap college te geven over vaderlandsche historie en door het verwarrend en wijdloopig verhaal der feiten heen drong de ziel van zijn voordracht tot zijn toehoorders door. Hij, de strijder van een voorafgegaan geslacht, bracht hun de ideale bezitting der vorige geslachten van hun vaderland over: met het gezicht afgekeerd van de toekomst, leverde hij hun de erfenis over ten gebruike voor de toekomst... hij, de bekommerde strijder, sprak tot strijders." 2)

Inderdaad, ze werden strijders. Want zij brachten de Bilderdijkiaansche denkbeelden uit zijn studeerkamer over naar de academische gehoorzaal en het enthousiasme, dat hen vervulde, veroorzaakte groote beroering. In hun dissertaties of in de stellingen ter verdediging daarvan, poneerden ze, scherp en uitdagend gesteld, Bilderdijk's ideeën.

Jacob Rau opende den strijd, 3) toen hij 11 April 1821 met z'n dissertatie „Over de monarchie als den besten regeeringsvorm" voor den dag kwam; 4) 21 Juni volgden Da Costa en Vosmaer, die beiden zeer gemonteerde stellingen verkondigden; even daarna hief weer Amersfoordt de Teisterbantsche banier op.

Geen wonder, dat de Universiteit, die immers bij uitnemendheid draagster was van de denkbeelden van den tijd, bij monde van haar hoogleeraren tegen deze „gevaarlijke" stellingen in verzet kwam. Met name Prof. Siegenbeek was heftig, en zelfs Tydeman en v. d. Palm, overigens Bilderdijk zeker niet ongenegen, keurden dit „drijven" af. De invloedrijke Kemper trachtte in z'n oratie „de liberali disputatione", waarmee hij 19 Sept. 1821 den academischen cursus opende, het verkeerde van de gepropageerde ideëen in bezadigde woorden aan te toonen, Siegenbeek sprak op 21 September niet zonder bedoeling „de laude

---

1) Onder dezen titel geeft Byvanck in „De jeugd van Isaac Da Costa" een hoofdstuk over Bilderdijks privatissimum, p. 67—92.

2) aldaar, p. 62.

3) Bilderdijk zelf was dien reeds lang begonnen; cf. b.v. z'n „Voorrede" voor den tweeden druk van Nicolaas Schotmans „Eerezuil ter gedachtenis van de Nationale Synode te Dordrecht."

4) Zie over den indruk van dezen strijd den brief van J. P. de Fremery aan Groen 4 Apr. 1821.

Wagenarii" — het was alles vergeefsch. Want feller dan ooit laaide de strijdlust der jongeren op bij de promotie van Dirk van Hogendorp (op 26 Januari), die in z'n dissertatie de tegen alle heerschende begrippen ingaande meening verkondigde, dat van een beperking der souvereiniteit door Staten of standen rechtens nooit sprake kon zijn. En de, een jaar later gepubliceerde „Bezwaren tegen den geest der eeuw" overtroffen weer alles wat was voorafgegaan. 1)

De commotie werd door dit alles steeds grooter; ze bleef niet beperkt tot de Leidsche Universiteit, maar groeide snel uit over het geheele land. 2) Heftig trok de publieke pers van leer 3) „recensiën, pamfletten, anonyme (voor het meest!) of pseudonieme schimpschriften, spotverzen, epigrammen, parodiën, kluchten, schand- en schendbrieven over de post (handhaafden) beurteling of tegelijk tegen de op alle punten schuldige school" (= de school van Bilderdijk) „de onfeilbaarheid der nieuwe constitutiën, de volksliefde en vrijzinnigheid der oude staatsgezinde partij, de wijsheid bovenal der eeuw en hare Nederlandsche organen". 4)

De colleges van Bilderdijk waren in een uitermate slechte reuk gekomen. Mogen we de geruchten gelooven, dan zou men getracht hebben van hooger hand er een einde aan te doen maken. 5) In ieder geval is meer dan eens de gedachte geopperd, Bilderdijk uit Leiden te verwijderen. 6) Maar niets daarvan is gebeurd. Bilderdijk is tot 1827 in Leiden geweest, toen hij

---

1) Zie hierover uitvoerig het hfdst. „Krijgsmuziek" bij Byvanck, I, 198 vlgg. en Kollewijn, II, 236 vlgg.; Kemper, a. w. 158 vlgg.

2) Vgl. de bejegening van D. v. Hogendorp, als hij (met Jac. v. Lennep) in Groningen vertoeft.

3) Met name „de Vaderlandsche Letteroefeningen", cf. Kollewijn II, 238.

4) Da Costa, t. a. p. 337.

5) cf. Kollewijn, a. w. II, 237; Da Costa, a. w. 338.

6) B.v. door Prof. D. J. van Lennep, wiens zoon Jacob ook tot Bilderdijks bewonderaars behoorde. Hij schrijft 24 Juli 1821 aan Falck: „Kunt gij Bilderdijk niet als professor plaatsen op een der zuidelijke academiën? Het is niet goed, dat hij te Leyden de studenten in paradoxale gevoelens van ultra-Royalismus of Monarchismus van goddelijken oorsprong opwiegt.... Vreemd is het, zooals hij de jongelieden wegsleept. Twee of drie bezoeken hij hem hebben mijn zoon reeds tot een proselyt van hem gemaakt..." (cf. Het Leven van Mr. Jacob van Lennep, a.w. 49, noot). Den zoon zelf waarschuwde hij ook herhaaldelijk tegen Bilderdijks invloed (cf. p. 75).

eigener beweging naar Haarlem verhuisde, en tot zoolang ook heeft hij z'n colleges gegeven, ofschoon de belangstelling in de latere jaren blijkbaar niet meer zoo groot was als vóór 1823. 1)

Dat Bilderdijksche college nu heeft Groen een groot jaar gevolgd, 2) juist het jaar, waarin het 't meest van zich deed spreken en de academische rust herhaaldelijk verstoorde.

De vraag doet zich op, wat Groen eigenlijk bewogen heeft, zich bij dezen kring van Bilderdijk te voegen en in welke verhouding hij zich daar bevond. Immers, allerwege in den lande en voornamelijk in Leiden zelf, werd de antipathie tegen de daar levende meeningen grooter; „Bilderdijkiaan" werd het woord van den tijd voor reactionair, onruststoker, heethoofd — en we hebben in het voorafgaande Groen juist altijd weer gezien als bezadigd, bescheiden, tevreden in het bestaande. Veel meer dan een zich aansluiten bij de Bilderdijkianen zou men van Groen een zich afwenden hebben verwacht, waar zijn mentaliteit een zoo geheel andere was dan die van de strijders „onder Teisterbants banier".

Een nader ontleden van deze zaak geeft ons het antwoord.

Groens toetreden tot den kring van Bilderdijk zullen we moeten zien als het doorwerken van dien wonderen invloed, dien Bilderdijk op z'n jonge hoorders uitoefende, onopzettelijk, 3) maar absoluut en beslissend, een bekoring, die we door de tijdgenooten telkens „wegsleepend" hooren noemen, die gevoeld werd als een gevaar, waartegen men zich in woord en daad schrap zetten moest. 4) De enthousiaste mededeelingen van hen, die Bilderdijks leerlingen waren, de nieuwe gedachten, die ze als de zijne ontvouwden, zullen Groens belangstelling hebben gewekt, en de nieuwsgierigheid heeft hem in Bilderdijks huis en op z'n colleges gebracht; de prikkeling van het interessante,

---

1) cf. Kollewijn, a. w. II, 236.

2) Van 17 Jan. 1821 tot 1 Mei 1822; de terminus ad quem zal wel in verband staan met de sterke inkrimping van Groens studie als gevolg van overwerkt zijn. Het besluit daartoe werd immers in April 1822 genomen.

3) cf. Tydeman, Voorrede voor Bild's Geschiedenis des Vaderlands, XIV.

4) cf. de brieven van Kemper aan H. H. Klijn, dd. 20 Mei 1823 (Verhandelingen enz. III, 158 vlgg.) en aan den Koning, 14 Sept 1823 (id. 157).

om naast de officiëele lessen in de historie van Siegenbeek, de particuliere colleges te volgen van een, wiens meening afwijkend was van, misschien wel aggressief tegen, die van Siegenbeek; de begeerte, zelf te hooren dien veelbesproken Bilderdijk, in wien het niet-vereenigbare vereenigd was: zonderlingheid en beroemdheid. En die begeerte zal gegroeid zijn, naarmate hij meer hoorde van Bilderdijks lessen uit den mond van hen, die ze volgden. Zooals Capadose, Willem en Dirk van Hogendorp, Nicolaas Carbasius, Jacob van Lennep door hun opgetogen vrienden Bilderdijks studeerkamer zijn binnengeleid, zoo zal wellicht ook Groen er gekomen zijn: Bilderdijk zocht z'n hoorders niet. 1) maar ze zochten hem en brachten elkander in zijn huis. 2)

Zekeren grond vindt deze veronderstelling in de correspondentie, die over deze aangelegenheid tusschen vader en zoon is gevoerd.

Dat een zaak als deze niet buiten Dr. Groen is omgegaan, spreekt haast wel vanzelf. Want niet alleen bleef diens invloed, ook in Groens academietijd beslissend, maar bovendien was het in connectie treden met Bilderdijk, door alles wat daarmee samenhing en er uit voortvloeien kon, een stap, die niet zonder medeweten van den vader geschieden kon. En naast deze theoretische overwegingen staat het simpele, maar zooveel meer zeggende feit, dat Groen nooit iets deed, zonder eerst het oordeel van zijn vader te vragen; zoo was het toen hij te Utrecht school ging, 3) zoo was het nog lang na z'n promotie. 4)

Hij heeft dus aan zijn vader geschreven. De brief is niet bewaard, maar wel beschikken we over het antwoord, dat Dr. Groen op dien brief heeft gegeven. Dit schrijven, dd. 9 Nov. 1820, luidt als volgt:

---

1) Byvanck, a. w. I, 82.

2) Lohman beweert (O. T. 1914, 658), dat Groen op raad van Prof. Tydeman besloot de colleges van Bild. te gaan volgen. Vgl. echter Br.-Uitg., p. 19, noot 9, waar verwezen wordt naar de bijlagen bij deze uitgave. Niet onmogelijk zou het zijn, dat Borgers dood in dezen van invloed is geweest; daardoor kwam immers ook het onderwijs in de geschiedenis in 't gedrang. Eveneens zal in aanmerking genomen moeten worden, de mentaliteit, die geheel Groens intellectueele vorming gedragen had, ook in de voorafgaande jaren, dat hij moest profiteeren van alles, wat binnen zijn bereik lag.

3) Men herinnere zich de geschiedenis van het leeren rijden in de manege (zie p. 31).

4) cf. b.v. de corresp. Dr. Groen—de Mey van Streefkerk.

„Ik gevoel, lieve Willem! dat het voor U van veel belang en aangenaam wezen moet een zoo beroemd man als Bilderdijk is, van nabij te kennen en te hooren: het zou dus jammer wezen, indien hij kwame te overlijden of buiten staat ware, in het volgende Academiejaar, om college te houden, de gelegenheid gemischt te hebben, welke zich thans aanbiedt, en daarom raad ik U, om van dezelve te profiteren, omdat de zwarigheden daartegen aanmerkelijk verminderen door de wijze, waarop Gij voornemens zijt, in vereeniging met uwe medestudenten 1) op uwe hoede te zijn tegen den verleidelijken invloed van de zucht tot paradoxen, welke aan den Heer B. algemeen wordt toegeschreven: het honorarium zal ik gaarne betalen, en het montant daarvan behoeft dus in geene aanmerking te komen....

.... Ik verlang te vernemen, of gij bij den Heer B. geweest zijt en hoe ontvangen...."

De aanhef van dezen brief nu is de aanwijzing, die we hier noodig hebben. Immers de formuleering doet zien, dat deze woorden dezelfde, of althans in kracht gelijke zijn, als die Groen zelf heeft gebruikt. Blijkbaar is diens brief dus een schrijven geweest, waarin iets doorklonk van den toon der bewonderende vrienden. Uit eigen ervaring kon hij van het belangrijke en aangename van Bilderdijks onderwijs niets weten, derhalve spreekt hij op het gezag van anderen en zullen het de vrienden geweest zijn en de uit hun enthousiasme gegroeide nieuwsgierigheid, die hem bij Bilderdijk hebben gebracht. Het begin van Dr. Groens brief brengt m.i. vanzelf tot deze conclusie.

Tegelijk ook geeft dit schrijven ons inlichting omtrent de tweede vraag, die in dezen belang heeft, de vraag n.l. in welke verhouding Groen tot Bilderdijks kring heeft gestaan. De passus over het mogelijke bezwaar tegen Bilderdijks lessen bewijst, dat Groen zelf daarover heeft geschreven, dat hij dus in zeker opzicht zichzelf reeds gewapend had tegen een gevaar, waarvan hij zich bewust was. Hij wenschte alzoo wel Bilderdijk te hooren, had er zelfs veel verwachting van, maar had zich aan den anderen kant toch voorgenomen een zekere reserve te bewaren ten opzichte van wat hij hooren zou. Want naast de betuigingen van

---

1) Groen volgde B's college met 7 andere studenten, meest vrienden; cf. hun namen onder den brief van dankbetuiging, dien zij na het beëindigen der colleges op 1 Mei 1822 aan B. zenden. Brieven-Uitg. No. 43.

Bilderdijks vrienden kon hem niet ontgaan zijn, wat buiten diens kring werd gezegd.

Hoe duidelijk teekent zich als achtergrond tegen dezen brief van zijn vader de persoonlijkheid van Groen af: 1) wetend wat hij wil, ondanks zijn oprechte aanhankelijkheid, belangstellend in en nieuwsgierig naar wat hij van anderen als bewonderenswaard hoort aanprijzen, maar van meet aan zich concentreerend op de controle van eigen ervaring; geïnteresseerd voor Bilderdijks opvattingen, maar niet van zins die voetstoots over te nemen. Leerling van Bilderdijk was voor hem niet hetzelfde als „Bilderdijkiaan", en het verschil, dat hij zag, wenschte hij te bewaren.

Zoo was dus Groens verhouding tot den kring van Bilderdijk: gereserveerd; hij was Bilderdijks leerling, maar niet zooals Willem of Dirk van Hogendorp, Carbasius of Bodel Nijenhuis, dat waren of waren geweest: formeel en intellectueel wilde hij Bilderdijks collegiant zijn, niet een strijder onder Teisterbants banier.

Het is niet moeilijk, voor dit standpunt de gereede verklaring te vinden. In het materiaal, dat we tot nu toe samenbrachten, liggen al gegevens genoeg. Terwijl Groen b.v. in dezen tijd nog geheel homogeen was met de liberalistisch-godsdienstige opvattingen van zijn dagen, bestreed Bilderdijk die heftig in z'n voorrede en „voorloopige aanmerkingen" voor den tweeden druk van Schotmans „Eerezuil"; 2) terwijl Groen, in het godsdienstige door Ds. Dermout onderwezen, in dezen een voorman en steunpilaar der kerk zag, was Bilderdijk hem weinig genegen. Zelfs wilde hij, zooals hij een paar jaar later aan Da Costa schreef, de kerk van „Ypeis, Dermouts en dergelijke" zuiveren; 3) tegen de door Groen zoozeer bewonderde hoogleeraren v. d. Palm en Borger had Bilderdijk ernstige grieven; den laatste was hij bepaald vijandig gezind; 4) Bilderdijks historie-opvatting, geba-

---

1) Teekenend is in dit opzicht ook wat hij 18 Jan. 1821 schrijft aan zijn ouders: „Hier j'ai été pour la première fois chez monsieur Bilderdijk, mais j'attendrai encore quelque temps pour ne pas prononcer des jugemens téméraires"....

2) cf. Kollewijn, a. w. II, 239.

3) Id. 242.

4) cf. Kollewijn, a. w. II, 257, 258, 259. Bavinck, Bilderdijk als denker en dichter, p. 69; vgl. ook de „schandelijke noot op Borger" (Brieven-Uitgave p. 144, noot 9).

seerd op zijn geloofsovertuiging, kon Groen niet ten volle deelen 1) en zoo zouden we kunnen voortgaan.

Al deze feiten verklaren Groens terughoudendheid bij zijn toetreden tot den kring van Bilderdijk. En op dat gereserveerde standpunt is hij altijd blijven staan, althans voor zijn eigen gevoel. Herhaaldelijk, niet alleen in deze en de eerstvolgende jaren, maar tot aan het einde van zijn leven toe, heeft hij het betuigd, dat hij wel een leerling van Bilderdijk, maar geenszins een Bilderdijkiaan was, en nog in 1873 noemt hij het Bilderdijkianisme een „contra-revolutionaire felheid". Bij alle waardeering en erkenning van de beteekenis, die Bilderdijks woord en werk voor hem had gehad — we zeiden reeds, dat die beteekenis grooter is geweest dan Groens woorden doen vermoeden — bleef hij wijzen op den afstand tusschen Bilderdijk en hem en wierp hij elken schijn van Bilderdijkianisme van zich. Daarom is Groens verhouding tot den kring van Bilderdijk stellig meer een uiterlijke dan een emotioneele geweest en hield hij zich op eenigen afstand van de Teisterbantsche strijdbanier.

En toch — enkel toehoorder bleef ook hij niet. In den kring van Bilderdijk kon niemand volkomen zich op den achtergrond houden; daarvoor was de spanning, die daar heerschte, te groot, en de bezieling, die van den grijzen strijder uitging, te sterk. Bovendien oefende ook de persoonlijke omgang, dien Bilderdijks leerlingen met hun meester hadden, zijn invloed uit. Buiten de college-uren bezochten zij hem op z'n studeerkamer, 2) en dan ging het gesprek over allerlei onderwerpen, 3) waarbij Bilderdijk steeds een zeer positieve en op allerhande onderzoek gegronde meening „op leerzame en onderhoudende wijze" uitsprak. Zoo leerde ook Groen verschillende van Bilderdijks ideeën kennen. En waar dan de voorstellingen, die omtrent de denkbeelden van Bilderdijk de rondte deden, mede door diens eigen schuld zoo zonderling gekleurd waren,4) moest een waarheidlievende jongeman als Groen wel de behoefte gaan voelen tot een beter begrip mede te werken, zoodra hij zelf dat betere begrip verkregen had.

---

1) Kollewijn, a. w. II, 187.

2) cf. Dagboekfragment 1822 op 29 April en 17 Juni, waar Groen van zoodanige bezoeken vertelt; vgl. ook: Rau aan Groen, 14 Febr. 1824.

3) Over de drooglegging van de Haarlemmermeer, de Mozaïsche wetten, chemie, taal, geologie e. d. Ook over de oudheid en hare vertegenwoordigers, Cicero, e. d.

4) cf. Kollewijn, II, 241—242.

Zoo werd algemeen als een gevaar gesignaleerd Bilderdijks „zucht" tot het paradoxale. Kemper, Prof. v. Lennep, Dr. Groen, ze schrijven er allen over, als over een zaak, waartegen men op z'n hoede moet zijn; Dr. Groen spreekt zelfs van „den verleidelijken invloed" daarvan. En Groen zelf — de brief van z'n vader bewijst het — deelde in de algemeene vrees en had zijn maatregelen genomen, al vóór hij met zijn plannen voor den dag kwam.

Nu hoorde hij op het college Bilderdijk zelf; nu vernam hij ook diens paradoxale gevoelens rechtstreeks, zonder de fantastische bijvoegsels van de publieke opinie, en, hij zegt het in z'n autobiografie, 1) nu leerde hij begrijpen, „dat in paradoxen veel waarheid kon zijn." Eenmaal zoover, ging hij ook verder: op een der eerste vergaderingen in het nieuwe cursusjaar van zijn dispuutcollege, „Tandem fit surculus arbor", hield hij een oratie over paradoxen, 2) waarin hij betoogde, dat ze in bepaalde gevallen zeker gevaarlijk, maar zeer dikwijls ook nuttig kunnen zijn. En zulks deed hij in den tijd, toen de Leidsche hoogeschool openlijk tegen Bilderdijk en zijn paradoxale gevoelens optrad, bij monde eerst van Prof. Kemper, daarna van Prof. Siegenbeek (najaar 1821), twee van z'n eigen leermeesters, van wie de eerste hem zelfs zeer na stond! Een Bilderdijkiaan was hij niet, maar dit optreden had toch wel veel van het militante, dat de Bilderdijkianen kenmerkte. Want niet alleen nam hij het met duidelijke woorden voor Bilderdijk op, maar hij besloot met dezen, niet dubbelzinnigen raad: „Gij, geeft geen gehoor aan de stem van vreesachtige, laffe menschen, die al wat nieuw is voor gevaarlijk en verderfelijk achten, die de gave van 't gezond verstand in boeien willen slaan; wien de naam paradox vrees en beving aanjaagt; die in één woord, in hun dwepen met het oude, meenen dat daardoor alleen de waarheid bevestigd wordt".... Vriendelijk jegens de publieke opinie was dit niet, maar in den kring der Bilderdijkianen had hij geleerd, „dat aan de openbare meening niet veel moet worden gehecht" en hij noemt zich daarvan „overtuigd". 3)

Aan den kant der Bilderdijkianen ook stond Groen op den pro-

---

1) cf. Ons Tijdschr. 1914, p. 848.

2) „de commodis et incommodis quae ex cognitione proficiuntur paradoxarum". Zie het overzicht van den inhoud dezer oratie bij Lohman, Ons Tijdschr. 1914, 660 vlgg., en bij T. de Vries, Een bibliografie, 7, 8.

3) cf. Autobiogr. t. a. p., p. 848.

motie-dag van Dirk van Hogendorp (26 Jan. 1822), toen hij, door te opponeeren in bepaalden zin tegen een van Van Hogendorps stellingen, dezen de gelegenheid bereidde, zijn gevoelens te uiten, gevoelens, die afweken van wat in den kring, voor welken hij sprak, heerschende opinie was. 1)

Staan we hier nu niet voor een dubbelzinnigheid in houding en gedrag van den jongen Groen?

Ik meen, dat in het voorafgaande voldoende aanwijzing ligt om zulk een vraag ontkennend te beantwoorden. Zoowel de teruggetrokkenheid als het partij kiezen waren echt; 't eene sloot het andere volstrekt niet uit voor iemand van Groens karakter; integendeel, we kunnen hier een lijn getrokken zien, die het karakterbeeld ten zeerste verscherpt.

Reeds vonden we meerdere verklaringen voor het gereserveerde in Groens verhouding tot Bilderdijk, alle argumenten, om zekeren tegenzin tegen diens persoon te rechtvaardigen. Maar niet uitsluitend, zelfs niet in de eerste plaats, waren zoodanige Bilderdijkiaansche eigenaardigheden, of soms onhebbelijkheden, de oorzaak van Groens reserve. Zij sproot vooral voort uit een verschil in mentaliteit. Van zijn eerste contact met Bilderdijk af tot aan het einde van zijn leven toe is Groen blijven staan voor een kloof, die hem van Bilderdijk scheidde, de antithese n.l., die hij in Bilderdijks denken vond en die hij in zijn Historische Brieven aldus formuleerde: „christenwijsgeer is het tegendeel van Sofist, maar het apodictische van Bilderdijk geleek naar sofistischen trant." 2) Het klassieke in Groens denken, gevoed en gevormd door zijn groote liefde en bewondering voor Plato, kon over dat „sofistische" nooit heen komen; zulks blijkt uit al de passages in zijn latere geschriften, waar hij over z'n verhouding tot Bilderdijk spreekt. En dat sofistische, dat hij in het Bilderdijkianisme zag, — buiten beschouwing blijve thans of Groen daarin gelijk had — stuitte hem, den humanistisch-denkende, zóó tegen de borst, dat hij zelfs den schijn van Bilderdijkianisme niet wilde dragen: „van Bilderdijkianisme was bij mij geen zweem". 3)

---

1) Vgl. voor deze promotie-historie: Byvanck, t. a. p. 246 vlgg.; zie echter daarnaast ook Br.-Uitg. p. 29 noot 2.
2) Ned. Gedachten 1873, p. 250.
3) Idem.

Een uitspraak als deze, in een retrospectieve beschouwing van zijn geheele leven, is wel het duidelijkst bewijs, dat Groens reserve in z'n verhouding tot Bilderdijk volkomen echt is geweest.

En nu zijn pleitvoeren in de bovengenoemde gevallen? Ook dat is zonder twijfel echt-gemeend. Dat de vrees voor een Bilderdijkiaan aangezien te worden (wat voor een jongeman, die nog stond aan het begin van zijn leven, schadelijk kon zijn) hem niet weerhield van te spreken, zegt op zichzelf al genoeg. Maar bovendien blijkt, wanneer men b.v. het betoog over de paradoxen leest, dat een oordeel wordt uitgesproken, uit zorgvuldige overweging van voor en tegen opgebouwd, waarbij de fouten van Bilderdijks vrienden evenmin verzwegen worden als die van zijn vijanden.

Waar dus Groen in de denkbeelden van Bilderdijk en zijn kring zich vinden kon, daar aarzelde hij niet, ondanks zijn reserve, daarvoor uit te komen en zijnerzijds mede te werken tot de verbreiding ervan. Critisch bezag hij de opvattingen en onafhankelijk van elk sentiment sprak hij zijn oordeel uit, objectief naar beide kanten.

Wel verre van dubbelzinnigheid, waarvan geen sprake kan zijn, omdat er geen sprake is van schijn tegenover werkelijkheid, zien we hier dus een sterke mate van waarheidsliefde, van objectiviteit ook, trekken, die, naar we zeiden, het te voren gegeven zielebeeld verscherpen. Zoo leert ons de verhouding van Groen tot Bilderdijk het karakter van den eerste te beter verstaan.

Maar er is meer. Uit den gang van zaken, zooals we dien thans hebben ontleed, valt nog een tweede verschijnsel waar te nemen, even belangrijk voor de kennis omtrent Groen als het eerste. Duidelijk blijkt n.l. hoezeer Groen den machtigen invloed van Bilderdijks woord en gedachten heeft ondergaan, ondanks al z'n terughouding. Hij was er zich wellicht niet van bewust, maar het spreekt uit z'n daden, zooals we die hebben gezien, en uit zijn geschriften, zooals we nog zullen zien. 't Blijft waar, dat die invloed meer intellectueel was dan emotioneel; vandaar eenerzijds Groens critische houding, andererzijds ook z'n steeds bewaarde zelstandigheid. Maar met dat al is er geen twijfel aan de doorwerking ervan. De principiëele omkeering, die zich straks in Groens denken en gelooven zal voltrekken, is wel niet ontstaan, maar toch zeker voorbereid en zelfs ontkiemd in den kring van Bilderdijk.

Naast een ontleden van de verhouding van Groen tot zijn leermeesters en van den invloed, dien zij op hem hebben geoefend, is het ook van belang na te gaan, welke opvatting hij had van het studentenleven, en, daarmee in verband, wie zijn vrienden zijn geweest.

Dan is al dadelijk bij zijn intrede in de studenten maatschappij Groens houding opmerkelijk.

Groote verdeeldheid heerschte destijds onder de Leidsche studenten, naar aanleiding van ontgroenings-geschillen. Er waren voor- en tegenstanders van het ontgroenen, die ieder hun eigen vereenigingen hadden, hun Sociëteiten ook, en in allerhande club-kabaal werd de strijd gevoerd.

Groen hield zich in deze quaestie neutraal. Hij was ontgroend onder bescherming van den Senaat Minerva 1) en kon zich, ook met toestemming van zijn vader, 2) aansluiten bij de Sociëteit van Minerva, maar hij deed het niet, uitsluitend omdat hij zich in de ontgroeningszaak niet mengen wilde. 3) Daarom ook trad hij niet in het dispuutcollege „de Zeshoek", waartoe hem blijkbaar de gelegenheid geopend was, 4) want daar werd dezelfde verklaring gevorderd als op de Sociëteit Minerva. 5) Zoozeer zelfs hechtte hij aan de handhaving van z'n neutraliteit, dat hij voor het lidmaatschap van de studenten-tafel, waar hij regelmatig aanzat, bedankte, toen daar schamper over de neutralen gesproken werd. 6) Eerst nadat de verzoening der twistenden in November tot stand gekomen was, 7) naderde Groen toe en trad hij in de Sociëteit van Minerva. Toen ook werd hij lid van een dispuut-college. 8)

---

1) cf. Brieven-Uitgave, p. 11, noot 5. Vgl. over de quaestie zelf, Lonman, O. T. 1914, 160—164; Gerretson, Groens aanleg, p. 17.

2) Vgl. Dr. Groen aan Groen 4 Febr. 1818.... „met betrekking tot de studenten-societeit vind ik het zeer goed, dat Gij U doet ballotteren. Gij kunt daarvan zooveel gebruik maken, als Gij zelfs nuttig en aangenaam zult vinden...."

3) cf. Groen aan W. v. Hogendorp, dd. 28 Oct. 1818.

4) Vgl. W. van Hogendorp aan Groen, dd. 29 Oct. 1818.

5) Idem.

6) Vgl. Groens schrijven aan W. v. Hogendorp van 28 Oct. 1818, en de instemming van zijn vader met deze houding, blijkbaar eerst aan diens oordeel onderworpen, Dr. Groen aan Groen, 13 Oct. 1818.

7) Zie Brieven-Uitg. p. 13 noot 5.

8) Zulks blijkt uit den brief van Groens vader aan Groen, dd. 3 Dec. 1818. Het dispuut-college, daar genoemd zal echter niet „de

Deze gang van zaken, weinig beduidend op zichzelf, is teekenend voor Groens karakter en bevestiging, van wat we eerder konden constateeren, dat hij een eenmaal aangenomen houding wist te bewaren.

Intusschen, de breuk met dezen kring beteekende volstrekt niet een zich afscheiden van de studenten-gemeenschap. Integendeel, we zien Groen steeds actiever deelnemen aan wat tot de uiterlijke zijde van het studenten-leven behoort: vergaderingen, afvaardigingen, vrienden-gezelligheid; en meer dan een feit is er om te bewijzen, dat hij zelfs een vooraanstaande figuur is geweest.

Toen b.v. in het voorjaar van 1821 Prof. van Heusde benoemd was in de vacature-Borger, en een commissie uit de Leidsche studenten werd afgevaardigd, om bij van Heusde het aanvaarden van de benoeming te bepleiten, werd Groen als lid dier commissie aangewezen. 1) Nu zal ongetwijfeld van invloed geweest zijn de omstandigheid, dat van Heusde Groen persoonlijk kende uit diens Utrechtschen tijd, en nog kort te voren hem zijn vriendschap betoond had; 2) maar toch ligt er ook een aanwijzing in, hoezeer men Groens bekwaamheden kende en op prijs stelde. Het gewenschte resultaat bereikte men niet — van Heusde bedankte voor de benoeming — maar de commissie genoot een bijzonder goede ontvangst en de studenten zelf waren allen over hun reis zeer tevreden. 3)

En, tweede voorbeeld, toen in 1822 de Leidsche studenten herhaaldelijk onaangenaamheden ondervonden van de zijde

---

zeshoek" zijn, zooals Lohman veronderstelt, (O. T. 1914, p. 164), maar „Graecis literis sacrum" (cf. Brieven-Uitg. p. 14, noot 1, p. 15, noot 4).

1) Vgl. Lohman, a. w. 1914, 172 vlgg. Zie ook Brieven-Uitg. No. 37, noot 7, waar overgenomen is de mededeeling van een der commissieleden, J. Moll. (diens dateering „het was in Febr. 1822" zal echter foutief zijn, 't was Febr. 1821).

2) Van Heusde had aan Groen z'n „Diatibre in Civitates Antiquas" cadeau gedaan, zooals blijkt uit den brief van Groen aan v. Heusde, van 20 Oct. 1820. Hij was bijzonder met Groen ingenomen (cf. Lohman, O. T. 1913, 909).

3) Behalve de mededeeling van Moll, en de aanteekening van Bodel Nijenhuis (cf. Brieven-Uitg. No. 37, noot 8), volgens welke Groen bij deze gelegenheid als „de beste spreker" uitblonk, hebben we een breedvoerig verslag van deze reis van Groen zelf, in een in 't fransch gestelden brief aan z'n ouders, van 4 Maart 1821 (gedrukt bij Lohman. a.w. 1914, 173 en Brieven-Uitg. No. 37).

der te Leiden in garnizoen zijnde curassiers en daarover een klacht zou worden ingediend bij den Rector magnificus, werd Groen benoemd in een commissie, die bij algemeene convocatie daartoe was samengeroepen. 1) Het rapport der commissie is dan ook mede door Groen onderteekend; zelfs is het van zijn hand. 2) Een benoeming als deze getuigt van de reputatie, die Groen onder z'n medestudenten genoot. Hij behoorde in 't geheel niet tot de academie-burgers, die met de Leidenaars steeds op gespannen voet stonden en dus bij een klacht tegen dezen direct belang hadden, 3) en juist daarom was hij de gewenschte man.

Vooral echter in den engeren kring zijner vrienden was Groen een populaire verschijning; van verschillende clubs bekleedde hij het praesidium, men zocht hem om z'n advies, z'n helder oordeel, z'n groote kennis, maar ook om z'n vriendschap.

Merkwaardig is het, de groote rij namen te bezien van hen, die in geregelden omgang met Groen verkeerden, 't zij als clubvrienden, 't zij als faculteit-genooten. Niet alleen blijkt dan, dat hij ook in z'n contact met anderen geheel bleef in het milieu, waarin hij was opgevoed, waar de meesten zijner vrienden met hem behoorden tot de deftige familiën in den lande, maar ook, dat de kring van Groen en de zijnen er een was van geestelijke distinctie. Velen van degenen, die we genoemd vinden, zijn later de toonaangevende mannen van hun tijd, dragers van hooge ambten en titels. En het kenmerkt de sfeer van hun Leidsche vriend-

---

1) Bij gebrek aan een algemeene studenten-organistatie werd bij zoodanige gelegenheden uit iedere faculteit een vertegenwoordiger gekozen, die dan met de anderen een commissie vormde (cf. Lohman, a. w. 1914, p. 172).

2) 't Stuk is gedateerd 28 Oct. 1822 en onder No. 48 opgenomen in de Brieven-Uitgave. Dat hij de steller is, is bewezen uit het arch. v. d. Hoop, cf. Br.-Uitg. p. 33, noot 1.

3) Zulks blijkt eigenaardig uit een brief van zijn vader, dd. 10 Nov. 1819 (cf. Brieven-Uitg. No. 31) ....„Uw brief" zegt hij ....„heeft ons veel pleizier gedaan, daar wij vernemen mochten, dat Gij geen deel gehad hebt aan hetgeen aan eenige studenten van Uw gezelschap bij den Heer Bodel, zoo ongelukkig, en, naar het schijnt, zoo geheel onverdiend is overkomen." En in den aan Dr. Groen eigen vorm van vermanen door constateeren voegt hij daaraan toe, dat hij hoopt, dat maatregelen tegen dergelijke ongeregeldheden zullen worden genomen, „terwijl wij ten Uwen opzichte alleen in zoo verre gerust mogen zijn, dat Gij wel alle gelegenheid zult vermijden, om met dat soort van Leydenaren in eenig contact te komen...."

schap, dat dan de oude banden bij verschillenden nog trekken. Met meerderen van z'n Leidsche amici is Groen bevriend gebleven, door alle evoluties van zijn en hun leven heen.

Wie dan die vrienden waren?

Allereerst de medeleden van het gezelschap „Tandem fit surculus arbor", gedurende de jaren, waarin Groen lid was: Jacob en Sebald Rau, Bodel Nijenhuis, Blauwbeen, Stratenus, Johan Philipse, Mounier, G. Delprat, Anthonie Brugmans, P. J. Elout van Soeterwoude, Daniël Tiboel, Siegenbeek. 1)

Met de meesten van dezen is Groen heel z'n verdere leven in geregelde correspondentie gebleven; zelfs waar de politieke opvattingen uiteenliepen, bleef de vriendschap. 2)

Voorts Groens reisgenooten van de afvaardiging naar Prof. van Heusde: Nauta, Hoogvliet, Uylenbroek, de Vos en Moll, tusschen wie, naar het getuigenis van den laatste, 3) „een gezellige band was ontstaan, die (zij) gedurende (hun) academischen leeftijd wilden aanhouden", waarom zij „besloten, om de veertien dagen 's avonds beurtelings bij een (hunner) samen te komen op een broodje en een glaasje bisschop. 4) Wat van dit plan geworden is, valt moeilijk te zeggen, maar wel blijkt, dat Nauta en Hoogvliet veelvuldig met Groen hebben omgegaan en dat Moll, toen hij later als predikant in Den Haag kwam, geregeld in den kring van Groen en de zijnen verkeerde. 5)

Vervolgens de studenten van Bilderdijks privatissimum, be-

---

1) cf. Lohman, a.w. 1914, 177, 178; P. J. J. Mounier aan Groen, 8 April 1821; nadere bijzonderheden omtrent de genoemden geven de noten op beide plaatsen.

2) B.v. met Brugmans, bij wiens brieven Groen zelf op 't einde van z'n leven schreef: „een hartelijk academievriend — in politicis zelden met mij instemmend"; bewaard zijn in het archief Groen: 240 brieven van Elout, 89 van Bodel, 141 van Sebald Rau, 17 van Philipse, 8 van Stratenus 10 van Brugmans, 7 van Delprat, alle uit de latere jaren. Bodel Nijenhuis, lid van de firma Luchtmans, bij wie de „Archives" verschenen, had een groot aandeel in het tot stand komen van de uitgave. Hij is ook de vervaardiger van het register op Groens levenswerk, (de Vries p. 45); Elout gaf, op z'n 80en verjaardag, zijn „enkele herinneringen uit Mr. Groen v. Prinsterers laatste dagen" (de Vries, p. 231).

3) cf. Lohman a.w. 1914, 173.

4) Hun namen worden genoemd in Groens brief aan z'n ouders, dd. 4 Mrt. 1821. (cf. Brieven-Uitg. No. 37 en noten). In dezen brief wordt ons meegedeeld, dat het plan van de afvaardiging is uitgegaan van Prof. Bake, die er met Nauta, Groen en Fremery over sprak.

5) cf. Brieven-Uitg. No. 37, noot 5.

halve de reeds genoemde Brugmans, Rau en Nauta: J. P. de Fremery, Dijckmeester, W. A. Schimmelpenninck van der Oye en Boreel van Hogelande. 1) Van deze laatsten is vooral de Fremery met Groen bevriend geweest. 2) Uit de bewaarde correspondentie blijkt dit niet aanstonds, 3) maar het is Groens eigen getuigenis, als hij bij de Fremery's dood in 1874 aan diens „Levensbericht" van de Mij. van Letterkunde in de toevoeging achter dit stuk, over de Fremery als academie-vriend zegt: „van bijna niemand heb ik steeds zooveel blijken van hartelijke belangstelling gehad" en: „de academie-vriendschap hield onder velerlei lotwisseling meer dan een halve eeuw onafgebroken stand". 4)

Inderdaad vinden we Groen en de Fremery veel bij elkaar, in hun studentengenoegens, 5) zoowel als in dispuut-colleges e.d.

Zoo waren ze ook beiden lid van den kring, die de bestudeering der Grieksche literatuur ten doel had en bestond uit een zes à zevental studenten. In Groens tijd waren het, behalve hij zelf en de Fremery, de reeds bekende B. A. Nauta, P. H. Tydeman, Bergman en J. R. Thorbecke, 6) de laatste tot 1820, toen hij gepromoveerd Leiden verliet. En in dit voor Groen bij uitstek vormende milieu is waarschijnlijk die eigenaardige vriendschapsbetrekking ontstaan tusschen hem en Thorbecke, die de Leide groote tegenstanders van later elkaar deed kennen in hun kracht. 7) Bij al den zwaren strijd, waarin zij tegenover elkaar

---

1) cf. den brief van dankbetuiging op 1 Mei 1822 door de leerlingen aan Bild. verzonden. (Brieven-Uitg. No. 43 en noten). Vgl. de opmerking van Tydeman (Br.-Uitg. No. 35, noot 1): „Elite van jongelui".

2) We vinden de anderen echter ook herhaaldelijk genoemd in het dagboek-fragment en de correspondentie, terwijl ook in het Groen-archief van allen brieven uit later tijd zijn bewaard.

3) Slechts 2 brieven van de Fremery zijn in het archief te vinden, een van 1821 en een van 1873. Zie daarover echter T. de Vries, p. 245, (overgenomen Br.-Uitg. No. 37 noot 2).

4) Levensbericht van Mr. Jacobus Petrus de Fremery, (Levensber. v.d. Mij. der Ned. Letterk. 1874/1875) p. 10 en 11.

5) cf. Dagboek 1822: aant. op 27 April, 29 April, 30 April en passim.

6) cf. Brieven-Uitg. p. 15 noot 4 en Lohman a.w. 1914, p. 838, waar ook nog van der Chys wordt genoemd, die in 1820 student werd.

7) Dat de betrekking inderdaad in dezen kring is ontstaan, valt af te leiden uit een brief van Groen aan Dr. A. Kuyper van 8 Maart 1873: .... „wij", (= Gr. en Th.) „hadden samen met drie of vier anderen een kransje voor Grieksche lectuur" (de Vries, p. 239). Br.-Uitg. No. 31 noot 3 wijst in dit verband op den brief van Thorbecke aan Groen van 4 Dec.

gestaan hebben als leider en bestrijder van het liberalisme, den kamp, dien Groen zelf als z'n groote levenstaak heeft beschouwd, waaraan elk nummer van zijn Nederlandsche Gedachten was gewijd, die den inhoud vormde van schier ieder zijner talrijke kamer-adviezen, bij al dien strijd is nooit uitgewischt de herinnering aan deze vriendschap der jeugd. Groen is Thorbecke altijd blijven achten. Zelfs in z'n felste polemieken tegen diens beginsel en de op dat beginsel gegronde staatkunde, droeg z'n oppositie nooit een persoonlijk karakter. Voor een man als Groen hieven de begrippen tegenstander en vriend elkander niet op, 1) al lag ook, zooals ten opzichte van Thorbecke, de vriendschap ver in het verleden. Meer dan één treffend bewijs daarvan is te vinden in dat deel der Nederlandsche Gedachten, dat bij Thorbecke's dood op 4 Juni 1872 aan diens nagedachtenis is gewijd. 2) In de vele achtereenvolgende nummers, waarin hij dan over Thorbecke handelt, zien we den echten Groen, in al den adeldom zijner ziel. Want terwijl hij als in recapitulatie nog eens al z'n bezwaren tegen Thorbecke's liberalisme behandelt en motiveert, en aldus het verschil opnieuw zich indenkt, dat steeds weer oorzaak was van den strijd tusschen den grooten overledene en hem zelf, spreekt hij toch herhaaldelijk z'n waardeering uit voor den persoon van Thorbecke, voor diens groote geestesgaven, zelfs voor zijn beteekenis als staatsman. 3)

1824, waarin Groens studie over Plato voor Th. aanleiding is om te spreken over „de oude gemeenschap".

1) De Vries wijst (Inleiding p. XXV) ook op Groens hooge waardeering voor Gunning, wiens ethisch-irenisch beginsel hij zoo heftig bestreed, en op z'n persoonlijke vriendschap met dr. Fruin, met wien hij herhaaldelijk diepgaand meeningsverschil had.

2) Ned. Ged. 1872, p. 201 vlgg.

3) Zoo zegt hij, Ned. Ged. 1872, 14 Juni: „Sedert aan onzen eersten koning de regeerstaf ontviel, is Thorbecke zijn opvolger geweest, door genie en veerkracht.

Altijd *facile Princeps.*

Als *opposant* meer nog dan als *minister.*

Altijd, als *hoofd der liberale partij,* de *aangewezen man.*

Altijd *onmisbaar.* In 1849, in 1862, maar ook in 1868 en 1870. Ook nu, bij zijn afsterven, te midden van onzen erbarmelijken toestand, *onmisbaar....*"

En verder: „Eerbiedige schroom in het beoordeelen van een dergelijk staatsman voegt iedereen. Mij vooral. Thorbecke was.... telkens mijn wederpartijder en overwinnaar. Doch ook aldus bleef van de vriendschap onzer jeugd een liefelijke weerglans. Minder dan ooit zal ik nu ontrouw

Van dienzelfden geest getuigen ook de voorrede en de toelichtingen bij een uitgave, die min of meer aansloot bij de laatstgenoemde Nederlandsche Gedachten, de „Brieven van Thorbecke", de samenvoeging van Thorbecke's brieven aan Groen, uit de jaren hunner vriendschap. 1)

Groen bedoelde met deze publicatie een bijdrage te geven voor de kennis van wording en groei der verhoudingen in de midden-jaren der 19e eeuw, in aansluiting bij zijn wensch, de laatste jaren van z'n leven te wijden aan de toelichting van het verleden, door autobiografische mededeelingen en uitgave van papieren en brieven uit zijn archief. 2) Reeds had hij de omvangrijke correspondentie van Da Costa 3) gepubliceerd en na de brieven van Thorbecke bewerkte hij nog die van Wormser, 4) terwijl hij ook z'n Nederlandsche Gedachten aan dien arbeid dienstbaar maakte, sinds „de Standaard" de politieke leiding was gaan overnemen. 5)

Inderdaad zien we achter deze brieven van Thorbecke duidelijk den historischen achtergrond, niet het minst door de in korte woorden gestelde indicaties van Groen, die relief en lijn aanbrengen. Maar ook voor de kennis van de verhouding, de vriendschap, tusschen hem en Thorbecke is de uitgave van veel belang, want ze is bewerkt met de objectiviteit, die Groen kenmerkte en vooral in z'n historischen arbeid schitterde. Zelf wijst hij op de punten, waar zich verschil in opvatting begint af te teekenen en op de ontwikkeling van de antithese in

zijn aan eene betrekking, die ik, zelfs te midden van heftigen strijd, met weemoedigen dank gewaardeerd heb"....,

terwijl na een zeer scherpe uiteenzetting van het verschil tusschen hem en den overledene (p. 202 vlgg.) de conclusie volgt: „Worden ook bij zijn graf ons de gedachten vermenigvuldigd, liefst vatten we dien saâm, niet in afgodische hulde voor den Staatsman, die ons ontviel, maar in ootmoedigen dank aan onzen God voor den *zegen* en voor de *beproeving* beide, die ons in Thorbecke gewerd." (Alle cursiveeringen in deze citaten zijn van Groen.)

1) Brieven van Thorbecke, 1830—1832, uitgeg. 1873.

2) Groen heeft zelf z'n omvangrijk archief geordend, althans gedeeltelijk, en vele brieven van bijschriften voorzien (de Vries, 271 vlgg.).

3) Brieven van J. A. Wormser, medegedeeld door Mr. Groen van Prinsterer, 2 dln, 1872—1876.

4) Zie Ned. Ged. van 26 Mei 1873, waarin Groen omtrent de voortzetting der Ned. Ged. schreef: „Minder polemiek van den dag.... dit is nu de taak van de Standaard" („de Standaard" verscheen voor 't eerst op 1 April 1872). cf. hierover de Vries, 226, 227.

hun denken, die ongeveer in 1840 tot een scheiding en ook tot een beëindigen van de correspondentie voeren zou. En bij dat alles blijft die toon van waardeering, die ook uit de vorige beschouwingen sprak....

Van den persoonlijken omgang tusschen Groen en Thorbecke in de Leidsche jaren weten we niets. Voor ze in nauwer contact kwamen op Bake's privatissimum kenden ze elkaar van Kempers colleges; 1) ook waren ze tegelijk bekroond geweest voor hun verhandeling over de hegemonie der Atheners; 2) overigens vinden we van eenige verhouding geen spoor. De meeste brieven dateeren uit de jaren 1830—1832, lang dus na beider vertrek uit Leiden; slechts een viertal zijn vóór 1830 geschreven, dus toch ook na den academietijd (1824 en 1826). Thorbecke was in 1820, toen hij Leiden verliet, naar Duitschland gegaan en bleef daar tot 1824.

Toch is de vriendschapsbetrekking veel meer geweest, dan een uiterlijke alleen.

Zulks blijkt duidelijk uit de brieven, die ze gewisseld hebben, als Groen z'n dissertaties aan Thorbecke gezonden heeft. Op den inhoud dezer brieven komen we later terug, hier citeeren we alleen de passages, die in dit verband beteekenis hebben.

Zoo schrijft Thorbecke, 4 Dec. 1824:

„Amicissime! Eindelijk kome ik er toe, u schriftelijk dank te zeggen voor de mij allervriendelijkst toegezonden uitnemende stukken. Ik heb mij zeer verheugd, mij in de oude gemeenschap met u dadelijk hersteld te zien, door uwe zoo standvastige, zoo rijp doordachte liefde voor Plato...." 3)

En even verder: „maar hierover" (= over Th's eigen studiën), „en over zoovele andere zaken nader, wanneer mij het genoegen te beurt valt, u in persoon te ontmoeten....", terwijl hij aan 't slot nog eens zegt.... „denk dan, dat uwe verschijning mij alleraangenaamst wezen zal...."

1) Kemper was ook Thorbecke zeer genegen; na diens promotie bezorgde hij hem een reisbeurs voor studie in Duitschland, cf. Brieven-Uitg. No. 65, noot 2; cf. ook de Vries, Inleiding p. XXV.

2) cf. Borger aan Groen, 24 Dec. 1818, het postscriptum na de felicitatie: „Uw collega is Thorbecke." Vgl. Colenbrander, Historie en Leven II, 114, noot 1, en Brieven-Uitg. No. 31, noot 3.

3) Deze plaats wenscht Br.-Uitg. No. 31 noot 3 als nader bewijs aangemerkt te zien voor op mijn pag. 91, noot 7 daaruit aangehaalde veronderstelling.

De brief is geschreven uit Amsterdam, waar Thorbecke sinds z'n thuiskomst uit Göttingen vertoefde, Br.-Uitg. No. 65 noot 1.

Groen antwoordt 15 Jan. 1825 in denzelfden stijl:

„Neem mij toch toch niet kwalijk, amicissime! dat ik uwe vriendelijke letteren, hoe aangenaam mij die ook zijn geweest, evenwel zoo lang onbeantwoord gelaten heb...." en hij besluit z'n brief:

„.... Te Leiden hoop ik u bij gelegenheid van het jubilé" (= de 250e verjaardag van de Hoogeschool) „te zien; en alsdan van uwe lotgevallen evenzeer als van uwe voornemens wat meer, en wel datgene te vernemen, 't welk de vriendschap u toewenscht van hem, die zich oprechtelijk noemt...."

Soortgelijke betuigingen mogen voor een deel ook cliché's zijn uit dien conventioneelen tijd, meer dan dood formalisme is toch een verzekering, als die Thorbecke doet aan 't eind van z'n brief dd. 28 Dec. 1826:

„.... geloof, dat ik op onze gemeenschap den hoogsten prijs stel.... en laat ik u de oprechtheid mijner achting en toegenegenheid mogen bewijzen, waarmede ik ben...." (volgt onderteekening). En ook spreekt meer uit zulke woorden, dan een louter elkaar kennen; er ligt wederzijdsche genegenheid in van menschen, die elkaar waardeeren om hun persoon en om hun werk.

De vraag komt op, welke de grond is, waarop deze vriendschapsverhouding rustte. Thorbecke was niet een zoon uit de deftige kringen, doch van eenvoudige ouders; daarbij was hij als student Groen ver vooruit: immers Thorbecke promoveerde (19 Juni 1820) toen Groen nauwelijks candidaat was in de rechten (2 Mei 1820); uiterlijke redenen vinden we niet. M.i. moeten we ook in deze richting niet zoeken, maar is het beider voorliefde voor de studie der historie, die deze groote geesten tot elkander heeft gebracht.

De boven geciteerde brieven geven, dunkt mij, duidelijke aanwijzing tot deze veronderstelling.

In den brief van 4 Dec. 1824 schrijft Thorbecke:

„buiten de philosophie heeft vooral de geschiedenis, bijzonder die der middeneeuwen en de nieuwe, mij bezig gehouden".... en.... „ik zie uit den brief, bij uwe disputatie vooraan geplaatst, met het uiterst genoegen, dat ik ook ten opzichte der historie mag veronderstellen, mij met u in gemeenschap en aanraking van studie te bevinden".... en Groen zegt in z'n antwoord (15 Jan. 1825): ....en ik heb nog altijd evenveel lust om aan de Literatuur en de Historie een goed gedeelte van mijn tijd te besteden"....

Dit „nog altijd evenveel", dat de herinnering wakker roept aan een Thorbecke bekenden toestand van vroeger, spreekt hier zoo duidelijk. En meerdere zoodanige passages zouden uit de correspondentie ten bewijze zijn aan te halen. Doorgaans betreft de briefwisseling in eenig opzicht de studie der historie, vooral in staatsrechtelijken zin, en telkens blijkt aan beide zijden de belangstelling even groot te zijn. Daarom meen ik, dat we in de liefde tot historische studie het aanrakingspunt en, bij verder contact, de basis van de vriendschap tusschen Thorbecke en Groen mogen zien. 1)

Waren de tot nu toe genoemden allen Groens medeleden van een of ander studenten-gezelschap, we vinden ook nog melding gemaakt van verschillende anderen, met wie Groen heeft omgegaan, faculteitgenooten soms, sociëteit-vrienden meestal.

Hun namen noemt Groen zelf in het reeds meermalen geciteerde dagboekfragment van 1822, en het verband, waarin ze dan optreden, toont, dat Groen ook in de studentenvroolijkheid volop heeft meegeleefd. Reeds eerder wezen we daarop 2) in aansluiting aan de beschouwing van Groens opvoeding. In samenhang daarmede ook. Want de genoegens, die we toen opsomden, zagen we als behoorend bij de levensbeschouwing in het milieu, waarin hij was opgegroeid. Wel vertelt Groen van deze amusementen in een tijd, dat hij wegens overspanning niet studeerde, maar uit alles blijkt, dat ze de gewone ontspanningen zijn, die hij in den kring van z'n vrienden vindt. Telkens noemt hij die vrienden op. En dan zijn het dikwijls dezelfden, met wie hij in de verschillende gezelschappen verkeerde, maar toch hooren we ook van vele anderen, onder wie zeer vertrouwden.

Zoo b.v. van Wopke Brouwer, dien de Vries zelfs onder z'n intimi noemt, 3) en van D. van de Wijnperse, met wien Groen

---

1) Vgl. in dit verband den brief van Borger aan Groen, dd. 24 Dec. 1819 en Brieven-Uitgave, p. 17, noot 4.

2) Zie pag. 10. Vgl. ook het briefje van Groens zuster Mimi aan Groen, geciteerd door Lohman, (O. T. 1914, p. 670) „Est ce par hasard les despuut-collèges, les chocolaad partijen ou autres occupations sérieuses de mrs les étudiants, pareilles a celles que je viens de nommer, qui vous en détournent?" (met het „en détournent" is bedoeld het voornemen van Groens regelmatig naar huis komen).

3) de Vries, Inleiding p. XII; telkens komt Brouwers naam ook in het Dagboek voor.

nog in 1868 in briefwisseling stond. Met Burgerhoudt en Jordens ging Groen gaarne kolven aan de Kwaak; met Jaap Elout, Berkhout, van der Kemp, Dominicus maakte hij herhaaldelijk rijtoeren. Dikwijls wandelde men naar 't Voorhout of naar den Deyl, om daar gezamenlijk thee te drinken. Zoo vinden we op de eerstgenoemde plaats op 14 Mei bijeen: Berkhout, Blauwbeen, Dominicus, Slicher, Slingeland, van Lennep, van der Houven, Groeninx, Boreel, Bosscha, Crommelin, allen vrienden van de Sociëteit, die, althans voor 't meerendeel, telkens weer in het dagboek genoemd worden. Elders is sprake van Gosliga, Vermeulen, van der Boon, van Hasselt, Vosmaer, van Heukelom, Jan Wynaendts, v. d. Heim.

De namen op zichzelf, zonder nadere toelichting omtrent de personen, zeggen weinig, maar hun veelheid doet duidelijk zien, dat de kring, waarin Groen zich bewoog, groot was. En dat in dien kring een vroolijke toon heerschte, blijkt niet slechts uit het dagboek, maar ook uit brieven als die van de Fremery aan Groen, dd. 4 April 1821, van Mounier aan Groen, dd. 8 April 1821 e.d. Vooral bij de promotiepartijen, die met rondritten langs de vrienden begonnen, en met een vriendenmaaltijd en bal eindigden, vierde de vroolijkheid hoogtij.

Meerdere malen ging Groen ook op reis. Met de vrienden van Tandem maakte hij in 1820 een uitstapje naar Kleef; in datzelfde jaar deed hij een tocht door de Noordelijke provinciën; uit 1821 dateert een: Journal d'un voyage dans les provinces méridionales. 1) Voorts behoorde het tot z'n genoegens bij den een of ander op te loopen voor een praatuurtje; bijna dagelijks lezen we daarvan in het dagboek. Veelal bezocht hij met datzelfde doel ook de professoren op hun thee-uur, of ging hij met een der vrienden naar Bilderdijk. En bij deze bezoeken kwamen dan nog de vele visites, die hij in den kennissenkring te brengen had.

Al deze feiten te zamen nu leeren ons kennen de opvatting, die Groen van het studentenleven had, en bevestigen den indruk, dat hij aan de genoegens daarvan ten volle deel nam. In geen enkel opzicht stelde hij zich buiten den kring van zijn vrienden, veeleer was hij daarvan een representatieve figuur. Van alle

---

1) cf. de Vries, p. 5. De aanteekeningen, waarin deze reizen worden vermeld, berusten in het Rijksarchief, (de Vries, t. a. p.) cf. ook S. J. E. Rau aan Groen, dd. 25 Juli 1821.

buitensporigheid, zooals die toentertijd in de studentenwereld niet zeldzaam was, 1) had hij een afkeer; die was trouwens geheel in strijd met zijn karakter. Doch met den geest, die heerschte in het, ook eenigszins aristocratisch getinte, milieu zijner Leidsche vrienden, was hij volkomen homogeen. 't Beste bewijs daarvan is misschien wel het feit, dat hij, in zijn bekende verdediging van het „Noordelijk academisch onderwijs" in 1829, dus vrij lang reeds na zijn studententijd, vele goede woorden wijdt aan het studentenleven te Leiden. En niet minder spruit deze dankbare gezindheid voort uit de herinnering aan het vele goede, dat hij in den omgang met zijn leermeesters genoten heeft.

1) cf. W. de Clercq. Dagboek I, 56. Zie ook Acad. Groningana.

DERDE HOOFDSTUK.

Groens studie en lectuur in zijn academietijd.

Het is van belang te letten op Groens opvatting van het studentenleven, zooals die uit het voorafgaande hoofdstuk bleek, in verband met de zaak, die thans aan de orde komt: zijn studie en lectuur in den academietijd.

Want, wanneer we de geweldige werkzaamheid overzien, die hij te dezen heeft ontwikkeld, zouden we geneigd zijn te meenen, dat Groen voor niets anders dan voor studie belangstelling had. Te eer komt deze gedachte op, waar hij zelf meedeelt, dat hij „de zwakheid van (zijn) gezondheid en de droevige, zwaarmoedige stemming, waarin (hij zich) dikwijls bevond" toeschreef aan het „onmatige studeeren". 1) Ook in de brieven van zijn vrienden vinden we daarop toespelingen. 2)

Daarom is het boven behandelde, dat ons zoo geheel ander inzicht geeft, van beteekenis; het doet Groen zien als een student, aan de anderen gelijk, die, evenzeer als dezen, behoefte had aan en meeleefde in de studentenvreugde. En, waar hij dan toch zooveel werkzaamheid ontwikkelde, dat een woord als „onmatig" hierop van toepassing zou kunnen zijn, daar blijkt langs dezen weg opnieuw z'n bijzondere aanleg.

Bezien we nader Groens studie in z'n academie-jaren, dan is weer onze voornaamste aanwijzing zijn eigen getuigenis, het reeds geciteerde woord uit de autobiografie: „Vooral de geschiedenis. Altijd is de historie mijne geliefkoosde studie geweest. Op de Academie was daaraan al het overige onder-

1) cf. Lohman, a. w. 671; overgenomen uit de aant. van het Dagboek op 21 April.

2) Vgl. de brieven van de Fremery, Mounier, Rau, Hoffman.

geschikt. Het waren historische onderwerpen, waarover ik prijsverhandelingen en doctorale dissertaties schreef".... 1)

Of, de uitspraak in de Nederlandsche Gedachten van 1873: „Ten allen tijde gaf ik aan de studie der Geschiedenis de voorkeur.

Het bewijs ligt in mijn Academische loopbaan. Ook in de klassieke litteratuur had al wat ik schreef een *historische* strekking...." 2)

Twee gelijkluidende verklaringen dus, die, zooals dat veelvuldig voorkomt in Groens geschriften, 3) ook nagenoeg gelijk zijn geformuleerd.

Terecht schrijft dan ook Gerretson: „Groen heet litterator en jurist, „doch vergis u niet, deze studie is slechts verkapte historiestudie"; 4) al het overige was immers aan de studie der historie „ondergeschikt"!

Het loont de moeite, in dit licht Groens studie en werkzaamheid na te gaan, aan de hand van het materiaal, dat het archief Groen van Prinsterer verstrekt.

Dan is al dadelijk de vermelding waard zijn verhandeling ter beantwoording van de prijsvraag over de verhouding van de Atheners tot hun bondgenooten, van den slag bij Plataeae tot aan den Peleponnesischen oorlog, 5) welk stuk bij faculteitsbesluit van 24 Dec. 1819 met algemeene stemmen werd bekroond. Want opmerkelijk is in dit vrij uitvoerige opstel, naast de logische, systematische bewerking der stof, het begin, waar Groen zegt, dat het ten allen tijde 't stellige gevoelen is geweest der meest verstandige mannen, dat niets nuttiger en aangenamer kan zijn dan de historie. 6)

---

1) cf. Gerretson, Ons Tijdschr. 1914, 849. Het stuk heeft, althans in 't begin, den vorm van samengevoegde aanteekeningen; vandaar de verband-looze inzet hier.

2) Ned. Ged. 1873, p. 250.

3) Kleine, maar typeerende karaktertrek van Groen, wiens woorden de uiting waren van zoo wel overwogen gedachten, dat ze, eenmaal neergeschreven, ook geen wijziging of aanvulling behoefden en paraat eigendom voor hem waren geworden.

4) „Groens aanleg", a. w. p. 9.

5) Voor den volledigen titel zie men de Vries, p. 2; cf. ook Lohman O. T. 1914, 178.

6) „Historia nihil aut utilius aut iucundius esse posse, certa ab omni tempore fuit prudentissimorum hominum sententia."

Het volgende jaar, in 1820 dus, beantwoordde hij weer een historische prijsvraag, die een onderzoek wenschte naar den invloed, dien Lucius Coelius Antipater, de geschiedschrijver van den tweeden Punischen oorlog, op andere schrijvers heeft gehad. 1) En ook deze verhandeling werd om haar bewerking en stijl een bekroning waardig gekeurd. Daar evenwel het antwoord van Groens mededinger Nauta niet minder was dan het zijne, terwijl slechts één medaille beschikbaar was, liet de faculteit het lot beslissen. Nauta verkreeg toen de medaille en Groen een diploma met eervolle vermelding. Hij had zich al bij voorbaat getroost met dezen afloop „si le sort me traîte avec sa défaveur ordinaire". 2)

't Zijn deze beide „prijsverhandelingen", die Groen in zijn autobiografie bedoelt en, gezien den arbeid, die er aan ten grond lag, zouden ze alleen reeds de uitspraak rechtvaardigen, dat de studie der historie bij hem de voorkeur had. Maar er is veel meer, dat daarvan getuigt.

Want bewaard zijn gebleven de verschillende theses, die Groen verdedigd heeft, officieel in 't bijzijn van professoren, of onder vrienden in clubvergaderingen.

Het houden van disputaties en het verdedigen van theses behoorde toentertijd bij het academisch onderwijs. Men zag ook de Universiteit als een opvoedkundig instituut, en in aansluiting daaraan was de bedoeling van zoodanige defensies, dat de studenten zich zouden oefenen in het argumenteeren, dat ze slagvaardigheid zouden krijgen, om een ingenomen standpunt te verdedigen. Daarbij ging men, naar het zeggen van Prof. Huizinga, uit „van de scholastieke opvatting, dat er voor iedere stelling een zeker stel van argumenten bestaat, die de geoefende verdediger als schaakstukken in het veld brengt", 3) en aan die opvatting zaten de theses vast. Soms maken ze den indruk, dat ze expresselijk als motief voor woorden-schermutseling zijn geformuleerd; in den regel echter werden ze door de hoogleeraren

---

1) Voor den volledigen titel zie men Lohman, O. T. p. 179, noot 1.
2) Groen aan zijn ouders, 18 Jan. 1821. Uitvoerig wordt dit verloop meegedeeld door Lohman, O. T. 1914, p. 179. Zie ook Brieven-Uitgave, de noten bij brief 36.
3) Acad. Groningana, p. 103.

opgegeven). 1) Zoo laat zich ook een situatie verklaren als bij de promotie van Dirk van Hogendorp, dat men een stelling poneerde om den opponens gelegenheid te geven het beweerde te bestrijden.

Uit deze verhoudingen volgt, dat zekere voorzichtigheid gewenscht is, als men uit zulke theses conclusiën wil trekken omtrent iemands denkbeelden. Maar dat neemt toch niet weg, dat tal van stellingen daartoe inderdaad de gelegenheid bieden, omdat ze, hetzij aan hun vorm, hetzij aan de fundeering als werkelijke ideeën-reflexen kenbaar zijn. Groens stellingen zijn grootendeels van deze soort en dus doen ze ons, naast het historisch karakter van zijn studie, ook kennen den inhoud daarvan.

De verdediging van theses in het openbaar geschiedde op de z.g. „dispuut-colleges", wekelijks terugkeerende uren, waarop blijkbaar onder leiding van den hoogleeraar, een der studenten tegen den defendens opponeerde. 2) Waar nu Groen rechten en letteren studeerde, had hij ook op de dispuut-colleges van beide faculteiten zijn beurten van verdedigen; dus is, mede door het feit, dat de meeste professoren elk hun dispuut-college hadden, het getal door Groen in 't publiek verdedigde stellingen vrij groot. 3)

Als we dan trachten uit deze theses iets te zien omtrent Groens belangstelling, valt in de eerste plaats op, dat de groote meerderheid betrekking heeft op de oudheid, op de filosophie, maar veel meer op de literatuur en vooral op de historie der oudheid.

Wat betreft de filosophie vinden we b.v. de stelling, dat de sofisten schade hebben berokkend zoowel aan de wijsbegeerte,

---

1) Bij bepaalde stellingen geeft Groen zelf aan, dat ze niet van hem doch van den professor zijn (zie collectie Gerretson, noot bij de Nos. 74, 76, 77).

2) Blijkbaar kwam tegen elke stelling van het aantal, dat de defendens te verdedigen had, een andere opponent in verzet. Groen vermeldt in de aanteekeningen, die hij in het H.S. heeft toegevoegd, tenminste telkens bij iedere thesis den opponens.

3) Ongeveer 35. Groen verdedigde 19 Mei 1819 theses onder praesidium van Borger, 15 Febr., 21 Nov. 1820, 19 Febr. 1821 onder Bake, 30 Oct. 1822 onder Smallenburg, 7 Nov. 1822 onder Tydeman; daarbij 8 Nov. 1819 en 12 Nov. 1821 nog zonder dat de hoogleeraar wordt vermeld, (misschien Kemper? Groen volgde, blijkens het Dagboek, in elk geval diens disp.-college).

als aan geheel den Atheenschen staat, 1) een thesis, die al dadelijk heenwijst naar Groens „geliefdkoosde studie", de studie van Plato.

Plato immers en diens leermeester Socrates zijn de groote bestrijders van het Relativisme der sofisten. 2) 't Is dus niet vreemd, dat Groen, hun bewonderende leerling, zich ook keert tegen de sofistiek. Hij is er zelfs heftig tegen gekant, niet slechts in deze stelling, die in haar algemeenheid ongetwijfeld te ver gaat, 3) maar, veel later nog, ook in „Ongeloof en Revolutie". Daar spreekt hij over de sofistiek als over het eenige „voorbeeld eener met de revolutionaire theorie vergelijkbare richting", 4) dat hij in de oudheid kent. Elders noemt hij het subjectivisme der sofisten „verderfelijk en ongerijmd". 5) En reeds zagen we, hoe zijn voornaamste grief tegen Bilderdijk was, dat diens apodictisch beweren „geleek naar sofistischen trant".

In het licht nu van zulke uitspraken, alle uit later tijd, leeren we deze stelling verstaan niet alleen, maar ook in haar oorsprong kennen en ze wordt een van de schakels, die we noodig hebben, om Groens verklaring te begrijpen, dat hij door den invloed van Plato van Bilderdijkianisme afkeerig is gebleven.

Op de wijsbegeerte ook heeft betrekking de thesis, die een citaat is uit Wyttenbach's werk, 6) dat Thales, een der oudste philosophen, wiens denkbeelden in sommige opzichten nog mythisch zijn, 7) ofschoon hij het gevoelen omtrent de onsterfelijkheid der ziel niet uitdrukkelijk heeft uitgesproken, toch daarvan overtuigd is geweest. 8)

---

1) „Sophistae cum philosophiae, tum atheniensium rei publicae nocuerunt."

2) cf. Windelband, Gesch. der Philosophie 9e aufl. p. 78; Schwegler, Gesch. der Philosophie, (ed. Stern) p. 60 vlgg.

3) cf. Windelband, p. 72; Schwegler, p. 52 vlgg.

4) Ongeloof en Revolutie, 4e uitgaaf, p. 21.

5) Autobiografie, Ons Tijdschr., 1914, p. 849.

6) „Disputatio de Immortalitate animi" (cf. Opusc. II, 496—663) p. 502, 503.

7) cf. Schwegler, p. 21.

8) „Thales, etiamsi sententiam immortalitatis non peculiariter ac disertis verbis celebravit, tamen eam ac probarit."

Wyttenbach beroept zich in dezen op Aristoteles, die als vaststaand vermeldt, dat Thales heeft geleerd: animam habere vim movendi, terwijl ze niet een lichamelijke natuur heeft. Zie daartegenover echter Schwegler, p. 22, Windelband p. 51).

Groens belangstelling in de leer der onsterfelijkheid houdt alweer verband met zijn voorliefde voor Plato. Ze is immers een Platonische leer, als een van de schitterendste hoofdstukken van Plato's ideologie in de „Phaedo" behandeld, en door de school van Plato, de Academie, overgenomen. En in dat verband wordt ons ook duidelijk een andere thesis, betreffende het standpunt van Cicero ten aanzien van deze leer. Cicero toch behoorde tot de Academie, maar dan in haar jongeren vorm, de z.g. nieuwe academie. 1) En nu verzet Groen zich tegen de meening, dat Cicero de leer der onsterfelijkheid niet zou hebben aanvaard, met de stelling, dat het een dwaling is, gesproten uit onwetendheid, zoowel wat betreft de leer der Academie, als de wijsbegeerte en opvatting van Cicero, dat deze, terwijl hij toch tot de Academisten behoorde, naast andere dingen, ook de onsterfelijkheid der ziel niet zou hebben geleerd. 2) Deze thesis is evenals de vorige een citaat uit Wyttenbach 3) en steunt op diens argumentatie, dat Cicero's aan Socrates ontleende opvatting: „in morte nil esse mali, sive animus exstinguatur, sive remaneat", nog niet beteekent, dat hij aan de onsterfelijkheid twijfelt.

Groen neemt het dus hier voor Cicero op, door het oordeel van een gezaghebbend man als Wyttenbach te zijnen gunste te poneeren. Daaruit spreekt een sympathie voor Cicero, die ons in herinnering brengt Groens ingenomenheid met hem al in de dagen van zijn eerste schooloratie, toen hij Cicero prees als mensch en als regent. En deze ingenomenheid doet ons dan weer twee andere stellingen begrijpen, waarin hij Cicero rechtvaardigt tegenover zijn vijanden 4) en hem lof toekent voor zijn administratief beleid. 5) Zoo leeren we uit de stellingen Groens ideeën kennen en zien we onze conclusies bevestigd.

Met deze uitspraken over Cicero zijn we als vanzelf gekomen tot die stellingen, die de literatuur der oudheid betreffen. Deze

---

1) cf. Windelband, a. w. p. 136.

2) „Ciceronem quippe Academicum, ut de aliis rebus, ita de immortalitate nullam tenuisse sententiam error est, ab ignorantia, cum rationis Academicae tum philosophiae et consuetudinis Ciceronianae profectus."

3) Wyttenbach, Bibliotheca critica, vol 3, relationes breviores, sec X, p. 128.

4) „Cicero ob Lentuli, Cetheqi, aliorum Catilinae sociorum mortem in exsilium profisci non meruerat."

5) „Cicero, in provincia Cicilia administranda rerum omnino dedit continentiae justitiaeque exemplum."

zijn veel talrijker dan die over philosophie, 1) teekenend verschijnsel voor Groens belangstelling dus. Maar opmerkelijk is daarbij, dat deze veel meer uitgaat naar de Grieksche, dan naar de Latijnsche literatuur. 't Grieksch was immers de taal van zijn voorkeur.

Vele theses betreffen de Grieksche letterkunde.

Zoo over de oude Grieksche comoedie. Waar deze vooral in haar parabase, het zich richten van het zangerskoor tot het publiek, dikwijls scherpe en onbillijke critiek oefende op politieke personen en gebeurtenissen, was zij Groen weinig sympathiek. Hij verklaart dan ook dat de comoedie meer schade dan goed gedaan heeft aan den Atheenschen staat. 2) In verband met een andere stelling, dat het voorbeeld van Plato's dialogen bijgedragen heeft tot de verandering der oude comoedie, 3) kunnen we hier Groens meening over het classieke blijspel duidelijk opmerken.

Typisch is ook het gevoelen over de tragoedie, die hij met een zich aansluiten bij een uitspraak van Mme de Stael aldus veroordeelt: „Recte Mme de Stael „Les tragédies Grèques sont très inférieures à nos tragédies modernes, parce que le talent dramatique ne se compose pas seulement de l'art de la poésie, mais consiste aussi dans la profonde connaissance des passions; et sous ce rapport la tragédie a du suivre les progrès de l'esprit humain.4) De achtergrond van zulk een gedachte is de inderdaad juiste en ook nog voor ons geldende opvatting, dat het tragische niet is een element van de kunst, maar van het leven. Karakteropenbaring in woord en daad is een der belangrijkste elementen van het drama en bij den voortgang der eeuwen is deze natuurlijk geheel veranderd.

---

1) Nog kunnen als stellingen over de philosophie vermeld worden de bewering „Philosophiae in dialogis exponendae ratio laudanda est," en „Stoicae philosophiae cognitio juris Romani studioso necessaria est." Deze laatste thesis is op een juridisch dispuut-college verdedigd.

2) „Comoedia antiqua, licet multas utilitates attulerit Atheniensium rei publicae, tamen magis etiam ei nocuisse videtur."

3) „Platonis in Dialogis exemplum ad conversionem veteris comoediae valuit: ut ejus festivitate labibus purgata, ad mediae ac novae comoediae elegantiam excoleretur."

4) Mme de Stael, de la Litérature, p. 79.

Over den oorsprong der oude poëzie spreekt Groen in een andere stelling aldus zijn meening uit: „Graeci antiquissimam poesin per Lyciam et Traciam ex oriente acceperunt."

Uit de literatuur is ook geput de stelling, waarin beweerd wordt, dat Aristophanes als hij in zijn „Wolken" Socrates geheel ten onrechte als een sofist bespot, daartoe niet door persoonlijken haat gedreven wordt. 1) Zoo ook het oordeel over de z.g. allegorische interpretatie van Homerus en Hesiodus, welke Groen afkeurt, omdat naar zijn meening in hun tijd niet meer bestond, die oudere wijsheid, die de geheimen van de natuur der goden uit namen en eigenschappen wist te verklaren, 2) en, in aansluiting daaraan de stelling, dat er ten aanzien van de geslachtsrekeningen der goden zooveel wonderlijke verdichting is en zooveel verwarring is gesticht door de dichters, dat men tevergeefs zoekt naar een vast, algemeen gevoelen. 3) Ten slotte wijzen we nog, als op een thesis, de literatuur betreffende, op de uitspraak, dat Aristophanes Byzanthius en zijn leerling Aristarchus, de beroemde Alexandrijnsche critici, in hun schoolvorming meer nadeel dan voordeel aan de literatuur hebben toegebracht. 4)

Blijkt alzoo Groens bijzondere interesse voor de letterkunde der oudheid, stellingen van taalkundigen aard zal men niet vinden. De classieke talen toch waren hem geen doel, maar middel, om de oudheid des te beter te verstaan, in haar philosophie, haar literatuur, ook — en dit kan ons in verband met zijn juridische studie niet verwonderen — in haar recht. Daarom zijn er onder de juridische stellingen verscheidene, die betrekking hebben op de oudheid. Zoo b.v. de bewering, dat het een verkeerd gevoelen is, dat de Romeinen de doodstraf slechts toepasten bij misdaden,

---

1) Aristophanes ad Socratem in Nubibus irridendum nullo privato odio ductus fuit, nec ob eam rem reprehendendus est.

2) „Homeri et Hesiodi interpretatio allegorica, quae dicitur, propterea improbanda est, quod illorum aetate evanuise videtur antiquior quaedam sapientia, quae naturae arcana Deorum appellationibus virtutibusque explicaret."

3) Posteaquam semel et ex Homero Hesiodoque et ex aliorum traditionibus Graeci cognovissent Deorum genera et stirpes mirum in modum sunt omnia ornata atque adeo perturbata poëtarum ingeniis, qui unice delectationem, minus doctrinam spectarent; ut frustra quis in tanta perturbatione certam doctrinam sententiamque quaerat."

4) Aristophanes Byzanthius et Aristarchus, quum classes constituerunt eorum, qui tamquam scribendi cogitandique normae et exempla auctoritatem haberent, plus incommodi quam commodi literis adtulerunt.

die samenhingen met het welzijn van den staat, 1) of, dat de legatus pro-consulis geen zelfstandige jurisprudentie had; 2) of ook, dat Theseus in zijn wetgeving over Attica in vele opzichten het Cretensische regeeringssysteem heeft nagevolgd. 3)

Veel meer echter dan naar philosophie, literatuur of recht der oudheid ging Groens belangstelling uit naar haar geschiedenis; we betoogden het al herhaaldelijk, toonden zulks aan met citaten uit Groens eigene geschriften, en ook bewijzen het deze stellingen, die in overgroote meerderheid historisch zijn. Daarbij moeten we historisch nemen in den ruimeren zin van het woord, want niet slechts betreffen de stellingen de staatkundige geschiedenis, maar ook cultuurhistorie, historiografie e.d.

Cultuurhistorisch zijn b.v. enkele theses over de Egyptenaren, dat dezen geen bijzonder groote vorderingen gemaakt hebben op het gebied van kunsten en wetenschappen, 4) en dat het kasteninstituut, dat bij hen bestond, in den weg heeft gestaan aan den cultuur-voortgang en de onderlinge verbinding der menschen. 5) En over de Grieken, dat, van de oorzaken, waardoor zij de volken van later tijd hebben overtroffen, deze wel de voornaamste zal zijn, dat hij hen èn in de opvoeding der knapen èn in het geheele levenssysteem zoo nauw verbonden waren de lichamelijke oefening en de muziek; 6) dat Pisistratus, de Atheensche tyrannus, aan Athene meer nadeel dan voordeel heeft gebracht; 7) in weer een andere stelling wordt Pisistratus vergeleken met Augustus. 8)

Zulke stellingen teekenen duidelijk Groens historie-beschou-

---

1) Falsa est sententia eorum, qui putant apud Romanos capitis poenam non nisi ob ea crimina esse adhibitam, quae ad salutem rei pubicae directe pertinerent.

2) Legatus proconsulis non habet jurisdicionem voluntariam.

3) Probabiliter suspicari licet Theseum cum jure legibusque arctius copularet Atticos, Cretici regni formam in multis imitatum fuisse.

4) Antiqui Aegyptii in artibus et doctrinis haud ita progressus fecerunt.

5) Castarum apud Aegyptios institutum plurium obesse debuit omnis culturae humanitatis et hominum inter se conjunctioni.

6) Causarum, quibus factus est, ut Graeci caeteros populos, maxime recentiores, longe superarint, haec praecipua videtur, quod arctissima apud eos et in puerorum educatione et in omni vitae agendae cursu Gymnasticae fuerit et Musicae conjunctio."

7) Recte Pisistratus cum Augusto conferri potest.

wing. Niet om de feiten zelf is het hem te doen, maar om hun beteekenis in en voor de verdere ontwikkeling der dingen, om hun waarde als factor in het gebeuren. Groen heeft oog voor het psychologisch element in de geschiedenis en rekent er mee; de analyse is voor hem hoofdzaak. Zulks blijkt ook uit de eigenaardig gebouwde stelling, waarin hij den achtergrond aangeeft van twee in hun strekking gelijke feiten, de verdrijving van Tarquinius Superbus en den dood van Caesar, in dit chiasme: Tarquinius Superbus is meer door het ageeren van een bepaalde partij dan door een opstand van het geheele volk uit Rome verjaagd; en Brutus werd meer door de begeerte naar wraak en de zucht tot roem, dan door ware vaderlandsliefde gedreven; 1) 't feitelijke staat zoozeer op den achtergrond, dat het niet eens wordt genoemd.

Betreft deze laatste stelling de Romeinsche geschiedenis, ook daarover vinden we meer dan een uitspraak van cultuur-historisch karakter. Zoo beweert Groen, dat de heerschappij van Augustus niet slechts geen voordeel heeft gebracht aan de letteren, maar die ten zeerste heeft geschaad; 2) dat de vernietiging van Carthago voor den Romeinschen staat verderfelijk is geweest, 3) want tegenover de directe voordeelen stonden vele nadeelen, die in hun ontwikkeling steeds grooter werden; dat 't in Hannibal allerminst af te keuren is, dat hij na den slag bij Cannae niet op Rome is aangerukt; 4) hij kon zulks niet doen door eigen zwakheid, maar ook, Rome was door deze nederlaag innerlijk sterker geworden. Soortgelijk zijn de stellingen, dat Pompejus verstandig heeft gehandeld, toen hij bij de nadering van Caesar en zijn leger, Italië verliet 5) en dat de Scipio's wel zeer bekwame aanvoerders zijn geweest, maar desniettemin toch met Hannibal

---

1) Tarquinius Superbus potius factionis alicujus opera quam universi populi seditione Roma pulsus est; et Brutus magis vindictae et gloriae cupididate, quam verae libertatis amore fuit excitatus.
In de lijn van deze stelling ligt ook de bewering: „Injustissimum fuit Lacedaemoniorum facinus, Plataeenses interficientium."

2) Augusti dominatio non tantum profuit litteris, verum etiam vehementer iis nocuit.

3) Excidium Carthaginis reipublicae fuit perniciosum.

4) Hannibal, quod post pugnam Cannensem Romam non sit adortus, minime reprehendendus est.

5) Pompejus, quod Italiam, Caesare cum exercitu appropinquante, reliquerit, prudenti consilio usus est.

niet vergeleken kunnen worden. 1) In dit verband kunnen we ook noemen de thesis, waarin wordt uitgesproken, dat het een verstandige daad was van Constantijn den Groote, den zetel zijner heerschappij naar het Oosten te verleggen. 2)

Twee stellingen betreffen Tiberius Gracchus: in beide wordt gezegd, dat hij onschuldig is vermoord, maar de tweede voegt daar nog bij, dat zijn dood voor den Romeinschen staat allernoodlottigst is geweest. 3)

Uit deze laatste, en trouwens ook uit vele van de te voren genoemde stellingen, spreekt duidelijk deze karaktertrek, dat ze een oordeel geven over personen, over het nuttige, verstandige, verkeerde van een bepaalde daad, over de waarde van een of andere gebeurtenis. Ongetwijfeld hangt dit samen met de toenmaals nog overheerschende pragmatische geschiedbeschouwing; want ook op Groen, die immers bij deze opvatting was onderwezen door Borger c.s., oefende zij begrijpelijkerwijze nog haar invloed uit, ook al was bij hem de neiging merkbaar tot andere denkbeelden. Deze invloed is het ook, die in sommige stellingen Groen doet spreken over het zedelijk karakter van bepaalde menschen, of ook van volken. Zoo zegt hij, dat zeer ten onrechte de billijkheid der Romeinen ten opzichte van andere volken door enkele historici wordt geprezen 4) en een typische stelling in dit verband is ook die, waarin Groen het afkeurt in de moeder van Pausanias, dat zij, toen deze na zijn verraad in den tempel gevlucht was, zoodat men hem niet dooden kon, mede een steen aandroeg, om hem in den tempel in te sluiten en zoo te doen sterven. 5) Hier toch zien we, in de afkeuring van deze daad, een zedelijk oordeel uitgesproken en dat oordeel geldt evenzeer de Grieken als de persoon in quaestie. Want dat Pausanias' moeder haar vaderlandsliefde gelden deed boven haar moeder-

---

1) „Licet Sciopiones rei militaris peritissimi fuerunt, non tamen ii fuerent, qui cum Hannibale compararentur."

2) Sedes imperii a Constantino Magno prudenter in orientem translata est.

3) Tiberius Gracchus immerito interfectus est.
Tiberuis Gracchus injuste ac immerito occisus est, ejusque mors Romanorum Reipublicae fuit perniciosissima.

4) Injuste Romanorum erga alios populos aequitas a nonnullis historicis laudatur.

5) Reprehendendam existimamus Pausaniae matrem, quod lapidem ad filium claudendem attulerit.

liefde, was voor de Grieken een grootsche trek van haar karakter, die echter door de ontwikkeling der verhoudingen in verdere eeuwen, voor menschen van een lateren tijd, zijn glans volkomen heeft verloren. Onwillekeurig verbinden we deze stelling, met die, waarin Groen de nieuwere tragoedie boven de oude verkiest, want hier hebben we een voorbeeld van wat hij daar met de woorden van Mme de Stael beredeneert.

Ook voor de geschiedschrijving heeft Groen aandacht, zooals we reeds zeiden. Hij keert zich b.v. in een van deze stellingen tegen het verdichten van redevoeringen, hetgeen de gewoonte is van sommige schrijvers; zulks moge in sommige opzichten te verontschuldigen zijn, goed is het nooit. 1) Omtrent Herodotus, den historiograaf der Egyptische oudheid, verdedigt Groen de uitspraak, dat hij is de eerste historicus der Grieken, 2) terwijl hij het gevoelen bestrijdt van hen, die het in Herodotus misprijzen, dat hij zijn historiebeschrijving met zoovele fabelen heeft vermengd. 3) Als echter partijdige elementen door den historiograaf in zijn werk worden gebracht, zooals sommige Latijnsche geschiedschrijvers, die aanhangers waren van de nobiles, dat deden, dan keurt Groen zoodanige vermenging af. 4)

Voorzoover uit de stellingen te oordeelen valt, heeft de geschiedenis van later tijd lang niet in die mate zijn belangstelling

---

1) Orationum fingendarum mos potest non nunquam in historico excusari, laudari nunquam potest.

Het verdient opmerking, dat we deze zelfde gedachte, maar nu beredeneerd terugvinden in een geschrift van veel later tijd, de „Proeve over de zamenstelling eener Algemeene Nederlandsche Geschiedenis", die Groen geeft naar aanleiding van den oproep daartoe, bij koninklijk besluit van 23 Dec. 1826 gedaan. Daarin zegt hij dit: „Het voorbeeld van de Historie-schrijvers der oudheid, bij wie, althans bij de voortreffelijkste, geene redevoeringen worden ingevlochten, dan die, schoon niet woordelijk zoo als zij daar staan opgeteekend, doch inderdaad waren gehouden, kan, bij den veranderden toestand van het maatschappelijke leven, niet tot verontschuldiging strekken van de moderne schrijvers, die ze gewoonlijk enkel uit hunne verbeelding hebben ontleend." (cf. Proeve p. 6).

2) Recte Herodotus primus Graecorum historicus vocatur.

3) Male nonnulli Herodotum reprehendunt, quod historiam suam innumerabilibus fabulis reverserit.

4) Zulks doet hij in de stelling: Multi in historiam Romanam errores irrepserunt, quoniam plerique historici Latini fautores erant nobilitatis.

als die der oudheid. Beide vereenigd vindt men die in de uitspraak, dat noch van Augustus, noch van Elisabeth, noch van Lodewijk XIV gezegd worden kan, dat onder hun regeering kunsten en wetenschappen hebben gebloeid. 1)

Er ligt in deze bewering ongetwijfeld iets paradoxaals; onder Augustus' regeering toch — die Groen, naar we zagen, al eerder schadelijk had genoemd — leefden dichters als Vergilius, Ovidius, Horatius; Elisabeth van Engeland wordt in 't bijzonder als beschermster van tooneelkunst geprezen; Lodewijk XIV had mannen als Racine, Corneille, Molière, Boileau, la Fontaine, Bossuet om zich verzameld. Maar zonder grond is met dat al Groens opvatting niet, in zooverre toch de genoemde vorsten vooral tot verheerlijking van eigen persoon en regeering de kunstenaars hebben beschermd en ze tot hofpoëten maakten. En met de schade, die Groen in de eeuw van Augustus aan de kunst ziet toegebracht, bedoelt hij ongetwijfeld het cynische, het frivole, dat b.v. Ovidius en vooral Propertius kenmerkt en dat wijst op innerlijke verdorvenheid van hun tijd.

Nieuw-historisch zijn ook de stellingen over Hendrik IV van Frankrijk, wiens overgang tot het Katholicisme Groen afkeurt, 2) over Gustaaf Adolf van Zweden, die naar zijn oordeel de vrijheid van Europa tegen Oostenrijk heeft verdedigd. 3) Zeker opmerkelijk is het hierbij, dat Groen even duidelijk de psychologische zijde van Hendrik den Vierde's daad heeft gezien, als dat hij begrepen heeft de structuur van de tweede helft van den 30-jarigen oorlog.

Vermelding verdient ook als cultuur-historisch het tot stelling gemaakte woord van Mme de Stael: Verissime Mme de Stael, de l'Allemagne....: La Découverte de l'imprimerie est vraiment funeste pour ceux, qui ne lisent qu'a demi, ou par hasard; car le savoir, comme la lance de Télephe, doit guérir les blessures, qu'il a faites." 4)

---

1) Neque Augusto, neque Elisabethae Anglorum reginae, neque Ludovico XIV tribuendum est, quod regnantibus ipsis artes doctrinaeque floruerint.

2) Henricus IV, Galliae rex, quod Catholicorum doctrinam amplexus sit, reprehendendus videtur.

3) Gustavus Adolphus libertatem Europae contra Austriam vindicavit.

4) Zie ald. Part. III, Ch. 22.

Men zou bij een algemeen beschouwen van de stellingen niet vermoeden, dat men hier te doen heeft met den lateren schrijver van het Handboek, den propagandist, als we hem zoo noemen mogen, van de beoefening der Vaderlandsche Geschiedenis. Heel weinig toch vinden we in deze theses over de eigen Historie; Groens belangstelling daarvoor groeide in de latere jaren van zijn studententijd en vooral daarna, als vrucht van zijn verkeeren in den kring van Bilderdijks Leidsch privatissimum.

Twee stellingen echter houden verband met de gebeurtenissen uit het begin van den 80-jarigen oorlog: de bewering, dat, zoozeer als de beeldenstorm ten voordeele is geweest voor de leer, hij zooveel schade heeft berokkend aan de kunst, 1) en de conclusie, dat de crimineele ordinantiën, die in 1570 op last van Alva zijn ontworpen als uitvloeisel van zijn centraliseerende politiek, nog altijd de grondslag zijn van het crimineele recht. 2) Met de stelling, dat het koloniaal beleid onzer voorvaderen veel beter was dan dat der Engelschen, 3) is dit alles, wat op de Vaderlandsche Geschiedenis betrekking heeft.

Bij de laatstgenoemde uitspraak sluit aan de stelling, dat het voor koloniën nadeelig is, indien haar een eigen wetgevende bevoegdheid wordt toegekend. 4) Hand in hand gaan bij Groen studie van de geschiedenis en studie van alles, dat op den staat betrekking heeft, staatsrecht, staatsvorm, staatsleer etc. Daarvan geeft deze stelling blijk en er zijn vele voorbeelden van te geven. Want, waar we al vele stellingen zagen, die de staatkundige geschiedenis raken, zijn er omgekeerd ook verscheidene, die betrekking hebben op staatkundige verschijnselen in het verleden.

Zoo de stelling, dat de oorzaak van het voortbestaan der Des-

---

1) Sacrorum emendatio uti plerisque doctrinis profuit, ita multis artibus nocuit. Vgl. hierbij Groen, Handboek tot de Vad. Gesch. § 125. Bij de weinige belangstelling voor christelijke kunst in die dagen (cf. Sepp. t. a. p. 495) is deze uitspraak zeker merkwaardig.

2) Ordinationes Philippicae de lege criminali (a°. 1570) leges fundamentales juris criminalis in patria nostra manserunt, quatenus de abrogatione earum non constitit.

3) Multo major fuit majorum nostrorum in coloniis deducendis prudentia quam Brittannorum.

4) Metropoli non prodest et colonis plerumque obest, si coloniae propria conceditur legum ferendarum potestas.

potie in 't grootste deel van Azië te zoeken is in de polygamie, 1) en de theses over het ostracisme, den specifiek Atheenschen rechtsvorm, waardoor de volksvergadering een burger, die door zijn invloed de vrijheid van den staat in gevaar bracht, bij geheime stemming voor tien jaar kon verbannen. Groen ziet in dat ostracisme een goede instelling, die den Atheenschen staat niet tot schade is geweest, 2) doch bij diens staatsinrichting paste, 3) en hij spreekt als z'n meening uit, dat, zoo het ostracisme ook bij de Romeinen had bestaan, niet zoovele burgeroorlogen het Romeinsche rijk zouden hebben verontrust. 4)

Ook verdienen in dit verband onze aandacht, de stellingen over het leenstelsel, waarin Groen zijn instemming betuigt met de meening van den bekenden Joodschen jurist uit zijn tijd, J. D. Meyer, dat het leenstelsel dieper wortel heeft geschoten in Gallië en Engeland, dan in Germanië en Italie. 5)

Aanstonds denken we hier weer aan den invloed van Bilderdijk. Van meer dan één zijde immers weten we, dat het vraagstuk van het leenstelsel een der telkens terugkeerende onderwerpen was op diens college 6) en dat Bilderdijks ideaal van den staatsvorm, die was onder het leenstelsel, 7) in welks ondergeschiktheid van rangen en standen hij de ware verhouding, ook de eenige bestaansmogelijkheid, van de vrijheid zag. 8)

Begrijpelijkerwijs lokte dit standpunt felle tegenspraak uit, zoozeer zelfs, dat „de verhouding tot dit vraagstuk in den Leidschen kring eenigermate een sjibboleth (was) tusschen de „meer verlichte" of liberale jongelui en de aanhangers der opkomende Nachtschool". 9) Groen stond in dezen aan de zijde der laat-

---

1) Causa cur Despotismus in maxima Asiae parte et antiquis temporibus et recentoribus regnavit, in primis ex Asiatiorum Polygamia repentenda est.

2) Ostracismus Athaenis non fuit poena.

3) Ostracismus in ea reipublicae forma, quae Athaenis obtinebat, utiliter constitutus erat.

4) Si ostracismus apud Romanos fuisset receptus, non tot bella civilia eorum imperium turbâssent."

5) Adsentior viro consult. J. D. Meyer.... statuenti systema feudale altiores in Gallia et Anglia radices quam in Germania et Italia egisse.

6) cf. Kollewijn, II, 160; Tydeman, Voorrede voor B's geschiedenis des Vaderlands, XV.

7) cf. Tydeman t. a. p.

8) cf. Da Costa, De Dichtwerken van Bilderdijk, dl. XV, p. 210.

9) cf. de aant. van Dr. Gerretson bij stelling 70 van z'n bijeenzameling.

sten. Zulks blijkt uit deze stelling, 1) die, ofschoon aansluitend bij een uitspraak van J. D. Meijer, inderdaad één geheel uitmaakt met een verhandeling, door Groen voor een der dispuutgezelschappen gehouden over de vraag: „Hebben de Franschen teregt het leenstelsel als een stelsel van onderdrukking en slavernij afgeschilderd, wanneer zij van een slaafschen, afhankelijken, staat sprekende, hetzelve figuurlijk „un affreux vasselage" noemen?" 2) Want in de nadere toelichting van deze vraag, door hem zelf aan het handschrift toegevoegd, zegt hij: „Zij onder ulieden, die met mij het college van onzen onbegrijpelijken Bilderdijk hebben gehoord, herinneren zich hier aanstonds de duidelijke en krachtvolle wijze, waarop hij ons aantoonde, hoe oneindig verschillend het vasselage der Franschen is van het vasselage der leenstelsels". 3)

Groen heeft zich met de bestudeering van het ontstaan en het karakter van 't leenstelsel veelvuldig beziggehouden en zulks geschiedde onder invloed van Bilderdijk.

Aan bijzondere belangstelling voor de oorzaken der Fransche revolutie, waarvan blijk geeft het poneeren van een uitspraak van Mme de Stael 4) paart zich bij Groen interesse voor die vraagstukken, die de Fransche philosofen, onder invloed van de studie der oudheid, opnieuw aan de orde hebben gesteld. Opmerkelijk talrijk althans zijn de stellingen over den regeeringsvorm van den staat, in uitspraken over despotisme, monarchie en volkssouvereiniteit.

---

1) Vgl. ter bevestiging Dr. H. Brugmans „De Middeleeuwen" (serie Encyclopaedie in monografieën, uitg. Mij. voor Goede en Goedk. lectuur) p. 107.

2) Zie T. de Vries, p. 5.

3) Aant. v. Dr. Gerretson. Zie ook Dr. H. Brugmans en Dr. G. W. Kernkamp, Alg. Geschiedenis dl. II (middeleeuwen) p. 314.

4) „Recte Mme de Stael. Consid. sur les principaux événémens de la Revolution Française (I, Ch. 1, p. 1) „Ceux qui considèrent la Revolution de France comme un événément accidental, n'ont porté leur regards ni dans le passé, ni dans l'avenir. Ils ont attribué aux hommes du moment, ce que les siècles avaient préparés"." Vgl. hiermee in verband Groens bewering, dat de kloosters terecht in Frankrijk opgeheven zijn, ook al moet worden erkend, dat ze in de middeleeuwen veel en groot nut hebben gesticht („Monasteria, licet medio, quod dicitur, aevo plurimas maximasque praebuerint utilitates, recte tamen ante paucos annos in Gallia sublata fuerunt") cf. ook Groens „Discours sur la literature moderne, Lohman, O. T. 1914, 181.

Het is uiteraard moeilijk, door het abrupte van deze beweringen als gevolg van het feit, dat ze in stellingvorm worden gedaan, ze te vereenigen tot één geheel, dat in logischen samenhang één bepaalde, alles omvattende meening weergeeft. Toch, als we trachten zoo goed mogelijk ze met elkander in verband te brengen, zijn ze duidelijk genoeg, om een beeld te geven van Groens opinie in dezen. En wat we dan als resultaat van zoodanige samenvoeging zien is het vooral in ons verband merkwaardige feit, dat hier in kiem ligt de opvatting, die Groen op iedere pagina van zijn latere geschriften met zooveel klem voorstaat.

Van de despotie, de tyrannie, is Groen afkeerig. Dat bleek reeds uit de stelling over de polygamie als oorzaak van het voortbestaan van dien regeeringsvorm in het oosten, en uit het als goed en nuttig aanvaarden van het ostracisme, dat in zijn ontstaan immers een waarborg wil zijn tegen tyrannie, het spreekt ook uit twee theses van de groep, die we thans behandelen. De eene verklaart, dat de raad, dien Croesus aan Cyrus gegeven heeft inzake de Lydiërs — n.l. om zulk een levenswijze te verordenen, dat de Lydiërs verwijfd zouden worden 1) — uitstekend was ter bevestiging van de tyrannie, 2) en de andere, juist andersom, dat de methode van conscriptie, die Napoleon volgde bij het formeeren van zijn legers, voor de tyrannie zeer gevaarlijk was. 3)

De gedachte, die aan deze beide stellingen ten grondslag ligt, is duidelijk: weet men de volkskracht en het besef van eigenwaarde te verlammen, dan kan de tyrannie onbelemmerd zich ontwikkelen, wekt men daarentegen het volksbewustzijn op

---

1) Vgl. Herodotus I, 155, „....verbied hen oorlogstuig te hebben, doe hen koorhemden dragen onder hun kleeren en tooneellaarzen aan hun voeten, gebied hen citer te spelen en liederen en feestgedruisch te maken en zich met hun kinderen te bemoeien, en gij zult zien, dat ze weldra vrouwen in plaats van mannen geworden zijn, zoodat ze niet meer gevaarlijk voor U zijn, noch van U afvallen zullen."
(De Perzische koning Cyrus versloeg in 546 v. C. Croesus, den vorst van Lydië en voegde diens gebied bij zijn rijk).

2) Consilium quod de Lydorum vitae genere mutando Croesus Cyro dedisse dicitur tuendae tyrannidi maxime est idoneum."
Blijkens het verband bij Herodotus gaf Croesus dezen raad aan Cyrus om z'n volk van algeheele vernietiging te redden.

3) „Napoleontica exercitus formandi ratio (conscription) tyrannidi periculoso est."

door tergende en tot verzet prikkelende maatregelen, dan is het met de tyrannie gedaan. Telkens komt deze gedachte terug, gevariëerd wel en van een anderen kant bekeken, maar in wezen altijd gelijk. Zoo in de stelling, dat het een alleszins ware leus is: verdeel en heersch; 1) in het herinneren aan 't woord van Montesquieu: 2) „Il faut commencer par faire un mauvais sujet, pour faire un bon esclave"; in het overnemen van de uitspraak van Mme de Stael: 3) „La première qualité d'une nation qui commence a se lasser des gouvernemens exclusifs et arbitraires, c'est l'energie. Les autres vertus ne peuvent être le résultat graduel d'institutions, qui aient duré assez longtemps pour former l'esprit public".

Uit dit alles blijkt alzoo, dat Groen wars is van alle despotisme en dat hij de oorzaak daarvan zoekt in gebrek aan kracht, zelfbewustheid, eensgezindheid bij het getyranniseerde volk.

Dat wil echter allerminst zeggen, dat hij voorstander is van het andere uiterste, de volkssouvereiniteit, de absolute vrijheid van zeggen en doen voor het volk, de regeeringloosheid. Integendeel, daarvan is hij zoo mogelijk nog meer afkeerig. Sterker immers dan een betoog spreekt een stelling als deze, bitter zelfs in haar ironie:

de hoogste macht berust bij het volk.

de mensch wordt vrij geboren en toch is hij door alles gebonden. 4)

Een paradox, zeer zeker, maar dan een van dat soort, dat, naar Groens eigen woord, de waarheid versterkt!

Ook de gelijkheid der menschen, die immers uitgangspunt is van de leer der volkssouvereiniteit, is voor Groen een utopie. Gelijkheid van de burgers in den staat, aldus zegt hij, kan slechts voor heel korten tijd bestaan; 5) en het vrijheidsideaal verlokt hem al evenmin, want hij is van oordeel, dat vrijheid lang niet altijd samen gaat met geluk. 6) Te groote vrijheid is zelfs een

---

1) „Verisimum est adagium politicum: „divide ut imperes."
2) Esprit des Lois, I, 4, cap. 3.
3) Considérations sur la Revolution Francaise, III, 142.
4) „Summum imperium est penes populum.
L'homme est né libre et partout il est dans les fers"
Rousseau.
5) Civium in re publica aequalitas per brevissimum modo tempus existere potest.
6) Libertatis cum felicitate non est necessaria conjunctio.

gevaar, want — en deze bewering vooral is opmerkelijk — gewoonlijk ontstaat uit te groote vrijheid van het volk de tyrannie of, naar het woord van Plato, te groote vrijheid leidt tot groote slavernij. 1)

In het licht van deze uitspraken verstaan we ook een andere stelling, waarin Groen beweert, dat geen monarchie is de staat, in welken de vorst kan worden gestraft of wetsverandering mogelijk is tegen diens zin of zonder zijn toestemming. 2)

Zóó ongeveer kunnen we uit deze stellingen Groens meening reconstrueeren. Geen vorstendespotie dus, maar vooral ook geen volkssouvereiniteit; geen terzijdestelling van de vrijheid van 't volk, maar stellig ook geen te groote vrijheid voor het volk. En nu is het zeer merkwaardig te zien, hoezeer deze zelfde beschouwing ten grondslag ligt aan Groens latere, veelvuldige uitspraken daarover. Wel beziet hij haar dan uit een ander gezichtspunt, omdat hij dan de leer der volkssouvereiniteit vooral beschouwt als de antithese van de leer der Souvereiniteit Gods, omdat hij dan, dank zij von Haller, Stahl, Guizot, Ancillon, in de omwenteling, die naar zijn oordeel zich uit de leer der volkssouvereiniteit ontwikkelt, 3) meer ziet, dan een staatkundige omkeering alleen, maar de grondgedachte is dezelfde gebleven. Dit blijkt, om van de vele bewijzen nu maar een enkele te noemen, 4) uit wat hij zegt in zijn „Nederlandsche Gedachten" van 28 Nov. 1829 omtrent de monarchie als „een staat, waar de Souvereiniteit, schoon door de Grondwet in de uitoefening getemperd en aan het gemeen overleg der vertegenwoordigers van de Natie in sommige opzichten verbonden, evenwel onverdeeld bij den Koning berust." Dat woordje „onverdeeld" hier, dat tot achtergrond heeft alles wat in een van de straks genoemde

---

1) Tyrannis ex nimia plebis licentia oriri solet.

2) Monarchia non est, in qua aut poena a rege sumi aut lex vel contra ipsius sententiam, vel sine ejus voluntate constitui potest.

3) cf. Grondwetsherziening en Eensgezindheid, p. 196.

4) cf. Ned. Ged. 1829, p. 5, 54, 100; 1830, p. 2, 47, 57; 1831 p. 35 etc. Zie ook Ongeloof en Revolutie, 31, 33; Grondwetsherziening en Eensgezindheid (1849), p. 10, 11, 18, 23, 285, 352, 348, 349 en verder. Voor de talrijke uitspraken over volkssouvereiniteit verwijzen we b.v. naar Grondwetsherziening en Eensgezindheid, 96, 109, 152, 175 en passim; Verscheidenheden over Staatrecht en Politiek I, 30, III, 73, IV, 132; Ned. Ged., 1829—1831 en na 1869 passim.
Zie ook: Autobiografie, t. a. p. p. 853.

theses als de tegenstelling van het monarchale wordt aangegeven, doet zien, dat de eigenlijke idee van beide uitspraken precies dezelfde is. 1)

En ook de meening, die Groen uitspreekt in de stelling, dat te groote vrijheid van het volk gewoonlijk de tyrannie doet ontstaan, verschilt alleen maar in formuleering van de gedachte, die hij 25 jaar later, in „Grondswetsherziening en Eensgezindheid" daarover heeft, dat, „de Natie daardoor met al haar regten en belangen overgeleverd wordt aan de grillen van het Souvereine volk." 2)

Waar men, ter vergelijking, de latere geschriften, die over deze dingen handelen, ook opslaat, overal vindt men diezelfde overeenstemming tusschen de opinie, die uit de samenvoeging van deze theses blijkt, en die van later. Maar de uitwerking is door de genoemde oorzaken dan anders, en ook doet de breede motiveering haar zooveel beter verstaan. Uit de stellingen kunnen we b.v. alleen opmaken, dat Groen een tusschenvorm wil tusschen vorstenalmacht en volkssouvereiniteit; de latere geschriften wijzen uit, dat deze tusschenvorm is de getemperde monarchie. Vele plaatsen zijn ten bewijze daarvan aan te halen. 3)

Wellicht is Groen later eerst tot deze stipuleering gekomen, is eerst later de bewustheid gekomen omtrent wat hij aanvankelijk alleen in zijn uiterste omgrenzingen zag, maar de kiem van deze overtuiging is er in deze stellingen, duidelijk nawijsbaar zelfs.

Hoe hij dan tot deze gedachte kwam? Door tweeërlei omstandigheid m.i.: door zijn verkeeren in den kring van Bilderdijk en door zijn studie der oudheid. Bilderdijk handelde immers op z'n privatissimum en in z'n gesprekken voortdurend over de mo-

---

1) cf. ook „Ongeloof en Revolutie" p. 62: „de monarchie is.... de heerschappij van één persoon, die een eigen en dus ook erfelijk gezag heeft...., die aan anderen gebiedt en aan niemand zijner medemenschen gehoorzaamheid schuldig is...."

2) aldaar, p. 15, Vgl. ook: p. 77 .....„een zetel op de volkssouvereiniteit gebouwd, kan enkel door despotisme worden geschraagd.

3) Vgl. Ong. en Rev. p. 60—74; Ned. Ged. 1829, p. 100; 1830, p. 47; Grondwetsherz. en Eensgezindh.: p. 17—25, 183—186; 270—275; 320 vlgg.; Bijdrage tot herziening der Grondwet, p. 73, vlgg. etc.

Waarom Groen de getemperde monarchie verlangt, formuleert hij Grondwetsherz. en Eensgez. p. 185 aldus: ....„omdat ik ....daarbij de vereeniging van gezag en vrijheid, van volksinvloed en krachtig beheer, mogelijk acht."

narchie, maar dan in dien exclusieven zin, dien we kennen uit de dissertatie-beschouwingen van zijn leerling Dirk van Hogendorp. En bij de studie der oudheid trof het Groen telkens, dat bij vele bekende schrijvers de behoefte leefde aan harmonie tusschen eerbied voor recht en vrijheid èn onwrikbaarheid van het eenhoofdig gezag, 1) naar den staatsvorm dus, die in de monarchie zijn uitdrukking vindt. De gedachten nu, die dienaangaande bij hem opkwamen, vaag en onbelijnd, omdat het ideaal van zijn schrijvers in de oudheid nergens belichaming had gevonden en er dus geen feitelijk aanknoopingspunt voor hem was, kregen vorm en concentratie op het Bilderdijksch college. Daar, onder Bilderdijks enthousiaste betoogen, leerde hij begrijpen, wat het zijn moest, dat Plato, Cicero, Tacitus hadden gewild, leerde hij ook inzien, dat de vervulling dezer wenschen in de oude wereld een onmogelijkheid was geweest, omdat zulk een staatsopvatting eerst „uit de natuurlijke ontwikkeling van het Christelijk en germaansch beginsel" kon ontstaan. 2) Maar aan den anderen kant ging het streng-exclusivistisch begeeren van Bilderdijk hem weer te ver in de autocratische richting, waardoor het vrijheidsbeginsel, dat hem èn als liberaal èn ook als klassicus niet onverschillig liet, in het gedrang kwam. 3) Zoo, dunkt mij, rijpte gaandeweg in hem het denkbeeld van de getemperde monarchie als den juisten monarchalen staatsvorm, als de „harmonie tusschen eerbied voor recht en vrijheid" en de „onwrikbaarheid van het eenhoofdig gezag." En van dat groeiproces zijn dan de stellingen, waarover we handelen, de naar buiten tredende verschijnselen.

Stellingen, als die we thans zagen, bewijzen weer, dat Groens belangstelling zich niet tot het historische beperkt, al bedient hij zich daarvan, en bevestigen dus de herhaaldelijk zich opdringende conclusie omtrent zijn historiebeschouwing. Ten overvloede wijzen we hier op de in ander verband merkwaardige stelling over het ontstaan van wetboeken, in welke hij met de woorden van v. Savigny zegt: „Verissime Savigny, „Vom Beruf unsrer Zeit für Gesetz. p. 157. „Ein Gesetzbuch wird als ein lobliches, treffliches Werk durch die vereinigte Kraft vieler gar nicht entstehen können: und zwar aus dem einfachen Grunde,

1) Vgl. de citaten uit Cicero en Tacitus, Ong. en Rev. p. 77.
2) Zie deze typisch Bilderdijkiaansche uitdrukking, Ong. en Rev. p. 76,
3) Vgl. zijn eigen getuigenis, Ong. en Rev. p. 32, 33, Grondwetsherz. en Eensgezindh. 85, 270—275. Zie Groens opinie over het goddelijk recht der overheid, Grondwetsherz. en Eensgez. 270 vlg., 475 vlg.

weil es nach seiner Natur weder eine einzelne Bestimming ist sondern ein organisches Ganze."

De quaesties, in de laatstgenoemde theses aan de orde, waren van staatsrechtelijken aard. Maar naast het staatsrecht hebben ook wel andere juridische vakken Groens belangstelling. Zulks bleek al, toen we enkele rechts-historische stellingen vonden, het spreekt ook uit theses over cassatie-verhoudingen, erfpachtszaken, de mogelijkheid van herstel in rechten, contracten op goed vertrouwen e.d. Sommige hebben, meer dan op het recht, betrekking op moraal; b.v. de uitspraak. dat vele vergrijpen van dien aard zijn, dat ze door menschen niet gestraft moeten worden 1) of, dat het hem, die zijn eigen leven niet anders redden kan dan door het dooden van een ander, geoorloofd is, dezen te dooden, zoo hij met hem alleen door een algemeen menschelijke band gebonden is. 2)

Deze stellingen raken wel de rechtsstudie, maar zijn toch veel meer algemeen van aard, zooals trouwens meerdere theses algemeen-interessante stof behandelen. Om een enkel voorbeeld te geven noemen we de bewering, dat cosmopolitisme de vaderlandsliefde niet uitsluit; 3) dat het uit de natuur der ziel te verklaren is, hoe het komt, dat degenen, die in geestigheid anderen overtreffen, meestal door oordeel niet uitmunten, 4) dat, ofschoon de religie de fantasie niet missen kan, deze toch niet de grondtrek der religie kan zijn. 5) Paradoxaal zelfs klinkt de uitspraak, dat het de ratio van den handel is, de zeden der menschen te bederven 6); niet onmogelijk echter is het, dat hier Bilderdijk in Groen aan het woord is. 7)

---

1) Plurimi sunt actus vitiosi ejusmodi ut ab hominibus puniri non debeant.

2) Ei, qui vitam suam non nisi cum alterius interitu servare potest, illum interficere licet, si communi tantum hominum vinculo cum eo conjunctus est.

3) Cosmopolitismus patriae amorem non excludit.

4) Ex animi nostri natura explicari potest, cur, qui sale favetiisque caeteros superare solent iidem saepe judicio non excellent.

5) Quamvis religio phantasia carere non possit, phantasia tamen esse nequit fundamentum religionis.

6) Commercii ea ratio est, ut mores populorum necessario corrumpat.

7) „Kooplui waren..... Bilderdijk een gruwel, en dus ook alles, waar zij in gemengd waren" (Moll, Bilderdijks Geschiedenis des Vaderlands, p. 79, 80).

Met vrij groote zekerheid kunnen we dit zeggen omtrent een andere stelling: dat ten zeerste verderfelijk is die academische instelling, door welke de jongelieden op hoop van belooningen worden aangemoedigd tot het schrijven van verhandelingen. 1)

Op het eerste gezicht maakt deze, nogwel met een superlativus geformuleerde uitspraak, een vreemden indruk, juist omdat ze van Groen is. Van zijn vroegste schooljaren immers heeft hij prijzen gekend, meermalen zelf een verhandeling samengesteld, die een als prijsvraag uitgeschreven quaestie behandelde en daarvoor ook belooningen ontvangen, sterker nog, hij is merkbaar teleurgesteld, als hij verneemt, dat over de bekroning van zijn stuk over Lucius Antipater het lot zal moeten beslissen, omdat hij „sa défaveur ordinaire" kent. En dan spreekt hij van een „perniciosissimum institutum", een allerverderfelijkste instelling!

De verklaring van deze houding zal wel weer gezocht moeten worden in Groens verkeeren in den kring van Bilderdijk. Het systeem van beloonen, dat op het voorbeeld der Philanthropijnen ook hier te lande veel ingang gevonden had, (b.v. bij het Nut) steunde op de theorieën van Locke en had de idee der oorspronkelijke onbedorvenheid ten grondslag. 2) Bilderdijk stond tegenover deze denkbeelden vijandig en deze gezindheid spiegelt zich af in het geheel in zijn geest geschreven „Bezwaren...." van Da Costa. Waar we nu in dit geschrift een felle afkeuring vinden van „het prikkelen van eer- glorie- en ijverzucht", 3) met argumenten, die een perniciosissimum als Groen over het systeem uitspreekt rechtvaardigen en insluiten, daar mogen we wel denken aan den invloed van beider leermeester, Bilderdijk. 4) En, al kan er geen bewijsgrond in liggen voor een gedachte als deze, opmerkelijk is het toch wel, dat we, na Groens intrede in Bilder-

---

1) Institutum Academicum, quo juvenes praemiorum spe ad libellos conscribendos excitantur, perniciosissimum est.

2) cf. Ziegler, Gesch. der Pädagogik, p. 229, 230; de Vletter, Opvoedk. denkb. van Betje Wolff en Aagje Deken, p. 39.

3) cf. Da Costa, Bezwaren tegen den Geest der eeuw, ed. Vonkenberg, p. 33. Wel gaat hier Da C's bezwaar vooral tegen dit systeem ten aanzien van kleine kinderen, maar zijn redeneering geldt toch het systeem als zoodanig.

4) Opmerking verdient nog, dat de instelling van prijsvragen in de wet van 1815 overgenomen was uit het Duitsche systeem van onderwijs (cf. Acad. Groning. p. 13) en dat Bild. weinig of niets goedkeurde, wat Duitsch was.

dijks kring, geen beantwoording van academische prijsvragen meer bij hem aantreffen. Dit feit doet in ieder geval den schijn van inconsequentie in dezen verdwijnen.

Ziehier dan de groote meerderheid van de door Groen verdedigde stellingen, welker samenvoeging en onderlinge verbinding inderdaad het bewijs geeft, dat we uit deze werkzaamheid van Groen zeiden te kunnen leveren, dat n.l. de studie der historie bij hem de voorkeur had. Wat hier juridisch is of literair, 't is, naar Gerretsons woord, alles „verkapte historiestudie". Ten aanzien van verschillende stellingen afzonderlijk kwamen we tot deze conclusie, het is ook de slotsom van een beschouwen dezer stellingen gezamenlijk.

Wat betreft de dispuut-gezelschappen, waar Groen zijn defensies hield, dienen nog enkele opmerkingen te worden toegevoegd, aan wat we dienaangaande terloops vermeldden.

Van het college „Tandem fit surculus arbor" werd Groen lid op 28 Maart 1819 en sinds het voorjaar van 1822 was hij praeses; 1) verscheidene orationes praesidis zijn bewaard gebleven, met enkele verhandelingen, die althans voor een deel in Tandem gehouden zijn. 2)

Eerder reeds 3) was hij lid geworden van „Graecis literis sacrum", den kring, die zich aan de bestudeering der letteren en vooral aan de lectuur van Plato wijdde. Toen hij echter in 1821, met het oog op zijn zwakke gezondheid afzag van het plan om ook in „de literatuur" te promoveeren ('t is geen definitief afzien geweest!), bedankte hij voor dezen kring. 4) Dat dit lidmaat-

---

1) cf. P. J. J. Mounier aan Groen, dd. 8 April 1822.

2) In het Rijksarchief worden, arch. Gr. v. Pr. No. 4, bewaard: Oratio de excercituum Statariorum noxiis; Oratio de Ciceronis fortitudine; Oratio de praecipuis causis excellentiae Atheniensium in eloquentia; Oratio de Romanis morum turpitudini et Imperatorum pravitati resistentibus; Oratio de vi, quam Edicti Nantuentis revocatio habuit ad Franciam dominationem propagandam et stabiliendam.

Blijkens de „Oratio ut Praesidis officio satisfacerem in Coll. Tandem" van 27 Sept. 1821 was Groen reeds eerder praeses. (cf. de Vries, t.a.p. p. 5).

Volgens mededeeling van Lohman zijn ook meerdere verhandelingen in het archief v. d. Hoop bewaard.

Zie voorts Lohman, a.w. 1914, 175, 177; dagboek 1822, passim.

3) cf. Brieven-Uitg. No. 31 noot 4, waar het jaar 1817 wordt genoemd.

4) Lohman noemt (O. T. 1914, 175) drie verschillende gezelschappen van dien aard: een privatissimum bij Bake, Graecis Literis, en „een gezelschap waarin Plato gelezen werd." Groen zou van die alle lid zijn

schap van groote beteekenis voor hem geweest is, zagen we elders.

„Per Angusta ad Augusta" was het juridisch dispuut-gezelschap, waartoe Groen behoorde. 1) Om de 14 dagen kwamen de leden bijeen (dikwijls was „Vreugd en Rust" de plaats van samenkomst, ook van Tandem en Graecis Literis). Behalve defensie van theses stond ook het houden van lezingen op het werkprogram. Groen noemt zelf een van de door hem behandelde onderwerpen: de Feminis ad imperandum non idoneis. 2) Blijkens z'n mededeelingen in het dagboekfragment nam Groen ijverig deel aan de werkzaamheden dezer club. 3)

Voorts was Groen lid van het college „Suum Cuique". Ten onrechte noemt Lohman dit een gezelschap „waar de klassieke letteren werden beoefend". 4) Het was zeer bepaald een kring, waar men de nieuwere letteren bestudeerde. Enkele brieven uit de correspondentie tusschen Groen en zijn vrienden kunnen dit bewijzen.

Zoo noemt Mounier, als hij Groen mededeeling doet van de oprichtingsvergadering, het „een *Fransch* gezelschap" 5) en S. J. E. Rau spreekt den wensch uit, dat het een modern gezelschap worden mag, niet louter Fransch. 6) Zijn brief doet vermoeden

---

geweest. Dit is m.i. niet juist. De beide laatstgenoemde namen behooren aan één kring, Graecis literis (zie brieven-uitg. No. 31 noot 4). Van een privatissimum bij Bake kan inderdaad sprake zijn in den brief van Groen aan Kappeyne, dd. 28 Sept. 1819 (niet 1814, als bij Lohman), maar Groen kan daar even goed doelen op een gewoon college. De woorden: „Clar. Bakium auditurus sum" zijn m.i. niet bewijskrachtig genoeg, om van een privatissimum te kunnen spreken. Wel stond Bake tot Graecis literis in betrekking (zie dagboek op 16 Juni), maar dat is stellig niet een privatissimum geweest.

1) Zie over dit gezelschap: Levensbericht van L. C. Luzac, Mij van Ned. Lett. 1862, p. 174.

2) Dagboekfragment, 29 Mei. Daar blijkt dat Groen deze verhandeling in één middag schreef.

3) cf. Dagboekfragment op 1, 13, 15, 29 Mei.

4) Lohman, O. T. p. 175 (1914). Op pag. 176 zegt Lohman echter: „Suum cuique is ons slechts bij name bekend."

5) P. J. J. Mounier aan Groen, 8 April 1821. De cursiveering staat niet in den text.

6) S. J. E. Rau aan Groen 25/28 Juli 1821; deze dateering wordt verklaard in den brief, „deze brief, begonnen den 25ste... is pas den 28ste geeindigd."

dat men het in den kring der vrienden er niet over eens was, hoever men de grenzen der belangstelling trekken zou, maar zonder twijfel was de beoefening der nieuwere letteren aller bedoeling.

Daarvan getuigt ook de brief, dien Groen zendt in antwoord op Mouniers schrijven. Dit vermeldde o.m., dat Groen met algemeene stemmen gekozen was tot president, doch voor deze benoeming bedankt hij met een argument, dat èn het bewijs levert, waarop we doelen, èn een eigen getuigenis van Groen tegelijkertijd geeft aangaande zijn studie. Hij schrijft:

„Livré pendant mon séjour à l'académie à une autre branche de la littérature, j'ai peut-être trop négligé celle dont l'étude nous sera plus particulièrement proposée dans le collège, que nous voulons fermer: c'est un des motifs, qui m'ont directement fait participer à votre entreprise; afin de m'aider par vos conseils, de m'animer par votre exemple à faire quelques progrès dans une langue, que jusqu'ici j'ai trop peu cultivée".... 1)

Juist omdat Groen hier het werkprogram van Suum Cuique stelt tegenover zijn dagelijksche studie, waarvan we het karakter precies leerden kennen, is dit getuigenis alleszins bewijskrachtig.

Met de ons bekende bescheidenheid, die ook weer uit dit citaat spreekt, bedankte Groen voor de hem opgedragen waardigheid, kort en bondig zijn standpunt nog eens herhalend in een postscriptum:

„P. S. Vous apprécierez, messieurs, les principes qui me font agir. Ce n'est pas une fausse modestie, qui se déprécie volontiers pour s'attirer un plus ample tribut de louanges; c'est la juste estimation de vos forces et des miennes, des devoirs qui vous m'imposez, et des moyens que j'ai pour les remplir".

Intusschen, 't zij dat de bezwaren minder groot bleken te zijn, dan Groen aanvankelijk meende, 't zij dat hij zich door meerdere studie van de nieuwere letterkunde beter georiënteerd gevoelde, in October van datzelfde jaar (1821) zien we hem toch het praesidium aanvaarden 2) met een „Discours sur la litérature moderne", een eigenaardige verhandeling, waarin hij de waarde van de beoefening der nieuwere literatuur aantoont, zonder van zijn

---

1) Groen aan Mounier, 10 April 1821 (bewaard in arch. v. d. Hoop). Het is stellig niet toevallig, dat Groen dezen brief in het Fransch schrijft.

2) 9 Oct. 1821. (cf. Lohman, O. T. 1914, 193; T. de Vries, p. 5).

bewondering voor de klassieken in het minste af te laten. 1) En Mei 1822, dus in den tijd van zijn gedwongen rust als hij „Graecis literis" heeft verlaten, omdat hij van een literarischen loopbaan afziet, bekleedt hij het voorzitterschap nog. 2) Bewijs dus, hoezeer hem de werkzaamheden van Suum Cuique interesseerden.

De feitelijke bewijzen daarvan vinden we in meer dan een bijdrage van Groens hand. Evenals in andere genootschappen werden in „Suum Cuique" schriftelijke antwoorden gegeven op voorgestelde vragen. Zoo behandelde Groen de vragen: „Quelles sont les justes bornes de l'imitation?"; „Est il vrai, comme l'a dit Cicéron, que l'éloquence soit le compagne de la paix?"; voorts gaf hij een „Traduction d'un passage de Hooft avec quelques notes." 3) Het lijkt mij waarschijnlijk, dat ook de verschillende in 't Nederlandsch gestelde verhandelingen, waarvan we melding gemaakt vinden, 4) voor „Suum Cuique" bestemd zijn geweest. In zijn „Discours...." had Groen met zekeren nadruk gewezen op de noodzakelijkheid van de beoefening der „langue maternelle" en, aan den anderen kant, wat officieel werd uitgesproken of als bijdrage voor Tandem en Per Angusta bekend is, was gesteld in 't Latijn. „Suum Cuique", dat immers zich wijdde aan de bestudeering der *nieuwere* letteren, was, dunkt mij, alleen de plaats voor andere dan Latijnsche oraties.

Maar ook, afgedacht van deze Nederlandsche stukken, is Groens productie voor „Suum Cuique" groot genoeg, om met recht van zijn belangstelling in de nieuwere literatuur te kunnen spreken. En een behandeling van zijn verhouding tot deze ver-

---

1) Zie voor dit stuk, Lohman, O. T. 1914, 193 vlgg.

2) Dagboek-aanteekening op 30 April 1822: ....„om 2½ presideerde ik ten huize van Mounier een buitengewone vergadering van „Suum Cuique".

3) cf. de Vries, a.w. p. 5.

4) Redevoering over de geldzucht als hoofdneiging dezer eeuw.

Recensie eener verhandeling over het verschil van het Noordelijk en Zuidelijk ruwe volkskarakter.

Hebben de Franschen terecht het leenstelsel als een stelsel van onderdrukking en slavernij afgeschilderd?

Is de gemakkelijkheid en spoed, waarmee men vooral sedert eenige jaren door het grootste deel van Europa reizen kan, voor de zedelijkheid en zelfstandigheid der volken schadelijk of nadeelig?

Over het spreken voor de vuist.

(Vgl. de Vries, a.w. p. 5). Men lette op den historischen achtergrond van vele dezer verhandelingen.

eeniging en haar arbeid is als slot van de beschouwing zijner studie, zooals die zich in theses, oraties en verhandelingen reflecteert, zeker gerechtvaardigd.

In verband met Groens studie, verdient ook onze aandacht Groens lectuur.

De gegevens, die ons in staat stellen een beeld ons te vormen van deze lectuur, zijn, behalve de brieven, de toelichtingen, die Groen zelf heeft gegeven bij de stellingen, gelijk die in verschillende handschriften bewaard zijn, het dagboek-fragment van 1822 en dat van 1817—1827, (de z.g. „autobiografie",) en vooral de meergenoemde catalogus van zijn bibliotheek.

Nu kan het natuurlijk onze bedoeling niet zijn, al de titels op te sommen van de vele boeken, die Groen gelezen heeft; een alleen-maar-vluchtig doorbladeren van den catalogus doet daarvan de onmogelijkheid al zien. 't Gaat hier om den aard van die lectuur, om de richting, als waardemeter van Groens belangstelling, om het verband ook, dat er, blijkens meerdere stellingen, is tusschen zijn ideeën en zijn lectuur. Daarbij is het weer niet mogelijk uit te maken, waar de scheiding valt van studie en genoegen; 't zal altijd moeilijk zijn zulks aan te wijzen, maar ten opzichte van Groens lectuur is het geheel ondoenlijk, omdat studie en genoegen voor hem vrijwel ineenvloeien.

Zelf vertelt hij van zijn voorliefde voor de lectuur van Van Alphen en Van der Palm — reeds wezen we daarop 1) — en de mededeeling, dat hij de geschriften van Rousseau heeft „verslonden" en dat „Mme de Stael heeft gehoord tot (m)zijne meest gewaardeerde auteurs", 2) verklaart aanstonds de sympathie voor hun denkbeelden, die uit zijn stellingen en verhandelingen blijkt. Telkens ook vinden we verwijzingen naar Montesquieu, Chateaubriand e.d. Blijkbaar had hij een bijzondere belangstelling voor de Fransche geschriften uit den tijd rondom de Fransche Revolutie en voor de Historie der Revolutie zelve. 't Is deze veelvuldige lectuur en het nadenken daarover, die straks de lezing van von Haller, Burke, Pitt e.d. zooveel aanknooping in Groens denken doet vinden, en die hem, bestrijder geworden van het revolutie-beginsel, dat schier onuitputtelijke

1) Zie p. 52, 61, 64.
2) Autobiografie, ed. Gerretson, O. T. 1914, t. a. p.

materiaal levert, 't welk hij in zijn latere geschriften met zooveel overtuiging verwerkt.

Veelvuldig — 't spreekt wel vanzelf als we letten op het specifiek historisch karakter van zijn studie — is Groens historische lectuur. Naast algemeene werken over de historische wetenschap, de philosofie der geschiedenis, van Bossuet, Müller, Herder, 1) worden telkens vele boeken vermeld over de geschiedenis der bijzondere landen, 't meest van Griekenland, Rome en van het eigen vaderland.

De dichters en prozaschrijvers der klassieke oudheid kent hij schier alle en van geliefde auteurs als Plato, Herodotus, Cicero heeft hij klaarblijkelijk alles of bijna alles gelezen.

Ook *over* hun geschriften is zijn lectuur veelvuldig, zooals trouwens over geheel de klassieke literatuur, taalwetenschap, philosophie. Zulks blijkt overtuigend uit de vele stellingen, die betrekking hierop hebben, want gewoonlijk noemt Groen het boek, dat hem tot zijn thesis aanleiding geeft. En dan is het opmerkelijk, hoezeer hij op de hoogte is van zijn tijd; ook de recente boeken zijn hem bekend. Zoo sluiten de stellingen over Homerus en Hesiodus aan bij de „Briefe über Homer und Hesiod" van Hermann en Creuzer, die in 1818 verschenen; enkele uitspraken over Cicero bij Wielands „Briefe von Cicero", die nog niet voltooid waren, toen Wieland in 1812 stierf; elders weer noemt hij Niebuhr's „Römische Geschichte", het later algemeen bekende standaardwerk, dat, sinds 1811 bij gedeelten verschenen, in 1823 compleet was, en de „Ideeën über Politik, den Verkehr, und den Handel der Vornehmsten Völker der alten Welt", van den hoogleeraar in de geschiedenis Heeren, dat van 't begin der 19e eeuw dateert, evenals het, ook door Groen genoemde „Handbuch der Geschichte der Staaten des Altertums".

Naast deze boeken haalt Groen tijdschriften aan, als „Quarterly Review" van September 1819, 't bekende (konservatieve) tijdschrift voor literatuur en politiek, of „The Spectator" van Maart 1819.

Altemaal bewijzen alzoo, dat Groen ook de nieuwere publicaties kende en gelezen had.

Nauwkeurig volgde hij alles, wat zijn gewaardeerde leermeesters van de pers deden komen; telkens lezen we van eenig ge-

1) Bossuet, Discours sur l'histoire Universelle; Müller, Briefe über das Studium der Wissenschaften, besonders der Geschichte; Herder, Ideëen zur Philosofie der Geschichte.

schrift van Kappeyne, Borger, Bake, v. d. Palm, Kemper, van Assen, ook van Wyttenbach, Smallenburg, van Kampen. Soms bemerken we een sterk-sprekende overeenkomst tusschen de stof van sommige theses en het onderwerp van een dezer uitgaven, zoodat we, ook zonder Groens bepaalde aanwijzing, met eenig recht zekere relatie mogen veronderstellen. Zoo lijkt mij de stelling over de voortreffelijkheid van de Grieken, niet onafhankelijk van Kappeyne's geschrift: „de quibusdam causis excellentiae graecorum in literis" en het tot thesis gemaakte citaat over de tragoedie (van Mme de Stael) sluit wellicht aan bij wat Prof. Bake dienaangaande geschreven had. 1)

Minder vinden we in deze studentenjaren lectuur van en over de nieuwere letterkunde, 2) behalve dan, in aansluiting ook aan het karakter van „Suum Cuique", van het Fransch. Fransch heeft Groen zeer veel gelezen, historisch zoowel als literair, en blijkbaar met groote gemakkelijkheid. Voor een deel zal hierop ongetwijfeld van invloed geweest zijn z'n opvoeding, als zoon uit den beteren stand, en de voorliefde van zijn moeder voor die taal.

Toch, en met name in de eerste jaren na z'n studententijd, heeft Groen ook aan de Engelsche en Duitsche literatuur zijn aandacht geschonken. In den catalogus van z'n bibliotheek komen nog al wat Engelsche boeken voor (van Sterne, Young, Scott, Byron, ook van Shakespeare en Milton, naast historisch werk van Burke, Hume e.a.), meer dan Duitsche. (Schiller en Wieland zijn ongeveer de eenigen, die we genoemd vinden).

Uit dezen lateren tijd is ook de belangstelling voor de eigen Nederlandsche literaire productie. Te voren bepaalde zij zich tot de redevoeringen van Van der Palm en Borger, de leerredenen van Dermout en van Alphen en enkele oudere historieschrijvers. Alleen Bilderdijks poëzie schijnt Groen vrijwel geheel gekend te hebben, maar dat had dan ook zijn bijzondere reden.

Geleidelijk aan is meerdere interesse gekomen, maar, en dit

---

1) Blijkbaar ook stonden de stellingen, die Groen als door Bake opgegeven noemt, over de taak van den Grammaticus (ed. Gerretson de Nos. 76 en 77) in verband met Bake's „de custodia veteris doctrinae et elegantia praecipuo grammatici officio."

2) Zie in dit verband den brief van Groen aan Mounier, van 10 April 1821, op pag. 14.

vooral is merkwaardig, veel verder dan den eigen tijd en de later-achttiende eeuwsche jaren ging zij toch niet. Pieter Nieuwland, Dirk Smits, de Van Harens, Uylenbroek vinden we wel in Groens bibliotheek vertegenwoordigd, natuurlijk ook Tollens, Helmers, Klijn en Borger, maar Vondel niet, en Bredero of Cats evenmin. Huygens en Hooft kende Groen wel, maar — en dit verklaart direct de situatie — beiden in uitgaven van Bilderdijk. 1)

Zeer opmerkelijk is zijn blijkbare ingenomenheid met Feith: 11 deelen dicht- en prozawerken, 3 deelen verhandelingen, 3 deelen oden en gedichten somt hij als zijn bezit op, behalve dan nog verschillende afzonderlijke stukken. Feith is immers in dezen tijd de man, wiens „streven naar een verlichten godsdienst, gevoel van broederschap onder de menschen.... strijd, voorzoover het strijd heeten mag, tegen de strenge orthodoxie, zoowel als tegen de gevaarlijke wijsbegeerte van Kant"....2) zoo precies aansluit bij wat het kenmerkende is van den tijd.

Zagen we met betrekking tot de historische lectuur Groens belangstelling voor wat recent was, ook in dezen komt die uit: hij leest verhandelingen over de welsprekendheid, sinds de stichting van Siegenbeeks leerstoel academisch leervak, en, daarmee in verband, „over de regelen der kunst", „over het eenvoudige", „over den waren dichter" e.d., alle geschriften uit zijn eigen tijd. 3) Ook aan den spellingoorlog, die rondom hem gevoerd wordt, schenkt hij aandacht en aan de verschillende spraakleeropvattingen; 4) voorts vermeldt hij, zonder nadere opgave echter, „nieuwe werken" van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde.

Wat aangaat Groens juridische lectuur staan we voor dezelfde verschijnselen: een buitengewone uitgebreidheid, een speciale voorliefde voor het historische, belangstelling in 't bijzonder voor

1) C. Huygens, Korenbloemen, met opheldérende aanteekeningen van Mr. W. Bilderdijk, 6 dln; P. C. Hoofts Gedichten met aant. van Mr. W. Bilderdijk, 3 dln.

2) Dr. J. Prinsen, Handboek tot de Nederl. Letterkundige Geschiedenis, p. 421.

3) cf. Siegenbeek, „Over het openbaar onderwijs in de welsprekendheid," (1800), „Proeve van Nederlandsche Welsprekendheid". (1817); v. d. Palm en Klijn, „Over de regelen der kunst" (1820); J. de Vries, „Over het eenvoudige" (1821), A. Simons, „Over den waren dichter" (1816).

4) Vgl. de opgave in den catalogus van geschriften van Siegenbeek, Bilderdijk, v. d. Palm, Weiland.

de uitingen van den eigen tijd. Naast verschillende algemeene werken over het recht; van Montesquieu, Ancillon, J. D. Meyer, Eckhardt, e.d. 1) vinden we vele geschriften over het natuurrecht, 't romeinsch, 't burgerlijk, 't crimineel, 't handelsrecht en vooral over het staatsrecht. 2) Gerangschikt naar deze indeeling beslaan de titels vele dichtbeschreven pagina's van den catalogus en de steeds vermelde dateering der boeken doet ons zien, dat ook het jongste werk Groen bekend is.

Maar ook blijkt hier weer zijn voorkeur voor de studie der geschiedenis. De historische zijde der rechtsstudie interesseert hem 't meest; daarom gaat zijn sympathie in 't bijzonder uit naar het staatsrecht, daarom is hij voorstander van de z.g. „Historische Rechtsschool", die, bij monde van von Savigny den eisch stelt, dat de ontwikkeling van het recht historisch worde onderzocht in verband met de ontwikkeling van het volkskarakter. 3) Alszoodanig nu doet deze juridische lectuur hem kennen, in de talrijke geschriften over staats- en natuurrecht. Zijn plan, om over Savigny's denkbeelden zijn juridische dissertatie te schrijven, moge bovendien tot bewijs hiervan strekken. 4)

Als laatste onderdeel van dit hoofdstuk moeten we thans nog bezien Groens dissertatie-plannen en hun uitwerking. Van zijn studie in de academiejaren is zijn dissertatie-arbeid het slot en tegelijk de bekroning; dus vraagt dit werk in dit verband ook onze aandacht.

Minder gaat het daarbij om de proefschriften zelf, om een critische beschouwing van hun invloed en bewerking. Doel moet hier zijn, in aansluiting aan den opzet van heel dit hoofdstuk, deze dissertatie-studie te zien als spiegel van Groens belangstelling, als consequentie van den achterliggenden arbeid,

---

1) cf. Montesquieu, „Esprit des Lois"; Ancillon, „Uber den Geist der Staatsverfassungen und dessen Einflusz auf die Gesetzgebung"; J. D. Meyer, „Esprit, Origine et Progrès des Institutions judiciaires des principaux pays de l'Europe"; Eckhart, „Hermeneuticum juris".

2) We vinden geschriften vermeld van H. Grotius, Pufendorf, J. D. Meyer, von Haller, Savigny, Heeren, Kemper enz. Zie ook het dagboek-fragment van 1822, waar verschillende boeken worden genoemd, en de toevoegingen aan de juridische theses.

3) cf. Von Savigny, „Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft" (1814) en, id. „Geschichte des Römischen Rechts".

4) In dit verband verdient ook vermelding Groens eenige jaren na zijn studententijd geschreven opstel „Over Codificatie".

in haar resultaat ook als feit van beteekenis in zijn leven. Meer dus wat om de proefschriften heen ligt interesseert ons hier, dan de dissertatiën zelf, al zullen we natuurlijk van den inhoud kennis nemen.

Van dissertatiën is hier sprake, omdat er twee zijn, een literaire- en een juridische, beide, maar afzonderlijk, op één dag in het openbaar verdedigd. Het ons reeds bekende voornemen, de verdere studie der letteren te laten varen in verband met zijn gezondheid, welk plan Groen als een besluit in het dagboek van voorjaar 1822 meedeelt, is dus niet tot uitvoering gekomen. Op 17 Dec. 1823 promoveerde hij in rechten en letteren beide, nadat hij in de eerste helft van dat jaar de vereischte doctorale examens had afgelegd. 1) Betrekkelijk kort dus nadat hij het gevallen besluit als een doodstijding vermeldt: — hij noemt den datum, 21 April 1822! — moet hij er op teruggekomen zijn, 2) want niet slechts was hij in April 1823 al weer zoover gevorderd, dat hij het doctoraal examen in de letteren kon doen, maar reeds op 31 Januari 1823 schreef hij aan Kappeyne „over het onderwerp (m)zijner literarische dissertatie."

Bezien we dan eerst de geschiedenis van en rondom deze literarische dissertatie, dan treft het terstond, dat, ondanks de zoo juist genoemde besluiten, deze het eerst van beide geschriften gereed, ja, zelfs al voor een deel voltooid was, toen Groen zijn doctoraal examen deed. Want, terwijl dit laatste 15 en 16 April werd afgelegd, was blijkens een brief van Prof. Bake in Juli de dissertatie al in scripto bij hem als promotor. 3) Ze is dus niet het werk van een bepaalde periode,

---

1) Groen legde 21 en 22 Jan. zijn doctoraal-examen in de rechten af, (zie den brief van 25 Jan. aan zijn ouders ....„Si le temps avoit été passable, je serois surement venu cette semaine à la Haye pour vous communiquer de bouche, dat ik mijn Examen achter de rug heb. Mercredi et jeudi j'ai eu ce plaisir de deux à trois heures: de tweede dag kregen de professoren zoo medelijden met mij, dat wij zeer gezelligjes rond de kagchel gingen zitten....") 15 en 16 April, d.a.v. deed hij doct. ex. in de letteren.

2) Groens woorden in het dagboek-fragment geven den indruk, dat hij zijn besluit, om van de literaire studie af te zien, onder drang van anderen, vooral van zijn ouders, genomen heeft, 't geen, gezien zijn voorliefde voor deze studie, niet onwaarschijnlijk is. Dan is de ommekeer ook begrijpelijk.

3) cf. Bake aan Groen, dd. 20 Juli „.... Uwe dissertatie heb ik doorgelezen... In mijne aanmerking omtrent de orde blijf ik volhouden... voor 't overige bevalt mij uwe bewerking uitnemend...."

die aan het eind van den studententijd ligt, maar van een goed deel van den lateren studietijd. Letten we dan bovendien op den aard van het onderwerp, dat classiek-literair-historisch is, dan wordt deze dissertatie-arbeid voor ons besef ineens het natuurlijk middelpunt van al wat Groen bestudeerde en las.

Dat onderwerp was de persoonsbeschrijving bij Plato, het samenbrengen dus van Plato's indrukken over de bekendste mannen van zijn tijd en ook uit vroegere perioden, zooals dat uit diens dialogen valt op te maken. 1)

't Is zeer opmerkelijk te zien, hoezeer deze stof is de kristalliseering van al Groens sympathieën, die we in dit hoofdstuk achtereenvolgens beschouwden: zijn voorliefde voor de studie der oudheid, voor de classieke schrijvers en in 't bijzonder Plato, voor alles wat historie was. Allerlei détails, die we in stellingen of disputaties behandeld vonden, staan met deze materie in verband: over de beteekenis van Plato's dialogen, over de opvattingen der Academie, over de mythische godheids-begrippen, over de Sofisten, over Pericles, enz. 't Is zelfs verrassend, hoe dicht sommiger formuleering die van den tekst der dissertatie nabijkomt.

Precies kunnen we den groei van het onderwerp aangeven, als we drie uitspraken van Groen, uit verschillende geschriften, naast elkaar leggen: „.... Ingenomenheid met de schriften der oudheid," 2) ....„ In de geheele oudheid was mijn lievelingsauteur Plato," 3) .... „Altijd is de Historie mijn geliefkoosde studie geweest. Het kwam mij voor, dat men in Plato te uitsluitend den wijsgeer en den dichterlijken prozaschrijver geroemd, te weinig op het historische element gelet had." 4) Hier is waarlijk groei, een steeds meer samentrekken in één punt, een geleidelijk knoppen, tot uit dien knop de bloem zich ontplooit.

Het denkbeeld van zulk een Prospographia Platonis was niet van Groen. Dat was hem aan de hand gedaan door een prijsvraag van het „Provinciaal Utrechtsch Genootschap", in 1819 reeds uitgeschreven. Maar Groens bewerking van het onderwerp was

1) De volledige titel luidt: Disputatio literaria inauguralis qua continetur „Platonica prosopographia, sive expositio judicii, quod Plato tulit de iis, qui in scriptis ipsius aut loquentes inducuntur, aut quavis de causa commemorantur."

2) Autobiografie, t.a.p. 849.

3) Ned. Ged. 1873, p. 250.

4) Autobiografie, t.a.p. 849.

een andere dan gevraagd werd. Want in plaats van een beschouwing van de personen, die bij Plato sprekende worden ingevoerd, en van hun leven, daden en omstandigheden, zooals die uit andere bronnen te kennen zijn, (wat de prijsvraag vorderde) 1) bepaalde Groen zich eenerzijds uitsluitend tot dat wat Plato zelf over hen zegt, maar breidde hij andererzijds zijn onderzoek uit ook over hen, die Plato alleen maar noemt of beoordeelt, de meerderen dus, die niet sprekende optreden.

Groens opvatting is derhalve een anders stellen van de quaestie, maar juist daardoor brengt hij op den voorgrond, wat hij steeds heeft gemist, de opmerkzaamheid voor het historisch element in Plato's geschriften. Zelf zegt hij, dat hij in dezen „de leiding" volgt van Wyttenbach, maar tegelijk volgt hij dan toch de leiding van z'n eigen aanleg, want het is de historicus, die in Plato te uitsluitend den wijsgeer en prozaschrijver behandeld ziet.

Zoo worden in deze literarische dissertatie vereenigd de meest kenmerkende eigenschappen van Groens studie: voorkeur voor Plato en liefde voor de historie.

Bewijs van dit alles is de reeds genoemde brief van Groen aan Kappeyne, dd. 31 Jan. 1823. Hij schrijft:

„Reeds lang, Zeer Gel. Heer en Vriend! had ik plan om U over het onderwerp mijner Literarische Dissertatie te schrijven: doch verschillende redenen deden het mij tot heden toe uitstellen: ook meende ik, toen ik, na het verblijf van Prof. v. Heusde in den Haag, geene tijding van U kreeg, mij te mogen vleijen, dat er op de gevraagde Prosopographia Platonica geen antwoord was ingekomen; 2) en ben dus maar voortgegaan met het een en ander te colligeren. Gaarne ondertusschen zou ik dienaangaande iets stelligs vernemen;. . . zoolang ik in de onzekerheid ben, of ik deze stof houden kan, is het moeijelijk om er mij met de borst op toe te leggen. Ik zou mij niet juist de beantwoording der vraag voorstellen van het Utrechtsch Genootschap, maar liever de leiding van Wyttenbach volgen in den brief aan Prof. van Heusde: 3) en minder een levensbeschrijving van de bij Plato

1) De prijsvraag vroeg: „Prosopographia Plalonica, quae criticam contineat disquisitionem de vita et rebus illorum, qui in Platonis dialogis colloquentes inducuntur."

2) uit deze passage blijkt, dat de Utr. prijsvraag niet buiten den beroemden Plato-kenner, Utrechtsch hoogleeraar, was omgegaan.

3) bedoeld is W.'s „Epistula ad auctorem" als introductie voor Van Heusde's: Specimen criticum in Platonem" geplaatst. (cf. Br.-Uitg. N°. 47, noot 3, alwaar ook citaat).

voorkomende of genoemd wordende persoonaadjen willen maken, als wel nagaan, hoe in 't bijzonder Plato over hen oordeele; 't geen dan aanleiding zou kunnen geven, om voor deze soort van Index eene Introductie te plaatsen over de wijze waarop en de voorzichtigheid waarmede men Plato voor de Geschiedenis van Griekenland gebruiken moet. 1) Dit onderwerp zou mij zeer bevallen, en dubbel verlangend ben ik daarom om van U te vernemen, of de vraag beantwoord is of niet. Daar er altijd redenen zijn, die mij in het plan van in de Letteren te promoveeren, zouden kunnen verhinderen, had ik het liefst, dat niemand er nog iets van vermoedde...." 2)

En de conclusie, dat in deze dissertatie vereenigd zijn de meest kenmerkende eigenschappen van Groens studie, wordt volkomen bevestigd door een ander getuigenis, eveneens van hem zelf, een noot bij een van zijn brieven aan Da Costa: „De rigting mijner Grieksche taal-studie was vooral *historisch.* Aan een beschouwing over Plato als *wijsgeer,* heb ik mij nooit gewaagd dan uit een algemeen standpunt van Christelijke waarheid tegenover Heidensche filozofie. 3) In mijne Academische Disputacie Prospographia Platonica.... heb ik de lezing van den bewonderenswaardigen schrijver met mijne onveranderlijke voorkeur der historische studie in vereeniging gebracht. 4)

Al is het onze bedoeling niet in den breede den inhoud van deze dissertatie te beschouwen, ze is toch een te merkwaardig stuk van Groens arbeid, om niet in enkele trekken van den inhoud en de bewerking kennis te nemen.

Wegens het groot aantal te behandelen personen en het verschillend verband waarin ze bij Plato voorkwamen, koos Groen een chronologische ordening van z'n stof. Hij splitste deze in twee hoofddeelen: de personen die vóór Socrates geleefd hebben

---

1) Van dit laatste is weinig te bemerken in de Introductio.

2) Bewijs weer van de intieme betrekking, dat niemand dan Kapp. van het plan weten mag. 1 Febr. reeds was diens antwoord in Groens bezit, met den raad, voort te gaan in de genoemde richting.

3) De cursiveeringen in dit citaat zijn van Groen zelf.

Zie in dit verband de onjuiste voorstelling van Dr. Fokkema, De godsdienstig-wijsgeerige beginselen van Mr. G. Groen v. Prinsterer, p. 220 vlgg. en de critiek daarop van Dr. Gerretson, Groens aanleg p. 14, vlgg.

4) Brieven van Mr. I. da Costa, medegedeeld door Mr. Groen van Prinsterer p. 59, noot 1.

en de personen, die tijdgenooten geweest zijn van Socrates en Plato; het eerste stuk verdeelde hij weer in 3 capita volgens tijdorde: van de allervroegste tijden af tot Homerus en Hesiodus; van dezen tot op het begin van den Perzischen oorlog; van het begin van dezen oorlog tot op den tijd van Socrates.

In het tweede hoofddeel, waar uiteraard van geen chronologische ordening meer sprake kan zijn, rangschikte Groen zijn personen naar hun qualiteit. De geheel andere methode van bewerken, die daaruit voortvloeide, deed Prof. Bake een wijziging van het eerste deel bepleiten, 1) nauwer aansluitend aan de opvatting van het tweede, om zoo „meer eenheid en samenhang" aan te brengen, maar Groen bleef bij z'n project. 2)

Caput. 1 behandelt de wijsgeeren, verdeeld in Socratici, Pythagorei, Eleatici. De Sophisten, als de belangrijkste philosophen, bespreekt hij in een afzonderlijk hoofdstuk, caput. 2, onderscheiden in eigenlijke sophisten („qui eximie dicuntur Sophistae") en sophistische rhetores („qui in primis eloquentiae studia prae se ferebant".) Tot deze laatsten rekent hij dan mannen als Lysias, Epicrates, Isocrates, e.d. 3)

In caput. 3 komt dan vooral het historische element in de Platonische geschriften naar voren, waar Groen Plato's meeningen samenbrengt over staatslieden, regeerders, veldoversten e.d. Scherp doet hij daarbij uitkomen het verschil, dat Plato ziet tusschen sommige van deze historische figuren en het ideaal, dat hij zich van den staatsman en den veldheer vormde.

Een vierde hoofdstuk is gewijd aan de dichters, die ten tijde van Plato leefden, tragici en comici. In dit gedeelte bindt Groen den strijd aan met hen, die beweren, dat Plato van de dichtkunst afkeerig is geweest en toont aan, dat zijn critiek gericht was tegen het zedenbederf, dat door vele dichters werd in de hand gewerkt, het verwaarloozen van den eerbied voor de Goden, het vleien der tyrannen e.d. Opmerkelijk in verband met de verdediging van Aristophanes in een der theses van Groen is het, hier te zien, dat Plato veel achting heeft voor

---

1) cf. Bake aan Groen, 20 Juli 1823.

2) Zie de critiek daarop in de recensie van het proefschrift, Vaderl. Letteroefeningen 1824, eerste stuk, Boekbeschouwing, p. 206 vlgg.

3) Deze beschouwing wordt niet gedeeld door den recensent in de „Algemeene Kunst- en Letterbode" van 1824, (dl. II, p. 140). Zie echter Schwegler, Gesch. der Philosophie, 53 vlgg.

Aristophanes, omdat deze zich beijverde de zeden van het volk te verbeteren.

Meermalen richt Groen zich in dit hoofdstuk tegen de meening van gezaghebbende geleerden als Ruhnkenius, Valckenaer, — gelijk trouwens ook in andere capita — maar hij doet dit met die ons van vroeger bekende, hem typeerende bescheidenheid, die elken schijn van aanmatiging vreemd is. 1)

Eindelijk volgt nog een vijfde hoofdstuk over die beroemde mannen, die niet tot een der vorige groepen gerekend kunnen worden, mannen als Crito, Apollodorius, Charmides e.d., kunstliefhebbers, medici enz.

Het zal zelfs bij een schematisch overzicht als dit duidelijk zijn, dat het karakter van dit boek in de eerste plaats historisch is.

Interessant ook is het, even te overzien de 20 stellingen, die aan het proefschrift voorafgaan. Meerendeels zijn het uitspraken van Wyttenbach, v. Heusde, Ruhnkenius, of citaten van Cicero: over de verhouding van Socrates en Plato, over de waarde van den dialoogvorm, over de beteekenis van Plato's dialogen voor de verbetering der oude comoedie, — soortgelijke stelling zagen we reeds eerder — over de noodzakelijkheid van accurate kennis van het Grieksch voor een juiste interpretatie van Plato, over Cicero's afhankelijkheid van Plato's denkbeelden, z'n uitnemendheid als orator e.d. Aansluitend, althans wat den geest betreft, bij de verschillende disputacie-stellingen, versterken deze dissertatie-theses het beeld, dat we op grond daarvan gaven.

Blijkens de correspondentie, die op dit proefschrift betrekking heeft, gevoelde Groen zich voor het tot stand komen van dezen arbeid aan drie mannen bijzonder verplicht, aan Kappeyne, Bake en van Heusde.

Mede in verband met den opdracht van het bock, spraken we te voren uitvoerig over de beteekenis, die beide eerstgenoemden voor Groen hebben gehad. 2) Ook citeerden we Groens brief aan Kappeyne met de vraag om raad en steun, en ten overvloede zij vermeld een schrijven van 9 Dec. 1823, vlak voor den promotie-

---

1) Teekenend is ook dat hij, komende met emendaties op Plato, die „aanraadt" („suadeo"), als 't ware noodgedwongen dus, een „soberheid", die den recensenten „zeer behaagde".

2) Zie pag. 71 en 70.

datum dus, waarin Groen, onder herhaalde betuiging van eerbied en erkentelijkheid, mededeeling doet van den opdracht van zijn boek. Dat ook aan Bake, den promotor, het proefschrift werd opgedragen, behoeft na al wat voorafging evenmin nadere verklaring.

Minder vanzelfsprekend echter is, dat Groen in deze aangelegenheid ook in dankbaarheid aan Prof. v. Heusde denkt en schrijft. Van Heusde was, ondanks alle pogingen hem naar Leiden te halen, Utrechtsch hoogleeraar gebleven en had alzoo geen direct aandeel in Groens academische vorming. We vinden echter de verklaring in den brief zelf, waarin Groen zijn dankbaarheid uitspreekt, en de feiten, die deze verklaring bevestigen, staan te onzer beschikking.

Immers, we weten, dat er een oude betrekking bestond tusschen van Heusde en Groen, dateerend nog uit den tijd toen deze te Utrecht school ging en huiselijken omgang genoot bij verschillende Utrechtsche familiën; dat hij toen ook in het gezin van Prof. van Heusde vriendelijk werd ontvangen en de professor zelf zich bijzonder tot den begaafden, veelbelovenden, jongen voelde aangetrokken, zoo zelfs, dat hij, na Groens vertrek uit Utrecht, hem als blijk van genegenheid een van z'n nieuwe geschriften zond.1) Omgekeerd herinneren we ons, hoe Groen zich beijverd heeft inzake de pogingen, die werden aangewend om van Heusde voor Leiden te winnen, en hoe hij de hoogste verwachtingen uitsprak van diens onderwijs. In dit laatste ligt tegelijk de schakel, die deze feiten verbindt met wat in de tweede plaats onze aandacht verdient in dezen: van Heusde's groote naam als Plato-kenner 2) en de belangstelling, die hij op z'n colleges wist te wekken voor de bestudeering van Plato's werken, vooral omdat het hem niet om de philologie, maar om de ideologie te doen was. De groote vereering, die z'n studenten den „praeceptor Hollandiae" toedroegen, was dan ook algemeen bekend. 3)

---

1) nl. zijn „Diatribe in civitates antiquas"; cf. Groen aan Van Heusde, 20 Oct. 1820.

2) cf. Sepp., (Proeve eener pragm. gesch. der theol. in Ned.), p. 205 vlgg.; Dr. Vos, (Groen v. Prinsterer) I, 68 vlgg.; Dr. J. te Winkel, Ontwikkelingsgang der Ned. Letterkunde, IV, 659; Dr. A. J. Lakke, Philips Willem van Heusde, passim.

3) Dr. Huizinga in Acad. Groningana, p. 80. Ook Sepp. a.w. 206; te Winkel, t.a.p. Zie ook de Camera: „hij (= Pieter Stastok) verzuimde niet den billijken Utrechtschen trots op prof. v. Heusde ter sprake te brengen."

Deze verhoudingen nu zijn het, die, ongetwijfeld met elkander in verband, Groen aan van Heusde doen schrijven, als zijn dissertatie over de Prosopographia Platonica gereed is, en uit dezen brief 1) zien we dan in hoeverre hij aan van Heusde zich verplicht rekent.

Groen begint met te betuigen, dat er meer dan één reden is, waarom hij zijn geschrift aan van Heusde zendt. Vooreerst deze, dat alles, wat over Plato wordt geschreven, gezonden dient te worden aan hem, die hier te lande de drijvende kracht is van alle Plato-studie. Maar naast deze reden, die hij met anderen gemeen heeft, is er voor Groen in 't bijzonder nog de herinnering aan de vriendelijkheid, die van Heusde hem vroeger heeft bewezen, aan de gesprekken, waarin hij hem opwekte tot het genieten van de geschriften der oudheid. Onvergetelijk zijn hem gebleven vele schoone plaatsen uit Plato, die van Heusde hem heeft leeren kennen, en, door de uitzichten, die deze wist te openen, was de begeerte in hem ontstaan den weg van Plato-studie op te gaan, in de hoop op van Heusde's voorlichting en leiding. In dit laatste heeft de fortuin hem niet begunstigd; maar de voorzegging van van Heusde, dat, hoe meer hij Plato zou bestudeeren, des te grooter zijn liefde voor deze studie worden zou, is uitgekomen. Thans zendt hij hem dan zijn geschrift, in alle nederigheid de lectuur daarvan hem aanbevelend, en hem verzoekend, indien er iets in is, dat Plato onrecht doet, zulks te vergeven op grond van gemeenschappelijke liefde voor Plato, en het te verbeteren....

Zoo is in hoofdzaak de inhoud van dezen brief en dit overzicht is voldoende, om de verklaring te zien van de dankbaarheid en erkentelijkheid, waaraan Groen uiting geven wil: van Heusde heeft hem gebracht tot de studie van Plato, heeft de kiemen gelegd van de liefde en belangstelling, die, in geleidelijke ontwikkeling, deze dissertatie als vrucht hebben opgeleverd — en daarom gevoelt Groen de beteekenis, die van Heusde voor hem heeft gehad, juist nu zijn proefschrift is voltooid.

---

1) De brief is in het Latijn geschreven, zonder opdracht en zonder datum; het bewaarde manuscript is een concept, wat de onduidelijke en onleesbare plaatsen veroorzaakt. Maar de inhoud is toch duidelijk genoeg, ook om met zekerheid van Heusde als geadresseerde te beschouwen.

Intusschen, Groen is niet „een Heusdiaan" gebleven; bij het gaandeweg komen tot een andere levensopvatting, is ook zijn inzicht in het Platonisme van Van Heusde veranderd.

Nog in 1832, als van Heusde 't derde deel van zijn „Initia Philosophiae Platonis" heeft uitgegeven, is Groen vol bewondering voor de daarin uitgesproken denkbeelden; hij schrijft daarover aan Van Heusde zelf en aan Victor Cousin. 1) Maar in 1834, als zijn veranderde opvattingen tot een overtuiging zijn geworden, die voor 't eerst welomlijnd in „Beschouwingen over Staats- en Volkenregt" wordt geponeerd, stelt hij, tegenover het beginsel van „De Socratische school", waarin „de wijsbegeerte van Plato middel (is), om de voortdurende ontwikkeling van het menschelijk wezen te toonen", en de nadruk er op wordt gelegd, dat menschen „redelijke en zedelijke wezens zijn, die, als zoodanig, onze heerlijke zielsvermogens tot onze verbetering en tot heil van onzen evenmensch en van de maatschappij gebruiken moeten", deze uitspraak:.... „hoe uitmuntend en heerlijk èn inhoud èn strekking èn vorm zij van Plato's geschriften, ook daar blijkt, welk een onderscheid er bestaat tusschen een menschenwoord en het woord van Hem, die uit den Hemel nedergedaald is. God is de maatstaf van alles, niet de mensch...." 2)

In deze laatste woorden is dan het verschil tusschen van Heusde's platonisch-wijsgeerig christendom, en Groens overtuiging geformuleerd. 3) Van Heusde was volstrekt geen vijand van het christendom, maar wat hij, „voor den aard en den geest des christendoms hield" zooals Plato die hem had „leeren verstaan en liefhebben", was voor Groen het christendom niet, wijl er

---

1) Aan Van Heusde schrijft Groen, 14 Mei 1827 ....„non possum quin exclamem: ita mirabiliter me ille liber tuus affecit'.... en aan Victor Cousin, s.d. (Mei '27) ....si je ne craignois qu'il ne fut téméraire d'énoncer une opinion, quand j'ai l'honneur de vous écrire, j'ajouterois que Platon ce me semble, ne désavouerait pas son interprête.... On admire ici généralement cet ouvrage...."

2) cf. Besch. over Staats- en Volkerenregt, dl. I, „Proeve over de middelen waardoor de waarheid wordt gekend en gestaafd", p. 79, noot 1. Deze „Proeve" verscheen in 1858 afzonderlijk.

3) Zie hierover nader: Vos, 67—73; Acad. Groning, p. 80 vlgg.; de Vries, Bibliografie, Inl. XI, XII.

Groens opvatting is te vinden: Proeve, hfdst. 3, wijsbegeerte, p. 74, vlgg. Over Groens Plato-studie zie ook: Dr. A. Pierson, Oudere Tijdgenooten, ed. Rullmann, p. 119 vlgg; Mr. G. J. Grashuis, De leer van Groen v. Prinsterer, p. 32 vlgg.; Fokkema, a.w. 220 vlgg.

„geen Middelaar (is) door Wien alleen die kennis vruchtbaar wordt en waarde verkrijgt". 1)

Bezien we thans Groens juridische dissertatie, die hij op den dag zijner promotie 't eerst verdedigde, 2) dan trekt het aanstonds onze opmerkzaamheid, dat hij, van meet aan beslist inzake het onderwerp voor een literarische dissertatie, voor z'n juridisch proefschrift niet tot een keuze komen kon. Dat dit niet voortvloeide uit gebrek aan belangstelling voor de studie der rechten, behoeft, na alles wat voorafging, wel niet meer betoogd te worden. De moeilijkheid zal deze geweest zijn, dat hij een historisch onderwerp begeerde, ook voor z'n juridische dissertatie en dat hij daarbij telkens kwam te staan voor te groote uitgebreidheid van stof.

Eenige maanden lang werd hij, naar zijn eigen zeggen aan Prof. van Assen „door vele onderwerpen die hem (mij) meer of minder bevielen, heen en weder geslingerd" en hij verlangde „zeer om aan deze hoogst onaangename onzekerheid een einde te maken". 3)

Werkelijk vinden we allerlei plannen: een dissertatie over von Savigny; 4) over de wet der twaalf tafelen, „om namelijk aan te toonen, dat (deze) zeer weinig van andere volken overgenomen heeft, maar grootendeels uit oude gewoonten en vroegere wetten van het Romeinsche volk samengesteld is; 5) over Papinianus, den grooten Romeinschen jurist; 6) over de verhouding van den Christelijken godsdienst en de Romeinsche jurisprudentie; 7) maar telkens stuitte hij op het bovengenoemde bezwaar. En nog andere stof heeft hij overwogen, blijkens z'n opmerking in den brief aan van Assen: „wat de onderwerpen mij door U afgeraden betreft, ik heb naderhand duidelijk gemerkt, dat dezelve of reeds uitgeput waren, of met geen genoegzame historische zekerheid konden behandeld worden".

---

1) Besch. over St.- en Volkenregt, I, p. 80.
2) Hij promoveerde te 10 uur in de rechten en te 11 uur in de letteren.
3) cf. den brief van Groen aan v. Assen, dd. 7 Aug. 1822.
4) Zie Dagboek-fragment 1822, t.a.p. p. 821, 826.
5) cf. idem, p. 673. Men lette er op, hoe uit dit plan de sympathie voor de opvatting der historische rechtsschool spreekt.
6) Zie Groen aan v. Assen, 7 Aug. 1822; cf. ook overal in het dagboek-fragment de lectuur der Pandecten.
7) cf. Groen aan v. Assen, idem.

Eindelijk echter vond hij — alweer citeeren we denzelfden brief — een stof, die „den toets van meer dan een of twee dagen nadenkens (kon) verduren" en die hem bleef aanstaan.

„Daar namelijk Justinianus als wetgever door sommigen zeer hoog geacht wordt, terwijl hij daarentegen de verachting van anderen niet heeft kunnen ontgaan, zou ik niet ongenegen zijn te onderzoeken, welke verdienste hij *als wetgever* heeft". Nadat hij uiteengezet heeft hoe hij zich de bewerking van deze materie voorstelt, vervolgt hij:

„De stof staat mij zeer aan, hoewel ik begrijp, dat zij hare onaangename en drooge zijde heeft, bijv. in de noodzakelijkheid van eerst een groot deel der, naar ik verwacht, niet zeer onderhoudende Novellen te lezen. Evenwel ik inclineer er zeer toe en ontveins mij niet, dat het mij ontzachelijk spijten zou, indien er redenen waren, gewichtig genoeg om mij dit plan te doen opgeven: dewijl ik geloof, dat ik het met lust zou kunnen bewerken. Eene dergelijke stof verbeeld ik mij dat ook Papa mij gaarne zou zien nemen. Ik neem dus de vrijheid hierover uw raad in te nemen en zoo ik eenige regelen ten antwoord verwachten mocht, begrijpt U ligt, hoe aangenaam mij dezelve zouden zijn. Mogelijk is dit verzoek vrijpostig: maar ik vlei mij, dat Uwe gewone vriendelijkheid het regtvaardigt en de lastige situatie van iemand, die kiezen moet en tot geen keus zich durft bepalen, zal, hoop ik, mij ter verontschuldiging verstrekken".

Van Assen antwoordt terstond, 9 Augustus.

Tegenover het met de cliché's van den tijd rijkelijk bestempelde slot van Groens brief is eenvoudig en rustig zijn aanhef: „Uwe letteren waren mij zeer aangenaam en zullen het altijd zijn". Vervolgens spreekt hij met een enkel woord over Groens „zwarigheden betreffende de opgegeven stoffen", om dan aan de zaak, waar 't om gaat, z'n goedkeuring te hechten.

„Het onderwerp, waaraan Gij thans de voorkeur geeft, mag voorzeker door niemand minder worden afgekeurd dan door mij; want het zoude de stof mijner oratie zijn geweest. De vrees, van geene genoeg karakteristieke kleuren aan dezelve te kunnen geven en te veel bekende zaken te moeten ophalen, heeft mij toen weerhouden; doch vang aan met de voornaamste schriften te lezen, en Gij zult dan spoedig inzien, of Gij iets nieuws en beters zult kunnen leveren...."

Makkelijk is dus de gekozen stof alweer niet! Maar van Assen troost Groen met den raad:

„Tracht U niet aan de omstandigheden, maar de omstandigheden aan U te onderwerpen. Blijf nog een jaar hier, en, welke stof gij ook moogt behandelen, zij moet uwe dubbelde overwinning waardig zijn...."

Aldus door van Assen aangemoedigd en bovendien van diens waardevolle aanwijzingen voorzien, is Groen aan den arbeid getogen, met het resultaat, dat een goed jaar later het werk was voltooid: Over de voortreffelijkheid van het Justiniaansche recht, aangetoond uit de strekking daarvan. 1) De volgorde en rangschikking der stof was eenigszins anders dan hij in z'n oorspronkelijk project die had gemaakt, 2) maar de hoofdzaak beantwoordde daaraan volkomen en sommige bijzonderheden, die hij om het verband uit den tekst wegliet, behandelde hij in een toegevoegde „annotatio" 3) uitvoerig.

Evenals de literarische dissertatie is ook dit proefschrift in twee hoofddeelen verdeeld, en ieder van deze weer in capita en secties; 't geheel is echter minder omvangrijk dan de Prosopographia Platonica en de hoofdstukken zijn ook alle beknopter.

Waar het gaat om de beteekenis van het Justiniaansche recht aan te toonen, handelt het eerste deel over de elementen die deze beteekenis bepalen, de karaktertrekken dus van het Justiniaansche recht, en het tweede toont aan, dat dit karakteristieke in de verschillende verordeningen duidelijk uitkomt.

Welke deze elementen zijn zegt Groen in de Introductio: eerbied voor de oudheid en hare instellingen, eerbied voor den christelijken godsdienst, eerbied ook voor zeden en gewoonten van het oosten; en elk van deze drie bespreekt hij nader in een afzonderlijk caput van het eerste deel. Vervolgens gaat hij in het tweede deel na, hoe deze beginselen doorwerken in de bepalingen der Instituten, eerst wat betreft het privaat-recht, daarna in het publiek recht. Zoo bespreekt hij, volgende de orde der Instituten, de verschillende groepen van wetten, over slavernij, het huwelijk, zorg voor kinderen en hulpbehoevenden, rechten van eigendom, van erflating, enz. en, in het tweede stuk, over de verkiezing van ambtenaren, de rechterlijke macht, de rijksgeldmiddelen e.d., altijd, voorzoover noodig om aard en

---

1) Disputatio juridica inauguralis „de juris Justinianei praestantia ex rationibus ejus manifesta."

2) Zie den brief aan v. Assen, dd. 7 Aug.

3) cf. pag. 69—90 in de dissertatie.

strekking van de wetgeving aan te toonen. In de „conclusio" wijst hij deze nog eens in bondige samenvatting van het behandelde aan. Daarbij is hij niet Justinianus' lofredenaar, maar met de hem kenmerkende objectiviteit wijst hij ook aan diens fouten, z'n weinig respecteeren van vroegere rechtsverordeningen, zijn zucht tot het vervolgen van andersdenkenden enz. 1)

Ook hier geldt, wat we bij het bestudeeren van de literarische dissertatie opmerken, dat er nauwe betrekking is tusschen de verschillende theses uit den studententijd en het hier behandelde; vooral bij de lectuur van het tweede deel blijkt het, dat vele van de juridische stellingen, op dispuut-college of in studentengezelschap verdedigd, de reflex zijn van de voorstudie voor dit proefschrift. Een enkele van deze theses vinden we, geheel of nagenoeg gelijk, hier terug. 2)

Ook van deze juridische dissertatie kan alzoo gezegd worden, zij het in mindere mate dan ten aanzien van de literarische, dat ze samenhangt met Groens studie in de latere academie-jaren.

Niet onopgemerkt mogen we laten den opdracht van dit juridisch proefschrift. Als bekroning en besluit van de studie, die den weg moest openen tot een maatschappelijke carrière, was de juridische promotie belangrijker dan die in de letteren, die eenvoudig was de vrucht — maar dan de zeer rijke vrucht — van liefhebberij-studie. Zoo gezien, was dus ook de juridische dissertatie de meest waardevolle van beide en het verwondert ons daarom niet, dat ze is opgedragen aan zijn vader. Deze opdracht nu, 3) die ons Groen nog eens weer doet zien in al z'n aanhankelijkheid

---

1) Voor uitvoerige bespreking v. h. proefschrift, cf. Algem. Kunsten Letterbode voor het jaar 1824, dl. I, p. 71 vlgg. In Groens kring werd gezegd, dat deze zeer gunstige recensie van v. Assen was. cf. Rau aan Groen, 14 Febr. 1824 ....„men zegt dat die (= de recensie) van de juridische (= dissertatie) van van Assen is, weet gij er ook iets van?"

2) Bedoeld is st. XVII, „Statuere, qui sit sapiens, vel maxime videtur esse sapientis," welke uitspraak als st. 10 voorkomt op de door Dr. Gerretson samengebrachte lijst.

Vlg. ook st. XII, Majores nostri.... recentiores quasque gentes coloniarum educendarum prudentia superâsse videntur", met, Dr. G's st. 26; multo major fuit majorum nostrorum in coloniis deducendis prudentia quam Brittanorum."

3) De opdracht luidt: „patri optimo, carissimo, Petro Jacobo Groen van Prinsterer, med. doct. rerum medicinarum in septentrionali regni Belgici parte nuper praefecto, ordini equestri, cui a leone Belgico nomen est, adscripto, augustissimi Belgarum regis consiliario, d.d.d. auctor."

en erkentelijkheid, is, mede in verband met ons eerste hoofdstuk, belangrijk genoeg om hem eenigszins nader te beschouwen.

Het begin is de rhetorische vraag, wien hij liever deze disputatie opdragen zou dan zijn vader. Van hem toch heeft hij het leven ontvangen, van hem ook, door onderricht en voorbeeld geleerd, hoe dat leven naar behooren in te richten. Was dus een opdracht als deze een vanzelfsprekende zaak, de vele zorgen, die zijn vader hem heeft gewijd, en de voorlichting, die hij van hem mocht ontvangen, maken zulks hem tot een behoefte.

Het zou een onbegonnen werk zijn, al de weldaden op te sommen, die zijn vader hem dag aan dag bewezen heeft; maar een ervan wenscht hij thans toch te vermelden. Waar n.l. zijn vader, zelf beroemd medicus, begeerde den zoon dezelfde levensbestemming te doen volgen, dien hij zich verkozen had, heeft hij toch er in bewilligd, dat deze een andere richting volgde, toen hij begreep, dat die meer diens liefde had en ook meer in overeenstemming was met zijn aanleg. En toen hij, de zoon, aan de studie der rechten, die der letteren wilde verbinden, heeft z'n vader hem daarin niet belemmerd, maar gesteund. 1) Thans gevoelt hij daarvan de beteekenis, want het onderwijs van vele beroemde mannen der Leidsche Universiteit zou niet dat genoegen hem geschonken en die bewondering in hem hebben gewekt, indien niet de gestrengheid van het recht door de elegantie der letteren was verzacht. Gaarne zou hij thans de vele bewijzen van welwillendheid vermelden, die hij van hen mocht ontvangen, indien niet de vrees hem weerhield, dan geen einde te kunnen vinden.

Maar, als dan de namen van zoovele beroemde mannen in zijn herinnering staan gegrift, zoo, dat de loop der jaren die er niet zal kunnen uitwisschen, hoeveel te meer past hem dan dankbaarheid jegens zijn vader, die hem van zijn eersten dag aan met zorgen heeft omringd, in z'n kinderjaren met vaderlijk gezag heeft geleid, in z'n jongelingsleeftijd met raad en daad heeft bijgestaan en in alle moeilijke omstandigheden hem een veilige gids is geweest. Daarom, ofschoon hij nooit in staat zal zijn z'n vader iets aan te bieden, dat aan diens toewijding eenigszins geevenredigd kan zijn, wil hij hem dit geschrift opdragen, in de hoop, dat deze het met zijn gewone vriendelijkheid zal

---

1) eigenaardig bewijs, dat Dr. Groen, bij al z'n vasthouden aan eigen inzicht ter zake van de opvoeding van zijn zoon, toch wel rekening hield met diens wenschen en voorkeur.

willen aanvaarden. En hij spreekt daarbij de begeerte uit, dat zijn vader, die hem in alles door zijn raad en voorlichting tot zoo grooten steun is geweest, nu te meer hem zal willen bijstaan, nu hij nieuwe en geheel onbekende wegen zal moeten inslaan.

't Stuk eindigt met den wensch, dat het zijn vader door goddelijken zegen geschonken moge worden nog lang met de zijnen vereenigd te blijven en te komen tot goeden ouderdom, zonder dat hem de lasten, daaraan verbonden, bezwaren.

Al gaat nu in een inhoudsoverzicht als dit voor een groot deel verloren de kracht, die in de woorden zelf ligt, duidelijk toch zijn de groote aanhankelijkheid en erkentelijkheid, de eerbied ook en het kinderlijk besef. Ze mogen bewijzen, wat we bij de bespreking van Groens verhouding tot zijn vader zeiden, dat hij ook bij het ouder worden bleef, die hij was in het betrachten der kinderlijke liefde.

Deze opdracht vestigt weer onze aandacht op de figuur van Dr. Groen, wiens invloed, zoo buitengewoon sterk in Groens schooljaren, in diens studie-tijd weinig opviel. Eerder echter zeiden we, dat nimmer in geheel Groens jeugdperiode de vader volkomen uit onzen gezichtskring verdwijnt: we zagen hem trouwens belangrijke aangelegenheden, als het volgen van Bilderdijks lessen, het afzien van den literairen loopbaan e.d. beslissen. Hier nu komt hij weer op den voorgrond, precies in dezelfde gedaante van vroeger, bemoeierig en zelfingenomen, schoolmeesterend over zijn zoon, ofschoon deze nu geen kind meer is.

Bewaard gebleven is n.l. de brief, dien hij geschreven heeft in antwoord op het concept van deze opdracht, dat Groen hem had laten zien. En dan blijkt, dat er van vaders-zijde nog heel wat over dat stuk te doen is geweest. Er is zelfs een „conferentie" over gehouden! En Dr. Groen had op vorm en inhoud beide verscheidene aanmerkingen!

De brief, 1) die van dit alles spreekt, luidt als volgt:

„Ik haaste mij, lieve Willem! om U het blaadje te retourneren en U te verzekeren, dat onze conferentie van gisteren gestrekt heeft, om de bedenkingen tegen het een en ander òf geheel op te losschen, òf derzelver gewigt zoo zeer te verminderen, dat ik het, in alle opzigten, verkieselijk achte, om de ver-

---

1) Gedat. door Brieven-Uitg. „Dec. 1823;" dat moet dan 1 Dec. zijn, want de opdracht v. h. proefschrift is gedateerd 2 Dec.

anderingen *alleen* 1) te bepalen tot het weglaten van *et adsidue me hortavere ut diligentiam* etc., en van hetgeen op de linkerzijde van het blaadje, in de laatste periode, door mij is uitgeschrapt, om in de plaats te brengen, hetgeen aan de regterzijde is opengebleven en begint met *cum dulcissime* 2) etc. Wat het overige betreft, door mij met 1, 2 en 3 genoteerd, ten gevolge van onze gewisselde consideratiën daarover, kan ik niet alleen volkomen er in berusten om het zoo te laten blijven als het gesteld is, maar zou ongaarne eenige de minste verandering daarin gemaakt hebben, daar ik er geene noodzakelijkheid toe vind en dezelve altijd ten nadeele zou wezen van de elegantie en zuivere latiniteit, door welke ik met genoegen gezien heb, dat het opstel zich onderscheidt: en op deze wijze, lieve Willem, zijn alle zwarigheden weggenomen en kunt Gij gerust wezen, dat de opdracht mij aangenaam zal wezen, èn mag ik mij evenzeer verheugen, dat Gij U zoo bereid getoond hebt, om dezelve des noods te sacrifiëren, als daarover, dat er geen reden bij mij is overgebleven om zulks eenigzins te verlangen...."

't Is dezelfde stijf-deftige toon uit de vroegere brieven, dezelfde, voor ons gevoel overbodige, omhaal en zwaarwichtigheid: een „conferentie" en het wisselen van „consideratiën" zijn noodig voor zijn goedkeuring van een eenvoudig stukje, waarin hij in de eerste plaats het hart moest zien! en zoo gewichtig waren de „bedenkingen", dat, blijkens het slot, er zelfs nog kans op is geweest, dat Groen de heele opdracht had moeten „sacrifieren!" En dan, wat een zelfingenomenheid in dat zich mogen „verheugen, dat er geen reden bij (hem) is overgebleven" om dat sacrifieren „eenigzins te verlangen", zoodat de brave zoon, die zich „zoo bereid" toonde, gerust wezen kan, dat de opdracht zijn vader aangenaam wezen zal! Zoo schreef hij aan het knaapje, dat te Utrecht bij den heer Byrde op kostschool lag, — zoo schrijft hij nog aan den zoon, die reeds enkele malen voor hoogleeraar te Leiden is genoemd en door de beste mannen van dien tijd om zijn groote capaciteiten wordt geroemd! Maar sterker nog dan zelfingenomenheid, pedanterie is het, die Dr. Groen doet spreken van „de elegantie en zuivere latiniteit, door welke (ik) hij met

---

1) De cursiveeringen zijn van Dr. Groen.

2) Blijkbaar is deze „emendatie" ook nog weer veranderd, want in de gedrukte opdracht staan de woorden „et cum dulcissima (recordatione....) midden in een zin, die de slotzin is van het geheel.

genoegen gezien (heb) heeft, dat het opstel zich onderscheidt". Want — en natuurlijk heeft Dr. Groen dit geweten — deze woorden zijn gericht tot hem, die onder professoren en studenten bekend was om zijn vaardigheid in het spreken en schrijven van het Latijn, die zelfs den in dit opzicht beroemden Nauta evenaarde. 1) Deze toon is weer dezelfde van Dr. Groens brieven uit den Utrechtschen tijd van zijn zoon, toen deze zijn oratie over Cicero moest maken, en, door de gansch veranderde situatie, daarom nog meer dan toen pedant....

Zoo trekt deze brief in scherpe lijnen nog eens weer het beeld ons voor, dat we te voren van Dr. Groen ontwikkelden. Maar wat we toen opmerkten zien we ook nu: door al dat stugge en zelfingenomene heen spreekt toch altijd de vaderliefde, hier in dezen brief weer in den raad, toch vooral een „toerijdtuig" te nemen als Groen „morgen" naar huis komt, en in het onderschrift: „tuus amantissimus pater". En de opdracht werd geplaatst!

Met deze beide thans besproken dissertatiën dan verwierf zich Groen op 17 Dec. 1823 den doctoralen graad in de faculteiten van rechten en letteren, en de getuigenissen, die we over de promotie zelve, alsook over de beide proefschriften kunnen samenbrengen bewijzen, dat dit einde van den studententijd inderdaad daarvan de schitterende bekroning is geweest.

Zeer vele belangstellenden waren bij de promotie-plechtigheid tegenwoordig, 2) hetgeen ons niet verwondert, gezien de bekendheid van den promovendus bij professoren en studenten, den wijden omgangskring van zijn ouders en hem zelf en ook het illustere feit eener dubbele promotie.

Deze veelvoudige belangstelling bleek volkomen gerechtvaardigd!

Een der aanwezigen vertelt ervan als volgt:

„Zijne defensie, die wij gelegenheid gehad hebben te hooren, was door bondigheid en bedaardheid in het weerleggen, en door zuiverheid en vlotheid in het Latijnspreken, *verre* 3) boven het gewone. De toejuiching, die hij toen verworven heeft, en de alge-

---

1) cf. aant. Mr. Star Numan; vgl. ook Lohman, O.T. 1914, 172, 173.
2) cf. Algem. Kunst en Letterbode voor het jaar 1824, I, p. 72.
3) De cursiveeringen van dit citaat staan in den tekst.

meene goedkeuring van zijnen arbeid moeten hem voorzeker dit tijdstip tot een der gelukkigste van zijn leven maken; maar" — in den vorm van lof wordt, geheel conform de deugdzaamheid van den tijd, een vermaning toegevoegd — „maar deze toejuiching en goedkeuring zullen *hem* niet bederven, die al het ware en schoone in Plato met hart en ziel omhelst. Hij weet voorzeker, dat er nog grooter hoogte te bereiken is, en dat deze *door werken met kracht en moed* bereikt wordt; en hij is overtuigd, dat er voor den jongeling, aan wien mannen van jaren hulde toebrengen, veel te *vreezen* is". 1)

En een ander — en deze was niemand minder dan prof. van Assen 2) — schrijft:

„Den 17 dezer verdedigde de Heer Groen van Prinsterer het eene uur zijne Rechtsgeleerde, en het volgende uur zijne Letterkundige verhandeling. Professoren, Doctoren en Studenten, uit onderscheiden vakken, schenen te wedijveren om hunne bondige tegenwerpingen in het midden te brengen; maar zal zich iemand beleedigd rekenen, als wij openlijk betuigen, dat wij sedert Borger zulk een voorbeeld niet zagen van vlugge gevatheid in het verdedigen, van groote gemakkelijkheid in zich uit te drukken, van weergalooze bedrevenheid in het spreken van zuiver Latijn, en hetgeen nog meer is dan dat alles, van beminnelijke zedigheid? Het was dus eene hulde, die niet alleen aan zijne verdiensten, maar ook aan zijn onbesproken karakter werd toegebracht, dat bijna niemand der Professoren noch studenten afwezig was". 3)

Beide deze mededeelingen gaan vooraf aan de recensie der proefschriften. De beoordeeling van de juridische dissertatie vangt aan met te wijzen op de voortreffelijke prijsverhandelingen, die Groen vroeger reeds heeft gegeven en zegt dan:

„Het was voorzeker voor den beantwoorder van twee zulke prijsverhandelingen, hoedanige er weinig in de Annalen onzer Academiën gevonden worden, geene geringe zaak, om nu bij het eindigen zijner Akademische loopbaan een geschenk aan ons te

---

1) Vaderl. Letteroef., eerste stuk voor 1824, Boekbeschouwing, p. 213. cf. Ook Brieven-Uitg. p. 37, noot 4.

2) cf. Br.-Uitg. p. 40 noot 1.

3) Alg. Kunst en Letterbode, als boven.

geven, dat de vorige nog in waarde overtrof, en het bewijs droeg dat hij niet stil was blijven staan, maar steeds grootere en grootere vorderingen had gemaakt. Zijn letterarbeid ziet thans het licht, en nu durven wij, zonder ijdelen lof te zwaaijen, in gemoede verklaren, dat de jonge geleerde onze verwachting niet heeft te leur gesteld, maar, zooveel dit mogelijk kon zijn, nog te boven is gegaan...." 1)

en de recensie besluit met te zeggen:

.... „hetgeen wij hier lezen, is opzichzelve niet nieuw; want het ligt alles verspreid in den Codex en in de Novellen; maar de wijze, waarop de Schrijver dit algemeen bekende uit de bronnen zelve heeft samengebracht, en in bevallige orde heeft gerangschikt, in vloeijenden en zuiveren stijl heeft voorgedragen en met gepaste vrijmoedigheid heeft beoordeeld, dat is waarlijk geene alledaagsche trant." 2)

Algemeen was de lof ook voor de Prosopographia Platonica. De moraliseerende criticus van de Letteroefeningen begint met het betoog, dat het „aangenaam is te zien" „als akademische dissertatiën eene goede verwachting van derzelver Schrijvers geven," doch dat het „nog aangenamer (is), wanneer zulke dissertatiën niet alleen eene goede hoop opleveren, maar reeds belangrijke bijdragen tot een of ander vak van wetenschap of letteren behelzen, en als zoodanig eene plaats in de rij der welgeschrevene boeken verdienen. Van dezen aard is de Prosopographia Platonica van den Heer Groen." 3)

In 't bijzonder is hij ingenomen met „de zedigheid", die Groen „.... in den geheelen toon van zijn geschrift aan den dag legt" en die hem „doet gelooven, dat wij zonder gevaar van hem *„over het paard te tillen,* zijnen arbeid kunnen toejuichen"... 4)

Wie deze voorzichtige scribent is, wordt niet vermeld, maar de man is in ieder geval een goed type van zijn zelfgenoegzamen tijd geweest, die ijdelheid in een ander grondig afkeurde!

Zeer vleiend is het oordeel van de Letterbode over het literarische proefschrift; blijkbaar werd deze periodiek in wat milder geest geredigeerd, dan de stroeve Yntema-opvatting toeliet.

„De voortreffelijkheid van het stuk" aldus deze beoordeelaar,

---

1) Alg. Kunst en Letterbode, 1824, I, p. 71.
2) Alg. Kunst en Letterbode, 1824, I, p. 74.
3) Vaderl. Letteroef. 1824, p. 206.
4) Id. p. 207; de cursiveering staat in den tekst.

„zal hetzelve steeds doen hoogschatten bij een ieder, wie oude letterkunde en Platonische wijsbegeerte op prijs weet te stellen, en de schrijver heeft reeds van zoovele zijden de vleijende blijken van goedkeuring van zijnen verdienstelijken arbeid ontvangen, dat hij onzen lof niet meer behoeft...."

en de bespreking besluit met deze qualificatie van Groen·

.... „Wat den persoon des schrijvers betreft, zijne kunde, geleerdheid en goede smaak, met de meeste zedigheid gepaard, doen zich zoo in zaken als in vorm en stijl, allerwege voor". De recensent vergelijkt Groen met Theaetetus, een „jongeling van uitmuntende hoedanigheden", die „bij Plato bijzonder geliefd" was, van wien hij Theodorus laat zeggen, dat hij nooit iemand heeft ontmoet van zooveel begaafdheid en wiens „gunstige aanleg en inborst zich meer en meer ontwikkelden in den volgenden leeftijd".... „Waarom" zoo vraagt dan de beoordeelaar, (dus van Assen) „zoude niet de bescheiden jeugdige schrijver van deze echt Platonische verhandelingen een andere Theaetetus zijn?" 1)

Zoo oordeelde de officieële critiek, want ook andere gezaghebbende tijdschriften 2) spraken hun ingenomenheid, meestal hun bewondering, uit voor beide geschriften.

Naast deze, dikwijls uitvoerige recensies, vinden we ook in Groens correspondentie meer dan één waardeerend oordeel van vrienden en kennissen. En onder dezen zijn mannen, wier meening beslissend is als 't gaat om de waardebepaling van eenige studie op hun terrein! Zoo Bake, die op zijn correcties in den brief van 20 Juli 1823 volgen laat „voor 't overige bevalt mij uwe bewerking uitnemend en wil die geheel zoo laten"; van wien Rau aan Groen vertelt „Bake spreekt met veel lof van U en citeert U op zijn college". 3) Of van Heusde, die schrijft dat hij niet weet wat hij in Groens werk - bedoeld is daarmede vooral de Prosopographia: „quippe cum studiis meis magis conjunctam" - meer bewonderen moet, de fijnheid van oordeel of de groote kennis van zaken, dan wel den bescheiden en toch bekoorlijken

---

1) Alg. Kunst en Letterbode, 1824, II, p. 142, 143.

2) Vlg. „De Recensent ook der Recensenten," 1826, I, p. 595; de „Revue Encyclopédique," 1827, van welke beoordeeling Hisely schrijft: ....„die recensie bevat verdienden lof; het strekt U ter eere, en het moet U sterk aanmoedigen, in Parijs met zooveel opregtheid en zoo gunstig geprezen te worden." (Hisely aan Groen, 27 April 1827).

3) S. J. E. Rau aan Groen, 14 Febr. 1824.

vorm. 1) De hoogleeraar Victor Cousin was zoozeer ingenomen met dit geschrift, dat hij het „steeds op zijn studeertafel (had) liggen" 2) en de beroemde Duitsche professor Heeren verklaarde, dat hij de Prosopographia „met genoegen en groot belang" had gelezen, 3) terwijl Creuzer, die te Marburg philosophie en oude geschiedenis doceerde en zelf commentator op Plato's geschriften was, de dissertatie niet slechts bijzonder nuttig, maar om de rijke kennis („copia eruditionis") en den voortreffelijken betoogtrant prijzenswaardig noemde. 4) Zelfs de buitenlandsche wetenschappelijke wereld dus sprak met lof over Groens werk.

Ook van eenige studie-vrienden zijn brieven over deze proefschriften bewaard; soms vinden we een enkele opmerking dienaangaande in een schrijven, dat ook andere zaken betreft, (b.v. van Rau, Hisely, e.d.), soms een breeder fragment of zelfs een geheelen brief er over.

Zoo is er een brief van den Utrechtschen student, later Groningsch hoogleeraar L. G. Pareau, 5) die al eerder naar de plannen van zijn vriend had geinformeerd, 6) omdat hij van Prof. van Heusde gehoord had, 7) dat Groen toch ook nog in de letteren promoveeren zou. Hij wilde nu weten, of er inderdaad van een literarisch proefschrift nog iets komen ging. Bij geruchte was hem bekend, dat Groen dacht over „een prosopographie van Plato", en met dat plan betuigde hij zijn ingenomenheid in een passage van den brief, die, in verband met het voorafgaande, hier vermelding verdient. „Hartelijk welkom", zoo schreef hij aan het slot „zou dit mij zijn en velen met mij ook hier aan de academie, waar gij weet dat van Heusde veel zucht voor Plato opwekt. Ook dit jaar hebben wij, behalve andere gelegenheden, zelfs een

---

1) v. Heusde aan Groen, 3 Jan. 1824.

2) cf. B. A. Nauta aan Groen, 6 Jan. 1827. Victor Cousin was hoogleeraar te Parijs.

3) cf. J. J. Hisely aan Groen, dd. 25 Aug. 1828.

4) F. Creuzer aan Groen, dd. 3 Juni 1824. Vgl. ook de mededeeling op p. 178 van de Brieven-Uitgave, dat Staatsraad Feuerbach niet gelooven wilde, dat de Prosopographia geschreven was door een student.

5) L. G. Pareau aan Groen, dd. 19 Febr. 1824.

6) Id. aan id. 20 Oct. 1823.

7) Pareau schreef, dat Prof. v. Heusde de mededeeling had van een van Groens Leidsche professoren. Terecht echter maakt de Brieven-Uitgave (N°. 53 aant. 1) er op attent, dat het waarschijnlijker is, dat van Heusde het bericht had van Kappeyne, in verband met de brieven op 31 Jan. en 1 Febr. tusschen hem en Groen gewisseld.

opzettelijke Introitus in libros et philosophiam Platonis van onzen van Heusde, die ook de uwe is, daar gij veel met hem op hebt en hij bijzonder op u gesteld is, 't geen zeker nog veel zou vermeerderen, zoo gij tot den roem van zijn geliefden Plato ook door zulk een dissertatie werktet. Dan zeker zal 't hem nog meer spijten, dat gij niet ook *zijn* discipel zijt...."

Hier blijkt dus nog weer eens welke en hoe de verhouding van Heusde-Groen was.

Interessant is vooral wat Thorbecke schrijft, in den brief, 1) dien we om andere reden reeds vermeldden, maar welks inhoud in dit verband onze belangstelling heeft. In den vroeger geciteerden aanhef van zijn schrijven spreekt Thorbecke zijn vreugde er over uit, dat hij zich weer „in de oude gemeenschap" met Groen hersteld ziet door diens „zoo standvastige, zoo rijp doordachte liefde voor Plato". En dan vervolgt hij:

„Is deze vreugde uit dien hoofde niet geheel vrij van eigenbelang, de belangneming in uw werk zelve is het zeer zeker. Want ik zie in hetzelve een lang gemischt licht ontstoken over het ware leven en de handeling als het ware der Platonische wijsgeerige voorstellingen. Het kwam mij altoos voor, dat men de beschouwing der Platonische philosophie niet mogt afzonderen van het regte verstand van het haar eigene dramatische. Maar tot het laatste ontbrak het aan eene doorwrochte en individueele kennis met de handelende personen in Plato's geest. Door uwen arbeid hooren wij voortaan niet meer als van achter de schermen spreken, maar ontwaren gelaat, houding en gestalte in wederkeerige persoonlijke betrekking. — De voortreffelijkheid van het Justiniaansche regt, die anders moge geoordeeld worden boven mijne vatbaarheid te wezen, hebt Gij teweeggebragt dat voor mij leerrijk is geworden. De kieschheid uwer latijnsche schrijfwijze, 2) zoo gemakkelijk als eenvoudig en bondig, voert den lezer geheel over in die antieke wijze van zien, waarmede gij de oudheid nadert...."

Zoo schrijft Thorbecke. En nu is het eigenaardig, dat, waar we geen enkel wederwoord van Groen vinden ter zake van de

---

1) Van 4 Dec. 1824; cf. ook Groens uitgave van Th.'s brieven, p. 1, 2.

2) Duidelijk speelt deze „latijnsche schrijfwijze" Thorbecke parten in zijn Hollandschen stijl, getuige meerdere latijnsche constructies in dezen brief.

vele lofbetuigingen voor den gepresteerden arbeid, zijn antwoord aan Thorbecke bewaard is. Op zichzelf is dit feit niet de vermelding waard; 't eigenaardige ligt dan ook niet in het feit als zoodanig, maar in de beteekenis, die het heeft als bewijs voor de in ander verband besproken verhouding van Groen tot Thorbecke. In het voorafgaande zagen we dat deze relatie veel meer was dan een eenvoudig-elkaar-kennen, dat ze was een betrekking van vriendschap, op grond van gemeenschappelijke sympathieën. Meerdere passages uit beider brieven of uit andere geschriften konden dit bewijzen; en dat bewijsmateriaal nu wordt door deze dankbetuiging aanzienlijk versterkt. Want Groen schrijft: 1)

„Hetgeen Gij omtrent de toegezonden opstellen wel gelieft te zeggen, heeft mijne eigenliefde merkelijk gestreeld: *laudari a laudato viro* 2) is het grootste gevaar voor de nederigheid...."

Nog moeten we memoreeren de verschillende lofdichten, die ter gelegenheid van zijn promotie aan Groen werden opgedragen, van Tiboel Siegenbeek b.v. en B. A. Nauta; 3) meer als uitingen van vriendschap dan als proeven van dichterlijk vermogen zijn ze onze aandacht waard; Siegenbeeks wensch:

Wil steeds der vromen troost, der bozen afschrik wezen
Terwijl g'aan recht en deugd volijvrig blijft verkleefd.
Dan zal men op uw graf met dankbre tranen lezen:
Hij, wiens gebeent' hier rust, heeft niet vergeefs geleefd,....

is bovendien drager van de idealen van den tijd!

Zoo bracht het einde van Groens academie-jaren „Themis' eerekroon in Pallas' zalen", den „prijs der eer" voor hem, „door wien" volgens Siegenbeeks dichterlijke ontboezeming „zoo zwaar een taak roemruchtig werd volbracht".

Inderdaad was die taak zwaar, maar toch niet zóó, dat Groen er onder gebogen heeft gegaan; zelf getuigt hij, dat hij „met veel genoegen aan die stukken (heeft) gewerkt", en dat „vooral de prosopographia door de herhaalde lezing van een schrijver, dien men telkens meer bewonderen moet, (hem) menig aangenaam uur (heeft) bezorgd", en even verder spreekt hij in dezen zelfden

---

1) Groen aan Thorbecke, 15 Jan. 1825.
2) De cursiveering staat in den tekst.
3) De verzen staan afgedrukt achter Groens juridische dissertatie.

brief aan Thorbecke 1) over zijn studie der eerste academie-jaren als over een „rozenpad", waarop hij heeft „gewandeld".

Een voor ons gevoel ouderwetsch beeld, maar dat niettemin goed typeert wat ook onze indruk is van deze jaren: een tijd van veel vreugde door persoonlijken voorspoed, groote waardeering en veelvuldige bewijzen van genegenheid en vriendschap, een meer dan drie jaar immers — èn omdat de omstandigheden, een tijd bovenal van intellectueel genot en psychische voldoening, door het zich geheel kunnen geven aan de studie, die boven alles de liefde had van Groens ziel: de historie-studie.

1) Groen aan Thorbecke als voren.

VIERDE HOOFDSTUK.

Groen voor de keuze van levensbestemming.
1823—1827.

Thans komende tot de derde phase van Groens jeugdperiode, zooals die vanzelf door de ontwikkeling van zijn levensverhoudingen wordt bepaald, moeten we bezien den tijd, waarin hij stond voor de keuze van levensbestemming.

Er is alle reden, hier van een afzonderlijke phase te spreken, èn omdat deze toestand van onzekerheid lang heeft geduurd — meer dan drie jaar immers — èn omdat de omstandigheden, waarvoor Groen zich in dezen geplaatst zag, van eigenaardige moeilijkheid waren.

Zonder twijfel is deze tijd van voorbereiding, of beter misschien, van beslissing, een heel moeilijke tijd voor Groen geweest. En dan niet, omdat hij, als in de meeste gevallen van dien aard, een hem passenden werkkring zoeken moest en daarin niet slagen kon, maar, juist andersom, wijl hem, den reeds beroemden jongen geleerde, den man met vele vrienden en vele relaties, meerdere gelegenheden geopend werden, welker aard hem voor ingrijpende beslissingen stelde. En dat te meer, waar de bezwaren nog aanzienlijk vergroot werden door allerlei factoren: Groens aanleg, en dienovereenkomstig zijn sympathieën, waren sterk gepronnonceerd, het ons bekende strakke inzicht van zijn vader was van grooten invloed, vooral waar de eischen van de te vervullen ambten in sommige opzichten boven Groens physieke kracht uitgingen; de constellatie van enkele dezer vooruitzichten, die welwillende beschermers trachtten te verwezenlijken, bracht, geheel onafhankelijk van hun willen, zwarigheden en soms teleurstellingen mee; de afwikkeling der zaken vorderde dikwijls geruimen tijd, die, door de onzekerheid eenerzijds, het telkens weer overwegen aan den anderen kant, een begrijpelijke spanning

veroorzaakte. We kunnen dus op grond van dit alles met zekerheid zeggen, dat deze derde periode van Groens jeugdjaren de moeilijkste is geweest. De correspondentie wijst trouwens duidelijk in die richting.

Maar verloren tijd zijn deze jaren allerminst geweest. Vormende waarde hebben ze gehad, omdat Groen geleerd heeft zijn idealen te toetsen aan de werkelijkheid. De achterliggende ontwikkeling, begunstigd door letterlijk alle denkbare omstandigheden, was zoozeer geweest een groei naar het ideeële, dat de overgang tot de levensrealiteit moeilijk worden moest, vooral voor een karakter als van Groen. En juist dat moeilijke, niet van materieelen doch uitsluitend van psychischen aard, heeft de jaren, waarin hij het als een groeiproces door te worstelen had, van beteekenis gemaakt voor zijn vorming.

Beschouwen we dus nader dezen overgangstijd, dan vragen de volgende verhoudingen onze aandacht: Groens candidaturen voor een professoraat, zijn advocatuur, zijn pogingen een functie te verkrijgen aan het Kabinet van den Koning, zijn ambieeren naar de benoeming tot „geschiedschrijver des Rijks". En, naast de relaties uit deze jaren afzonderlijk maar vooral niet onbelangrijk moment, z'n verloving met freule van der Hoop, die van de allergrootste beteekenis is geweest voor Groens verder leven.

Reeds werd hier en daar over Groens candidaturen voor een professoraat geschreven. 1) Wij kunnen dus volstaan met een beknopte samenvatting en enkele nadere aanwijzingen uit de correspondentie.

Nog vóór Groen zijn academischen tijd had volbracht, was hij reeds voor de quaestie van een professoraat komen te staan, door den hoogen dunk, dien Prof. Kemper van Groens capaciteiten had, en de genegenheid, die hij hem toedroeg.

Kempers bemoeiingen betroffen *de vacature Borger.*

Borgers dood, najaar 1820, had eigenaardige moeilijkheden doen ontstaan. Gezien de wordingsgeschiedenis van zijn professoraat — hij was immers van de theologische naar de literarische faculteit overgegaan, toen bij Wyttenbach's emeriteering geen opvolger te vinden was 2) — stond men voor dezelfde vraag,

---

1) cf. Gerretson, Groens aanleg, p. 11; Lohman, Ons Tijdschrift 1914, I, 171 vlgg.; Brieven-Uitgave, bijlage IV.

2) cf. Lohman, „De Navorscher" LVIII, 509; id., Ons Tijdschr. 1914, p. 166.

die men met zijn benoeming meende opgelost te hebben. Er werd gedacht over den Groninger hoogleeraar Ten Brink, 1) er schijnt ook over Da Costa gesproken te zijn, 2) veel moeite is gedaan om van Heusde voor Leiden te winnen, 3) zelfs is Prof. D. J. van Lennep benoemd geweest, die echter bedankte, 4) maar ook is gedacht aan Groen; misschien door v. d. Palm, 5) doch in ieder geval door Kemper. Groen zelf deelt dit mede in zijn autobiografie-fragment, als hij, onmiddellijk na de reeds te voren geciteerde uitspraak over zijn voorkeur voor historische studie zegt: „Deze mijne voorkeur was aan Kemper, die zich meermalen een vaderlijken vriend voor mij betoond heeft, niet ontgaan. Zijn wensch was mij aan de Academie te verbinden. De historie zou niet langer met het onderwijs in de taal worden vereenigd. Aan één hoogleeraar zou het doceeren in de geschiedenis, zoo de vaderlandsche als de algemeene, worden opgedragen. Het voorstel, terwijl ik nog midden in mijne Academische studie was, strekte om mij op dien voet, nadat ik eerst ook aan de Duitsche Hoogescholen een jaar zou hebben doorgebracht, 6) als buitengewoon hoogleeraar te doen benoemen. Ook uit aanmerking mijner toen zwakke gezondheid, werd mij. . . . 7) zaak ontraden, van den kant waar tegenspraak onvoegzaam ware geweest." 8)

Doen deze laatste woorden reeds vermoeden welke die „kant" geweest is, vanwaar de tegenwerping kwam, we vinden de duidelijke aanwijzing in een brief, dien Groen op 10 Oct. 1827 schreef

---

1) Lohman, t.a.p. 1914, I, 171.

2) cf. De correspondentie tusschen v. Hogendorp en Da Costa, die berust in het archief van den heer A. J. Da Costa, te Amsterdam.

3) Men herinnere zich, hoezeer ook Groen zich daarvoor heeft beijverd.

4) Bij K.B. van 10 Dec. 1820; hij bedankte per brief aan den Koning op 16 Dec. (cf. J. van Lennep, Het leven van Mr. C. en Mr. D. J. van Lennep, 1861, 1862, dl. IV, p. 203.)

5) cf. Lohman, t.a.p. 1914, 180, waar verwezen wordt naar de passage uit v. d. Palms rede ter nagedachtenis v. Borger, dat van één uit het midden der studenten eenmaal de vergoeding van het gemis was te hopen; en die eene was naar aller meening Groen.

6) Men vergelijke hierbij Kempers bemoeiingen voor Thorbecke, dien hij ook de gelegenheid wist te verschaffen aan Duitsche hoogescholen te studeeren, nadat hij te Leiden was gepromoveerd. (cf. Brieven-Uitgave noot 3 bij brief N°. 65, refereerend aan een mededeeling v. de Bosch Kemper.

7) In het hs. onleesbaar.

8) Autobiografie, t.a.p. 1914, II, 849, 850.

aan zijn aanstaande schoonmoeder, Mevrouw A. J. van der Hoop. Deze brief is in 't kort de samenvatting van de feiten der periode, die we thans behandelen en alszoodanig in dit verband dus een document van beteekenis; meerdere malen zullen we hem moeten citeeren, omdat hij belangrijk bewijsmateriaal leveren kan. Zoo omtrent dit punt, als Groen, vertellend van Prof. Kempers bemoeiingen, daaraan toevoegt: „Ik was toen nog zeer jong; had kort gestudeerd; en Papa vond rede om mij stellig af te raden het opnemen van eene taak, die mij waarschijnlijk al te zwaar zou zijn gevallen".

't Was dus de invloed van Dr. Groen, die zich hier weer deed gelden, en, als in vele andere gevallen, was die invloed ook thans beslissend: de zaak is bij het plan gebleven. 1)

Veel dichter is Groen bij een professoraat geweest vijf jaar later, toen door Kempers plotseling overlijden op 19 Juli 1824 *de vacature Kemper* was ontstaan.

Groen was toen afgestudeerd en in de wetenschappelijke wereld door zijn beide veelgeprezen dissertaties bekend.

Ook nu kwam het plan van den kant van invloedrijke vrienden, met name van B. P. van Wesele Scholten, curator der Leidsche Hoogeschool. Omdat aan de hand van de geheel bewaarde correspondentie deze zaak elders 2) uitvoerig behandeld wordt, geven we thans den gang der feiten alleen in omtrek aan.

Op 12 Maart 1825 schreef van Wesele Scholten, dat hij Groen „vertrouwelijk" spreken wilde over een zaak, waar Groen „belang bij hebben" kon. De samenspreking werd gehouden, maar de zaak — uit de correspondentie blijkt dat het inderdaad ging over een juridisch hoogleeraarschap te Leiden — had voor Groen zoovele bezwaren, dat hij na enkele dagen beraad van verder overwegen afzag. 3) Van Wesele Scholten echter hield aan. Hij

---

1) Niet onmogelijk is het, dat op deze beslissing van Dr. Groen ook van invloed geweest is, zijn tevoren reeds vermelde begeerte, dat zijn zoon minister worden zou.

2) In de Brieven-Uitgave, bijlage 4.

3) Blijkbaar werkte hier weer de invloed van Dr. Groen. Dit bewijzen niet slechts Groens woorden, in den brief van medio Maart 1825 aan van W. Sch. maar ook blijkt het uit wat deze zegt ...„ik weet regt te doen wedervaren aan Uw doorzigt en aan dat van de achtingwaardige personen, waarmede U.E.G. in deze is te rade gegaan. (v. W. Sch. aan Groen, 23 Maart 1825); vgl. ook Groen aan v. Assen, 20 Juni 1825.

deelde Groen mede, dat hij met invloedrijke vrienden 1) Groens bezwaren besproken had en er mogelijkheid was, die te ondervangen. Opnieuw noodigde hij hem tot samenspreken uit. Groen bleef evenwel bij zijn besluit, ofschoon nader overleg met Prof. van Assen hem bijna aan het wankelen had gebracht.

Het voorstel, waar het hier om ging, was Groen candidaat te stellen naast C. A. den Tex, die te Amsterdam hoogleeraar was. Het was de voordracht van Curatoren, het was ook in den geest van den overleden Prof. Kemper, die in 't bijzonder Groen voor een professoraat had aanbevolen. Maar, behalve bij Groen zelf, vond deze voordracht ook bezwaren bij den Minister van Justitie, van Maanen. 2) Van Assen en de curator d'Escury ontwierpen toen een ander plan, n.l. een splitsing van de door Kemper gedoceerde vakken. Aan Van Assen, die, hangende de quaestie, Kempers colleges waarnam, zou dan opgedragen worden het onderwijs in het jus publicum en jus gentium, Groen zou belast worden met het jus naturale en het jus criminale, terwijl een deel van Van Assens eigenlijke vakken zou worden gedoceerd door F. L. Keller, die op dat oogenblik te Zurich doceerde. Deze laatste en Groen zouden dan voor een benoeming tot buitengewoon hoogleeraar worden voorgedragen. 3)

Curatoren namen dit voorstel over en van Wesele Scholten schreef opnieuw aan Groen. Nu gaf Groen toe, na samenspreking met van Assen en na toezeggingen, hem door dezen gedaan. 4) Zoo werd Groen op de voordracht geplaatst, die begin April bij den Koning werd ingediend. Hij maakte dus een goede kans, 't geen ten overvloede blijkt uit den raad, die hem gegeven werd, zich alvast maar op zijn inauguratie en eerste colleges te gaan voorbereiden.

Het duurde echter lang, eer de benoeming afkwam, zoo lang,

---

1) Bedoeld zijn: Collot d'Escury van Heinenoord, evenals v. W. Sch. curator van de Leidsche Hoogeschool en D. J. van Ewyck, administrateur van het onderwijs bij het Dep. van Binn. Zaken.

2) Van Maanen werd in alle zaken door den Koning gekend, maar hier gold wellicht zijn invloed te meer, waar hij als Min. van Justitie niet onverschillig stond tegenover de vraag, wie de toekomstige rechters en advocaten zouden opleiden.

3) Voor dit plan, zie de corresp. tusschen Van Maanen en Van Wesele Scholten, in Mei 1825 (Br.-Uitg. Bijlage 4).

4) Blijkens de annotaties van v. W. Sch. bij een van v. Maanens brieven, beloofde v. Assen aan Groen hem de dictaten van Kemper te zullen afstaan, vgl. ook Br.-Uitgave p. 48, noot 1.

dat de onzekerheid voor Groen een „marteling" werd, naar hij zelf zegt in een uitvoerigen, vertrouwelijken brief aan Van Assen. Hij vroeg van Assens raad omtrent verdere prepareering, omdat hij die zelf als nutteloos begon te beschouwen en gaf in overweging, of het maar niet beter zou zijn te bedanken, zoo hij eventueel op zoo korten termijn mocht worden benoemd. De toon van dezen brief is mismoedig. „Vergeef mij" aldus het slot, „dat ik U zoolang opgehouden heb; vergeef mij uit medelijden, 't geen ik waarlijk op dit oogenblik verdien."

Van Assen, trouwe vriend steeds, antwoordde onmiddellijk. Het zou uit psychologisch oogpunt de moeite waard zijn, dit antwoord geheel te citeeren, omdat zooveel fijne tact er uit spreekt. Hij wees op den langen weg, dien zulk een voordracht maken moest door de eigenaardige gewoonte van den Koning, advies te vragen aan onpartijdige beoordeelaars en op zulk een rapport weer contra-advies te verlangen van de voorstellers. Zelf had hij indertijd óók van Januari tot Juni in de onzekerheid verkeerd. Daarom moest Groen den moed niet verliezen en voortgaan met zijn voorbereidingen, maar ook daarmede het zich niet te zwaar maken. En het eerste, wat hij doen moest, was, met zijn familie, die volgens Groens mededeeling gereed stond naar Duitschland te vertrekken, mee te gaan, om zich te „vermaken" „in die schöne Reyngegenden".... „Goede reis" zoo eindigt hij fleurig z'n brief „bekommer u niet, ik zal op de qui vive zijn."

Een week later viel de beslissing. Kappeyne, dien we alzoo ook in deze aangelegenheid als vertrouwensman zien optreden, berichtte haar Groen in een kort briefje: „Den Tex is bij besluit van den 18 Juni beroepen. Ik verheug mij, dat gij zoovele redenen hebt, waarom deze teleurstelling u niet, zooveel zij anderen misschien doen zou, zal bedroeven". En ook Van Assen troostte eenige dagen later: „Heb geen berouw over de bezigheden, die Gij nu bij de uitkomst vruchteloos schijnt verricht te hebben; zij zullen U eens dubbelen woeker geven; ook de verdrietige toestand, waarin Gij die maanden lang hebt verkeerd, kan op U geen nadeeligen invloed hebben. Zonder tegenheden is nog nooit iemand een groot man geworden! Verlaat de Musen niet, die U lief hebben, en wijd steeds alle Uwe ledige uren aan haren eeredienst toe, om voor onze geliefde Hoogeschool nog eenmaal als leeraar te worden, hetgeen Gij als leerling waart."

Ook in dezen had Van Maanen weer zijn beslissenden invloed doen gelden. De Minister van Binnenlandsche Zaken had gunstig

geadviseerd op de voordracht van Curatoren, maar Van Maanen was er tegen. Hij wilde den Tex of den Deventer hoogleeraar Cock benoemd zien. 1) Groen achtte hij „een zeer uitmuntende jonge man, maar," aldus schreef hij aan Van Wesele Scholten, „hoe zal men hem het Jus Naturae kunnen toebetrouwen?; hij, die zeker al de vakken van het onderwijs, dat hij bekomen heeft, met ijver en voorbeeldelooze naarstigheid heeft beoefend, heeft toch *eigenlijk in de litteratuur* en *in het Studium Juris Civ. litteraris* (als ik mij zoo eens mag uitdrukken) het meest gebrilleerd; — dit heeft Kemper mij menigmaal gezegd! — zijne schranderheid maakte hem ook tot een der beste studenten in het jus Civ.; — maar als *litterator* was hij uitstekend: — in *'t Jus Naturae* 2) was hij niet van die sterkte;.... en hoe zal men dan een zoo jong mensch, 18 maanden na zijne promotie in de Academie, waarin hij is gepromoveerd, de leerstoel van het Jus Naturae kunnen geven?"

Blijkbaar heeft hij deze bezwaren ook bij den Koning in het geding gebracht, in ieder geval, Den Tex werd benoemd.

Maar nog was de zaak hiermee niet uit. Want den Tex bedankte. En nu kwam Groen voor de derde maal op de voordracht, daar Curatoren hun (tweede) voorstel handhaafden en opnieuw indienden. Doch ook nu weer moest Kappeyne (op 14 September) berichten: „dat het wederom met de Leidsche zaak anders is geloopen, dan (ik) hij gewenscht had. Cock is den 8en September beroepen". En nu was de zaak werkelijk van de baan, want Cock aanvaardde de benoeming.

Teleurgesteld is Groen ongetwijfeld geweest, al vinden we daarvan niets in de correspondentie. Het blijkt echter uit den toon, waarop hij later het verloop dezer historie vertelde aan Mevr. v. d. Hoop. „Prof. Kemper overleed", zoo schrijft hij: „nu werd ik door twee der Curatoren, die het eens waren met den Heer Administrateur van Kunsten en Wetenschappen, gesondeerd. Na lang gedelibereerd en zels de propositie reeds van de hand gewezen te hebben, gaf ik eindelijk te kennen, dat ik mij de aanstelling zou laten welgevallen. Maar, qui compte sans

---

1) Nòg beter achtte hij de benoeming van Van Assen in Kempers vacature en een nieuwen functionaris in de plaats van van Assen. (cf. van Maanen aan van Wesele Scholten).

2) De cursiveeringen in dezen brief (zonder datum) zijn van Van Maanen zelf.

son hôte, compte deux fois. De Curatoren droegen mij voor; de Administrateur rapporteerde zeer favorabel; en Z. M., die mij te jong vond, benoemde een ander". In de wijze van zeggen, vooral dat woordje „en", dat de mededeeling van Z. M.'s besluit verbindt met het voorafgaande, dat zoo geheel andere conclusie deed verwachten, spreekt een gegriefd-zijn, een kwalijk verholen teleurstelling zich uit; zelfs ligt in sommige uitdrukkingen zeker dédain, critiek-uit-de-hoogte op onberedeneerd doen. Als verklaring noemt Groen hier, dat Z. M. hem te jong vond. Blijkbaar was het hem onbekend, dat het van Maanen was, die de benoeming had tegengehouden; en het ontbreken van deze schakel deed Groen heel de affaire als zonderling zien. 1)

Voor de derde maal werd Groen gepolst over zijn gedachten betreffende een professoraat in November van hetzelfde jaar 1825, nu voor een hoogleeraarschap te Deventer, waar *de vacature Cock* moest vervuld worden. 't Was Groens studievriend R. Fenema, stadsdokter te Deventer, die hem er over schreef, 2) in opdracht van een der raadsleden. Volgens Fenema kwam Groen „voornamelijk" in aanmerking, „om tot deze vervulling beroepen te worden." Maar, hetzij dat Groens (niet bewaard) antwoord beslist afwijzend is geweest, of dat het nepotisme, waarvan Fenema spreekt, sterker was dan Groens reputatie — op de voordracht, die eind December werd ingediend, kwam zijn naam niet voor, 3) en Januari 1826 werd een ander benoemd.

Van een professoraat is dus niets gekomen. Maar ieder van deze pogingen op zichzelf is toch belangrijk genoeg, zoowel ter illustratie van het aanzien, dat Groen zelfs reeds in zijn studententijd genoot, als ook van de omstandigheden, waarin hij met betrekking tot de keuze van levensbestemming verkeerde. En een vluchtig overzicht, als thans gegeven werd, is voldoende om te verstaan, dat deze omstandigheden met haar vele schommelin-

---

1) Vgl. voor dezen gang van zaken de betreffende brieven, in Brieven-Uitgave N°. 67—77, cf. voorts Bijlage IV.... Niet onmogelijk is het, dat de tegenzin van Van Maanen tegen Groen verband hield met het feit, dat Groen in Bilderdijks kring had verkeerd. Tegen van Assen voert Van Maanen dit n.l. als een bezwaar aan, in een schrijven aan v. Wesele Scholten, van 13 Mei 1825.

2) R. Fenema aan Groen, 10 Nov. 1825.

3) cf. Brieven-Uitg. N°. 78, noot 1.

gen, verwachtingen, grievende teleurstellingen ook, voor een conscientieus man als Groen niet makkelijk zijn geweest.

Geheel ambteloos was hij intusschen niet. Reeds dadelijk na zijn promotie, op 22 Dec. 1823, had hij den eed voor het Hoog-Nationaal Gerechtshof afgelegd, ten einde als advocaat te kunnen optreden. Ook had hij zich als zoodanig gevestigd, 1) maar dan toch onder leiding van den bekenden advocaat J. A. v. d. Spijk. Enkele malen pleitte hij, 2) of hielp een zaak instrueeren; 3) ook gaf hij over eenige Juridische onderwerpen verhandelingen uit, 4) maar toch wijst alles er op, dat hij in de advocatuur zijn levensroeping niet zag.

Zelf zegt hij dit in zijn autobiografie: „Twee jaren ongeveer ben ik bij de Haagsche balie, waar het mij gegund werd, gaarne pleiter en voorts, alsof ik mij geheel aan de Advocatie zou wijden, belangstellend toehoorder geweest. Maar naturam expella furca, tamen usque recurret. Geschiedenis en Staatsregt kon ik niet vergeten." 5)

De verbinding van het begrip historie-studie met de gedachte aan de natuur, die toch altijd weer boven komt, spreekt hier duidelijk genoeg. En het „alsof ik mij geheel aan de Advocatie zou wijden" wijst ook in dezelfde richting.

Allerminst beteekent dit echter, dat Groen z'n advocatuur met tegenzin vervulde. Meerdere bewijzen zijn er, die eerder het

---

1) cf. Lohman in zijn brochure „Groen van Prinsterer", p. 10; T. de Vries, Bibliografie, Inl. p. XI.

2) cf. Rau aan Groen, 14 Febr. 1824: „ik heb gehoord, dat gij van de week voor het eerst en dat nog wel civiel gepleit hebt." Vgl. Brieven-Uitgave bij dezen brief (N°. 59) noot 3.

3) cf. J. A. v. d. Spijk aan Groen, dd. 12 Maart 1824. Vgl. ook Br.-Uitg. noot.

4) Over het ontwerpen van wetboeken v. Strafrecht en Lijfstraffelijke rechtspleging (voor volledigen titel cf. Gerretson, Groens aanleg, p. 10 noot 1) en over het privilege van den verkooper (voll. titel, cf. de Vries, p. 25). Groen spreekt in zijn brief aan Kappeyne (18 Dec. 1826) ook nog over een „pleit-college" dat hij volgde.

5) t.a.p. 1914, II, 850. Eigenaardig is in dit verband wat hem een der „vermaardste advocaten" had gezegd, daarbij doelend op Gr's literaire studiën: „Tracht naar uitnemendheid van stijl, van vorm, van redeneering, maar vóór alles en boven alles, lees, herlees, bestudeer de proces-stukken", (cf. Br.-Uitg. N°. 61, noot 5).

omgekeerde getuigen. Zoo schrijft hij aan van Assen: „Over 't algemeen bevalt mij de practijk beter, dan ik mij zulks op de Academie had voorgesteld; en, wanneer ik het beroep van Advocaat met de meeste dier Maatschappelijke betrekkingen, van welker lasten en genoegens ik meer van nabij getuige ben, vergelijk, dan leer ik de waarde vooral der onafhankelijkheid regt gevoelen". 1) En, blijkens een brief van Nauta, had hij in soortgelijken geest dezen geschreven. 2) Zelfs heeft hij een betrekking aan het Ministerie van Binnenlandsche Zaken bij de afdeeling Kunsten en Wetenschappen, die hem werd aangeboden, niet aanvaard: „Ik bedankte daarvoor, omdat ik voor het bureauleven bevreesd was, en nog groot idee had van het aangename der advocatie", vertelt hij aan Mevr. v. d. Hoop. 3)

Tegelijkertijd echter geeft dit citaat de verklaring van de, in verband met de juist aangehaalde woorden oogenschijnlijk vreemde uitdrukking, die we uit de autobiografie overnamen. De nadruk moet n.l. vallen op het woordje: *nog; „nog* een groot idee van het aangename der advocatie". Gaandeweg is dit dus verminderd. En daarvan zal de reden zijn, dat Groens natuur een andere was en zijn sympathieën dus in een andere richting gingen. Dat ligt opgesloten in de uitspraak der autobiografie en het staat ten overvloede te lezen in den brief, dien Groen op 15 Januari 1825 schreef aan zijn vriend Thorbecke:

„Inderdaad, hoewel mijn nieuwe loopbaan mij bij uitstek bevalt, somtijds kan het mij evenwel spijten, dat daarin voor onze geliefde letteroefeningen zoo weinig gelegenheid, althans zoo weinig aanmoediging is. Ook maakt de noodzakelijkheid van met den doornigen weg van het Jus Romanum et Hodiernum wat nader bekend te worden, het mij eenigermate tot plicht het rozenpad, waarop ik in mijn eerste akademiejaren misschien wat al te uitsluitend gewandeld heb, nu gedurende eenigen tijd niet meer te betreden, dan voor een betamelijke ontspanning van strengere werkzaamheid noodzakelijk is; en daar zijn hier zooveel uitspanningen van een geheel anderen aard, 4) welke ik

---

1) Groen aan v. Assen, 27 Mrt. 1826.

2) Nauta schrijft, 6 Jan. 1827: „In meer dan een opzicht waren uwe letteren mij welkom, vooral ook, omdat ik daaruit zag ....dat Gij in de Rechtsgeleerde loopbaan met lust werkzaam zijt...."

3) In den meergenoemden brief van 10 Oct. 1827.

4) cf. de mededeeling van O. W. Hora Siccama: „Met Groen had ik te 's Hage reeds kennis gemaakt toen hij, pas van de Academie te

bijwoon en gedeeltelijk bijwonen moet, dat ik erkennen moet dat edeler soort van genoegen maar al te dikwijls voorbij te zien. Het voornemen tot verbetering blijft mij tot nu bij; en ik heb, al is de aanleiding daartoe geringer, nog altijd evenveel lust om aan de Literatuur en Historie een goed gedeelte van mijn tijd te besteden...."

Als we nu op dit alles letten, voelen we te meer de moeilijkheid, waarin de professoraats-quaesties Groen brachten, in datzelfde jaar 1825. Want eenerzijds was er de weinige sympathie met zijn momenteelen werkkring, aan den anderen kant het gevoelen van zijn vader, dat kennelijk van het zijne verschilde en intusschen den doorslag gaf. En daar kwam dan nog bij eerst de onzekerheid, die hem ten slotte een marteling werd, omdat hij hoe langer hoe meer in verschillende richting werd geslingerd; daarna de teleurstelling, die, misschien dan niet zoo groot als ze had kunnen zijn, in Groens omstandigheden toch in ieder geval een nieuwe depressie gaf. En de Deventer zaak maakte dien toestand niet beter.

Wat we al eerder constateerden: dat deze tijd voor Groen heel moeilijk is geweest, wordt hier dus opnieuw bevestigd.

't Is te begrijpen, dat Dr. Groen, naar Lohmans zeggen „de besluiteloosheid van zijn zoon moede", 1) en inziende, dat de advocatuur hem toch de gewenschte bevrediging niet geven zou op den duur, 2) in een andere richting stappen ging doen. Het blijft karakteristiek voor het doen van den vader, maar begrijpelijk is het ongetwijfeld. Zijn vele relaties maakten hem de zaak makkelijk. De Secretaris van het Kabinet des Konings verkreeg zijn ontslag en Dr. Groen zag kans voor dien post de aandacht op zijn zoon te doen vallen. 3) Deze echter had „geen lust te solliciteeren", maar „na een serieuse conversatie" met

---

Leiden gekomen, de gezelschappen der groote wereld bezocht: hij was dikwijls op de casino's mijn vis-a-vis geweest voor quadrilles." Brieven-Uitgave, p. 68 noot 5).

1) cf. Lohman, Onze Eeuw 1913, p. 90/91, (in het art. Groen te Parijs).

2) cf. Groen aan Mevr. v. d. Hoop, dd. 10 Oct. 1827, ...„papa, die bemerkt had dat de practijk mij niet bijzonder beviel...."

3) Onwillekeurig denkt men hierbij weer aan Dr. Groens ambitie naar een ministerschap voor zijn zoon. Langs een politieke carrière moest zulk een ambt worden bereikt en hier bood zich de gelegenheid voor een daartoe geschikte functie. In dit licht zou verklaard zijn de buitengewone energie, die Dr. Groen in deze aangelegenheid ontwikkelde.

zijn vader „doch eerst vier maanden later", stemde hij toe in diens plan, den heer de Mey van Streefkerk, directeur van het kabinet, er over te spreken. 1)

Zoo komt, tijdens Groens advocatuur, het pogen, een functie te verkrijgen aan het kabinet van den Koning.

't Was toen Augustus 1826 geworden en Groen vertrok met vacantie naar Parijs.

Doel van deze reis, die een maand duren zou, was — het blijkt uit verschillende brieven — verstrooiing te zoeken in het deelnemen aan de genoegens der Parijsche wereld, in het maken van uitstapjes en het bezoeken van Hollandsche en Fransche familiën, voor welke Groen brieven van introductie bij zich had. 2) Aan zulke ontspanning had Groen dringend behoefte en de kabinetsollicitatie kon toch geen voortgang hebben, omdat de Koning eerst eind September audientie geven zou. Zoo vertrok Groen einde Augustus, en in den avond van den eersten September kwam hij te Parijs aan.

Een zeer drukke correspondentie 3) bleef hem met het ouderlijk huis verbinden. In de drie weken van zijn verblijf buitenshuis — 31 Augustus tot 22 September 1826 — schreef hij niet minder dan 11 brieven (waarvan sommige zeer uitvoerig zijn) en ontving minstens 4 keer een antwoord.

Deze correspondentie nu is voor ons zeer belangrijk, 't meest, in dit verband, omdat heel het verloop van de sollicitatie-zaak uit deze brieven op te maken valt, maar ook om andere, kleinere trekken, die vroeger besproken verhoudingen nog eens weer belichten. En op deze laatste punten wijzen we eerst.

Duidelijk spreekt b.v. uit wat Groen schrijft zijn bijzondere aanhankelijkheid jegens z'n ouders en zusters.

Op 8 September — hij heeft dan al twee brieven verzonden en op spoedig bericht aangedrongen — schrijft hij: je languis extrêmement de recevoir vos nouvelles", en op 6 Sept. herhaalt hij deze betuiging, met de klacht, dat hij nog niets heeft ontvan-

---

1) Ook deze feiten zijn ontleend aan den brief aan Mevr. v. d. Hoop; de aangehaalde woorden zijn citaten daaruit.

2) Dit laatste wijst er op, dat de reis ook dienstig werd geacht voor Groens meerdere vorming en ontwikkeling, zulks geheel in aansluiting bij den geest, die zijn opvoeding kenmerkte.

3) Deze correspondentie is in haar geheel medegedeeld door Lohman, Onze Eeuw, 1913, III, p. 90—116 en in fragmenten door de Br.-Uitgave, Nos. 83—96.

gen. Telkens ook schrijft hij in zijn brieven gedeelten afzonderlijk aan z'n zusters, en omgekeerd is soms aan één beantwoording door alle huisgenooten bijgedragen. Daarbij valt het op, dat wat voor Papa Groen bestemd is, steeds in het Nederlandsch is geschreven — gelijk ook wat Dr. Groen terugschrijft — zoodat de meeste brieven afwisselend in 't Fransch en Nederlandsch zijn gesteld, een afwisseling, die, wonderlijk genoeg, herhaaldelijk zelfs in één zin optreedt. 1)

Uit allerlei kleinigheden en betuigingen nu spreekt een hartelijkheid, die nog eens weer bewijst, wat we tevoren al betoogden en aantoonden, dat van een minder prettige verhouding in den huize Groen geen sprake is geweest niet alleen, zelfs niet in dezen tijd van besluiteloosheid, maar dat, bij alle verschil van inzicht, toch ongeschonden bewaard bleef de wederzijdsche genegenheid.

Een tweede bekende trek, dien we hier opmerken, is in de brieven van Dr. Groen de officieële toon, deftig en gewichtig vooral ter zake van de sollicitatie, bedillerig ook en vermanend. In den vorm van mededeeling, dien we in vroegere brieven reeds als typeerend opmerkten, krijgt Groen ook hier vermaningen. Zoo b.v. in het gedeelte, dat papa toevoegt aan het schrijven van Mevr. Groen, dd. 3 Sept.:

„Indien gij bij de familie T. mogt logeren, zou misschien de herinnering kunnen te stade komen aan het gevaar in de hoogere Sociëteit te Parijs, om, zonder het te willen niet alleen, maar zonder het te weten, niet uit speelzucht maar uit loutere complaisance in grof spel geëntraineerd te worden; neef Verstolk was daarom gewoon, en ik meen ditzelfde ook wel van neef Stratenus gehoord te hebben, om te Parijs zich geheel en al van het spel te exuseeren."

Even onnoodig is voor ons gevoel deze raad aan den serieuzen zoon, die met opgetogenheid schrijft over wetenschappelijke gesprekken met bekende mannen, als indertijd de mededeeling aan den leergragen schooljongen, dat voor het samenstellen van een oratie over Cicero goed Latijn moet worden geleerd; en onnoodig ook is de woorden-omhaal voor zoo eenvoudige zaak. Maar 't een zoowel als het ander is teekenend

---

1) Zie b.v. in den brief van 9 Sept. 1826: „Sans doute j'aimerais bien à rester ce mois entier ici; cependant encore huit ou dix jours et j'aurai assez vu om des noods met fatsoen de terugreis te kunnen aannemen".

voor het karakter van den vader, zooals we dat vroeger aangaven.

Van eigenaardige beteekenis zijn voorts deze „Parijsche" brieven om hun inhoud, (terzijde gelaten dan voor het oogenblik de quaestie der sollicitatie). Want ze toonen, dat Groen nog evenveel vermaak schept in allerlei amusementen als vroeger, bewijs m.i. dat hij in dezen tijd practisch nog stond in de overtuiging, waarin hij was opgevoed.

Reeds den eersten dag van zijn verblijf te Parijs bezocht hij 's avonds de „Grand-Opéra", en hoezeer hij daar genoot blijkt uit het enthousiasme, waarmede hij van dezen avond vertelt in zijn brief van 2 Sept.:

Le soir je fus au Grand-Opéra, où l'on donnait la Vestale et les Filets de Vulcain. J'ai été vraiment émerveillé. Quelle richesse, quelle élégance dans les costumes, dans les décorations, quelle pompe et quelle magnificence incroyable dans les marches, les triomphes etc. Et puis ce ballet, où tous les beaux arts se reunissent, où le chant, la danse et la musique au plus haut degré de perfection vous enlèvent de la Terre et vous transportent au beau milieu de l'Olympe. Les Dieux volent à travers la scène comme si de rien n'étoit; je ne m' étois pas douté que l'art pût porter l'illusion aussi loin dans des choses aussi inimitables."

In den brief van 3 Sept. vinden we weer over opera-bezoek gesproken en zoo vervolgens in nagenoeg elk schrijven, telkens ook in opgetogen woorden. Vooral als Groen zich richt tot zijn zusters. Soms zelfs heeft men den indruk, alsof een jongen aan 't woord is, die voor 't eerst iets van dien aard te zien krijgt en nu tot in bijzonderheden aan de familie thuis verslag doet. Terecht zegt Lohman, dat „de Groen dezer brieven" is de Groen, „die ongaarne een tooneelvoorstelling of een avond in de opéra verzuimde en met geestdrift daarover schreef" 1).

Bijzonder veelvuldig zijn de kennismakingen, die Groen te Parijs heeft genoten. In elken brief spreekt hij over menschen, die hij heeft ontmoet, met wie hij gesprekken heeft gevoerd, heeft gedineerd, gesoupeerd, getoerd. En de meesten zijn vooraanstaande personen: Mr. Fabricius, raad van legatie te Parijs, Prof. Blondeau, juridisch hoogleeraar, Victor Cousin, in dien

1) Onze Eeuw, 1913, III, 92.

tijd emeritus-professor van de Sorbonne, Charles Coquerel en Jullien, journalisten, Mr. Say, bekend econoom, Bignon, geschiedschrijver en diplomaat, Sismondi, eveneens auteur van naam, en vele anderen. 1) Met merkbaar genoegen vermeldt hij zoodanige connecties, onder herhaalde betuigingen als: „leur conversation était fort interessante."

Enkele van deze ontmoetingen leidden zelfs tot een meer blijvende betrekking. Zoo de kennismaking met Jullien, redacteur van de Revue Encyclopédique. Op diens verzoek stelde Groen zich beschikbaar als correspondent voor dit tijdschrift; 2) en toen Jullien een maand later Holland bezocht voor een studiereis, om de literatuur, de wetenschap, kunst, industrie, handel, den algemeenen toestand te leeren kennen van Groens „patrie belle et intéressante", vroeg hij zijn jongen vriend hem daarbij behulpzaam te zijn, „parce que vous avez de la jeunesse, de l'instruction, du patriotisme...." 3)

Ook bracht hij met zijn zoon, 4) die hem vergezelde, een kort bezoek aan Groens familie, waar hij met veel hartelijkheid ontvangen werd. 5)

Meer persoonlijk was de relatie tot Prof. Victor Cousin. Blijkbaar op diens verlangen stelde Groen een lijst samen van de recente Hollandsche geschriften op het gebied van de philosofie-geschiedenis en hij bood aan ervoor te zullen zorgen, dat Prof. Cousin de boeken, die hij uit deze opsomming wenschte te bezitten, tot zijn beschikking kreeg, want, zoo schreef hij, „je suis beaucoup trop sensible à l'honneur de votre connaissance pour ne pas saisir toutes les occasions de vous présenter les hommages et l'admiration sincère et res-

---

1) Typeerend voor de relaties der familie Groen is het, dat Groen brieven van introductie bij zich had van allerlei vooraanstaande en invloedrijke mannen: van den minister van buitenl. zaken, Verstolk, van Canneman, den bekenden financier, van Van Hall, e.d. (cf. Groen aan z'n ouders, 2 Sept.).

2) Zie: Groen aan zijn ouders, 17 Sept. 1826, en noot 5 bij dien brief in de Uitgave, ter zake van Groens medewerking; vgl. ook M. A. Jullien aan Groen 11 Oct. 1826, ...„je m'estime heureux que la Revue ait pu acquérir en vous l'un de ces plus utiles correspondans.....": voorts M. A. Jullien aan Groen, dd. 26 Dec. 1826; id. aan id., 14 Mei 1827.

3) M. A. Jullien aan Groen, dd. 11 Oct. 1826.

4) A. Jullien, den lateren redacteur van de Revue Encyclopédique.

5) cf. M. A. Jullien aan Groen, dd. 26 Dec. 1826; cf. ook id. aan id., 5 Oct. 1826.

pectueuse de votre très humble serviteur". 1) Toen Groen benoemd was bij het kabinet des Konings, ontving hij een vaderlijk-vriendelijk briefje van Cousin ter felicitatie 2) en ook later nog raadpleegde Groen hem herhaaldelijk inzake de onderwijsquaestie.

Komen we nu, tot wat in ons verband het belangrijkste is van deze brieven, de gegevens n.l., die ze ons over de kabinetsollicitatie verschaffen, dan kunnen we aldus den gang van zaken vaststellen.

De Koning was door den heer de Mey ingelicht en had zich niet ongunstig uitgelaten. Het eerste wachten was eigenlijk op de gelegenheid, dat Groen zelf zich bij den Koning kon presenteeren. Maar de datum van de komende audientie was nog niet bekend. En over dien datum loopt nu telkens de correspondentie, waardoor we tegelijk het verloop van de quaestie leeren kennen.

Elke brief van Dr. Groen handelt over den bewusten datum, altijd in den bekenden betoogvorm. Zoo schrijft hij, als er termen zijn om te verwachten dat de audientie den 27sten zal gegeven worden: „....het zou jammer wezen, indien het noodig ware spoediger dan Gij U had voorgesteld te retourneren; maar in die onzekerheid is het ons dubbeld aangenaam, dat Gij zoo spoedig en goed en train zijt gekomen, om van iedere dag de beste partij te trekken en in korten tijd veel af te doen." 3); of, bevelend meer dan mededeelend: „De komst van Z. M. blijft geheel onzeker; maar ik zou het voldoende rekenen, alles zoo te schikken, dat Gij vóór den 27sten terug kunt wezen; intusschen verneem ik misschien wel het een en ander, 't welk kan bepalen of en in hoeverre zulks noodzakelijk moet voorkomen en Gij gaat voort van Uw verblijf in Parijs de beste partij te trekken...." 4).

En, weer een paar dagen later, als de 27ste als datum vrijwel vaststaat: „Van veel belang reken ik het dezelve" (= de audientie) „niet te misschen en daarom moet ik U aanraden om den tijd tot Uwe terugreis bestemd, niet te krap te nemen."

---

1) Groen aan V. Cousin, 13 Dec. 1826.

2) V. Cousin aan Groen, 8 Oct. 1827: o.a. deze passage: soyez sur que, si un jour je vais en Hollande, je n'oublierai pas l'aimable jeune homme que j'ai eu le plaisir de voir à Paris, et que j'embrasse de tout mon coeur."

3) Dr. Groen aan Groen, dd. 6 Sept. 1826.

4) id., 12 Sept. 1826.

Daar ook de heer Mollerus, vice-president van den Raad van State en Groens voorspraak in dezen, naar Brussel stond te vertrekken, verklaart Dr. Groen vervolgens „zeker zult Gij verlangen om hem zelf te spreken en het verkieselijk vinden om Maandag den 25sten thuis te wezen, ten einde meer voor Woensdag geprepareerd te zijn." 1) Ten slotte, als hij van den heer Mollerus definitieve berichten heeft, dringt hij nog eens aan: ....„daarom hope ik, dat Gij Maandag te huis zult kunnen wezen, zonder U aan te veel fatigues te exponeren...." 2)

Met bedoeling wijzen we op dit détail uit de correspondentie, omdat het Dr. Groen ten voeten uit teekent, officieel deze officieële zaak tracteerend, en met veel omslachtigheid zijn wil kenbaar makend in den vorm van goeden raad. En in de tweede plaats blijkt er uit, hoezeer hij zich voor deze aangelegenheid interesseert.

Te merkwaardiger komt dan in 't licht te staan, eenerzijds de apathie van Groen zelf, die voor heel de affaire eigenlijk niets voelde, aan den anderen kant, zooals Lohman zegt, „hoe goed de jonge man (de kunst) reeds verstond, om zonder eene onwaarheid te zeggen, te verbergen wat hij eigenlijk meende." 3)

Want ook dit laatste bemerken we uit deze brieven.

Op 9 Sept. n.l. schreef Dr. Groen een lang epistel aan zijn „waarde(n) zoon", in verband met het bekend worden van twee koninklijke besluiten „waarvan het eene U in het bijzonder zal interesseren," dat n.l. „neef" Stratenus, administrateur bij het Kabinet, tijdelijk belast was met een deel der te vervullen werkzaamheden. In een uitvoerige kansberekening, die toont hoe goed Dr. Groen zich in deze aangelegenheid had ingewerkt, kwam hij tot de conclusie, dat deze aanstelling beteekende een spoedig te verwachten voorziening in de vacature... En dan volgt het eigenaardige slot van den brief, weer in stijl Dr. Groen: „Deze consideratie zou mij doen overhellen, om Neef Stratenus, die ik supponeer, dat U zeer genegen is, met Uw verlangen bekend te maken en zijn appui te verzoeken, maar er zijn evenwel ook bedenkingen, die mij nog doen aarselen, en bij de mogelijkheid, dat ik na alles wel overwogen te hebben, het verkieselijk oordeelde om zulks

1) id. 15 Sept. id.
2) id. 18 Sept. id.
3) Onze Eeuw, 1913, III, p. 91.

provisioneel niet te doen, verzoek ik U, om mij Uwe gedachte en Uw verlangen ten spoedigste te melden." 1)

Dat „met *Uw* verlangen bekend te maken" en het „ik oordeelde het verkieselijk" ook Uw gedachte te vernemen, staan hier in haast komische tegenstelling. En, hoezeer die meening van Groen voor zijn vader van beteekenis was, blijkt wel uit het feit, dat, vóór dat „verlangen" was uitgesproken, de zaak al door Dr. Groen was beslist. „Alles wel gewikt en gewogen, heb ik het verkieselijk gevonden, lieve Willem! om van de bewuste zaak aan geen derden iets te kennen te geven: de geheimhouding zou twijfelachtiger en de hoop op de deelnemende activiteit van de twee anderen, 2) indien zij zulks bemerkten, minder geworden zijn." 3)

Deze brieven nu hebben we noodig, om het zoo juist genoemde dualisme van Groen te kunnen doen uitkomen. Want het spreekt uit het antwoord, dat hij op dit schrijven van zijn vader geeft, en dat we daarom in zijn geheel citeeren:

„Ik haast mij, lieve Papa! om U met omgaande post op het artikel van N. S." (= neef Stratenus) „te antwoorden. Ik heb hem altijd beschouwd als iemand, die mij inderdaad zeer genegen is; ik geloof, dat hij veel invloed heeft en zou dus zeer gaarne zien, dat mijn verlangen aan hem werd medegedeeld, omdat ik vertrouw, dat hij mij gaarne in die zaak behulpzaam wezen zou, namelijk, indien hij niet bang is om zijn credit te gebruiken, en indien er geen ander is, aan wien hij de bewuste plaats liever toegewezen zag. In het eerste geval, zou hij, dunkt mij, niets voor mij doen, in het tweede zou ik zelfs met al mijne overtuiging aangaande zijne toegenegenheid er geen staat op maken, dat hij mij niet tegenwerken zou; en zijne tegenwerking doet, geloof ik, evenals zijne voorspraak zeer veel af. Alsdan ware het zeker verkieselijker hem buiten het geheim te houden, vooral daar wij door de bekende discretie van de heeren de M. en M. vertrouwen kunnen, dat de zaak inderdaad geheim gebleven is. Daarentegen weten wij bij ondervinding, dat de K." (= de Koning), gewoon is bij verschillende menschen informatie te nemen en daaronder kon in ons geval N. S. wel behooren. Dan ware het zeker wederom veel beter

---

1) Groens vader aan Groen, dd. 9 Sept. 1826.

2) Die twee anderen zijn, blijkens Br.-Uitg. No. 90, noot 3: de Mey van Streefkerk en Mollerus.

3) Groens vader aan Groen, dd. 12 Sept.

hem gepraevinieerd te hebben. Ziedaar, lieve Papa, eenige redenen voor en tegen, welke ik denk dat U hebben doen aarzelen, en die ook mij aarzelen doen; weshalve ik geloof U niets voor mijne belangen veiliger te kunnen schrijven, dan dat ik alles ook te dien opzigte aan U overlaat, die op de plaats zelve zijt, die de betrekkingen en karakters der gemelde heeren veel beter kent dan ik en aan wien ik geheel en al het op het touw zetten van deze zaak verschuldigd ben...." 1)

Een lange brief, die ten slotte niets positiefs bevat, wat betreft het raadplegen met anderen, waarin de eene regel neutraliseert, wat in den vorigen is gezegd, die dus practisch neerkomt op wat Groen aan 't einde schrijft: hij heeft zelf geen standpunt in dezen, maar laat alles over aan zijn vader. Eigenlijk had de zaak geen bekoring voor hem; hij had immers deze candidatuur niet gezocht 2), omdat het bureau-leven hem niet aantrok en, naar we reeds zagen, zijn begeerte in geheel andere richting ging.

Maar — en hierop doelt nu Mr. Lohman als hij zegt, dat Groen zonder onwaar te zijn wist te verbergen, wat hij meende, — van dit alles wilde hij zijn vader niets doen merken. De brief zal op dezen ook volstrekt niet den indruk gemaakt hebben, dat zijn zoon onverschillig stond onder de zaak. Trouwens, dat weerspraken ook de andere brieven, zooals b.v. die van 12 Sept., waarin Groen gezegd had, dat hij „in de gegeven omstandigheden.... toch zeer ongaarne de audientie (zou) missen".

Zeker dualisme is hier alzoo onmiskenbaar, maar, 't is klaarblijkelijk ook Mr. Lohmans gevoelen, daarom mogen we nog niet spreken van onwaarheid. M.i. is dit dualisme juist de realiteit van Groens gedachte. Persoonlijk zal hij weinig sympathie voor de zaak hebben gehad, maar aan den anderen kant zal hij overtuigd geweest zijn, dat de toestand, zooals die was, niet blijven kon. En, waar hij zelf niet uit de moeilijkheid uitkomen zou, omdat hij stond tusschen zijn eigen begeeren en de, anders gerichte, practijk van het leven, aanvaardde hij de leiding van zijn vader gaarne, waar deze met zooveel energie zijn plan trachtte te verwezenlijken. 't Is dan m.i. ook geen leugenachtige phrase als Groen dezen brief besluit met het: „aan wien ik geheel en

---

1) Groen aan zijn vader, 14 Sept. 1826.

2) Zie, behalve het slot van den geciteerden brief, de reeds aangehaalde woorden uit den brief van 10 Oct. 1827 aan Mevr. v. d. Hoop.

al het op touw zetten van deze zaak verschuldigd ben", maar de eerlijke bekentenis van één, die zich bewust is zelf niet verder te kunnen komen. Daarom ook mocht Dr. Groen niets merken van wat eigenlijk in zijn zoon omging. Zoo komt Groens houding in hetzelfde licht, waarin we die vroeger reeds zagen in soortgelijke dubieuse gevallen: eenerzijds was er zijn zelfstandigheid, die hem een persoonlijk inzicht gaf, aan den anderen kant zijn aanhankelijkheid, die hem zich gaarne deed richten naar het oordeel van zijn vader, vooral omdat dit thans positieve vooruitzichten opende. Dus was het dualisme hier niet een dubbelhartigheid, maar consequente werkelijkheid, en weer mag het geen onwaarheid worden genoemd, als Groen over de beslissing van zijn vader schrijft: je suis tout à fait de votre avis mon cher Papa! quant à l'article dans votre lettre précédente sur le C.S." (= Cousin Stratenus) „et je suis bien content que vous ayez borné notre confidence à deux personnes, sur la discrétion desquelles il me semble que nous pouvons compter". 1)

Volgens den wensch van zijn vader reisde hij Vrijdagsmorgens af van Parijs, ten einde 's Maandags zonder te veel vermoeienis thuis te kunnen zijn. En, blijkens een brief aan Kappeyne, die uit Voorburg geschreven is en gedateerd 25 Sept., was hij ook op den bestemden tijd terug.

Van de audientie vernemen we overigens niets; maar de afloop van de zaak is ons toch wel bekend, dank zij den meergenoemden brief aan Mevr. v. d. Hoop.... „de koning" aldus vertelt Groen, had vues op Neef Stratenus en deze werd, ofschoon natuurlijk eenigzins op een andere wijs, aan den Heer de Mey geadjungeerd". In verband met wat Dr. Groen reeds gemeld had over de koninklijke besluiten, ligt de conclusie voor de hand, dat de Koning de getroffen schikking voorloopig voldoende heeft geacht.

Groen bleef dus bij zijn advocatuur en de toestand duurde ongewijzigd voort.

Nieuwe actie gaf weer in den loop van den winter het openvallen van den griffierspost der Staten van Noord-Holland. „Zonder dat wij er aan gedacht hadden" schrijft Groen aan Mevr. v. d. Hoop, „maakte zeker Heer, die bij den Gouverneur van Tets 2) veel invloed had, de zaak aan Papa en mij zoo aan-

---

1) Groen aan zijn ouders, dd. 20 Sept. 1826.
2) Gouverneur van Noord-Holland, later minister van Financiën.

nemelijk, dat ik besloot, den volgenden dag, nadat hij tot dat einde bij ons was geweest, voorzien van een recommandatiebrief, dien hij zoo krachtig mogelijk had opgesteld, naar Haarlem te vertrekken om den Gouverneur daarover te spreken...."

Maar alweer liep de zaak op niets uit, nu door Groens eigen toedoen, zooals blijkt uit wat volgt: „doch ik bragt de nacht slapeloos door, en, toen het oogenblik daar was, om met de ochtenddiligence mijn solliciteerreis te ondernemen, kon ik het niet van mij verkrijgen en bragt den brief met opregte dankbetuiging aan den schrijver terug".

Een zonderling optreden inderdaad, maar dat toch alleen weer billijk kan worden bezien in het licht van heel de situatie. En dan komen weer al de overwegingen op den voorgrond, die we hierboven ontwikkelden. In de psychische depressie, waarin Groen verkeerde, had het animeerend woord van den „Heer", die stellig een goed vriend der Groens is geweest, 1) veel invloed en dezelfde bewustheid, die hem ter zake van de kabinet-sollicitatie de leiding van zijn vader deed aanvaarden, maakte hem ook nu geneigd, naar het advies van een ander te handelen. Maar in den slapeloozen nacht met zijn eigen gedachten alleen, kreeg toch weer z'n zelfstandigheid de overhand. En deze eigenaardige zelfstandigheid, die juist door haar sterk eenzijdig karakter eigenlijk de oorzaak was van gansch de besluiteloosheid, waarmede Groen te worstelen had, werd nu niet getemperd door wat we noemden het aanhankelijke, omdat immers de verhoudingen anders waren dan ten opzichte van de vorige zaak. 2) Vandaar het op 't eerste gezicht zonderlinge doen als het oogenblik van vertrek daar is. Het foutieve, als we het zoo zeggen mogen, in Groens houding ter eerster instantie en de vreemde positie, waarin hij kwam te staan door zijn plotseling zich terugtrekken,

---

1) Dit mag m.i. afgeleid worden uit het feit, dat èn vader èn zoon telkens de meest strikte geheimhouding bewaarden inzake de verschillende sollicitatie-pogingen.

2) Van den invloed van Dr. Groen merken we in deze zaak niets, begrijpelijk, omdat Groen in de ouderlijke woning vertoefde en dus de besprekingen mondeling zijn gevoerd. Gezien echter de mentaliteit van Dr. Groen, is de gissing geloof ik niet al te gewaagd, dat hij met het vooruitzicht op een bescheiden griffierspost voor zijn begaafden en beroemden zoon, slechts matig ingenomen geweest zal zijn en het „aannemelijke" alleen gelegen heeft in de mogelijkheid, dat de toestand van afwachten een einde nemen zou. Men denke weer aan het ministerideaal!

was gevolg, min of meer zelfs consequentie, daarvan. Ook dit feit, aldus meen ik te mogen concludeeren, moet derhalve worden gezien in 't licht van dat dualisme, dat we voortdurend weer opmerkten, en de beoordeeling moet dan ook op dezelfde basis geschieden.

Niet onmogelijk intusschen lijkt het mij, dat deze beslissing naar den kant van Groens eigen inzicht ook verband houdt met de ontwikkeling, die zijn verhoudingen gaandeweg schijnen genomen te hebben. Terwijl n.l. in facto niets veranderde en hij dus advocaat was en bleef, richtte zich toch meer en meer de koers van zijn leven naar zijn aanleg en sympathie. Veel meer dan aan de advocatie wijdde hij zich aan staatsrechtelijke en historische studie; zelfs is de vraag gewettigd, of hij meer nog dan in naam advocaat was. Zelf noemt hij in den geciteerden zin uit het autobiografiefragment den duur van zijn advocatuur twee jaren, en al zijn er nu wel enkele gegevens, die op een langeren termijn wijzen, 1) practisch zal de opgave van Groen juist zijn. Van eenige bepaalde werkzaamheid als advocaat blijkt in dezen tijd eigenlijk niets; hij zal niet bepaald het ambt hebben neergelegd, maar de uitoefening heeft hij toch geheel of althans nagenoeg geheel gestaakt. Blijkbaar is hij, financieel immers volkomen onafhankelijk, steeds meer zich gaan wijden aan zijn voorkeur-studiën en trok hij zich allengs binnen den kring van studie terug. 2) Een vermoeden, zeker, maar dan toch steunend op deze goede gronden, dat we van wat tot de practijk der advocatie behoort niets meer merken, en daarentegen veelvuldig zijn de grootere en kleinere geschriften over historie, staatsrecht en staatkunde, die, met een aantal bijdragen voor de periodieke drukpers, van 1826 dateeren. En nu is het uiteraard moeilijk te zeggen, hoever zich deze vrijheid van arbeid en tijd heeft uitgestrekt, maar ze is toch in ieder geval wel zóó groot geweest, dat ze als factor heeft kunnen gelden bij de beslissing inzake het grif-

---

1) B.v. de passage in den brief aan zijn ouders, dd. 12 Sept., „Racontez s. v. p. à tout le monde, que vous ne croyez pas que je resterai longtemps, qu'il faut que je sois à la Haye quelques jours avant la fin des vacances", waarmede de vacantie van de rechterlijke macht is bedoeld. Zie ook den brief aan Mevr. v. d. Hoop, als boven. cf. ook Kapp. aan Groen, dd. 26 Sept. 1827.

2) cf. Groen aan van Assen, dd. 27 Dec. 1827; Groen aan van Rappard, dd. 24 April 1828.

fierschap, dat bovendien een Groen zoo weinig bekorend bureauleven meebrengen zou.

Hoofdzaak was dus in dezen tijd voor Groen de studie, en de geschriften geven de stof aan, die daarbij in 't bijzonder zijn belangstelling had. Met betrekking tot de feiten, die we te behandelen hebben, is momenteel vooral belangrijk de „Redevoering over de redenen om de geschiedenis der natie bekend te maken", een lezing, die Groen op 1 December 1826 hield in de maatschappij „Diligentia" te 's Gravenhage. Op den inhoud van dit stuk komen we nader terug, als we Groens productie uit deze periode bespreken. Thans hebben we alleen belang bij de indicatie van het onderwerp, (door Groen nader omschreven als „opgave der voornaamste beweegredenen welke thans in Nederland bestaan om 's Lands Historie aan de Natie bekend te maken"), ter aanwijzing van de richting in welke zijn gedachten gingen. Want daarvan moeten we goed nota genomen hebben, willen we den invloed verstaan, dien het enkele weken later gepubliceerde Koninklijke Besluit omtrent de geschiedschrijving moet hebben gehad op Groen, en begrijpen we, wat hij schreef aan Mevr. v. d. Hoop, dat „er van dien tijd af niet meer aan andere betrekkingen werd gedacht."

Zoo komen we tot de beschouwing van: Groens ambieeren naar de benoeming tot „geschiedschrijver des Rijks".

Het Koninklijk Besluit, hierboven bedoeld, is het bekende stuk van 23 December 1826, bepalend, dat er middelen zouden worden beraamd en aangewend, om nog onbekende bronnen der Nederlandsche Geschiedenis te doen opsporen; en wat nog niet volledig bewerkt was nader te doen onderzoeken; dat alle „vaderlandsche Geschied- en Letterkundigen" werden uitgenoodigd, vóór Paschen 1827 in te zenden een uitgewerkte schets van de wijze, waarop naar hun meening de algemeene Nederlandsche Geschiedenis zou moeten worden behandeld, met aanduiding van de middelen om dat plan te verwezenlijken; en dat degene, wiens ontwerp door een in te stellen commissie 't best werd geoordeeld, „op nader te bepalen voet" tot Geschiedschrijver des Rijks zou worden benoemd. 1)

---

1) Als minder belangrijke bepalingen kunnen nog genoemd, dat wie prijsvragen over onderdeelen der Ned. Gesch. 't best beantwoorden zou, naast „schadeloosstelling" ook „eereblijken" zou ontvangen, en dat alle

De overwegingen, op welke dit besluit rustte, waren bij wijze van inleiding genoemd: het ontbreken van een algemeene Nederlandsche Geschiedenis, „op echte bescheiden gegrond", terwijl zoovele bronnen nog onbewerkt lagen. En zulk een geschiedenis zou van groote beteekenis zijn — uit de formuleering spreekt de geest van den Koning — „tot aankweeking van vaderlandsliefde, bevordering van burgerdeugd en instandhouding van het nationaal belang."

Dr. Colenbrander toont in zijn artikel „De jeugd van Thorbecke" 1) aan, vanwaar deze overwegingen waren. Hun ontstaan was min of meer een coïncidencie: Een Leuvensch hoogleeraar, Dumbeck, had najaar 1826 bij den Koning ingezonden een breed opgezet (maar zeer zonderling) plan tot vestiging van de beoefening der historie in het Koninkrijk der Nederlanden, mede als een krachtig element van eenheid der deelen; en, in November was gestorven de geschiedschrijver des Rijks, Stuart, wat aanleiding gaf tot vrij veel geschrijf over de noodzakelijk gebleken wijziging in de taak van den nieuwen functionaris. Een van de scribenten, de substituut-rijksarchivaris de Jonge, die trachtte de opengevallen post met het door hem bekleede ambt te doen vereenigen, voegde bij zijn desbetreffende sollicitatie bij wijze van verklaring een uiteenzetting van de wenschelijkheid, den nieuwen titularis op te dragen het schrijven eener algemeene Nederlandsche geschiedenis, gegrond op de in het Rijk veelvuldig aanwezige archivalia. 2)

Beide overigens geheel verschillende voorstellen hadden dit gemeen, dat ze aandrongen op een algemeen karakter der komende historiografie, en dat element was in 't bijzonder naar het hart van den Koning, wiens ideaal was de versterking van het eenheidsbesef van alle deelen des Rijks. Zoo ontstond de gedachte aan een prijsvraag, nader uitgewerkt in het bewuste Koninklijk Besluit. Aan wat daarin als overweging wordt genoemd en als bepaling wordt geformuleerd, herkent men de juistheid van de reconstructie dezer voorgeschiedenis.

---

provinciale en gemeentelijke archieven „onverwijld" in orde moesten worden gebracht en duplicaat-registers bij de regeering ingeleverd, ten gebruike bij de samenstelling van een algem. gesch.

1) Dr. H. T. Colenbrander, Historie en Leven II, „De jeugd van Thorbecke", p. 148 vlgg.

2) Zie Colenbrander, als boven, p. 151—153.

't Is te begrijpen, dat dit Besluit onmiddellijk de levendige belangstelling had van Groen. Wat er mede werd beoogd lag immers geheel in de lijn van zijn begeeren; het belang, dat het Besluit gelegen achtte in het samenstellen eener geschiedenis, was in wezen gelijk aan wat hij, geheel onafhankelijk en zonder iets te weten van wat komen ging, 1) met „redenen om de geschiedenis der natie bekend te maken" had gequalificeerd; en de strekking, die in het verlangen van een *algemeene* geschiedenis lag opgesloten, zou omschreven kunnen worden met Groens woorden uit zijn redevoering: „dat de geschiedenis, zoowel der Belgische als der vereenigde Nederlanden, voor alle ingezetenen van ons rijk, thans de geschiedenis van ons Vaderland moet worden genoemd." 2)

Geen wonder, dat de toestand van besluiteloosheid voorbij was. Hier lag een taak, zoo volkomen in overeenstemming met Groens aanleg en genegenheid, dat voor andere overwegingen eenvoudig geen plaats meer was. Teekenend is wat hij zegt in de autobiografie: „onverwijld zette ik mij aan het werk". Niet het vooruitzicht op de benoeming tot Rijksgeschiedschrijver was daarbij de eerste drijfveer, maar het enthousiasme, dat hij nu eens eindelijk een taak vond, waaraan hij met zijn volle sympathie zich zou kunnen wijden. Hij gevoelde „dat de energie, welke door het ellendige ronddraaien in den kring eener beuzelachtige en alles deprimeerende levensmanier bij (hem) langzamerhand geheel te niet zou zijn gegaan, wederom (zou) kunnen herleven...." 3)

Later begon de begeerte naar de in uitzicht gestelde functie wel haar bekorenden invloed te oefenen, maar de stimulans tot het werk was de lust in het werk zelf. 4)

---

1) De congruentie van Groens denkbeelden en den geest van het Besluit is zelfs aanleiding geweest tot de veronderstelling, dat Groen mede de hand gehad heeft in de uitvaardiging van het Besluit (zie Mr. Hubrecht, Onderwijswetten E. II, 37). Dr. Colenbrander toont echter het onjuiste daarvan aan (t. a. p. 148, 149), mede op grond van Groens eigen verklaring..... „de ook voor mij verrassende bekendwording van het Besluit van 23 Dec". (Gr. v. Pr., Verspr. Geschr. II, p. 256 noot 1).

2) cf. Verspr. Geschr., II, p. 248.

3) Groen aan Kappeyne, dd. 14 Aug. 1827.

4) Vgl. Groen aan Mevr. v. d. Hoop, dd. 10 Oct. 1827: „Schoon ik mijn gedachten niet op het papier stelde met het bepaalde voornemen van zoo mogelijk Historieschrijver te worden....."; vgl. ook Gr. aan Kapp., als boven.

Al op den 26en Februari kon hij aan Kappeyne schrijven, dat „het brouillon der schets en opgave" gereed was, „over de 200 bladzijden lang." En — bewijs weer van het intieme in de verhouding tot zijn vaderlijken vriend, wat telkens blijkt bij deze affaire — hij verzocht aan Kappeyne het stuk te mogen voorlezen, om diens „aanmerkingen te vernemen, ten einde alsdan het opstel eenige dagen te laten liggen en dan met verschen moed aan de verdere bewerking te beginnen." Evenals vroeger moest Kappeyne dus ook nu het zegel van zijn goedkeuring hechten aan Groens werk! ....

Toen de van Paschen tot Juli 1827 verlengde termijn van inlevering verstreken was, bleken 44 inzendingen binnengekomen te zijn, en begon de commissie van beoordeeling, die bestond uit 5 Noord- en 5 Zuid-Nederlanders, 1) haar arbeid.

Weer kwam dus een tijd van afwachten, en nu vooral begon de mogelijke uitslag, een benoeming, voor Groen te spreken. Hij wist nu ook beter dan te voren, wat zulk een benoeming voor hem zou beteekenen, daar hij bij de overweging van de „middelen om het plan eener geschiedenis te verwezenlijken", zich ook de taak van den historiograaf had moeten realiseeren. En dan had hij de moeilijkheden goed gezien, zoo goed dat hij „zoodanige levensbestemming nooit zonder huivering (zich) voorstellen kon", maar toch ook al de bekoring gevoeld, die het vooruitzicht, zich geheel aan de studie der geschiedenis te kunnen geven, op hem oefende.... 2)

We vinden zijn beschouwing over de taak van den historieschrijver aan 't slot van het geschrift, zooals het in 1830 onder den titel „Proeve over de samenstelling van eene algemeene Nederlandsche Geschiedenis" in druk is verschenen. Hij bespreekt daar 3) vrij uitvoerig de eigenschappen, die de geschiedschrijver zal moeten bezitten en de wijze, waarop hij zijn arbeid zal hebben te verrichten, maar ook betoogt hij de juistheid van het idee, van gouvernementswege een geschiedschrijver aan te stellen. Later, mede door de afwikkeling der zaak geleerd, is hij op deze gedachte teruggekomen, en de meening bijgevallen,

---

1) Hun namen noemt Dr. Colenbrander, t. a. p. 153, noot; vgl. ook: de Bosch Kemper, Letterk. Aant....., p. 15., en Br.-Uitg. No. 123, noot 5.

2) Groen aan Kapp., dd. 14 Aug. 1827.

3) p. 166—176. Zie over de „Proeve", Colenbrander, t. a. p. 161, 162.

dat niet de geschiedschrijving voorwerp is van staatsbemoeiing, maar de, daarvoor noodzakelijke, uitgave van bronnen. 1) Doch ook nu al zag hij in, dat niet „een officieële geschiedenis met gouvernementalen stempel" mocht ontstaan, 2) maar de onafhankelijkheid van den geschiedschrijver moest worden bewaard en geëerbiedigd. Met de uiteenzetting daarvan besloot hij zijn verhandeling en, onder verwijzing door citeeren naar dit stuk, zegt de Groen van 1873; „in dien zin en geest heb ik aan het Huis-Archief, in vertrouwelijken omgang met het voorgeslacht, de Geschiedenis bestudeerd...." 3)

In een benoeming op dezen, door hem „aangewezen voet" dan, was, naar zijn eigen verklaring „veel, dat (hem) bekoorlijk scheen".... „Aan de Nederlandsche Volksgeschiedenis mij te kunnen wijden, scheen mij benijdenswaard". 4) Zoo begon hem de uitslag van de zaak als een persoonlijk belang te interesseeren. Reeds had hij, vóór zijn verhandeling voltooid was, den Koning de redevoering gezonden, die hij op 1 Dec. 1826 gehouden had, 5) en in Juni de verhandeling zelf gebracht. 6) Maar, voorzichtig als altijd, liet hij bij die gelegenheid èn tegenover zijn neef Stratenus, dien hij ontmoette, èn tegenover den Koning zelf, niet al te zeer zijn begeerte blijken. 7)

Terwijl hij dus in afwachting leefde, kwam, zonder eenige voorafgaande indicatie, in September de benoeming tot Referendaris bij het Kabinet. Natuurlijk vraagt ook dit feit onze aandacht. Maar, om geregeld verband te behouden, vervolgen we eerst

---

1) cf. Ned. Ged. 1873, p. 167.
2) Ned. Ged. 1873, p. 172.
3) id., p. 172, 173.
4) Autobiografie, t. a. p. 851, 852.
5) Behalve in Den Haag heeft Groen deze oratie ook te Rotterdam uitgesproken, voor de Rott. Afd. v. d. Maatsch. van Fraaie Kunsten en Wetensch. op 25 Jan. 1827 (cf. den brief van den Secr., A. Bogaers, dd. 3 Jan. 1827 en de toegevoegde noot, achter den afdruk der redevoering, Verspr. Geschr. II, 256).
6) cf. Groen aan Mevr. v. d. Hoop, 10 Oct. 1827.
7) „.....Eindelijk sprak ik op de audiëntie met Z. M. zelf; en zeide hem toen bedaard, duidelijk en stellig, dat ik door zijn Besluit opgewekt was geworden om mijne krachten aan eene zoo belangrijke zaak te beproeven; maar dat ik het anders in Den Haag wel genoeg had, om volstrekt niet naar eene verandering van carrière te wenschen". (Groen aan Mevr. v. d. Hoop, als boven).

de behandeling van de zaak der historiografie, te meer, omdat deze door de ontwikkeling der verhoudingen, op een zijlijn is gekomen.

Een jaar duurde de deliberatie der Commissie; in Mei 1828 gaf ze van haar werkzaamheid aan den Koning verslag in een rapport. Vijf van de ingezonden verhandelingen (waaronder die van Groen) keurde ze een eereblijk waardig en publicatie door uitgave, maar omtrent de benoeming gaf ze geenerlei conclusie. Dr. Colenbrander wijst als oorzaak daarvan aan, de tegenstelling Noord-Zuid, die bij gelijke getalsterkte van beider vertegenwoordiging, aan geen van beide helften de overwinning liet. 1) De beslissing, nu in een andere richting gezocht, hing nog bijna twee jaar, tot eindelijk in de Staatscourant van 12 Maart 1830 het Besluit werd gepubliceerd, dat aan de vijf voorgestelde inzenders een gouden medaille was toegekend, onder uitnoodiging, de aldus bekroonde verhandelingen ter Staatsdrukkerij te doen verschijnen, 2) maar dat geen Rijksgeschiedschrijver zou worden benoemd. 3)

Hoe 't Groen onder deze onzekerheid te moede was, leert in overvloedige veelheid van mededeeling de correspondentie. Daarbij valt het allereerst op, dat hij telkens weer den steun zocht van Kappeyne, en dezen zijn nood klaagde. Eerst schreef hij hem in den langen brief van 14 Augustus over de zaak, eigenlijk alleen met de bedoeling hem te verzoeken om onmiddellijk bericht, zoo iets hem ter oore kwam. Maar als vanzelf vervallend in een beschouwen van heel de situatie, sprak hij openhartig z'n moeilijkheid uit, die weer was het oude dualisme, maar nu in anderen vorm: heel goed wist hij hoe zoodanige benoemingen geschiedden en illusies maken zou hij zich niet; hij had trouwens ook niet met het oogmerk om benoemd te worden zijn verhandeling geschreven; en dan, de bezwaren der historiografie begreep hij ten volle; zelfs achtte hij haar onmogelijk, als de functionaris

---

1) cf. Colenbrander, t. a. p. 156.

2) Groen heeft, blijkens de uitgave van zijn Proeve, daaraan gehoor gegeven.

3) cf. Colenbrander, t. a. p. 158. Voor het geheele verloop der zaak, hier en daar afwijkend van de voorstelling, die Dr. Colenbrander ervan heeft, vergelijke men Brieven-Uitgave p. 98, noot 3, p. 161, noot 7, p. 239, noot 3.

niet onafhankelijk werken kon; 1) — en toch gevoelde hij „een bijzondere neiging" en „een bijna onweerstaanbare zucht" om het werk te mogen ter hand nemen. Kort daarop schreef hij weer, in nog grooter onzekerheid: wat moest hij doen als hij wèl werd benoemd, en: wat, als zulks niet geschiedde.

Op dezen brief antwoordde Kappeyne uitvoerig: 't zou niet zonder goede hulp gelukken benoemd te worden, en de taak zou zwaar zijn; of Groen bij eventueele benoeming, haar moest aanvaarden, was slechts te beslissen, als hij heel den omvang van het werk kende, daarom „moest uw decisie deze zijn om niets nog te decideren, maar intusschen zooveel in uw vermogen is, te zorgen dat gij grootelijks in aanmerking komt." Wat Groen doen moest, als hij niet werd benoemd? Niet naar een andere carrière omzien. „Want gij zoudt, naar mijn inzien, u zelven niet gelukkig maken, zoo gij U buiten de mogelijkheid steldet, aan Uwe aanleg en .... Uwe roeping te beantwoorden." In een post, waarin hij van den ochtend tot den avond moest „slaven", zoodat geen tijd voor studie overbleef, zou Groen toch niet gelukkig kunnen zijn; in een ambteloos leven kon men ook nuttig wezen. Dit beteekende niet, dat Groen nooit „in eenige betrekking zou moeten komen, maar.... „dat (hij) er geene bijzonder moest ambiëren." 2)

Kappeyne kende zijn jongen vriend en wist precies wat hem deerde!....

Dan lezen we een heel jaar niets over deze zaak in de correspondentie. Andere belangen, verband houdend ook met zijn onverwachte benoeming bij het Kabinet, hadden Groens directe aandacht, en bovendien, er gebeurde niets, dus viel er ook niets te zeggen of te vragen.

Maar in September 1828 begon hij er weer over, nu in een brief aan van Rappard, regeeringsambtenaar voor onderwijszaken. Van een benoeming alszoodanig zag Groen „het stellige nut" niet meer — kentering van meening dus al in de boven aangegeven richting — maar wel zou hij een verandering in zijn kabinetswerkzaamheden wenschen, n.l. zoo, dat hij aan de studie der historie

---

1) Zelf was hij in de dagen van zijn kabinetsfunctie bezig met de voorbereidende studie voor een levensbeschrijving van Prins Willem van Oranje, maar alleen „bij vrijer tijdbesteding" kon, naar hij schreef aan van Rappard, 24 Dec. 1828, van een uitvoering iets komen.

2) Kappeyne aan Groen, dd. 25 Sept. 1827.

zich meer wijden kon. Hij ontvouwde zelfs een plan, in hoeverre dit in de lijn van den kabinetsarbeid zou kunnen gebeuren en tegelijk effect voor de geschiedschrijving werd bewerkt. 1)

Van Rappard bracht Groens voorstel verder, en via den Administrateur van Onderwijs en den Minister bereikte het den Koning — maar deze wees het van de hand, 2) echter eerst nadat het weer een jaar geduurd had!

Dat Groens stemming door dit alles niet verbeterde, laat zich verstaan. Weer was het Kappeyne, wien hij zijn misnoegen te kennen gaf .... „het is ellendig, dat ook de waarlijk goede dingen door de trage uitvoering zoo worden verlamd"; 3) maar nu schreef hij ook telkens aan van Rappard, die hem, evenals Kappeyne, trouw van raad diende.

Eindelijk, in December 1828, besloot Groen zijn vroeger gehouden Redevoering te publiceeren, o.m. „om daardoor iets toe te brengen tot bespoediging der decisie", zooals hij schreef aan v. Rappard. 4) Maar daarmede bedoelde hij een besluit omtrent de „openbaarmaking van de Historie der Natie", in welken vorm dan ook; want van een benoeming had hij geenerlei verwachting meer; hij zou haar trouwens ook niet meer „ambioneeren", verklaarde hij aan van Assen. 5)

De Uitgave kwam inderdaad tot stand (en vrij spoedig zelfs), voorzien van de vertaling in 't Fransch „om ook door onze zuidelijke landgenooten verstaan te worden". 6) Groen zond aan verschillende vrienden een exemplaar, telkens met een geleidenden brief, die over de reden tot deze publicatie inlichting gaf, meer of minder uitvoerig, naarmate de geadresseerde van de zaak in 't algemeen en van Groens verhouding in 't bijzonder op de hoogte was. Naast een vertrouwelijken brief aan van Assen 7)

---

1) Groen aan van Rappard, dd. 3 Sept. 1828.
2) cf. Br.Uitg. No. 152, noot 1; Colenbrander, t. a. p. 156; cf. ook Brieven-Uitg. p. 161, noot 1.
3) Groen aan Kappeyne, dd. 1 Dec. 1828.
4) Groen aan van Rappard, dd. 24 Dec. 1828.
5) Groen aan van Assen, dd. 14 Jan. 1829.
6) idem, noot 5; ook Groen aan Kappeyne, dd. 16 Jan 1829.
Later noemde Groen het stuk: „een der opstellen mijner jeugd, doch waarin veel te weinig op de gewigtigste reden gelet is: op het leerrijke der geschiedenis van Nederland, als bewijs van den zegen, die op de belijdenis van het zuiver Evangelie gerust heeft". (Inl. Verspr. Geschr. II, p. VII).
7) cf. Groen aan van Assen, 14 Jan. 1829.

vinden we b.v. een officieel schrijven aan den kabinets-secretaris Hoffmann, wien Groen blijkbaar de verhandeling voornamelijk toezond, om met te meer klem te kunnen aandringen op wijziging in zijn werk, zooals hij al bij van Rappard had bepleit. 1) Natuurlijk ging ook een exemplaar aan Kappeyne; 2) voorts aan den geschiedschrijver J. Scheltema, 3) den oudheidkundige N. Westendorp, 4) aan Thorbecke, toen hoogleeraar te Gent, 5) aan Willem de Clercq, dien Groen al sinds eenige jaren kende, maar sinds kort meer intiem, 6) aan zijn ouden academievriend Rau 7) e.d.

Voorzoover we hun brieven van antwoord in de correspondentie aantreffen, vinden we een onverdeeld gunstig oordeel over het geschrift. Vooral gaven ze hun ingenomenheid te kennen met wat Groen geschreven had over de bestudeering van archivalia, 't geen frappant is in het licht van Groens latere benoeming aan het Huis-Archief. En het directe resultaat van de uitgave was, dat de werkzaamheden aan het Kabinet door den Koning inzooverre werden gewijzigd, dat Groen meer tijd voor studie beschikbaar kreeg. 8)

Daarmee is de zaak der historiografie in de correspondentie van de baan. Nog lezen we een enkelen gelukwensch, als in 1830 de bekroning van Groens verhandeling bekend wordt, 9) maar over de benoeming zelf niets meer. Niet onwaarschijnlijk is het, dat dit samenhangt met zijn verandering van inzicht in dezen, maar blijkens de „Nederlandsche Gedachten", die in 1829 begonnen, hadden ook andere quaesties meer zijn aandacht.

---

1) id. aan E. W. Hoffmann, medio Januari.
2) id. aan Kappeyne, 16 Jan.
3) cf. J. Scheltema aan Groen, 30 Jan.
4) cf. N. Westendorp aan Groen, 31 Jan.
5) cf. J. R. Thorbecke aan Groen, 3 Febr.
6) cf. W. de Clercq aan Groen, 9 Febr. Voor de verhouding de Clercq-Groen, cf. Br.-Uitg. No. 113, noot 4; Ned. Ged. 1873, p. 273.
7) cf. S. J. E. Rau aan Groen, 24 Febr.; cf. ook Groen aan van Rappard, 24 Dec. 1828.
8) Zie den brief van Dr. Groen aan Groen, 21 Febr. 1829, „..... met veel genoegen hebben wij vernomen, dat Gij tengevolge van de Uitgave uwer Redevoering en Uw conversatie daarover met den Koning, althans voor het tegenwoordige vrijgesteld zijt van de verplichting om altijd op het kabinet te zitten....."
9) b.v. van Thorbecke in een brief van 30 Maart 1830.

Mogen we nu, vooral gezien de laatstgenoemde feiten, spreken van een „ambieeren" naar de benoeming tot Rijksgeschiedschrijver?

Groen zelf geeft op die vraag het antwoord, tegelijk met zijn later oordeel daarover, als hij in de Nederlandsche Gedachten van 1873 schrijft, sprekende over zijn arbeid bij het Huis-Archief:

„In 1827 had ik, in jeugdige onbedachtzaamheid, meegedongen naar de benoeming tot Geschiedschrijver des Rijks. De voorbarigheid van dergelijk vermeten werd mij nu, in den overvloed van wetenschappelijk materiaal als bedolven, duidelijk en klaar. Mij althans was het, te midden van een tot dusver gesloten schatkamer .... onloochenbaar, dat van het schrijven van 's Lands historie, zooals ze van Regeeringswege verlangd was, geen sprake kon zijn".... 1)

Toch is het pogen van veel beteekenis geweest, door wat er mee samenhing en er uit voortvloeide. Want het bestudeeren van de geschiedenis der Natie heeft medegewerkt tot die verandering van inzicht omtrent het liberalisme en zijn vrijheidsbeginsel, die zich in deze jaren begon te openbaren, 2) maar ook, de „verrassing" van 1833, die „reden (was) tot onuitsprekelijken dank", 3) de benoeming bij het Huis-Archief, is ongetwijfeld mede van dit ambieeren gevolg geweest. Want bij de vele samensprekingen met den Koning, enkele malen reeds vóór, maar geregeld tijdens zijn functie bij het Kabinet, was herhaaldelijk ook de studie der historie aan de orde gekomen 4) en had Groen gelegenheid gehad zijn voorliefde voor deze studie den Koning te doen blijken, ook met verwijzing naar wat hij reeds had gedaan tot hare beoefening.

Intusschen, de weg naar de aanstelling bij het Huisarchief is geweest Groens kabinetwerkzaamheid. „De plaatsing bij het Kabinet des Konings" zegt hij zelf, „heeft den weg naar het Huis-Archief gebaand." 5)

---

1) cf. Ned. Ged. 1873, p. 167.
2) cf. Autobiografie, t. a. p. 854; vgl. ook Ned. Ged. 1829, passim.
3) Ned. Ged. 1873, p. 167.
4) cf. b.v. Groen aan Mevr. v. d. Hoop, 10 Oct. 1827; aan Kappeyne, 16 Jan. 1829.
5) Vgl. Ned. Ged. 1873, p. 249.

't Is opmerkelijk dat, waar deze aanstelling de vervulling gebracht heeft van Groens voornaamsten wensch ten opzichte van zijn levenstaak, zulks op zoo geheel andere wijze geschied is, dan hij met reden verwachtte. Hij had gemeend, dat een benoeming tot Geschiedschrijver des Rijks, welke mogelijkheid zoo geheel ongedacht geopend werd, zijn eenige maar dan buitengewoon goede kans was. Daarom had hij zich, althans in 1827, in die richting beijverd en wachtte hij met zekere spanning de beslissing af. Toen kwam, zonder eenige aankondiging, de benoeming tot Referendaris bij het Kabinet, die een taak van gansch andere strekking insloot en dus, naar Groens meening, de vernietiging beteekende van zijn hoopvolle verwachting; want weigeren was niet mogelijk, omdat de aanstelling een eervolle onderscheiding beteekende. 1)

Zoo aanvaardde Groen de functie, maar „met weerzin", 2) en ook toen hij reeds lang in zijn ambtsbezigheden stond, sprak en schreef hij nog steeds over de historiografie, als over den arbeid, die zijn hart had, maar meer en meer een illusie werd! — En bij dat vermeende verbleeken van zijn ideaal, was hij juist op den weg naar de vervulling!

Wat hij toen niet zag en niet zien kon, heeft hij later begrepen, hoe hij n.l. „schier tegen wil en dank door het Kabinet des Konings geleid (is) naar de schatkamer van de voor Nederland en Oranje belangrijke Historische Brieven." En het licht, waarin hij bij het schrijven van dit retrospectief overzicht van zijn leven deze verhoudingen zag, deed hem verklaren, dat die leiding „langs een providentieëlen weg" was geschied. 3)

Nu spreekt hij in dit verband over de jaren van zijn *secretariaat* bij het Kabinet (1829—1832), en die zijn ongetwijfeld de belangrijkste geweest, niet het minst, omdat deze tijd ligt na het groote keerpunt in zijn leven, het jaar 1829. Maar toch is zeker ook het werk dat hij als referendaris te verrichten had in dezen van vormende waarde geweest en was ook dié kabinetswerkzaamheid een leerschool. Want in dezen tijd (1827—1829), heeft zich (m)zijne christelijk-historische levensovertuiging door de wetenschap en in het practische leven gevormd en ontwik-

---

1) Vgl. Groen aan Mevr. v. d. Hoop, als voren; Dr. Groen aan Groen 24 Sept. 1827.

2) cf. Brieven-Uitgave No. 131, noot 1.

3) cf. Ned. Ged. 1873, p. 313.

keld". 1) 't Is met het oog op dit alles, dat Groen „een providentieële" leiding ziet in de benoeming tot een taak, die hij „schier tegen wil en dank" en „met weerzin" had aanvaard.

Het zijn vrij krasse woorden, die Groen hier gebruikt, en dat ze hem, na zoovele jaren bij de herinnering aan dit feit uit de pen vloeien, teekent wel de stemming, die de benoeming bij hem gewekt heeft. Ze zijn echter niet te sterk, als we de gegevens nagaan, die ons daarover inlichten.

Deze gegevens vinden we weer voornamelijk in de brieven. 2) Groen was, toen de aanstelling kwam, gelogeerd bij de familie van der Hoop, en aan deze omstandigheid danken we het, dat de situatie uit de briefwisseling valt te belichten.

Nu heeft Mr. Lohman in een tijdschriftartikel 3) de desbetreffende brieven samengebracht en verwerkt; 4) voorts zijn ze geannoteerd in de Brieven-Uitgave van Dr. Gerretson te vinden. Evenals elders, kunnen we dus ook hier met een overzicht volstaan.

Op den 20en September 1827 berichtte de Mey van Streefkerk de benoeming aan Groens vader. Deze adresseering, gelijk trouwens ook de brief zelf, 5) wettigen de veronderstelling, dat de benoeming verband hield met de pogingen, die Dr. Groen het vorige jaar had gedaan. 6) De Directeur van het Kabinet heeft bij de „nadere regelingen" die aan het Kabinet stonden getroffen te worden, blijkbaar weer zijn invloed aangewend. 7)

In opdracht van haar vader, die op reis was geweest en nu,

---

1) Vgl. Autobiografie, t. a. p. 1914, 2, p. 852.

2) Ook, zooals we reeds zagen, in de Ned. Ged. en in de Autobiografie vinden we enkele aanwijzingen.

3) cf. „De Tijdspiegel" 1914, III, p. 332—346, „Groens plaatsing bij het Kabinet des Konings".

4) Voor sommige noten, b.v. p. 336 noot I, vergelijke men echter de annotaties van de Brieven-Uitgave, No. 129 vlgg.

5) cf. de Mey Streefkerk aan Dr. Groen, 20 Sept. 1827..... „ik mag uit de mededeeling, welke UH.E.Gestr. mij, nagenoeg een jaar geleden, omtrent ZEd. velangen en gezindheid deed, de veronderstelling afleiden, dat zoodanige benoeming UH.E.Gestr. en Hem aangenaam zal zijn, en het is daarom, dat ik UH.E.Gestr. met een dubbeld genoegen, bij dezen van dat voornemen verwittige....."

6) Deze veronderstelling ook bij Lohman, t. a. p. 342.

7) Hierop wijst ook de brief van Dr. Groen aan Groen, dd. 24 Sept. 1827 ...daar ik deze benoeming aanmerke als een vereerend blijk.... van de vriendschappelijke intentie van den heer de Mey....."

bij zijn thuiskomst, eerst den heer de Mey antwoorden moest, zond Groens zuster Mimi den brief van de Mey hem over, 1) onder bijvoeging van een briefje, waarin ze haar eigen gedachten over de zaak uitsprak en met de eigenaardige „supposítie" voor den dag kwam, dat die benoeming misschien met de quaestie der geschiedschrijving samenhing en „men daarin soms een lieveling hebben wou en men U daarom een zeker zeer mooyen post offreerde." Ze kende haar broer goed en vermoedde met grond, dat deze onderscheiding hem „niet weinig in de verlegenheid brengen" zou. 't Was wel „een honorabele post", en „onder het oog van den Koning zonder andere directie te werken maakt(e) hem.... nog aangenamer," maar de beslissing zou toch moeilijk zijn. 2)

Een paar dagen later schreef ze opnieuw, 3) haar broer herinnerende aan de bezwaren, die hij steeds in een eventueele aanstelling tot Rijksgeschiedschrijver had gezien en op dien grond concludeerende, dat ze hem met deze benoeming moest feliciteeren.

Er is iets vertroostends in den toon van beide brieven (vooral van den laatsten), en dat Groens zuster in dezen geest schreef, is wel een aanwijzing omtrent de stemming, waarin hij verkeerd hebben zal, want door gesprekken gedurende groote wandelingen met hem, kende ze zijn gedachten volkomen. 4)

Nog denzelfden dag van zijn thuiskomst schreef Dr. Groen: op zijn gewone manier, constateerend: hij had begrepen, dat het „in alle geval raadzaam en noodzakelijk" zou wezen, dat Groen spoedig naar Brussel reisde, want de benoeming zag hij „als een vereerend blijk van 's Konings welwillendheid" en hij geloofde dat het „een vriendelijke intentie" was van den heer de Mey, Groen als referendaris te benoemen en niet als secretaris, want nu zou hij beter hem de behandeling van belangrijke zaken kunnen opdragen en was Groen ontslagen van de verplichting, Zijne Majesteit altijd te volgen. 5) Maar — 't komt na deze pleitrede

---

1) Blijkens Brieven-Uitgave No. 131 noot 1 is deze brief in duplo verzonden, naar Groningen, waarheen Groen vertrekken zou, en naar Steenwijk, waar hij misschien nog was (cf. ook No. 130, noot 3).

2) Zie over dezen laatsten zin, hieronder, noot 5.

3) 26 Sept. 1827.

4) .....„herinner u onze groote laanswandelingen. Hoe menigmaal hebben we niet over die benoeming gepraat" (Maria Groen aan Gr., 26 Sept. 1827).

5) Br.-Uitgave (No. 132 p. 87, noot 2) wijst er op dat deze veronderstelling „door niets wordt gestaafd". „De referendarissen werkten *onder*, niet *naast* de secretarissen."

ietwat zonderling achteraan — voorts liet hij het geheel aan Groens „eigen oordeel over om te dien aanzien te handelen gelijk (hij zou) begrijpen best te wezen."

Een concept van zijn antwoord aan de Mey was bij dezen brief van Dr. Groen ingesloten. Waar nog een tweede schrijven bewaard is van Dr. Groen aan de Mey, verschillend van den brief, dien hij in afschrift aan zijn zoon zond, veel minder positief over de vraag, of Groen de benoeming wenschte, 1) meent Lohman, dat Dr. Groen na het schrijven van dit (tweede) concept zich heeft „bedacht" en een ander antwoord verzond, waarvan de bijlage copie was. 2) Dr. Gerretson zet daarnaast de veronderstelling, „dat Groens vader zijn zoon, door hem in de meening te laten dat hij aan de Mey positiever had geantwoord, dan hij in werkelijkheid gedaan had, heeft willen beïnvloeden in den door hem gewenschten zin", dus, dat hij, wetende hoezeer de quaestie der historiografie zijn zoon interesseerde, tegenover de Mey de zaak voorzichtigheidshalve dubieus stelde, maar dat niet wilde doen blijken aan zijn zoon. 3) Deze laatste opvatting sluit m.i. dichter aan bij de feiten, dat Groen n.l. met de kabinet-affaire heel weinig op had, reeds het vorige jaar en ook thans nog, terwijl Dr. Groen zoodanige benoeming had gewild en ook nu wenschte. Dit ligt duidelijk in de woorden, die hij zijn zoon schreef, al bleef hij, als steeds, in algemeene terminologie. 4)

Bij het ontvangen van de verrassende tijding is Groen direct naar huis teruggekeerd. 5) Einde September schreef hij vandaar aan de Mey.

De brief is zeer hoffelijk gesteld. Maar achter de beleefde

---

1) Herinnerend aan de niet-geslaagde pogingen van het vorige jaar schrijft hij (Br.-Uitg. No. 131)..... „maar alle vooruitzigt daarop, ten gevolge van de benoeming van den Heer Stratenus, verloren hebbende, is hij voortgegaan met de practijk als advocaat, en heeft hij voorzooverre deze zulks toeliet, zich met zooveel geestdrift toegelegd op de beoefening zijner geliefkoosde studie, de Nederlandsche geschiedenis, dat ik inderdaad zelf niet zou durven bepalen, of de ingenomenheid met deze studie niet dien invloed op zijn verlangen en zijne gezindheid gekregen zou kunnen hebben, dat hij het misschien ondoenlijk, althans minder wenschelijk, voor hem zou beschouwen, eene carrière in te treden, in welke hij deze alleen als bijwerk zou kunnen en mogen waarnemen".

2) cf. De Tijdspiegel 1914. III, 342, 343.

3) cf. Br.-Uitg. No. 131 noot 1.

4) cf. Br.-Uitg. p. 87.

5) Vgl. Groen aan Mevr. v. d. Hoop, 10 Oct. 1827; „ons afscheid is zoo abrupt geweest"; vgl. ook den brief aan de Mey.

woorden blijft toch Groens juiste gevoelen verborgen. Van aannemen der benoeming spreekt hij niet, van ingenomenheid ermee nog minder.... „Ik zou aldaar (= in Groningen) nog eenige dagen zijn gebleven, indien ik het mij niet tot een aangename pligt had gerekend, zelf UHEG. ten spoedigste te komen betuigen, dat ik hoogstgevoelig ben aan eene benoeming, die mij ten duidelijken bewijze verstrekt van de voortdurende welwillendheid Uwer Excellentie...."

De nadruk valt op de welwillendheid, die uit deze benoeming spreekt, zooals ook aan het slot van den brief.... „hopend weldra in de gelegenheid te zullen zijn mijne opwachting alhier 1) bij Uwe Exc. te maken, meen ik echter de vrijheid te mogen nemen, van UHEG. te verzekeren, dat ik steeds, ook in den opgedragen post, alles in het werk zal trachten te stellen, om de goede opinie van UHEG. en de gunstige beschikking van Z. M. te verdienen."

Van blijdschap over „de gunstige beschikking" blijkt hier niet veel; dan zou hij wel een andere uitdrukking gebezigd hebben dan „opgedragen post". Ook hier valt het accent op „de goede opinie" van de Mey.

Hoe hij intusschen over de zaak dacht, spreekt duidelijk genoeg uit den meergenoemden brief aan Mevr. v. d. Hoop, dien hij besluit met de volgende ontboezeming:

„.... Het is een mooije titel, een post van vertrouwen, ... over 't algemeen hebben de menschen er hooge opinie van; en ik werd er door velen hartelijk mee gefeliciteerd, misschien door sommigen hartelijk er om benijd. Ik zal steeds.... in de nabijheid van den Koning dienen te zijn, en ook dat schijnt aan de meeste menschen zeer aangenaam. Het kan zijn, dat het mij meêvalle in 't vervolg: ik spreek er nu nog over als over iets, dat ik niet ken. Maar, naar hetgeen ik meen met eenige waarschijnlijkheid te kunnen gissen, zoo ben ik nagenoeg overtuigd, dat de post zoovele onaangenaamheden meebrengen zal van ongeloofelijke drukte, van gebondenheid, van werken somtijds in het holle van den nacht; van met Z. M. overal henen te trekken enz. enz., dat het voor Betsy's en mijn geluk niet dienstig zou zijn op den

---

1) De heer de Mey stond op het punt uit Brussel naar Den Haag terug te keeren..... „had ik niet vernomen" schrijft Groen, „dat Uwe Excellentie eerstdaags in 's Gravenhage terug wordt verwacht, zou ik terstond naar Brussel zijn vertrokken."

duur daarin te blijven. Nu te bedanken zou, volgens onzer aller opinie, 1) al te onvoorzichtig zijn geweest; en om dezelfde redenen zal ik daaraan in de eerste maanden wel niet kunnen denken: zoodat ik uit mijne aangename droomen op eene regt onaangename wijs ben wakker gemaakt."

Deze passage, eigenlijk geheel de brief, dient ter verklaring van wat Groen in den aanhef van dit schrijven gezegd had: „Steeds is onafhankelijkheid het voorwerp geweest van mijne wenschen; en nu heb ik evenwel gekregen — dit onder ons — misschien de slaafachtigste post van het geheele land...."

Inderdaad, zijn herinnering bedroog hem niet, toen hij in 1873 verklaarde, dat hij de benoeming „met weerzin" had aanvaard.

Nu is gaandeweg deze „weerzin" wel verminderd. Er waren werkzaamheden, die hij „bijzonder interessant" 2) vond. Maar een voortdurende hinder bleef het hem toch, dat de kabinetplichten hem zóó geheel in beslag namen, dat voor studie geen tijd meer overig was. In de brieven aan zijn vertrouwde vrienden 3) vinden we telkens de verklaring, dat z'n taak hem eigenlijk niet bevredigt. We spraken al over zijn pogingen, verandering aangebracht te krijgen, en als hij daarin eindelijk is geslaagd, schrijft hij aan z'n vader.... „(ik) ben vooralsnog van eenige lastige werkzaamheden ontslagen. Anders zou ik reeds ernstig bedacht zijn geweest om, zonder Z. M. aanstoot te geven, zoo spoedig mogelijk uit het kabinet te komen. Zooals het nu is, kan ik het nog wel eenigen tijd aanzien." 4)

Zijn hart trok hem altijd nog in een andere richting. De historiografie bleef, ook zelfs toen hij kabinetssecretaris geworden was, de taak zijner keuze, al was het dan ook in anderen vorm, dan hij oorspronkelijk had bedoeld. 5)

Van belang is het ten slotte, na de bespreking van de feiten uit deze jaren, te letten op de relaties, die Groen in dezen tijd had. Dikwijls leeren we de verhoudingen in het gebeuren te beter

---

1) Dat was dus ook de opinie van Dr. Groen, zooals die eigenlijk in z'n brief lag opgesloten.

2) cf. Groen aan van Assen, 27 Dec. 1827.

3) Vgl. Groen aan van Rappard, 24 April 1828; 27 April 1828; Groen aan zijn vader, 1 Maart 1829; Groen aan van Assen, 7 Maart 1829.

4) Groen aan zijn vader, 1 Maart 1829.

5) Groen aan W. de Clercq, 5 April 1829; 29 Mei 1829; zie ook S. J. E. Rau aan Groen, 3 Aug. 1829.

daardoor kennen; sommige van die betrekkingen zijn bovendien van groote, zelfs beslissende beteekenis geweest voor Groens verder leven.

De voornaamste bron, die ons in dezen ten dienste staat, is weer de correspondentie. Evenzeer als de brieven de feiten en hun onderlingen samenhang doen zien, geven ze door hun adresseering, en daarmee in verband hun toon, een duidelijk inzicht in den aard der relaties. En dan belichten ze deze van twee kanten, van Groens zijde en van die zijner correspondenten. Ook brengen ze relief in de verhouding der feiten, waar de eene brief officieel, de andere intiem handelt over een zelfde zaak, al naar Groens betrekking tot den schrijver is.

Nu kwam voor een groot deel dit alles reeds ter sprake in de voorafgaande hoofdstukken, als we de feiten behandelden in verband met de brieven. Het is dus niet noodig, dat we anders dan voor de volledigheid thans vermelden betrekkingen met studievrienden als Rau, Pareau, Nauta, Thorbecke; met geleerden als van Heusde en Creuzer; met Groens principaal in de advocatuur v. d. Spijk; met mannen als van Wesele Scholten, Fenema, de Mey van Streefkerk, Stratenus, die in meerderen of minderen graad als Groens beschermers optraden. Ook behoeft niet gewezen te worden op de verhouding van vaderlijke vriendschap, waarin Kappeyne tot Groen stond, of de intieme betrekking tot van Assen. Al deze relaties zagen we reeds eerder in hun beteekenis voor Groen, ook in hun relief-aanbrengende kracht voor ons.

Maar geheel is deze aangelegenheid toch nog niet behandeld, aangezien ook enkele nieuwe en zelfs belangrijke betrekkingen uit dezen tijd dateeren, n.l. die tot A. G. A. van Rappard, tot Willem de Clercq en, als meest beteekenende van alle, die tot freule v. d. Hoop.

Van de relatie Groen-van Rappard vinden we een eerste spoor in 1826, in een briefje van Groen 1) over wederzijdsch bezoek. Ze kenden dus elkander toen, maar hoe die kennismaking is ontstaan, blijkt eigenlijk niet. Waar echter van Rappard, vóór hij in 1825 ambtenaar werd, advocaat was te Den Haag en lid der Haagsche balie, lijkt het mij niet onwaarschijnlijk, dat Groen hem daar heeft leeren kennen. En, gezien de vele punten van

1) Groen aan van Rappard, 3 Maart 1826.

aanraking, is het te begrijpen, dat ze zich tot elkander aangetrokken gevoeld hebben, zoo, dat uit den collegialen omgang gaandeweg vriendschap ontstond. Immers, evenals Groen was van Rappard liefhebber van literatuur en historie; in zijn studententijd te Utrecht was hij lid geweest van een letterkundig gezelschap (samen met Groens vriend Pareau) en had aan het werk actief deelgenomen; dikwijls had hij op de colleges van Van Heusde gehospiteerd, uit bewondering voor diens stijl en voordracht; er was zekere overeenstemming in levensopvatting tusschen hem en Groen, 1) evenals in aanleg. Dit alles 2) kan het geleidelijk groeien eener nadere relatie in de hand gewerkt hebben.

In 1825 werd van Rappard aangesteld als commies bij de administratie van onderwijs, kunsten en wetenschappen. In 1828 benoemd als Secretaris van de „commissie van raadpleging over de zaken van het onderwijs", moest hij een desbetreffend rapport samenstellen en in dien arbeid vinden we hem in veelvuldige correspondentie met Groen. Zeer uitvoerige brieven wisselen zij vooral, als van Rappard in Den Haag terug is en Groen in Brussel woont; en in die brieven is de toon heel vertrouwelijk. Ze handelen over de quaestie der historiografie, over Groens plannen en kansen, maar vooral over de zaken van het hooger onderwijs. En dat in 't bijzonder maakt deze relatie van gewicht. Van Rappard raadpleegde Groen voortdurend inzake allerlei punten van de nota, die hij opstellen moest. Beiden wilden de bestaande bepalingen gehandhaafd zien en in gemeenschappelijk overleg ontwikkelden ze daarover hun gedachten. In deze aangelegenheid vooral hebben ze elkander leeren waardeeren.

Eén van zin ook waren ze in hun tegenstand tegen de Belgische oppositie. Naarmate deze groeide in 1828 en 1829 keerden zij zich te heftiger er tegen. Samen bespraken ze, in hun correspondentie 3) en ook in mondeling onderhoud 4) de noodzakelijkheid van uitgave eener periodiek, die de opwekking van den nationalen geest ten doel hebben zou. En toen, ietwat anders dan

---

1) Dat beteekent nog niet, dat ze over alles gelijk dachten.

2) Vgl. voor deze biografische gegevens het „levenbericht van Jhr. Mr. Anthon Gerard Alexander Ridder van Rappard", Levensber. v. d. Maatsch. der Ned. Lett. 1870, p. 123 vlgg.

3) Vgl. de brieven van Groen aan van Rappard, dd. 22 Jan., 25 Jan., 30 Jan., Febr. s.d.; Aug. s.d.; 12 Aug., 22 Aug., 17, 26, 28 Sept. 1829; van van Rappard aan Groen, dd. 25 Jan., 16 Aug. 1829.

4) cf. Br.-Uitgave No. 165, noot 3.

het oorspronkelijk plan was, 1) in October „de Nederlandsche Gedachten" begonnen, behoorde van Rappard onder de weinigen, die alles van het weekblad afwisten en er aan medewerkten. Enkele van de (nimmer geteekende) artikelen in de eerste nummers zijn van Van Rappards hand, 2) en met den geest, waarin het blad, — d.i. Groen, want hij was vrijwel de eenige scribent — de oppositie voerde, stemde hij ten volle in. 3) Volkomen eensluidend met het oordeel van Groen over de verhoudingen van den dag, was de meening, die van Rappard uitsprak in „Het Nederlandsch Verbond," een weekblad dat in Juli 1830 uitkwam, en „De Bredasche Courant."

Groot was dan ook zijn ingenomenheid met Groen. In zijn autobiografische aanteekeningen geeft hij, naar de Bosch Kemper meedeelt, herhaaldelijk uiting aan z'n „bewondering van zijn (= Groens) buitengewone kennis, van zijn schrander vernuft, van den hoogen ernst zijner beginselen." 4)

Evenwel, de omkeering, die zich in Groens denken gaandeweg ging voltrekken, heeft allengs scheiding gebracht tusschen beide vrienden. Groen zelf noemde later het jaar 1837 als de tijd, in welken de scheiding ontstond, 5) maar er is toch al sprake van verwijdering, zij het dan niet een principiëele als Groen bedoelt, in een brief, dien van Rappard schrijft aan Hora Siccama, op 13 April 1833. 6) Groen was tijdens en na zijn ziekte, in 1832

---

1) Zie de correspondentie tusschen Groen en J. Hora Siccama, dien Groen tot medewerking aanzocht: Gr. aan Siccama: 18 Apr., 4 Juli, 22 Aug., 31 Aug., 28 Sept. 1829; Hora Siccama aan Groen, 21 Juni 1829.

2) Volgens noot 10 bij den brief van Groen aan Hora Siccama, dd. 28 Sept. in de Uitg., zijn van v. Rapp. de artt. over: „ongenoegzaamheid der wetgeving op de drukpers" (N. G. No. 1, 9, 17) en „Nadeelen van de losbandigheid van de drukpers" (Ned. Ged. No. 8).

3) Levensbericht, a.w. p. 155. Minder echter had v. R. op met den laatsten jaargang, cf. id. p. 163.

4) cf. Levensbericht, p. 150.

5) cf. de aant. van Star Numan, (Uitg. No. 79, noot 3) „„vernomen van Groen, „tot 1837 zeer wèl geweest met A. G. A. van Rappard, toen allengs scheiding.""

6) „Ik gevoelde weder als van ouds behoefte" schrijft v. Rappard, „om mij eens met u op den ouden voet te communiceren". (Hora Siccame had te Brussel met v. R. samengewoond). „Ik gevoel om zoo meer behoefte, dat jegens u te doen, daar ik, ik weet niet om welke reden mij jegens onzen vriend G(roen) niet durf te expliceren. Deze heeft andere betrekkingen aangeknoopt en hoezeer hij mij altijd met welwillendheid en vriendschap bejegent en ontvangt, gevoel ik maar al te zeer, dat men ook in de vriendschap elkander ongedeeld moet zijn toegedaan en dit,

en 1833, geheel overgegaan naar de Reveilsfeer en blijkbaar — de zoo juist genoemde brief geeft aan dat vermoeden grond — heeft deze omkeer invloed geoefend op de betrekking der vrienden, waar van Rappard, bij zijn terugkeer uit het leger 1) zijn intrek nam bij zijn broer, F. A. van Rappard, die lid van de loge was. Hij kwam hier dus in een kring, die volstrekt de antipode was van het Haagsche Réveil-milieu.

De definitieve scheiding kwam later, toen van Rappard „met leedwezen zag.... dat zijn vriend Groen van Prinsterer begon te ijveren tegen de wet van 1806, welke zij te zamen in 1829 hadden verdedigd." 2) Dat „ijveren" was de consequentie van Groens omkeer, maar het moest hem afvoeren van van Rappard, in wiens vroegere geschriften al „de kiemen te ontdekken zijn van de vaste overtuiging, waarmee hij het ontwerp van wet op het lager onderwijs in 1857 verdedigde." 3)

Behalve tot van Rappard is in de jaren waarover we thans handelen ook ontstaan Groens betrekking tot Willem de Clercq.

Voor het eerst ontmoetten ze elkander in den zomer van 1824, in Den Haag, waarheen de Clercq kort te voren verhuisd was. De kennismaking, bij gelegenheid van een diner, 4) was alleen officieel, betrof ook meer de familie Groen. Bepaald ongunstig was de indruk, dien Dr. Groen toen op de Clercq maakte, 5) maar van diens zoon schreef hij in zijn dagboek: „....zijn zoon, een groot literateur, ziet er even fijn uit als de vader grof is en schijnt een jongmensch van uitmuntende bekwaamheden, hij heeft echter iets zwaks, iets melancholieks." 6)

---

ik geloof dit ten minste, is niet meer de verhouding in welke ik tot Groen sta."

(de brief, in het Rijksarch. bewaard, is daar verkeerd aangegeven als een brief aan Groen).

1) Van Rappard was in 1830 uitgetrokken met de Haagsche schutterij als vrijwilliger (cf. Levensbeschr. p. 161, 162).

2) Levensbeschrijving p. 166.

3) id. p. 154.

4) Niet toevallig: de Clercq was „zeer gezocht" in Den Haag om zijn eigenaardig talent van improviseeren, en de Groens behoorden tot de uitgaande kringen.

5) „Er was de familie Groen van Prinsterer, de oude heer heeft een zeer langen neus, ziet er zonderling uit. Men zegt, dat het slimste dat hij in zijn leven gedaan had, het trouwen is geweest met een rijke vrouw, die hij als dokter bediende". (Dagb. W. de Clercq, I, 237) cf. echter mijn Hoofdst. I, p. 4.

6) Dagb. de Clercq, I, 237.

Eerst in 1827 echter ontstond een geregelde betrekking. Groen kwam toen herhaaldelijk in de Clercq's huiselijken kring 1) en verkeerde daar met kennelijk genoegen. „Het heeft mij verleden week zeer gespeten U niet t'huis te vinden," schreef hij op 31 Oct. 1827, „ik zou het onder de wezenlijke onaangenaamheden tellen van mijne nieuwe betrekking, indien ik daardoor buiten de mogelijkheid was, om mij spoedig voor deze teleurstelling schadeloos te stellen."

De conversatie en ook de correspondentie, 2) betrof voornamelijk de historie en hare beoefening. Weldra werd de betrekking een dagelijksche omgang, onderbroken toen Groen in 1828 naar Brussel moest verhuizen, 3) maar weer opgevat, toen hij van daar terugkeerde. Vooral ook Mevrouw Groen deelde in die vriendschap. „Er zijn al weinig menschen met wie ik liever spreek dan met Mevrouw Groen," schreef de Clercq. 4) En elders getuigde hij: „Deze betrekking met Groen en zijne vrouw is mij een groote vreugde. Ik kan zoo geheel naar mijn hart spreken en mij uitstorten zonder vrees van misverstaan te worden." 5)

De persoonlijke omgang werd gebroken, door de Clercq's vertrek naar Amsterdam, maar toen ontwikkelde zich de vriendschap weder in een „bijna dagelijksche briefwisseling". 6)

Met slechts weinigen zijn de Groens dan ook zoo intiem geweest als met de de Clercq's. . . „De toekomstige biograaf van Groen van Prinsterer zal rekening moeten houden met de omstandigheid, dat de twee boezemvrienden van Groen de namen hebben gedragen van Willem de Clercq en Isaac da Costa." 7)

Weinigen ook hebben op Groen in de middeljaren van zijn leven zoo grooten invloed geoefend, als deze bescheiden vriend. Want naast Merle d'Aubigné is het vooral de Clercq geweest, die, door middel van Mevr. Groen, hem gebracht heeft tot het Réveil. 8)

---

1) W. de Clercq aan Groen, 4 Maart 1827; Groen aan de Clercq, 31 Oct. 1827.

2) cf. noot 1; cf. ook W. de Clercq aan Groen, 9 Febr. 1829.

3) cf. W. de Clercq aan Groen, 9 Febr. 1829.

4) cf. Dagb. van W. de Clercq, II, p. 87, noot 2, aant. bij 4 Juni 1830.

5) id. aant. bij 27 April 1830.

6) cf. Br.-Uitgave bij brief van de Clercq aan Groen, dd. 4 Maart 1827, noot 4. Groen zelf achtte in 1875 een „nader onderzoek" van deze correspondentie „zeer wenschelijk."

7) Dr. A. Pierson. „Oudere Tijdgenooten" (e.d. Rullmann) p. 33.

8) .....de discretie verbood mij vroeger te zeggen, wat thans niet meer verzwegen behoeft te worden: de beslissende invloed is uitgegaan

Welke beteekenis deze omgang met de Clercq heeft gehad, blijkt ten duidelijkste uit den brief, dien Groen, een dag na de Clercq's overlijden (4 Febr. 1844) schrijft aan Da Costa: „Wij hebben een vriend, een broeder verloren, in de meest krachtige beteekenis van het woord: altijd gereed om, met de warmste christelijke liefde, inlichting, raad, troost te verschaffen; wiens hart voor ons openlei, en aan wien wij ook gewoon waren, sedert zoo lang reeds, bij elke ontmoeting het hart open te leggen; wiens eenvoudigheid van geloof en nauwgezetheid van geweten mij een zoo beschamend voorbeeld geweest is, en wiens vriendschap ook mijne lieve vrouw en ik steeds als een der grootste zegeningen zullen beschouwen, die Gods goedheid ons toebedeeld heeft." 1)

Ten slotte 2) moeten we nog bezien Groens verloving met freule van der Hoop, dateerend ook uit deze jaren. De laatste betrekking in chronologische orde, de belangrijkste stellig in beteekenis. Want niet slechts is freule van der Hoop Groens trouwe levensgezellin geweest, tot aan zijn dood in 1876 toe, maar ook was ze door haar eminente gaven van geest en gemoed, een voortdurende steun, dikwijls zelfs een stimuleerende kracht in zijn leven....

Als vriendin van Maria Groen logeerde freule Elisabeth van der Hoop 3) in de Junimaand van 1827 bij de Groens op „Vreugd en Rust." Tegen het einde van haar verblijf sprak Groen zich tegenover haar uit, maar ze hield de zaak in beraad, blijkens den gang der gebeurtenissen wellicht om niet zonder haar familie te handelen. Na haar vertrek schreef Groen over deze aangelegenheid aan haar moeder, die 's zomers op „De Bult" bij Steenwijk woonde; hij verzocht persoonlijk te mogen komen, ten einde zijn opwachting bij haar te kunnen maken. Inderdaad vertrok hij,

---

van Willem de Clercq, maar heeft gewerkt door de tusschenkomst van Mevrouw Groen, vroeger dan haar man voor het Réveil gewonnen en gewonnen door de Clercq..... (Pierson, Oudere Tijdgenooten, p. 120).

1) cf. Groen, Brieven van Mr. Isaac Da Costa, I, p. 147.
Zie nog Groen over de Clercq, Ned. Ged. 1873, p. 274, 372.

2) Vermelding verdient ook nog de betrekking met de Fransche vrienden Julien en Victor Cousin, waarvan in de corresp. ook de blijken te vinden zijn. cf. b.v. Groen aan V. Cousin, Mei 1827; Julien aan Groen, 14 Mei 1827, e.d.

3) Elisabeth Maria Magdalena van der Hoop, geb. 6 Febr. 1807, dochter van Mr. Abraham Johan van der Hoop, burgemeester van Groningen, overleden in 1806, en Arnoldina A. M. Thomassen à Thuessink.

begin Augustus, nader geïntroduceerd door een brief van zijn vader, 1) waarin deze zijn instemming betuigde met het voornemen van zijn zoon en — typisch weer Dr. Groen — een gunstige beslissing bepleitte.

Als gold het een aanbeveling in een handelsbrief aan een zakenvriend luidt het slot.... „stellen wij veel belang in den gewenschten uitslag zijner pogingen om uwe goedkeuring te vernemen en wij nemen de vrijheid om hem, te dien einde, aan UEG. en geëerde betrekkingen met den meesten aandrang aan te bevelen...."

Ook in dezen, als zoo herhaaldelijk te voren, nam Dr. Groen de taak van zijn zoon eenvoudig over. Toen deze 5 Augustus naar Steenwijk vertrok, was zijn boodschap eigenlijk al gedaan door den brief van zijn vader, die 2 Augustus verzonden werd. 2)

Groens reis had het gewenschte resultaat: met de toestemming der moeder ontving hij ook het gunstige bescheid, waarop hij hoopte....

Misschien kenden Groen en Betsy, zooals ze steeds genoemd werd, elkander reeds van vroeger. Zij schrijft ten minste op 8 Augustus, als ze haar beslissing zelf aan Groens ouders meldt, dat ze „elkander toch oneindig beter hadden leeren kennen, dan ooit het geval is". Maar het eerste blijk daarvan vinden we toch eerst nu, onmiddellijk voorafgaand aan de verloving. En haar niet aanstonds antwoorden op Groens vraag, zal wel verklaard moeten worden uit de onzekerheid, of haar „lieve moeder over de groote zwarigheid, de scheiding, zou kunnen heenzien." Heel zwaar heeft deze vraag haar in ieder geval gewogen. Daarop doelende, schreef ze later aan haar vriendin M. van Hogendorp 3):.... „dat Willem mijn man is geworden, acht ik de grootste onder alle ontelbare goedheden van mijn God. En toch, had ik niet in sommige opzichten, als 't ware tegen wil en dank, Gods leiding *moeten* volgen, mijn engagement was verbroken geweest en dat geluk van mij afgestoten...." 4)

Fijne trek van aanhankelijkheid al aanstonds in het meisje, die later als Mevrouw Groen op zoo gansch bijzondere wijze zich

---

1) Als aan zoovele van de voorname geslachten uit den lande, waren de Groens ook verwant aan de fam. van der Hoop.

2) cf. voor dezen brief, Br.-Uitg. No. 124.

3) Marianne van Hogendorp was de dochter van Willem van Hogendorp, broeder van Gijsbert Karel.

4) cf. Mevr. Groen aan M. van Hogendorp, 2 Maart 1829.

heeft doen kennen, als de liefdevolle, hartelijk toegewijde vrouw!

Met groote instemming werd het bericht van de verloving ontvangen, allereerst in den kring van Groens eigen familie, die door brieven van hem en Betsy beide aanstonds was ingelicht. 1)

Den 10en Augustus schreef Mevrouw Dr. Groen terug. 2) „Ik kan U onmogelijk beschrijven, lieve Willem!" zegt ze „welke sensatie uw brief, dezen morgen ontvangen, op mij gemaakt heeft. Ik heb alle de ontvangen brieven daartoe betrekkelijk al verscheidene malen gelezen en herlezen en dan schrei ik altoos van moederlijke vreugde; duizendmalen geluk, lieve Willem; met het vooruitzicht van zo eene lieve beste vrouw te krijgen, ik behoef aan U haar éloge niet te maken, daarenboven weet Gij hoe ik over haar denk, en welk een genoegen het voor ons is eene zo lieve schoondochter te krijgen. Laten wij te zamen de goede voorzienigheid toch danken, die in dezen zo bizonder zichtbaar is."....

En ook de familie van der Hoop was met de verbintenis ten zeerste ingenomen, zooals blijkt uit den brief van Betsy's oom, E. J. Thomassen à Thuessink, 3) die het bericht beantwoordde „met de welmeenendste betuigenis, dat uwe verbintenis met onze lieve Betsy al onze wenschen vervult en niemand ons meer als UE. aangenaam zoude zijn." 4) En de aanhef van Groens bekenden brief aan Betsy's moeder, dd. 10 Oct. 1827, getuigt het mede.

De eerste weken van zijn verlovingstijd bracht Groen door op de Bult, 5) tot de onverwachte benoeming bij het Kabinet hem noodzaakte terug te keeren naar Den Haag, waar hij 1 November in functie trad. Bij de bezwaren, die Groen tegen den nolens-volens-aanvaarden werkkring had, naar we te voren zagen, kwam nu ook nog als moeilijkheid, dat de jaarlijksche wisseling van

---

1) Op 8 Aug. schreven Groen, Mevr. v. d. Hoop en Betsy allen een brief naar Voorburg. (cf. Br.-Uitg. No. 125).

2) cf. Br.-Uitg. No. 126.

3) Dr. E. J. Th. à Th. was president van de geneeskundige staatscommissie, broeder van Mevr. v. d. Hoop, studievriend van Dr. Groen (zie noot 1, bij Br.-Uitg. No. 128).

4) E. J. Th. à Th. aan Groen, 16 Sept. 1827.

5) .....Groen aan Mevr. v. d. Hoop, 10 Oct. 1827 ..... „daarenboven heb ik in die zeven heerlijke weken, die wij op de Bult zoo rustig, zoo onbeschrijfelijk aangenaam hebben gepasseerd, zooveel goedheid en vriendelijkheid van de gansche familie en ook in 't bijzonder van U ondervonden....."

residentie straks een wonen in Brussel meebrengen zou. Vooral van Betsy's kant gaf dit veel bezwaar, gelijk uit de zoojuist geciteerde briefplaatsen blijkt. 1) Maar, al heeft het strijd gekost, 2) ze is haar tegenzin toch te boven gekomen; op Dr. Groens verjaardag, 5 Mei 1828, 3) werden de jongelieden ondertrouwd en 22 Mei d.a.v. had het huwelijk plaats.

Het is thans niet aan de orde, te wijzen op de vèrstrekkende beteekenis, die dit huwelijk voor Groen heeft gehad, noch ook op de zeldzame persoonlijkheid van Mevrouw Groen, zooals die spreekt uit de brieven, die ze uit Brussel schreef, 4) en de passages, door Gewin aangehaald uit haar latere correspondentie. 5) In dezen eenen trek echter moge haar beeld geteekend zijn: altijd meende ze te kort te schieten in liefde, terwijl haar gansche leven één betooning van liefde is geweest. En haar groote beteekenis voor Groen zij gekenschetst met het bekende woord van Allard Pierson: „Groen is gekomen, waar hij is gekomen, aan een vrouwelijke hand." 6)

Nog verdient het onze opmerkzaamheid, hoezeer de gebeurtenis der verloving het intieme karakter belicht van Groens verhouding tot Kappeyne, waarvan we reeds herhaaldelijk de bewijzen zagen. Kappeyne was deelgenoot van het geheim, toen 't nog een geheim was, 7) hij behoorde ook tot de allereersten, dien Groen officieële tijding deed toekomen.

De brief nu, die deze mededeeling bevatte, is treffend bewijs van de aanhankelijkheid, waarmede Groen aan Kappeyne verbonden was, maar tegelijk ook een belangrijk document voor onze kennis

---

1) Ook Groens brief aan Mevr. v. d. Hoop, 10 Oct. 1827, wijst daar wel op.

2) Ze spreekt immers van een „als 't ware tegen wil en dank Gods leiding *moeten* volgen."

3) Deze datumbepaling was een attentie van de bruid aan haar schoonvader, waarvoor deze zeer gevoelig was; vgl. zijn felicitatiebrief van 3 Mei gedateerd, (om gezondheidsredenen kon Dr. Groen niet aanwezig zijn).

4) Zie b.v. Mevr. Groen aan M. v. Hogendorp, 20 Febr. 1829; 2 April 1829; 15 Mei 1829; Mevr. Groen aan haar moeder 26 Dec. 1828; 31 Dec. 1828.

5) Zie Everard Gewin „In den Réveilkring" p. 32 vlgg.

6) Dr. A. Pierson, „Oudere Tijdgenooten" (e.d. Rullman) p. 120.

7) cf. Kappeyne's brief aan Groen van 1 Aug. 1827, geschreven dus tusschen Betsy's afreis en Groens vertrek naar Steenwijk.

van Groens denken, nog in dezen tijd, geheel gebonden aan de begrippen, waarin hij was opgevoed. Op grond van deze feiten volge, ten besluite van dit hoofdstuk, hier het eerste deel van dezen zeer uitvoerigen brief:

„Uw allervriendelijkst briefje" aldus Groen 1) ....heeft mij regt veel genoegen gegeven. Het is mij wederom een blijk geweest van die genegenheid en vriendschap, waaraan ik van mijn kindsche jaren tot nu toe zoo veel heb te danken gehad: en, bij onze reeds veeljarige betrekking, bij Uwe steeds en ook in dit geval betoonde belangstelling, bij het gevoel van hartelijkheid, 't geen tusschen ons bestaat, zou het mij onmogelijk zijn langer met de mededeeling der blijde tijding te wachten, dat ik de zaligheid eener wederzijdsche en op de alleen onwankelbare gronden van Godsdienst, rede en zedelijkheid gegronde liefde mag ondervinden. Door niemand mijner vrienden ben ik ooit grondiger gekend dan door U; aan niemand hunner heb ik mij even vertrouwelijk medegedeeld: het besef mijner verpligting, de opregtheid mijner dankbaarheid aan U hebben steeds tot het onbeperkte van mijn vertrouwen medegewerkt; en het is dus wel onnoodig het U te betuigen, dat ik een hart bezit, onvatbaar om door de zoogenaamde genoegens, waarvan de meeste menschen uit onze kringen zich hechten, bevredigd te worden en vatbaar daarentegen om waarlijk te beminnen en door wederkeerige liefde waarlijk gelukkig te zijn. Niet, dat ik door mijne tegenwoordige aandoening bedwelmd, mij een verschiet van onvermengde vreugde toveren zou; ik ben verzekerd, dat ik in mijne Betsy sommige, dat zij in mij vele, thans haar nog onbekende gebreken ontdekken zal, en dat ook aan ons lasten, rampen en wederwaardigheden beschoren zijn. Doch wij denken en gevoelen beide zoo geheel eveneens over alle gewigtige zaken; wij hebben elkander wederkeerig zoo opregt en hartelijk lief; die liefde gaat bij ons beide met achting en met eene zoo levendige zucht om die achting te blijven verdienen, gepaard; wij beschouwen beide het volgende leven, als voortzetting en ontwikkeling, zoo onafscheidelijk in verband met ons tegenwoordig bestaan: en daarom meen ik, zonder aan ijdele verbeelding toe

---

1) Groen aan Kappeyne, 14 Aug. 1827; het briefje, waarop hij doelt is het schrijven van 1 Aug., waaraan, blijkens den inhoud, een enthousiaste brief van Groen was voorafgegaan..... „het kan niet anders" schrijft K. „of een liefde, op zulke redelijke, zedelijke en Godsdienstige gronden steunende, als de uwe, moet een duurzame bron zijn van de hoogste levenszaligheid."

te geven, te mogen hopen en vertrouwen, dat de eenstemmigheid van zulke denkbeelden en gevoelens voor ons een duurzame bron wezen zal van, gelijk U het in uw briefje gezegd hebt, en bij ondervinding hebt kunnen zeggen, de hoogste levenszaligheid.... Ik zie in alle opzigten mijne volgende levensdagen met meer opgeruimdheid tegemoet. Het pad moge moeyelijk wezen, maar met zulk eene gezellin aan de hand mag ik vertrouwen, niet, als ik het inslaan wil, telkens afgeleid, maar, als ik het verlaten wil, telkens teruggebragt te zullen worden op het pad, 't welk ik in gemoede als door de Voorzienigheid mij aangewezen beschouw."

Zóó dacht Groen nog, vlak vóór hij naar Brussel ging, waar hij Merle d'Aubigné zou leeren kennen!....

Zóó sprak hij zich uit over zijn levenskeus aan den vertrouwden vriend Kappeyne.

Maar, de definitieve beslissing terzake van zijn levensbestemming, die tijdens zijn verblijf te Brussel viel, was toch een gansch andere!

VIJFDE HOOFDSTUK.

De geschriften uit Groens jeugdperiode.

Na de beschouwing van Groens jeugd wat het feitelijke betreft, vragen thans onze aandacht de geschriften, die uit deze jeugdperiode dateeren.

Sommige van deze geschriften kwamen in het voorafgaande reeds ter sprake, omdat ze in verband stonden met de behandelde feiten. Maar daarbij letten we minder op hun inhoud, dan op het feitelijke, dat er mee samenhing, en bovendien zijn er meer schrifturen, dan die we noemden. Daarom dienen we ze afzonderlijk te bezien.

Vooraf echter een tweetal opmerkingen!

Ten eerste, dat we ter zijde laten de verhandelingen uit Groens school- en studententijd. Wat daarvan beteekenis had is reeds besproken; het overige is eigenlijk alleen bij titel bekend of hoogstens uit enkele losse aanteekeningen. 1) Ook spreken we niet meer over de beide dissertaties.

Ten tweede, dat we ons beperken tot die geschriften, welker dagteekening ligt vóór de aanvaarding van Groens kabinetwerkzaamheid. Wat betreft het gebeuren, het biografische dus, is deze grens een natuurlijke, omdat met het intreden in deze functie en het kort daarop volgend huwelijk Groens jeugdperiode geëindigd is. Met betrekking tot de geschriften echter is zoodanige limiet min of meer willekeurig, is althans het jaar 1827 niet een eindpunt. Zelfs komen nog nà 1827 enkele verhandelingen, die, wat hun geest betreft, tot de ontwikkelingsperiode van Groens denken behooren, de „Verdediging van de beginselen op het hooger onderwijs....", „Volksgeest en Burgerzin", e.d. Maar, omdat ook dit laatste hoofdstuk blijven moet binnen de bepaalde stofbegrenzing, vallen ze buiten beschou-

1) Zie daarover T. de Vries, Bibliografie, p. 4 en 5.

wing en bepalen we ons tot die stukken, die vóór het najaar van 1827 geschreven zijn.

Daarbij moeten we in het oog houden, dat de chronologische volgorde van deze opstellen niet met zekerheid is aan te geven. De meeste dragen alleen jaarvermelding, en als dan om eenige reden de correspondentie geen nadere inlichting verschaft, is de onderlinge opvolging moeilijk te bepalen.

Eindelijk, dat deze verhandelingen herhaaldelijk stof opleveren, om Groens denkbeelden te zien over allerlei vragen van den dag. Dus heeft het voor ons z'n beteekenis, den inhoud van ieder der stukken te leeren kennen, en zullen we van elk een kort overzicht moeten geven, waarbij we tegelijk letten op de reflexen, die in de correspondentie te vinden zijn. Daarna kan het geheel van deze geschriften ons een beeld geven van Groens denken.

Zoo komen we tot twee onderdeelen van dit hoofdstuk:

een overzicht van Groens geschriften, welker dateering ligt vóór het najaar van 1827, en, in verband daarmee, van wat de cordespondentie ons leert;

een ontwerp van het beeld, dat op grond van deze geschriften van Groen te geven is.

De geschriften dan, die onze aandacht vragen, zijn, in zoo veel mogelijk de juiste volgorde: 1)

„Bedenkingen tegen de oproeping tot ondersteuning der Grieken (1825/1826).

„Over Codificatie" (1826).

„Het privilege des Verkoopers...." (1826).

„Fragmenten (1826).

„Aanteekeningen op een reisje naar de coloniën der Maatschappij van Weldadigheid (1826).

„Historische proeve over de geschiedenis en de gevolgen der steeds nauwer gewordene vereeniging van de beschaafde volken" (1826).

„Over de redenen om de geschiedenis der natie bekend te maken" (1826).

„Over den oorlog in Portugal" (1826).

„Constantijn Huygens, voornamelijk als bewoner van Hofwijck (1826—1827).

---

1) Deze volgorde wijkt af van die welke T. de Vries houdt in zijn Bibliografie. Waar noodig, is de verandering in noten gemotiveerd.

Het eerste opstel: *„Bedenkingen tegen een oproeping tot ondersteuning der Grieken"*, betreft een zeer actueele quaestie.

De Grieken hadden in 1822 op een Nationaal Congres hun vrijheid geproclameerd, nadat ze den opstand tegen het Turksche gezag begonnen waren, rekenend op den steun van het buitenland. Overal in de beschaafde landen van Europa openbaarde zich warme sympathie voor hun streven, en ook hier te lande sprak in de twintiger jaren dat phil-hellenisme sterk. Zelfs zonden een tiental vooraanstaande mannen, met G. K. van Hogendorp aan de spits, een circulaire in zee, als een oproep tot ondersteuning van de Grieken. Deze „oproeping", mede onderteekend door bekenden van Groen als Ds. Dermout en Prof. H. W. Tydeman, begint met er op te wijzen, dat Nederland niet achterblijven kan, waar „in alle landen ten voordeele van de fel bestreden Grieken een onverdoofbare stem (zich laat) hooren." Want — en hier reflecteert zich duidelijk de geest van den tijd — Nederland is altijd geweest het toevluchtsoord voor alle „bedrukten", omdat de „onsterfelijke geheugenis der vestiging van onzen vrijen staat" een „onweerstaanbaren invloed" heeft geoefend op de „nationale denkwijze" van het volk. „Vandaar die offers aan regten, welke elders geschonden werden, waarmede de schoonste bladzijden onzer vroegere jaarboeken pronken".

Vervolgens wordt er op gewezen, dat het in dezen strijd gaat om beschaving en godsdienst, zaken „der eeuw, die wij beleven, waardig"; daarbij valt alle nadruk op de beteekenis van Griekenland in de historie der cultuur, en op „de betrekking des geloofs", die Grieken en Nederlanders als christenen verbindt; immers „de christelijke godsdienst (heeft) tusschen hare belijders een band van liefde en welwillendheid gelegd, voegende aan den hemelschen oorsprong van het Evangelie."

Terwille dan van „de heilige zaak van godsdienst en beschaschaving" worden de landgenooten opgewekt, de Grieken te ondersteunen, door bij te dragen aan een te openen „inteekening".

Tegen dit stuk nu schrijft Groen zeer uitvoerig zijn „Bedenkingen" neer. Hij doet dat in den vorm van een antwoord aan een predikant, die gevraagd heeft, hoe hij met betrekking tot den oproep zijn gemeenteleden raden moet. Maar in een soort van inleiding zich richtend tot de commissie, zegt hij uitdrukkelijk, dat „de schrijver" de bezwaren, die hier wor-

den genoemd tegen zulke ondersteuning, „niet voor (draagt) als zijn eigen gevoelen". „Zoo al zijne meening daaromtrent gevestigd wezen kon, 't zou hem voorwaar weinig passen, dezelve in 't openbaar tegen Ul. oordeel te stellen."

Groen maakt zich dus als de auteur van het stuk niet bekend, en hij noemt even verder de reden van deze anonimiteit nog eens weer: „de schrijver is, zijns bedunkens, in een dier zeldzame gevallen, waarin het verzwijgen van zijn naam niet slechts geoorloofd, maar zelfs betamelijk is. Hij is in dien leeftijd, welke omtrent zaken van zoo groot gewigt eigenlijk nog geen stem bezit."

Eenmaal veilig intusschen achter deze anonimiteit rafelt hij heel het betoog uiteen. Eerst geeft hij een met bewijzen haast overladen beschouwing, dat de Grieken niet de sympathieke figuren zijn, die men van hen maakt, en dat de Turken niet zoo barbaarsch zijn als men van hen wil doen gelooven. Daarbij tracht hij het beroep op de beteekenis der Grieken voor de ontwikkeling der beschaving als onjuist aan te toonen. Vervolgens verzet hij zich tegen het identificeeren van de tegenstellingen Grieken-Turken en Christenen-Mohamedanen. Want vooreerst is het „Mahometisme een der grootste weldaden geweest voor het menschelijk geslacht": het heeft „goede zeden" onder de natiën gebracht, muntte uit door „een zachtzinnig bestuur," is voor wetenschap en kunst van onberekenbare beteekenis geweest. En dan, 't gaat hier niet om de onderdrukking van het christendom; de Grieken zijn geen christenen. Dus vervalt geheel het argument van den godsdienstband, dat in zijn aanval op het Mohamedanisme nog foutief is bovendien.

Wat kan men dan met de gepropageerde ondersteuning bedoelen? Is het de verdrijving der Turken? Dan is ze onnoodig en onnut. Is het de zegepraal van het kruis? Dan gaat het geheel in tegen den geest van het Evangelie, dit met de prediking van den godsdienstoorlog voor te staan. En dan, verschillende volkenrechtelijke verwikkelingen liggen in dezen oproep opgesloten, die tegenover de zeer facultatieve voordeelen als nawijsbare gevaren staan.

Op grond van dit alles komt Groen dan tot de volgende conclusie: „Het middel, 't geen men tot ondersteuning der Grieken voorstelt, komt met onze pligten niet overeen; daarom moet het niet worden gebruikt".... „Er bestaat eene Voorzienigheid en omdat ze bestaat, en, omdat, terwijl ze ons voorschreef het

vervullen van die pligten, zij de zorg voor de uitkomst aan zichzelve voorbehouden heeft, daarom is het een regel, die geen uitzondering kent: het doel regtvaardigt de middelen niet."

Daar het stuk niet in druk verscheen, vinden we uit den aard der zaak niets daarover in de correspondentie. Eén keer slechts schrijft Groen er over aan zijn vader 1) en dan nog maar terloops, als hij vertelt, dat hij met een ander manuscript naar Kappeyne is gegaan, om diens oordeel te vragen. Dan zegt hij: „U weet, deze is niet gemakkelijk; in 't bijzonder is hij altijd zeer bevreesd, dat ik mij door de eene of andere sterke uitdrukking zal compromitteren; wij hebben er het bewijs van gehad, toen ik over de Grieken had geschreven...."

Toch is deze mededeeling van belang in verband met de boven genoemde anonimiteit. Want het vermoeden ligt, op grond van dit citaat, voor de hand, dat daarin Kappeynes invloed zich heeft doen gelden, waar het stuk, dat zoo duidelijk het stempel droeg van den oorsprong der gepropageerde gedachte, juist daardoor Groen had kunnen compromitteeren.

Over dit laatste spreken we nader in het tweede gedeelte van dit hoofdstuk.

„*Over Codificatie*" is een juridische verhandeling, in Maart 1826 geschreven. Deze titel is veel later door Groen aan het opstel gegeven, als een verkorting van het uitvoerige: „gedachten over de moeyelijkheid en belangrijkheid van het ontwerpen der wetboeken van strafregt en van lijfstraffelijke regtpleging," zooals het stuk oorspronkelijk betiteld was.

Hij schreef dit stuk onder den invloed van de ontevredenheid die zich hier en daar, en zelfs „hevig", uitte, over het langzaam vorderen van de bewerking van een strafrecht-wetboek. Reeds direct bij de vestiging van den nieuwen staat, na de bevrijding uit de Fransche overheersching, was zulk een wetboek in uitzicht gesteld; er was ook wel aan gewerkt door mannen als Elout, Philipse, Kemper, van Maanen, en ook waren voorloopige regelingen getroffen, maar het eigenlijke Wetboek liet zich nog wachten, tot ontstemming van velen, ook in de Staten Generaal. 2)

---

1) Groen aan zijn vader, 18 Dec. 1826.

2) Zie Blok, IV, p. 200, 214, 274; voor de samenstelling der commissie zie ook de Bosch Kemper, Letterk. Aant. p. 596; vgl. de Bosch Kemper „Gesch....., p. 640.

Deze ontstemming dan bracht Groen tot het schrijven van zijn stuk over de moeilijkheden aan het samenstellen van zoodanig wetboek verbonden.

Want zulke klachten, aldus betoogt hij, komen voort uit onkunde omtrent den arbeid, dien de commissie te verrichten heeft. Van haar toch wordt gevorderd, dat ze een beknopte, maar volledige en samenhangende verzameling van rechtsbeginsels geven zal, beantwoordend aan het doel van alle wetgeving, „dat namelijk de beslissing van het geschrevene regt ook steeds de uitspraak zij van het gezonde verstand en het welgestelde hart." En nu is de verwachting, die men in de dagen der Fransche Revolutie van nieuwe wetboeken koesterde wel te groot geweest, maar toch moeten de bewerkers staan naar het ideaal van voortreffelijkheid, zoodat het materiaal door alle beschaafde natiën, met geringe wijziging desnoods, zou kunnen worden gebruikt.

Ten opzichte van het Burgerlijk Recht is men in het samenstellen van een wetboek voortreffelijk geslaagd, in de meeste landen van Europa en ook in ons vaderland. Maar, daarbij kon men ook steunen op het Romeinsch recht, en, omdat die bron uitnemend was, zijn ook die wetboeken goed.

Doch, hoe staat het met 't strafrecht en de lijfstraffelijke rechtspleging? Zijn daarvoor de bronnen ook zoo talrijk en zoo goed? Talrijk zeker. Want sinds de helft der vorige eeuw heeft men overal hervormingen ingevoerd op dit rechtsgebied. In de meeste landen zijn ook wetboeken van strafrecht ontworpen, in Frankrijk en Duitschland zelfs verschillende. Maar goed en blijvend waren ze geen van alle; telkens moesten ze door nieuwe worden vervangen.

Hoe komt het dan, dat er zulk een verschil is ten aanzien van het burgerlijk en het lijfstraffelijk recht?

Er is voor het laatste geen model ter navolging. Hier moet gekozen worden uit dikwijls zeer uiteenloopende theorieën, en de stelsels verdringen elkaar, voor ze goed en wel bevestigd zijn; de wetenschap van het strafrecht is nog in haar eerste ontwikkeling. Daarom nu is het uiterst moeilijk, een wetboek te ontwerpen, dat een blijvend gezag zal kunnen hebben. Wel zullen de rechtsgeleerden, die daartoe door den Koning benoemd zijn, een werk tot stand kunnen brengen, dat in de behoeften van het oogenblik voorziet, zelfs voor volgende tijden een belangrijke bijdrage tot de rechtswetenschap zal zijn, maar men

mag toch niet te veel van hun arbeid verwachten. Eerst de proefondervindelijke bevestiging of verwerping zal de juiste verhoudingen doen kennen en ook zal het vrije onderzoek, dat in zijn voortgang niet belemmerd mag worden, allicht punten vinden, die verandering behoeven. Het volmaakte zal met deze eerste proeve niet worden bereikt. En, omdat de ontwerpers er intusschen toch naar moeten streven, zal hun taak niet gemakkelijk zijn. Daar komt nog bij, dat de „deugdelijkheid" van zulk een wetboek van 't grootste belang is, belangrijker nog dan van een burgerlijk wetboek. Want 't gaat om de gewichtigste aangelegenheden, de zekerheid van het leven, de onschendbaarheid der eer, de veiligheid van persoon en bezit; ook heeft het ten nauwste betrekking op de staatsregeling in 't algemeen.

Wel verre dus van den langzamen voortgang in de bewerking van het wetboek der lijfstraffelijke rechtspleging te misprijzen, moet men wenschen, dat de grootste behoedzaamheid wordt betracht. Als de toestand van rechtspleging en strafrecht „onverwijlde voorziening" eischt, is het beter, de ergste gebreken door afzonderlijke wetten te verhelpen, dan met overhaasting een wetboek samen te stellen „waarvan voor het geluk of ongeluk van de Natie zooveel afhangen kan."

De verwachting, die Groen hier uitspreekt, dat nog wel verandering gewenscht zou kunnen zijn, als het ontwerp der Commissie eenmaal verschenen was, is alleszins gegrond gebleken, want toen in 1827 het strafwetboek gereed was, ontmoette het sterk verzet. Omtrent de moeilijkheid van zoodanig werk had hij waarlijk niets te veel gezegd. 1)

Het zou niet onmogelijk zijn, dat deze nimmer in druk verschenen juridische verhandeling bedoeld is geweest, althans in haar opzet, als een bijdrage voor een in dien tijd gesticht tijdschrift, dat zich de behandeling van allerlei vragen op het gebied der rechtswetenschap ten doel stelde, de „Bijdragen voor Regtsgeleerdheid en Wetgeving," onder redactie van Mr. den Tex en Mr. van Hall in 1826 begonnen. In het voorbericht, dat het eerste stuk inleidt, wordt n.l. met nadruk gewezen op de moeilijkheid van het ontwerpen van wetboeken op het gebied van strafrecht, als op een der punten, die bestudeering van

---

1) Zie Blok IV, p. 274; vgl. ook Den Tex, Bijdragen voor Regtsgeleerdheid en Wetgeving, 1828, 393 vlgg.

rechtsquaesties wenschelijk maakt. Het zou dus niet ondenkbaar zijn dat Groen, die met de ontwerpers van het tijdschriftplan bekend was, over deze zaak nader heeft willen schrijven, waar hem blijkbaar een bijdrage is gevraagd.

Intusschen, zoo al deze gissing juist is, niet het stuk over Codificatie plaatste hij in de „Bijdragen....", maar een artikel over een zuiver juridische vraag, die hij echter niet als vraag stelde, maar in positieven vorm, als een soort stelling, poneerde:

„Het privilige des verkoopers heeft den voorrang ook voor de vroeger ingeschreven Hypotheken, mits hetzelve vóór het sluiten van de order worde ingeschreven". 1)

Privilegiën en hypotheken, aldus betoogt Groen daarin, behooren tot die onderwerpen van het recht, die meer dan gewone oplettendheid verdienen wegens hun veelvuldigheid en moeilijkheid. Voor zulke onderwerpen vooral is eenstemmigheid in de jurisprudentie wenschelijk. En evenwel heeft de vraag omtrent den voorrang van het privilege van den verkooper bij het Hoog Gerechtshof te Den Haag aanleiding gegeven tot arresten, die niet met elkander zijn overeen te brengen.

Om dan aan te toonen hetgeen hij in den titel van z'n opstel beweert, stelt hij een bepaald geval (betreffende den verkoop van een huis) en demonstreert daaraan de preferentie van „het privilege des verkoopers." Zijn bewijs geeft hij in den vorm van bestrijding der „tegenwerpingen", die tegen zijn stelling kunnen worden ingebracht, en hij beroept zich daarbij op de rechtsgeleerde schrijvers en op de juiste interpretatie van de wetsartikelen, die deze zaak regelen.

Aan het slot van het artikel wijst Groen er op, dat de Fransche wetgeving aan deze opvatting, die ten nauwste samenhangt met het recht van eigendom, streng vasthoudt.

Vermelding verdient het, dat Groens volledige signatuur op den titel volgt: „Mr. G. Groen van Prinsterer, advocaat te 's Gravenhage." Want daaruit blijkt, dat hij nog als advocaat gevestigd was, ofschoon hij, naar we eerder reeds aantoonden, niet meer practiseerde.

In de correspondentie vinden we dit opstel eenmaal genoemd,

---

1) Bijdragen.....I (1826) p. 229—237. Waar dit eerste deel gedateerd is op 1 April 1826, lijkt mij de plaatsing van dit stuk bij T. de Vries in de Bibliografie, nà de Aanteekeningen over de reis naar de Coloniën van weldadigheid, onjuist. Want dit laatste moet na 1 Augustus 1826 geschreven zijn, terwijl het eerste in April reeds was gedrukt.

door Thorbecke, als hij op 28 Dec. 1826 Groen uitvoerig schrijft over een van diens andere verhandelingen. 1) Hij vraagt dan: „zult gij van tijd tot tijd voortgaan, met in de bijdragen van de heeren den Tex en van Hall iets te leveren?" Of Groen zulks van plan is geweest valt moeilijk te zeggen, maar gedaan heeft hij het in de periode, waarover we handelen, in ieder geval niet meer; de historiografie had, mede ten gevolge van het ons bekende Koninklijk Besluit, voortaan zijn aandacht.

Dit juridische stuk was intusschen niet het eenige geschrift, dat hij in deze dagen publiceerde.

Gedurende de maand April verschenen ook een aantal korte artikelen (9 in totaal) van zijn hand over verschillende quaesties van den dag op politiek gebied. Onder den titel „Fragmenten" zijn ze later gezamenlijk herdrukt. 2)

Het eerste van deze stukjes (dd. 2 April) keert zich tegen de z.g. „ultra-reactie", die in Frankrijk aan het bewind gekomen is met de troonsbeklimming van Karel X, in 1824. Groen oefent daarin zeer scherpe critiek op de beginselen, die deze partij voorstaat, en voorspelt daarvan kwade gevolgen: „Het belemmeren der verkiezingen, de zevenjarigheid der Kamer van de Gedeputeerden, de schadevergoeding aan de emigranten, het oogluikend toelaten van verbodene instellingen, de pogingen om de vrije drukpers aan banden te leggen, het tegengaan der verlichting bij het opkomende geslacht, de wet over de heiligschennis, de voordracht omtrent het regt van eerstgeboorte; in deze en vele andere maatregelen straalt eene eenheid door van werking en bedoeling, die aan den troon en aan het volk gevaren voorspelt...." „De zegepraal dier factie zal (dan ook) kort moeten zijn." 3)

In een afzonderlijk stukje (van 5 April), komt hij terug op het wetsvoorstel, dat in Frankrijk is ingediend tot herstel van het eerstgeboorterecht. Hij noemt die wet „vreeselijk", want „zij moet tot het bevolken der kloosters, tot den bloei der geestelijke orden dienen, zij moet het steunpunt tot terugvoering der

---

1) cf. Brieven van Thorbecke, (ed. Groen), p. 6.

2) In de uitgave van zijn „Verspreide Geschriften", in 1859 (dl. I p. 1—26). In het voorbericht voor dezen bundel noemt Groen deze artikelen z'n „eerste bijdrage voor de periodieke drukpers". Ze zijn gepubliceerd in het „Dagblad van 's Gravenhage" (vgl. Br.-Uitg., p. 126 noot 4).

3) cf. Verspr. Geschr. 1859, I, p. 2.

overige privilegiën zijn." Waar het eerstgeboorterecht bestond of bestaat, is het „een noodzakelijk gevolg der omstandigheden" geweest en alszoodanig gewettigd. Maar opzettelijke invoering is een miskenning van „de inspraak en het regt van de natuur". En daarom, aldus luidt de conclusie waartoe Groen komt, kan zulk een wetsvoordracht alleen dan monarchaal worden genoemd, „wanneer men eene andere monarchy dan die van het bezworen charter bedoelt."

Twee volgende artikelen handelen over het bekende chapitre van de ondersteuning der Grieken. Van eenig verband met de „Bedenkingen" blijkt niets, begrijpelijk, daar immers dit opstel niet publiek bekend was, maar de achtergrond van de stukken is toch dezelfde, inzooverre Groen ook in dit eerste artikel ondersteuning onnoodig noemt. De Grieken moeten zichzelf helpen. In het tweede „fragment" bespreekt hij de vraag, welke de houding van Rusland moet zijn in het Grieksch-Turksch conflict.

De verwerping van het eerstgeboorterechts-ontwerp door de Pairskamer in Frankrijk, geeft Groen aanleiding tot een lofspraak op die Pairskamer (in een artikeltje van 15 April), en een beschouwing over haar beteekenis, waar zij de vrijheden van het volk handhaaft tegenover de heerschende ultra-partij. Hij spreekt echter de vrees uit, dat deze invloed niet blijvend zal zijn, daar het ministerie, dat de leden der Pairskamer kiest, onder den druk van die factie dreigt te geraken.

Het volgende stuk, dat van 20 April is, brengt hulde aan den graaf de Montlosier, die in een uitvoerig geschrift gewezen heeft op het gevaar, dat dreigt van de z.g. „congrégation", een organisatie van geestelijken en bepaaldelijk van Jezuiten en ultramontanen, die meer en meer invloed begint te krijgen op het Fransche gouvernement.

In een artikel van 22 April behandelt Groen de vraag, inhoeverre het besluit van de meerderheid der nationale vertegenwoordiging als finale uitspraak moet worden beschouwd. Hij ontleedt de waarde, die gelegen is in de beoordeeling der wetsvoorstellen door de volksvertegenwoordiging en wijst er op, dat niet het stemmental, dat een voordracht verkrijgen kan, de beteekenis ervan weerspiegelt, maar de gronden, waarop de oordeelvelling rust. Het aannemen of verwerpen eener wet mag „nooit schijnen te zijn als het ware een soort van loterij...."

Een pers-proces in Frankrijk geeft hem een betoog in de pen over het al of niet wenschelijke van wettelijke bescherming

van den goeden naam der afgestorvenen. (24 April) De Fransche rechter heeft zich onbevoegd verklaard den uitgever van de Etoile te vervolgen, inzake een valsch gebleken beschuldiging tegen overledenen, omdat de wet in zoodanig geval niet voorziet. Groen wijst er op, dat deze aangelegenheid samenhangt met de quaestie van vrijheid der drukpers, en dat deze vraag bijzonder moeilijk is, omdat „elke bepaling over die teedere zaak bijna onafscheidelijk van willekeur is." Wettelijke regeling aangaande het al of niet geoorloofde van 't spreken over overledenen is daarom al bijna onmogelijk. Maar bovendien „voor de dooden moet de wet niet langer hun schild, hun leven moet hun verdediging zijn." Het levensgedrag moet iemands voorspraak wezen bij het nageslacht, maar die voorspraak is dan ook volkomen genoeg.

Het laatste artikel (van 26 April) gaat weer over de Fransche verhoudingen, aantoonend, dat het schijnbaar veranderen van richting, dat bij de ultra's waar te nemen valt, niet anders is dan een laveeren tot vermeerdering van kracht.

„Aanteekeningen op een reisje naar de coloniën der maatschappij van weldadigheid" is het verslag van een tocht door Groen in den zomer van 1826 gemaakt, als reisgenoot van den Haagschen advocaat-diaken D. van de Wijnpersse naar de koloniën Ommeschans, Frederiksoord en Veenhuizen. Den 27en Juli vertrokken uit Den Haag, blijkbaar met het doel enkele verpleegden van de Haagsche Diaconie te bezoeken, kwamen ze den 29en bij de Ommeschans.

De inrichting van het gebouw en de wijze van behandelen, beide weinig naar den zin van Groen, geven hem aanleiding tot een beschouwing over de vraag naar strafbaarheid van de bedelarij. Hij oefent daarbij scherpe critiek op het regeeringsbeleid ter zake van deze bedelaarskolonie en voert een pleidooi voor een behandeling van de kolonisten in overeenstemming met hun rechten als mensch. Eigenlijk is regeeringsbemoeiing in dezen op zichzelf al afkeurenswaard. „Is bedelarij een misdrijf?" zoo vraagt Groen. „Iemand tot armoede, hetzij door hetzij buiten zijne schuld geraakt, vraagt aan anderen hulp en onderstand; deze kunnen die hulp weigeren; maar zoo zij die geven, zoo de arme aldus kan bestaan, welk regt heeft het Gouvernement om zich daarmee te bemoeien?.... van waar het regt om hem nu van datgene te berooven, 't welk aan ieder-

een toekomt, de bevoegdheid, om van de mededeelzaamheid zijner medemenschen gebruik te maken....?"

Kan een bedelaar gedwongen worden tot verdienen? Er zijn in de hoogere standen der maatschappij zoovele menschen, die hun brood niet verdienen! „Daarenboven de bedelaar heeft als ieder mensch zijn regten, en deze, daaronder zijn persoonlijke vrijheid, behooren heilig te zijn, zoolang hij zich aan geen inbreuk op de regten van anderen heeft schuldig gemaakt. Noch het belang van den Staat, noch het nut van het algemeen, noch de weldadigheid van het voorgestelde doel kunnen voor de miskenning der bijzondere regten eene genoegzame verontschuldiging zijn." En nu moge het waar zijn, dat de bedelarij misdaden voortbrengt en dat dus middelen ter wering van de bedelarij wenschelijk zijn, zulke middelen moeten rechtvaardig wezen; wat opzichzelf geen misdaad is „mag niet, omdat het aanleiding tot misdaad geven kan, als misdaad worden gestraft." „Een wet, waarbij de bedelarij wordt gestraft, is eene met de eeuwige beginselen van regt geheel onvereenigbare." Misschien zal iemand willen wijzen op het Fransche Code Pénal, dat toch zulke strafbepalingen kent. Maar dan antwoordt Groen terstond, dat „dit wetboek.... geen voorbeeld (is) van inachtneming der regelen van billijkheid." En dan, met de in Groens latere geschriften zoo karakteristieke wending, doet hij de schijnbare tegenwerping zien als een element, dat zijn redeneering steunt, want, zegt hij, zelfs in dat strenge wetboek vindt men nog een waarborg voor individueele vrijheid, deze n.l., dat geen straf kan worden opgelegd zonder voorafgegaan vonnis. En die waarborg ontbreekt in de thans gevolgde gedragslijn volkomen.

Dat nu is niet slechts onbillijk tegenover den bedelaar, het is gevaarlijk voor heel de Natie. Want elke zekerheid ontbreekt, dat men niet als misdadiger zal worden opgesloten. Immers „een eenvoudige ordre de Police is genoeg, om in de Ommeschans te worden geplaatst...." En „wie zal instaan, dat de Politie hierin nooit met ligtzinnigheid en overhaasting te werk gaat? Wie ontkennen, dat de deur hier geopend is voor de vreeselijkste misbruiken en dat juist door zoodanige bedekte wijze van handelen de Bastille en andere gevangenissen de verblijfplaatsen zijn geworden van zoovele slagtoffers van persoonlijken haat en strafbare inzigten?"

Ook over de behandeling der bedelaars is Groen slecht te spreken. Verschillende verhoudingen noemt hij „onbetamelijk",

in sommige opzichten zelfs „ingaande tegen menschelijke, maar ook tegen de Goddelijke wetten." De conclusie, waartoe hij komt is dan ook verrre van mild: „de straf op bedelarij, de wijze, waarop men tot die straf wordt veroordeeld, de behandeling jegens hem, die veroordeeld is, niets van dit alles scheen ons toe met regtvaardigheid en billijkheid overeenkomstig te zijn."

Van Ommeschans ging de reis naar Frederiksoord en Veenhuizen. Blijkbaar was de indruk, dien Groen van deze stichtingen kreeg, veel beter, althans zijn oordeel over de inrichting, de behandeling, de opvattingen, die hij daar zag, is gunstiger. „Die het in Frederiksoord goed maken wil, kan het in Frederiksoord goed hebben," zegt hij van de eerste stichting, en, „ook Veenhuizen hebben wij met genoegen gezien."

Op den terugtocht bezocht Groen verschillende familiën te Zwolle, Deventer en Zutfen, maakte hij uitstapjes naar de plaatsen van den Veluwezoom en per boot ging hij van Nijmegen af terug. 5 Aug. was hij weer op Vreugd en Rust.

Het volgende opstel, *„de Historische proeve over de geschiedenis en de gevolgen der nauwer gewordene vereeniging van de beschaafde volken"*, is het uitvoerigste van de stukken, die uit dezen tijd dateeren. Blijkbaar is de stof die hier behandeld wordt, onderwerp van naarstige studie geweest voor Groen, want niet slechts vinden we in de door hemzelf geordende papieren, behalve dit opstel, twee ontwerpen van een verhandeling over deze zaak, maar ook heeft hij aan het handschrift in annotatie allerlei literatuuropgaven en bewijsplaatsen toegevoegd. 1) De titels der verschillende stukken zijn verschillend van formuleering, 2) maar het gemeenschappelijk element, dat dan ook het eigenlijke onderwerp aangeeft, is steeds „de toenadering der volken." Gedrukt werden geen van deze schriften, zoodat we, evenmin als van de boven vermelde „Aanteekeningen" over zijn reis naar de weldadigheidskoloniën, reflexen ervan vinden in de correspondentie.

Zooals de titel aangeeft, handelt het stuk eerst over de *ge-*

---

1) Dit laatste is echter ook het geval bij de „Bedenkingen".

2) 't Eerste stuk is getiteld: „Over de gevolgen van het steeds toenemend verkeer onder volken", 't tweede: „Over de oorzaak, den aard en de gevolgen van de steeds vermeerderende toenadering der beschaafde volken", terwijl de eigenlijke verhandeling, die „Historische proeve..." heet, door Groen later van kortere opschriften is voorzien („Toenadering der Volken").

schiedenis, daarna over *de gevolgen* van de toenadering der volken, welke laatste worden beschouwd eerst met betrekking tot de algemeene politiek, dan ten opzichte van de gesteldheid van ieder volk in het bijzonder, en ten slotte met het oog op wetenschap en kunst.

In een breed historisch betoog behandelt Groen het eerste deel van zijn onderwerp, de geschiedenis der toenadering. Hij toont aan, dat bij de Oostersche volken der oudheid van toenadering geen sprake kon zijn, evenmin als bij Grieken en Romeinen. Eerst bij de Barbaren, die, elkander opdringend, straks Europa gaan „overstroomen", meent hij de elementen van toenadering te bespeuren: „de aard, de zeden en gewoonten waren.... onder al hunne verschillende benamingen nagenoeg gelijk." Krachtig heeft daarna het Leenstelsel gewerkt en vooral de Christelijke Godsdienst: „christen te zijn, dezelfde pligten op aarde, voor een volgend, eeuwigdurend bestaan dezelfde uitzigten te hebben, voorwaar, dat was een nauwe band tusschen de belijders der nieuwe leer...." Vervolgens zijn Renaissance, Boekdrukkunst en Hervorming factoren van groote beteekenis geweest, en, bij het voortgaan der tijden, het staatkundig belang en de zich verbreidende beschaving. Zoo zijn het dan vooral de godsdienst, het staatkundig belang en de „tot allen doordringende beschaving", die de vereeniging der volken hebben teweeggebracht.

Bij de beschouwing over de gevolgen der toenadering, in het tweede hoofddeel van de verhandeling, bespreekt Groen als de voornaamste verschijnselen: het ontstaan van een algemeen volkerenrecht, de karakterverandering van oorlogen en politiek, de invloed van „inwendige aangelegenheden" van een volk op andere natiën. Betreffende de gesteldheid van ieder volk in het bijzonder ziet hij als gevolgen van de toenadering, dat de volken hun „inwendige(n) toestand" leeren beoordeelen bij vergelijking: „de Nederlander leert de hooge waarde eener betamelijke vrijheid van gevoelens levendiger beseffen, als hij dit schoone beginsel bij zijne naburen ziet miskennen", zoo illustreert hij zijn opmerking; voorts, dat de „denkwijze" der volkeren meer gelijksoortig wordt en onderscheidende trekken worden weggenomen. Dit laatste beteekent voor hem echter een gevaar; zoo n.l. verdwijnt het nationaliteitsbesef, dat, zooals hij zeer uitvoerig betoogt, een levensbeginsel is voor een volk.

Bijzonder interressant is, wat Groen opmerkt over de gevol-

gen der toenadering voor wetenschap en kunst. Zoodanige materie biedt uiteraard ruime gelegenheid, om Groens denkbeelden te leeren kennen, omdat in kort bestek hier een soort samenvatting gegeven wordt. We zullen dan ook in het tweede deel van dit hoofdstuk, als we spreken over de ideeën, zooals die uit Groens geschriften blijken, naar deze bladzijden van de Historische Proeve enkele malen moeten verwijzen. Maar, omdat daarbij natuurlijk niet alle détailpunten ter sprake komen, is het goed, dat we thans een eenigszins uitvoeriger overzicht geven van dit stuk.

Ten opzichte van geleerden en kunstenaars, aldus begint hij zijn beschouwing, is er niet slechts sprake van vereeniging tusschen de Volken, maar is er „om zoo te spreken, ook eene vereeniging der tijden." Sedert de uitvinding van de boekdrukkunst zijn immers de voortbrengselen van vroeger tijden algemeen verkrijgbaar geworden en kan men „door het lezen en bestudeeren van dezelve in den geest van vervlogene geslachten dringen". Te voren behoorde een groot man meer uitsluitend tot zijn natie en zijn tijd, nu was zijn werk van beteekenis geworden voor alle geslachten, zoo zelfs, dat „tot de vorming van de meeste nieuwere genieën oneindig meer dan land- of tijdgenoot" heeft bijgedragen de kunstenaar of wijsgeer van vroeger eeuw en andere nationaliteit, wiens geschriften bestudeerd waren. Menig groot man moet dan ook door zijn studie „tot een ander volk worden gerekend, dan waaronder hij was geboren", en zoo hebben met name kunsten en wetenschappen veel invloed gehad op de toenadering der volken: niet meer voor zijn natie alleen werkt de kunstenaar, „de bewondering der geheele beschaafde wereld kan hij verwachten en verwerven."

Dan overgaande tot de beschouwing van den invloed, dien, omgekeerd, de toenadering der volken op de kunsten en wetenschappen heeft geoefend nadat die toenadering eenmaal tot stand gekomen was, betoogt Groen, dat we „behooren.... eene hoofd-onderscheiding te maken tusschen de materie en den vorm." „Sommige zijn er onder dezelve," (= kunsten en wetenschappen) „waarin men zonder uitgebreide kennis geene hooge voortreffelijkheid kan bereiken; andere daarentegen, waarbij de voorname verdienste des beoefenaars in de wijze der uitdrukking bestaat." En dan is voor de eerste „het deelgenootschap aan de waarnemingen van andere volken en tijden allervoordeeligst," terwijl „wat de laatste betreft.... de menigte

der voorbeelden meestal hinderlijk aan de oorspronkelijkheid is geworden."

Volgens deze onderscheiding te werk gaande, toont hij de beteekenis allereerst aan van de voornaamste „wetenschap", „het cristendom". Dat is veel algemeener geworden; bij het zich uitbreiden van „de onderscheidene gezindheden" over de verschillende landen is „de vervolgzucht ter zake van den godsdienst" in dezelfde mate verminderd, als „godsdienstige verdraagzaamheid" en „wederkeerige dulding" zijn toegenomen. De noodzakelijkheid van onder anderen te moeten leven, leert waardeeren en beseffen, „dat onder iedere Secte weldenkende harten zijn". Evenwel is er bij dat nuttige ook een gevaar, dat men n.l. „onverschilliger wordt „omtrent de kenteekenen der onderscheidene godsdienstige gevoelens," omdat men ze „beschouwt als zijnde alle tot deugd gelijk en even goed."

Buiten twijfel is de toenadering ten voordeele geweest van de „sciences exactes", Algebra, Geometrie, Astronomie e.d., want de bekendheid van den een met de resultaten van den ander brengt de wetenschap vooruit. En voor het „hoofdnadeel der volken-vereeniging," het verlies der nationaliteit, behoeft men niet te vreezen, „omdat hier alles algemeen (is).... en bloei juist van de aaneensluiting en zamenwerking dergenen, die hunne krachten daaraan besteden in eene hooge mate afhankelijk is." Alles wat op ondervinding berust is van de toenadering beter geworden. Zoo de „proefondervindelijke wijsbegeerte," die aan de industrie is ten goede gekomen, de theoretische wijsbegeerte, omdat „de kennis van vele mislukte proeven de beste voorbereiding (is) om den waren weg te vinden," ook de wetenschap van het Regt. En hier komt Groen op een zeer gewild chapitre, de wetgeving, met critiek op de „gevaarlijke en waarlijk revolutionaire stelling, dat de Volksontwikkeling en volmaking het werk van de wetten moeten zijn" en aanprijzing van het beginsel van v. Savigny „om de schatten der ervarenis van een geheel volk voor dat volk bijeen te garen". Nu is echter wel door de toenadering het onderscheid tusschen de volken veel verminderd, en daardoor is het bij het maken van wetten van beteekenis geworden, wat andere volken in de rechtsgeleerdheid tot stand brengen. Vooral in het strafrecht en de lijfstraffelijke rechtspleging heeft de kennis daarvan verzachting en verbetering gebracht. Ook in zake burgerlijk-, staats- en volkerenrecht heeft het zich kunnen spiegelen aan anderen veel schade voorkomen.

Invloed ten goede ook heeft de omgang der volken op de historische wetenschap geoefend. Het onderling verkeer heeft vele bronnen en hulpmiddelen ontsloten; oude overleveringen kunnen nu onderling vergeleken worden; omtrent de oude en de nieuwe wereld kan men nu veel beter dan te voren worden ingelicht. „Vele schijnbare tegenstrijdigheden en ongerijmdheden kunnen worden weggenomen.... vele deelen der geschiedenis opgehelderd worden, waarbij de weetgierigheid tot nu toe op inderdaad tergende manier onbevredigd gebleven was."

Maar — en hier komt Groen weer met een veelbeteekende gedachte voor den dag — daardoor is ook de aard der nieuwe geschiedenis anders geworden, dan die der oude was. De geschiedenis is nu wereldgeschiedenis en hare beoefening is niet meer het schilderen van afzonderlijke tafreelen, maar „wijsgeerige beschouwing" over de „ontwikkeling des beschaafden menschdoms".

En dan de taalkunde. Het Latijn werd de algemeene taal der in alle landen verspreide geleerden, waardoor de grondige beoefening der wetenschap werd bevorderd. Daarom zou „de roekelooze poging, inzonderheid door onze Duitsche en Fransche naburen in het werk gesteld om een einde daaraan" (= aan de verbreiding van het Latijn) „te maken, niet slechts doodelijk voor de ware kennis der oudheid, maar ook voor vele andere wetenschappen verderfelijk zijn." Ook deze passage is waard aangestreept te worden, in verband met Groens latere pleidooien ten gunste van het Latijn.

Op de nieuwere talen heeft de toenadering een gedeeltelijk gunstige, gedeeltelijk ongunstige werking gehad. Gunstig, inzooverre zij „aan eenige talen grootere bekendheid gegeven" heeft en de schrijvers daardoor op hare „veredeling en verrijking zich hebben toegelegd." Zoo heeft het toenemende aanzien van het Fransch, den Franschen auteurs de waardij van hun moedertaal geleerd („misschien" voegt Groen daarbij „dat meerdere waardeering voor taal en letterkunde bij de buitenlanders soortgelijke gevolgen voor ons Nederlandsch hebben zal"). Ongunstig echter, omdat de andere talen, die een minder gezaghebbende positie hadden, met „bastaard-woorden en vreemde spraakwendingen en woordvoegingen opgevuld en ontluisterd zijn geworden". Weer denkt Groen hier aan het Nederlandsch, en het is opmerkelijk, hem, die bij het Latijn en het Fransch is opgevoed, te hooren zeggen, dat door de overheersching van andere

talen „onze eigen taal, grootendeels uit de beschaafde zamenleving verbannen, die stijfheid en stroefheid in het dagelijksch gebruik (behield), welke.... in het geheel niet aan haar eigen of onafscheidelijk van haar is."

Niet minder interessant is de passage, waarin hij van de toenadering der volken voor de toekomst het ontwerp eener algemeene taalkunde en vergelijking der talen voorspelt. Hij toont daar een verrassend inzicht te hebben in deze, juist in dien tijd opkomende tak van wetenschap, als hij zegt, dat men „daardoor tot de inwendige vorming van de taal en aldus tot de zuiverste grammatica raken zal," dat ook de geschiedenis er winst bij halen kan, omdat men „met de afstamming en oorsprong der talen en dialecten de tot nu toe in het donker wegschuilende afstamming en oorsprong der natiën ontdekken" kan.

Van de taalkunde gaat Groen over tot de bespreking van de gevolgen voor letteren en kunst. En daarbij komt hij tot de conclusie, dat „de vereeniging voor de fraaije letteren en kunsten nadeelig (is) geweest." Want hier behoort alles „nationaal en individueel te zijn" en heeft de toenadering navolging gebracht, dat is, belemmering van nationale ontwikkeling. Bij volle erkenning van de beteekenis der herleving van kunsten en wetenschappen door Renaissance en Humanisme, heeft deze toch ten gevolge gehad, dat men in de verschillende landen en vooral in ons eigen vaderland „de niet verachtelijke, maar nauwelijks ontluikende kiem zijner eigen beschaving verachten" ging. Lang stond daardoor alle groei stil en „toen de plant weer begon uit te schieten, werd zij omgebogen naar den smaak en den geest der ouden". En de navolging bleef niet tot de vormen alleen bepaald, zij strekte zich ook tot de onderwerpen uit: „de Grieksche heldenschaar, de Grieksche goden en godinnen namen.... bijna uitsluitend bezit van Tooneel en Poezij." De eerlijkheid en objectiviteit van dit oordeel spreekt te sterker, als men bedenkt, dat Groen bewonderaar was van de classieken en „in de school der ouden gevormd."

Toch ziet hij ook wel iets nieuws, dat nationaal is in de literatuur. Er groeiden denkbeelden, bij de ouden onbekend, en daardoor ontstonden kunstsoorten, waarin men geheel oorspronkelijk wezen kon: de zucht voor allegorie, overgebracht uit het oosten, deed de Fabelen ontstaan; de Fransche comedie en het Fransche treurspel hadden iets eigens (hier speelt nawerking van 18e eeuwschen invloed Groen parten); de godsdien-

stige samenkomsten openden voor de kanselwelsprekendheid baan, en deze, aldus getuigt de leerling van Borger, van der Palm en Dermout, „is een vak, 't welk door geen ander, wat de uitstorting van het echt verhevene betreft, ooit overtroffen zou kunnen worden;" romances en balladen zijn de vruchten van nieuwe tijden. Maar dit alles had veel meer kunnen zijn, „zoo de Europeesche volken meer op zichzelf hadden kunnen staan". Nu werd de letterkunde van het land, welks beschaving overheerschende was, slaafs gevolgd. Zoo de Fransche, die „meer dan eenige andere toetssteen van smaak en schoonheid is geworden". „Ons vaderland kan er ten getuige van verstrekken, waar de Letterkunde, en zulks na de roemrijke dagen van Vondel en Hooft, tot een flauwen afdruk, tot een misvormd en bespottelijk afgietsel der Fransche Letterkunde is vernederd geworden."

Thans, dat is dus in Groens eigen tijd, „is er geen Letterkunde die den boventoon voert." Nu is er meer „de begeerte om met de voortbrengselen van smaak en genie bij alle natiën bekend te zijn," en „dat doet een algemeenen geest ontstaan in de literatuur, een dooreenmenging van kleuren en tinten, die, toen zij van elkander afgezonderd waren, zuiver en heerlijk geschitterd hebben." Het kan dan ook niet worden ontkend, „dat door die vereenigde, algemeen werkende krachten, de merken van elke nationale literatuur zeer veel van derzelver duidelijkheid verliezen."

Niet anders is het met de schoone kunsten gesteld: beeldhouwkunst, bouwkunst, muziek, ze dragen in de verschillende landen geen zelfstandig karakter. Alleen in de schilderkunst „hebben zich de onderscheidene nationale schoolen nog al lang afgescheiden van elkander gehouden."

Maar, aldus vraagt Groen nu, na dit uitvoerig betoog over het wenschelijke van scheiding in verband met individualiteit en nationaliteit, zou nu zulk een afzondering mogelijk zijn ten aanzien van kunsten en wetenschappen, waar in zooveel andere opzichten de toenadering der volken toeneemt en inderdaad zeer voordeelig is? En dan luidt zijn antwoord ontkennend; tegen „den allesbedwingenden stroom der tijden" kan men zich niet verzetten. Maar wel is mogelijk „slaafsche" navolging te vermijden en te streven naar „eigene bearbeiding, eigene verwerking" van dat, wat men als stof van anderen overneemt. „Men zij oorspronkelijk, overal waar men oorspronkelijk wezen

kan." Dan geeft men toch aan die onderwerpen nationaliteit en individualiteit en „werkt zoo mee tot den bloei van echt vaderlandsche letteren en kunsten."

Na dit derde gedeelte van de verhandeling maakt Groen dan de slotsom op omtrent de waarde van de kennis aangaande voor- en nadeel der toenadering, aldus, dat „de kennis van die vereeniging met haar wijduitgestrekten en krachtigen invloed... een dier lichtstralen is, waarbij de zamenhang der wereld-historie ons duidelijk worden kan, en wij daarenboven de gesteldheid onzer eigene tijden zoo leeren doorzien en op derzelver wezenlijke prijs schatten, dat wij noch te veel, noch te weinig, maar juist datgene verwachten, 't welk wij met grond kunnen hopen."

Wat betreft de literatuur-opgaven, die tot nadere bevestiging van wat Groen beweert in het handschrift zijn aangebracht, valt op te merken, dat ze getuigen van zijn reeds geconstateerde bijzondere voorliefde voor het werk van Mme de Stael.

Telkens vinden we citaten uit of verwijzingen naar verschillende van haar geschriften en op haar gezag steunende uitspraken en conclusies. Men krijgt soms den indruk, dat geheel deze studie door de lectuur van Mme de Stael is geïnspireerd. Maar ook andere bronnen worden genoemd; herhaaldelijk b.v. „Herder's „Ideeën zur Philosophie der Geschichte," eveneens een door Groen bewonderd werk; een nieuwer boek als „Droit des gens moderne de l'Europe" van J. L. Klüber, bekend Duitsch publicist op het gebied van geschiedenis en staatsrecht 1); Ancillon's „Nouveaux essais de politique et de philosophie"; von Hallers „Restauration der Staatswissenschaft", (dat echter steeds in Franschen tekst wordt geciteerd), e.d.

Deze documenteering, juist op die plaatsen, waar Groen poneert, verhoogt stellig de waarde van de interessante verhandeling, die zeker een van zijn belangrijkste geschriften is van dezen tijd. Want we zien hier zijn denkbeelden over die onderwerpen, die, krachtens zijn aanleg, vooral zijn belangstelling hebben; daarom ook was een ietwat uitvoerige aanwijzing gerechtvaardigd en gaven we die zooveel mogelijk in

---

1) „den beroemdsten van alle publicisten" noemt hem van Assen (in een brief aan Groen van 11 Jan. 1830).

citaten en wel in dit verband, omdat deze ideeën over bepaalde punten min of meer buiten de orde liggen, als we trachten zullen een algemeen beeld te ontwerpen van Groens denken.

Met de uitvoerige studie over de toenadering der volkeren in verband staat zonder twijfel de in chronologische orde volgende verhandeling *„Over de redenen om de geschiedenis der natie bekend te maken."* Zelfs zou ze de nadere uitwerking kunnen zijn van een gedeelte der Historische Proeve...., n.l. van het betoog over de groote beteekenis van het nationaliteitsbesef voor een volk. Groen noemt daar als een van de voornaamste middelen om dat besef te verlevendigen: de kennis der eigen historie. En van dezelfde gedachte gaat hij uit ter inleiding van deze oratie, waarin hij wijzen wil op „den heilzamen invloed, welken de kennis aan eigene geschiedenis te weeg brengt.... bepaaldelijk uit het standpunt, waarop wij Nederlanders zijn geplaatst."

Omgekeerd spreekt hij ook in dit stuk weer over de toenadering der volken, in gelijken zin als in die verhandeling zelf met betrekking tot het nationaliteitsbesef.

Waar nu beide geschriften van nagenoeg gelijke dateering zijn en het laatste de gedetailleerde behandeling is van een onderwerp, dat met het eerste nauw samenhangt, is de conclusie niet al te gewaagd, dat tusschen deze twee eenig causaal verband bestaat.

Eerder reeds, met betrekking tot Groens ambieeren naar de functie van historiograaf, kwamen ter sprake de feiten, die met deze oratie over de redenen om de geschiedenis der natie bekend te maken samenhangen. Den inhoud van het stuk lieten we toen ter zijde, omdat die in dit verband aan de orde is.

Vier redenen noemt Groen op en elk van die beschouwt hij nader. De eerste is: *„de voortreffelijke inhoud onzer geschiedenis"*, en dan moet het oog gevestigd worden op de ontwikkeling van het volkskarakter, van regeeringsvorm, van groote mannen en vrouwen, van nijverheid, handel en algemeene welvaart en van de betrekkingen, waarin ons land heeft gestaan tot andere volken.

Vervolgens vindt hij een reden in *„de geringe en gebrekkige kennis welke de Natie aan haar eigene lotgevallen bezit"*.

Dit verklaart hij uit „de zedigheid onzer voorvaderen", die over hun verdiensten niet spraken, omdat ze „oordeelden niets

dan eenvoudig hun plicht te hebben gedaan," maar daarnaast ook uit de „schaarschheid der bronnen," die de kennis der historie brengen binnen het bereik van 't gewone volk; en, als algemeene oorzaak noemt hij „de geheele levenswijs der nieuwe beschaafde volken," waar „de lijn tusschen kennis der geleerden en kennis van het algemeen.... veel scherper getrokken" is, dan in oudere tijden.

„De gesteldheid der dagen die wij beleven", is Groens derde argument. De geschiedenis tot aan de wording van het koninkrijk der Nederlanden is tot op zekere hoogte een afgesloten geheel: Nederland is „als het ware een ander leven begonnen" en de geschiedschrijver kan nu, beter dan te voren „het opgeklaarde historieveld overzien." Dan grenst de eigen tijd „aan het tijdperk eener verschrikkelijke revolutie, waarin gebleken is, dat „miskenning van eigen waarde de voorbode van vreemde overheersching is". En — hier komt de toenadering der volken ter sprake — het nationaliteitsbesef is verminderd in de laatste tijden, doordat de vereeniging der beschaafde volken nauwer is geworden.

Eindelijk heeft hij nog een vierden grond in *„den aard en de handelwijs van onze Regeering"*. Men leeft onder een constitutioneel Gouvernement, gebaseerd op een echt-Nederlandsche constitutie, die niet is „gehaald uit eene algemeene theoretische constitutie-fabrijk," maar „in menigerlei opzicht de uitdrukking van wat te voren bestond." Daarom zal het noodig zijn, die kennis van wat te voren bestond aan te kweeken, wil men „den vaderlandschen geest" van de grondwet zuiver houden. En daartoe is ruime mogelijkheid, want „een zekere mate van openbaarheid behoort tot het wezen van een constitutioneel gouvernement," en de Regeering moedigt daartoe ten opzichte van de geschiedenis aan.

Zoo beredeneert Groen de wenschelijkheid van bekendmaking der vaderlandsche geschiedenis en de vorm van zijn betoog, is door de verdeeling en onderverdeeling die van een oratie, zooals ook het stuk is bedoeld geweest. Het moge niet overbodig zijn, er nog eens op te wijzen, dat Groen later, toen hij het stuk voor her-uitgave gereedmaakte (in 1859), als „gewichtige reden," waarop „veel te weinig (was) gelet" toevoegde: „het leerrijke der geschiedenis van Nederland als bewijs van den zegen, die op de belijdenis van het zuiver Evangelie gerust heeft."

De gelegenheid van den tijd gaf, onmiddellijk na de voltooiing van dit stuk, een nieuw schriftuur Groen in de pen: *„Over den oorlog in Portugal"*, dat 19 Dec. 1826 in druk verscheen.

Wat hem tot dit vlugschrift aanleiding gaf, vertelt hij, veel later, ± 1869, in het meergenoemde autobiografie-fragment. Hij was in dezen tijd nog advocaat, maar meer dan aan zijn practijk wijdde hij zich aan de studie, die zijn voorkeur had, „geschiedenis en staatsregt." „Politieke bladen en geschriften te lezen was mijne geliefkoosde uitspanning. Weldra werd de begeerte om zelf over de politiek te schrijven bij mij opgewekt. In het najaar van 1826 1) leverde ik mijne eerste bijdrage voor de periodieke drukpers...." En dan volgt de mededeeling, die in ons verband de gewenschte inlichting geeft: „In December van hetzelfde jaar, toen Spanje een inval op Portugeesch grondgebied gedaan had, de Engelsche hulptroepen onder zeil waren, en het woord van Canning, dat alle misnoegden in Europa, zoo zijne Regeering het sein gaf, gereed zijn zouden zich om de vaan van Engeland te scharen, de hagchelijkheid van den toestand had doen uitkomen, kon ik mij niet weerhouden in het „Over den Oorlog in Portugal" de waarschijnlijke gevolgen, nu of later, van den onvermijdelijken strijd der beginsels te schetsen...." 2)

Het stuk begint met te wijzen op het gevaar, dat Europa, na een tienjarigen vrede, weer bedreigt: „Spanje valt Portugal aan; Engeland springt Portugal bij, Frankrijk staat in gewapende houding".... „zullen wij slechts een oogenblik hebben adem gehaald, om nu reeds al de noodlottigheden van den krijg opnieuw te ondervinden?" 3)

Deze vraag brengt Groen tot een beschouwen van de politieke situatie in Europa na 1815.

Allerwege heeft de reactie, „die het behoud van den vrede voor Europa noodzakelijk achtte" en daartoe „de zaden van den oorlog" zorgvuldig onderdrukte, geheerscht. Die Staatkunde is

---

1) Groen vergist zich hier in de dateering: blijkens het boven gegeven overzicht schreef hij deze artikelen niet in het najaar, maar in April.

2) Autobiografie, Ons Tijdschrift 1914, 2, 850; zie ook „Voorberigt" van „Verspr. Geschr. 1859, I"; vgl. over het politiek gebeuren nader Weber—Baldamus „Weltgeschichte", (22e aufl.), IV, 245.

3) Deze vraag is blijkbaar geïnspireerd door de lectuur van het „Journal des Débats" van 28 Nov. 1826, waaruit een citaat van dezen inhoud als motto boven het stuk is geplaatst.

dikwijls veroordeeld, maar „er waren hoogstgewigtige gronden voor die handelwijs der kabinetten...." Na de ellenden van meer dan 20 oorlogsjaren, moest Europa „de zaligheden van den vrede waardeeren en wenschen te behouden"; „algemeene afmatting was op algemeene overspanning" gevolgd en dus achtte men rust „een volstrekte behoefte"; bijna overal was het „jammerlijk" met de financiën gesteld; en dan vooral, „het ontbrak in de meeste Rijken geenzins aan inwendige gisting," en het ontbranden van buitenlandschen oorlog kon binnenlandschen krijg ten gevolge hebben.

Al deze overwegingen leidden tot het streven naar behoud van den vrede, en deze overwegingen gelden nog.

Maar, zal nu de vrede behouden *kunnen* worden?

De constitutioneele staatsregeling van Portugal wordt bedreigd, 't geen beteekent, dat men Engeland aanvalt. Want „Engeland heeft zelf de banier der constitutionele beginsels op den Portugeeschen bodem geplant" en Engelands eer is dus met de handhaving van die beginselen gemoeid. Vandaar dat Engeland zich opmaakt om Portugal te hulp te komen.

Welke gevolgen zal dat dan hebben ten opzichte van Spanje? „De Spaansche regeering heeft toegelaten, dat de uitgewekenen zich op haar grondgebied tot een inval tegen Portugal vereenigen en wapenen zouden; zelfs schijnt de regeering hun daartoe krachtigen bijstand te hebben verleend." Dus zal Engeland ook tegen Spanje moeten optreden. Doch, nu Engeland tegen deze „trouwelooze oogluiking" ingaat, „wat zal dan weer de Fransche legermagt doen, die zich in Spanje bevindt?" 't Meest waarschijnlijke is, dat Frankrijk dan Spanje verdedigen zal en dan is een oorlog tusschen Engeland en Frankrijk niet meer te vermijden. Een behoorlijke verontschuldiging van de zijde der Spaansche regeering alleen zou zulks kunnen voorkomen, maar van een zoo uiterst slecht gouvernement als het Spaansche is zulk een stap niet te verwachten.

Gesteld echter, dat het inderdaad zoover komt en de rust in Europa op deze wijze bewaard wordt, dan rijst toch een andere moeilijke vraag: „zal die rust eenige bestendigheid kunnen hebben?" Want, al wordt de constitutioneele orde van zaken in Portugal hersteld, zoolang de toestand van Spanje zoo „ellendig" blijft, zal Portugal toch nooit vrede met de Spanjaarden kunnen hebben. „De aanklevers (van) overdrevene antiliberale gevoelens" zijn daar zeer talrijk, ze beheerschen de

regeering en hebben bovendien „bijna alleen de wapenen in de hand". Zij zullen, aangezet door Portugeesche uitgewekenen, een voortdurende bedreiging voor Portugal blijven, en dus kan Engeland „het doel van den oorlog niet als verkregen beschouwen, zoolang de tegenwoordige regeeringloosheid in Spanje niet door een goede, althans door een beter geregelde orde van zaken vervangen is." Engeland zal derhalve krachtige maatregelen moeten nemen ten opzichte van Spanje en dan rijst weer de vraag, wat dan de houding zal zijn van het Fransche gouvernement? Frankrijk heeft met „eigen geld" en „eigen bloed" de Spaansche regeering gevestigd en gesteund en zal dus een zoodanige inmenging van Engeland stellig niet lijdelijk aanzien, ook al, omdat het zoo groote vermeerdering van Engelands invloed niet zal kunnen dulden.

Zoo staat te vreezen een oorlog, die metterdaad een strijd zal zijn „tusschen constitutionele en anti-constitutionele gevoelens," en die licht tot een algemeenen Europeeschen krijg zich ontwikkelen kan. De geschiedenis heeft vele voorbeelden van oorlogen, die uit locale quaesties zijn voortgekomen. Maar de geschiedenis geeft ook den weg aan, die tot een oplossing voeren kan, want zij doet zien, dat bij al de botsingen van gevoelens, die de wereld in ellende hebben gestort, men toch altijd ten slotte tot het gematigde de toevlucht heeft moeten nemen. Waarom dan ook nu die „ondervinding van de voorouderen" niet gebruikt? Waarom dan niet direct „door opregte zucht naar waarheid, door liefde en eensgezindheid" zich gesteld op het standpunt, waar men toch zal moeten komen, maar nu door „ongehoorde jammeren?"

Deze vragen zijn echter voor Groen weinig meer dan rhetorische vragen, want hij weet, dat het „'t gewone lot (is) der menschheid, niet door de rede, (maar) door langdurigen oorlog tot wijsheid te worden gevormd", en die wijsheid is dan nog slechts „kortstondig". En de oorzaak „van deze treurige, maar onloochenbare waarheid" is voor hem ook niet ver: ze is daarin te zoeken, „dat bij de meeste menschen de rede niet spreekt, of althans niet overtuigt, zoolang de driften nog worden gehoord, en dat de hartstogten den hoogen toon blijven voeren, totdat zij geheel uitgewoed hebben...."

Waar dan onmiskenbaar de wereld „nieuwe onweders tegemoet ziet," daar mogen de Nederlanders, aldus besluit Groen zijn betoog, zich „nog vaster (scharen) om den constitutionelen

troon," want de voorrechten te waardeeren is de zekerste weg om ze te behouden.

Het stuk, dat op zoo duidelijke wijze blijk geeft èn van Groens kennis omtrent de politieke constellatie van zijn tijd èn van zijn opvattingen dienaangaande, was bestemd voor uitgave, als een „gelegenheidsstukje", van momenteele beteekenis dus. Het werd dan ook met bekwamen spoed gedrukt en verscheen reeds den 19en December, maar, weer anoniem, en — allicht wel daarom — ook weer voorafgegaan door een soortgelijke inleiding, als die van de „Bedenkingen." Zelfs is de grondgedachte geheel daaraan gelijk. „De schrijver draagt" zoo schrijft Groen hier, „niet zonder schroom deze weinige bladen aan diegenen zijner landgenooten op, welke met gespannen aandacht de groote gebeurtenissen beschouwen, die zich in deze dagen opvolgen en verdringen. Hij roept hunne toegevendheid in, die hij, jong en onervaren, dubbel behoeft. Hij zou zoo gaarne de bemoedigende goedkeuring, welke hij nauwelijks hopen durft, eenigermate, kan hij ze al niet verdienen, ten minste verwerven. Die gewenschte beoordeeling zou hem eenige verontschuldiging voor zijne onvoorzigtigheid aan de hand kunnen geven: voor zijne, reeds nu gevoelt hij het, inderdaad vermetele poging, om over een gewigtig onderwerp van eene hem ter harte gaande studie, van Geschiedenis en Staatkunde, zijne weinig beduidende gedachten open te leggen."

Deze zelfde verontschuldiging vinden we voortdurend herhaald in de correspondentie, die op dit opstel betrekking heeft. Want ten aanzien van dit anonieme stuk beschikken we over verscheidene brieven. Zulks lijkt eenigszins vreemd, waar we b.v. over de „Bedenkingen" geen enkele reflex in de correspondentie zien, maar is allicht zoo te verklaren, dat Groen over dit stuk, dat wel voor publiciteit was bedoeld, zijn naaste vrienden wenschte in te lichten, en de anonimiteit alleen wilde doen gelden voor het groote publiek. In bijna elken brief nu, dien hij ter begeleiding van een present-exemplaar schrijft, zegt hij dienaangaande hetzelfde, maar dan voegt hij er doorgaans bij, dat hij de vermelding van zijn naam niet achterwege laat uit voorkeur voor het anonieme. Zoo b.v. in den brief aan van Assen van 23 Dec. 1826:

„Ik heb mijn naam op het titelblad niet geplaatst — niet, omdat ik hoopte onbekend te zullen blijven, 't geen in dergelijke gevallen zeer moeilijk is — ik zou er haast bij kunnen

voegen, zelfs niet omdat ik het wenschte — want ik houd niet veel van het anonyme — maar, omdat ik meende, dat bij een opstel, 't welk om het à-propos niet te verliezen, spoedige vervaardiging eischt, iemand op mijne jaren, juist door het weglaten van zijn naam, behoort te toonen, dat hij in de waarheid zijner denkbeelden zelve nog zeer weinig vertrouwen stelt".... En ook aan Thorbecke schrijft hij.... „Gij ziet, ik heb mijn naam op het titelblad weggelaten, ofschoon ik in 't geheel geen beminnaar ben van het anonyme.... Ik ben niet genegen mij ooit schuil te houden, wanneer het te voorschijn treden pligtmatig of gepast is, maar ik kan niet zien, dat zulks hier het geval wezen zou.... 1). Intusschen bewijst de in elken brief herhaalde betuiging, dat men toch zijn incognito bewaren zal, hoezeer Groen in dezen op de anonimiteit gesteld was.

Ongetwijfeld moeten we hier weer denken aan denzelfden invloed, die ten aanzien van de „Bedenkingen" gegolden heeft, den invloed van Kappeyne. Want deze was ook nu weer Groens raadsman, dien hij, naast zijn vader, consulteerde, zooals blijkt uit den brief van 18 Dec. 1826 aan Kappeyne: ....„ik heb al weder een opstelletje gemaakt, 't geen ik, zoo het door UEd. en Papa goedgekeurd wordt, gaarne uitgeven zou, maar dan cito, citissime, want het is geheel en al een gelegenheidsstukje." En, Kappeyne's voorzichtigheid inzake zoodanige publicaties van Groen is ons bekend. 't Was blijkbaar zijn advies, dat Groen weerhouden had van de uitgave der „Bedenkingen" en van de „Historische Proeve....", en, al had hij tegen de publicatie van dit stuk geen bezwaar, zijn vrees voor „onaangenaamheden", die Groen kon ondervinden, heeft hem wellicht een anoniem uitgeven doen raden als maatregel van veiligheid.

Intusschen, al staat de figuur van Kappeyne hier op den voorgrond, dat beteekent volstrekt niet, dat de zaak buiten goedvinden van Dr. Groen is om gegaan. Daartegen spreekt op zichzelf al alles wat we in het voorafgaande zagen omtrent de verhouding van vader en zoon, en bovendien getuigt Groens brief aan Kappeyne anders. Er is geen twijfel aan, of het al of niet uitgeven van ieder der besproken geschriften is in overleg met Dr. Groen geschied. Waar echter dat overleg steeds door samenspreking kon plaats hebben, blijkt daarvan factief niets. Maar stellig is in Kappeyne's adviezen het oordeel van den vader steeds begrepen geweest.

1) Groen aan Thorbecke, dd. 27 Dec. 1826.

Door toevallige omstandigheden was in dit geval geen confereeren met Dr. Groen mogelijk; hij was in Rotterdam en werd daar opgehouden. Dus moest de zaak langs den weg van correspondentie behandeld worden, en zoo vinden we een brief van Groen aan zijn vader, die èn het bovenstaande bewijst, èn doet zien, dat de invloed, dien Dr. Groen ook in dezen oefende, nog geheel gelijk was aan dien, welken we te voren in alle andere gevallen constateerden.

De brief dateert van denzelfden 18 Dec., waarop Groen aan Kappeyne schreef. Het besluit van zijn vader, aldus zegt hij, om in Rotterdam te blijven, doet hem „zeer veel moeite", „niet slechts omdat ik, in plaats van in Uw gezelschap te zijn, nu weder twee dagen in mijne eenzaamheid doorbrengen moet," 1) maar vooral om een andere reden. Den vorigen Zaterdag heeft hij, lezende in de courant, het plan opgevat, iets te schrijven over den oorlog in Portugal en de waarschijnlijke gevolgen daarvan. Dat stukje is gereed en nu had hij „van middag" zijn vader over de uitgave willen raadplegen. Maar het uitstel van diens terugkomst verijdelt dat voornemen, en, omdat het een gelegenheidsstukje is, dat niet kan blijven liggen, is hij naar Kappeyne gegaan. Deze is niet gemakkelijk, 2) maar de uitgave van dit stukje „keurt hij volkomen goed en raadt die aan." Daarom heeft Groen er maar toe besloten. Kappeyne heeft het „langzaam en aandachtig" met hem gelezen en vindt het goed en „gematigd" en daarom voor uitgave geschikt. Maar — en dan volgt de passage, die bewijzend is voor de tweede conclusie, die we uit dezen brief trekken kunnen.... „viel het u al te zeer tegen, dan is het Woensdag nog tijd om, met opoffering van eenig geld, het werkje terug te houden.... en U heeft bij vorige gelegenheden gezien, dat de schrijflust mij niet zoozeer

---

1) Deze passage doet weer eens duidelijk zien, dat de verhouding tusschen vader en zoon waarlijk niet stroef en koel is geweest.

2) Hier volgt de passus, dien we boven reeds citeerden, ter zake van het opstel over de Grieken (p. 208), die ook bewijst, wat we zeiden omtrent Kappeyne's invloed inzake het uitgeven van de Historische Proeve....., „en ook nu nog onlangs, daar hij mij stellig heeft afgeraden, het stuk over de vereeniging der beschaafde volken in de eerste weken of maanden te laten drukken. Hij zegt, daar ik iets uitgeven wil voor mijn satisfactie, moet ik zorg dragen, mij in geene onaangenaamheden te brengen".

overmeestert, dat ik mij niet gaarne naar Uw raad zou willen schikken...." 1)

Het antwoord van Dr. Groen is niet bewaard; waarschijnlijk heeft hij niet teruggeschreven, doch, in aansluiting aan Groens voorstel, de zaak mondeling afgedaan. Maar de uitslag bewijst, dat hij, als gewoonlijk, ook in dezen met Kappeyne homogeen was.

Groen zond, we zeiden het reeds, aan verschillende vrienden een exemplaar, aan van Assen, Thorbecke, A. G. A. van Rappard, Nauta, Bake, Tydeman, Siegenbeek, d'Escury, van Alphen, van Ewyck, Mollerus, Verstolk, hetzij rechtstreeks, hetzij door bemiddeling van een hunner. Of hij een exemplaar aan Bilderdijk zenden moest, liet hij ter beslissing aan van Assen. „Ik zou het wenschen," schrijft hij, „wegens de betrekking, die ik ook op hem, als op een bewonderden leermeester heb, van wien ik zooveel voortreffelijks, zooveel onvergetelijks heb gehoord. Maar wie, ofschoon van zijne eigene meening voor het oogenblik overtuigd, zou niet wantrouwen aan zichzelf, wanneer hij in 't minst van hem verschilt van opinie? Wie zou niet bevreesd zijn voor een Genie, 't welk, als het verpletteren wil, zoo gemakkelijk verpletteren kan? Zoo UEd. mij aan die geduchte beoordeeling waagt, dan hoop ik althans, dat er door U een goed woord voor mij zal worden gedaan...." 2) Ook verzocht hij van Assen aan Prof. v. d. Palm een exemplaar te doen toekomen, zoo hem dat gewenscht voorkwam; zelf achtte hij zulks, naar we vroeger zagen, „bijna vermetel," omdat het stuk „in 't Hollandsch" geschreven was.

Ietwat zonderling doet, in verband met de anonimiteit van het stuk, het feit aan, dat Groen ook een exemplaar zond aan een officieel persoon als de Mey van Streefkerk, den directeur van het Kabinet des Konings, vooral omdat achter die toezending de bedoeling stak, de aandacht te vestigen op den aard van Groens studie, ter aanbeveling van zijn candidatuur voor een kabinetsfunctie. Dat althans lezen we uit het slot van den brief aan zijn vader.... „Het is misschien ook niet ondienstig iets te hebben, waarmee ik aan den Heer de Mey zou kunnen toonen, dat ik mij bij voortduring in de politieke wetenschappen

---

1) Bevestiging dus met Groens eigen woorden van de gedachte, dat Dr. Groen ook ter zake van de andere schrifturen zijn meening heeft doen gelden.

2) Groen aan v. Assen, 23 Dec. 1826.

tracht te oefenen." Dus wilde hij zich tegenover den heer de Mey zeer bepaald als de auteur kenbaar maken. Niet slechts in verband met de anonimiteit, maar vooral wijl we weten, dat Groen eigenlijk in 't geheel niet gesteld was op een benoeming bij het Kabinet, doet dit feit eenigszins vreemd aan. 't Zou kunnen zijn, dat hij in een dergelijke voorspiegeling een zeer geschikt middel zag, om de toestemming tot uitgave van zijn vader te krijgen, waar deze immers alles in het werk stelde om een benoeming voor zijn zoon te effectueeren, maar zoodanige handelwijze strookte toch eigenlijk niet met Groens karakter. Intusschen, het plan is ten uitvoer gebracht en aan de Mey is een exemplaar verzonden. En dat deze de bedoeling begreep, blijkt uit zijn brief van 28 Dec. aan Groen:

„Na de lezing van uw opstel over den tegenwoordigen oorlog, voor welks toezending ik UEG. bij dezen mijnen dank betuige, heb ik mij overtuigd gehouden, dat de kennisneming van deszelfs inhoud niet anders strekken kon, dan tot bevestiging der meening, welke de Koning, ten gevolge van andere getuigenissen, reeds vroeger omtrent uwe studiën had opgevat, en heb ik dienstvolgens dat stukje aan Z.M. ter lezing aanbevolen...."

De vrienden waren over het algemeen zeer ingenomen met het opstel, 1) maar van Rappard en Thorbecke hadden bezwaren. De eerste vond, dat Groen de gesteldheid van het eigen land te gunstig zag; hij, die in Brussel woonde, wist van nabij dat „vooral in het Zuidelijk deel te veel ontvlambare elementen (bestonden) „dan dat wij geheel rustig aanschouwers van den strijd der meeningen zouden kunnen blijven." 2) En Thorbecke zag de zaak geheel anders dan Groen, zooals hij in een uitvoerigen brief uiteenzette, 3) met de, vrij scherpe, terechtwijzing aan het slot, dat Groen ten onrechte aan mogelijkheden de beteekenis toekende van feiten. „Aan de gebeurtenissen van het verledene, die wij naar voren en naar achteren kunnen nagaan," zoo schrijft hij „hechten wij geen ander gewicht, als hetgeen zij wezenlijk hebben erlangd; bij gebeurtenissen, onder welke wij zelve leven, vinden wij ons heeren van de geheele ruimte, welke ons individueele voorstelling en gevolgtrekking ontsluiten. Wie

---

1) cf. B. A. Nauta aan Groen, 6 Jan. 1827; Bake aan Groen, 22 Maart 1827; J. J. Hisely aan Groen, 27 April 1827 e.a.

2) A. G. A. v. Rappard aan Groen, 29 Dec. 1826.

3) Thorbecke aan Groen, 28 Dec. 1826.

kan zich zoo volstrekt van de eigenliefde van zijnen leeftijd ontdoen, om niet hetgeen dezelve te bewegen, ja te beheerschen schijnt, op de eerste plaats te stellen, zonder te vermoeden, dat diezelfde daadzaken welligt in den zamenhang eener voortgaande ontwikkeling zullen blijken, op eene ondergeschikte thuis te behooren."

In zeer welwillenden vorm beteekent deze conclusie toch eigenlijk een veroordeelen van heel Groens betoog.

Het laatste van de geschriften uit dezen tijd is:

„Constantijn Huygens, voornamelijk als bewoner van Hofwijck." Evenals de verhandeling over de redenen om de geschiedenis der natie bekend te maken, is dit opstel oorspronkelijk als lezing bedoeld geweest en ook voorgedragen. Eerst later 1) is het gedrukt. Maar, al is de dateering niet precies vast te stellen, het stuk is toch geschreven in de periode, die wij behandelen; daarom verdient het ook hier onze belangstelling.

Groen kwam tot de keuze van dit onderwerp, omdat hij te Voorburg moest spreken, en, naar hij ter inleiding meedeelt, zich vleide, dat het zijn hoorders „niet ongevallig (zou) zijn aan een eerwaardigen dorpgenoot te worden herinnerd." De achtergrond van de keuze echter was, dat hij, in deze dagen in 't bijzonder geinteresseerd voor de vaderlandsche historie en haar beoefening, hier een geschikte aanleiding vond, om op eenig historisch onderwerp de aandacht te vestigen. 2)

Eerst teekent hij de figuur van Huygens. Als staatsman was hij vooral een diplomaat, die zich onderscheidde door onbaatzuchtigheid en trouw, en vele zeer belangrijke diensten aan de Republiek heeft bewezen.

Als dichter betoonde hij zich „een vijand van die geleerdheid, welke ballast is van het geheugen, zonder sieraad te wezen van hart en verstand." Nuttige kundigheden wilde hij bijbrengen, zooals hij die ook putte uit oude en nieuwe geschriften.

---

1) In 1859, als bijdrage tot de Verspr. Geschr. (dl. II, p. 225—241). In het voorbericht teekende Groen bij de uitgave aan: „Ik geef ze (= de verhandeling) te liever, nu het mij gebeuren mogt, door aankoop van dit historisch buitenverblijf, het nog onveranderd gebleven woonhuis tegen afbraak, die men tegemoet zag, in veiligheid te stellen".

2) Dat blijkt uit het slotgedeelte van het stuk, maar ook uit Groens eigen rubriceering in de Verspr. Geschr. waar hij het plaatst als een van „een vijftal Geschriften over de Volkshistorie" (Inl. p. *VII).

„Lange, aaneengeschakelde dichtwerken te schrijven, kwam niet zeer met zijn levensmanier overeen." „Invallende gedachten" stelde hij zooveel mogelijk op papier, en omdat hij in ijverige tijdbesteding onvergelijkelijk was, hebben we van hem een menigte „kleine scherpgepunte versjes", die „de blijken dragen van ongemeene gevatheid, van een levendigen, opgeruimden, luimigen geest."

Als persoon is Huygens „een teederhartig echtgenoot, een zorgvuldig vader, een trouwe vriend, een braaf en gemoedelijk mensch en christen geweest" — en vooral een warm en geestdriftig vaderlander. Op dit laatste legt Groen in 't bijzonder den nadruk.

Vervolgens wordt Huygens beschouwd als bewoner van Hofwijck, hoe hij het gesticht heeft, beschreven, bezongen; gastvrij onthaal bood aan zijn vrienden, de buitengenoegens daar smaakte en met anderen deelde, zich wijdde aan de opvoeding van zijn kinderen, aan zijn vele liefhebberijen, kortom, hoe hij daar een bezige rust genoot. En Groen eindigt zijn lofrede, met er de Voorburgenaars toe op te wekken, dat ze deze „verheven herinneringen" aan Hofwijck „waardig" zullen bewaren. Want — en ziehier het slot, dat den achtergrond van zijn stofkeuze aangeeft — „wij, Nederlanders, wij, die omringd zijn van de graven en woonsteden der roemruchtigste mannen, (moeten) als nakomelingen en als bewoners van Nederland de nauwste betrekking (op hen) gevoelen." „Hunne grootheid, blijkbaar in daden en geschriften, behoeft niet onbekend voor ons te zijn, en, als wij ze kennen, dan staat er voor hen een duurzame gedagtenis-zuil opgerigt in onze dankbare harten, en dierbaar worden ons de plekken, waarvan het vaderlandsche gevoel getuigt: „heilig is deze grond.""

Overdreven ingenomenheid met den toestand van het vaderland, evenals in de andere stukken, ook hier; maar voor ons, die Groens bedoelen en streven kennen toch niet zoo hol, als de woorden klinken. En de beschouwing van Huygens is zeker verdienstelijk.

Zooveel mogelijk gaven we de overzichten van deze geschriften in de eigen woorden van Groen, om ze des te duidelijker van zijn gevoelens te doen spreken. Ieder stuk opzichzelf geeft ons een inzicht in zijn ideeën, zijn wenschen en grieven, en leert ons hem van een bepaalde zijde kennen. Maar de hoofdlijnen

van zijn zielebeeld zien we eerst, als we deze geheele productie als een eenheid beschouwen, omdat dan relief komt, in wat, afzonderlijk bezien, vlak blijft.

Als we dan, Groens geschriften gezamenlijk beziende, overgaan tot het tweede deel van dit hoofdstuk en zullen trachten een beeld te geven van zijn denken in deze jaren, vragen we ons allereerst af, welke eigenschappen in de productie in haar geheel naar voren treden.

En dan constateeren we in de eerste plaats, dat Groen een bijzondere belangstelling heeft in de vragen van den dag, bevestiging van zijn eigen uitspraak omtrent zijn voorliefde voor het lezen van politieke bladen en tijdschriften. De onderwerpen, waarover hij schrijft, bewijzen het.

Het opstel over de „Bedenkingen tegen de oproeping tot ondersteuning der Grieken" b.v. handelt over een zeer actueele quaestie, die door de circulaire een zaak van doen of laten is geworden; de „Fragmenten" bespreken allerlei punten van momenteel belang, zooals in het hiervoor gegeven overzicht bleek; „Over Codificatie" is geschreven naar aanleiding van de stemming van het oogenblik inzake den voortgang der wetgeving; „Het Privilege des Verkoopers" houdt verband met niet eenstemmige oordeelvellingen dienaangaande van de Haagsche rechtbank, kort tevoren uitgesproken; „Over den Oorlog in Portugal" raakt een incidenteele aangelegenheid en is, de correspondentie die we citeerden getuigde het, alleen van oogenblikkelijke waarde.

Groen was dus volstrekt niet een abstract geleerde of een onsociaal mensch, 1) integendeel, hij stond midden in het leven van zijn tijd en volgde de ontplooiing daarvan met zijn volle interesse.

Vervolgens blijkt uit deze geschriften Groens stellige voorkeur voor historische studie, vanzelfsprekende eigenschap trouwens, in verband met wat we in de voorafgaande hoofdstukken zagen. Maar dan is het ook hier weer niet het feitelijke, waarop hij den nadruk legt, doch de achtergrond der gebeur-

---

1) Men lette in dit verband ook op zijn „Aanteekeningen op een reisje naar de coloniën van weldadigheid".

tenissen, hun politieke beteekenis, hun verhouding tot den geest van den tijd, hun strekking ook in staatsrechtelijken zin.

Heel duidelijk komt dit b.v. uit in „Over den oorlog in Portugal," een opstel, dat, met het feitelijke als uitgangspunt, de overweging inhoudt van alle mogelijkheden, die in dat gebeuren liggen opgesloten en het voor den vrede van Europa gevaarlijk maken. Ook blijkt het uit de „Historische Proeve....", welk stuk bijna geheel „Anschauung" is en uit de „Redevoering over de redenen om de geschiedenis der natie bekend te maken:" tot die redenen behooren ook de gesteldheid van den tijd en de constellatie der Regeering. In ieder van deze gevallen vinden we de historie als object van studie, maar steeds staat ook naast de historische- de thetische beschouwing.

Eindelijk spreekt uit alle schrifturen Groens grondige kennis van het behandelde onderwerp, kennis, die berust op dege studie. Niet slechts is steeds het materiaal zorgvuldig samengebracht en onderzocht, maar ook worden de beweringen en conclusiën met bewijsplaatsen gestaafd. We wezen reeds op de documenteering van de „Historische Proeve...." en van de „Bedenkingen....", maar bovendien kunnen we het betoog in „het Privilegie des Verkoopers" controleeren aan de hand van aangegeven juridische publicaties, en berust de teekening van Huygens in de studie over hem als bewoner van Hofwijck op allerlei citaten uit diens gedichten. Een, soms breed, voorbereidend onderzoek ligt aan elke verhandeling ten grondslag.

Deze eigenschappen zijn de doorgaande kenmerken van geheel de productie, van Groens schrifturen dus, als eenheid beschouwd. En dan verdient het zeker opmerking, dat de trekken die we hier zien van het beeld van den jongen Groen, ook behooren bij dat van den lateren Groen. Ook in de vele — en zeker meer belangrijke — geschriften van later tijd bemerken we diezelfde levendige belangstelling in de vragen van den dag (men denke slechts aan de „Nederlandsche Gedachten," aan de talrijke artikelen in „de Nederlander," aan de vele brochures, de vlugschriften „Aan de kiezers", e.d.), denzelfden voorkeur voor historie-studie (getuige het Handboek, de Archives, Maurice et Barneveldt, e.d.) dezelfde uitvoerige, soms zelfs minitieuze documenteering. In dit licht worden deze eigenschappen als qualiteiten van het jeugdwerk van te meer beteekenis.

Maar, van hoe groot belang ook, deze kenmerken zijn toch

vooral formeel. Ze geven niet het inzicht, dat we noodig hebben, om van Groens denken ons een beeld te vormen. Daartoe moeten we letten op de ideeën, die tot uiting komen als de reflexen van opvattingen en inzichten.

Als we met dat doel den inhoud van de geschriften overzien en we geven ons rekenschap van de beteekenis en draagkracht van Groens woorden en uitspraken, zullen we tweeërlei constateeren: eenerzijds, dat we overal in Groens denken zien de weerspiegeling van den geest van zijn tijd, den geest, waarin hij is opgevoed; maar aan den anderen kant, dat hij op verschillende punten daarmee in conflict komt en van andersoortige denkbeelden blijk geeft. In de verklaring van deze tegenstelling vinden we dan tegelijk de grondlijnen van het zielebeeld aangegeven.

In het eerste hoofdstuk hebben we den geest, die geheel Groens ontwikkeling heeft beheerscht, aangewezen als een liberalistisch denken 1) ten aanzien van ieder levensgebied, maatschappelijk, staatkundig, kerkelijk; een daarbij aansluitende zelfgenoegzaamheid, die hoog opgaf van de zegeningen der verlichting, die in het politieke en staatkundige tot bijkans overdreven ingenomenheid met het bestaande en afkeer van alle uitersten voerde, in het godsdienstige tot een deugd- en braafheidsleer. Gematigd, verdraagzaam te zijn, gold als eerste eisch, en tegelijk als voornaamste verdienste.

Van dezen geest nu getuigen Groens jeugd-geschriften op schier elke bladzijde. We vinden overal de bewijzen eener liberalistisch-gekleurde levensbeschouwing, in rationalistisch denken, in rationalistisch-supranaturalistische godsdienstigheid, in politieke vlakheid.

Het rationalistische van Groens denken spreekt wel in de allereerste plaats in zijn voortdurend wijzen op de beteekenis van verlichting en beschaving, als op „het edelste deel onzer

---

1) Het woord „liberalistisch" is het eigen woord van Groen; hij noemt zich „opgevoed in den liberalistischen dampkring". Als we het in 't hier navolgende herhaaldelijk zullen gebruiken, heeft het dus niet den bijklank, dien het in later tijd gekregen heeft. Het verdient in ons verband de voorkeur boven „liberaal", omdat dit woord voor modern besef een politieke kleur aanduidt.

menschelijkheid." 1) In den breede worden de „zegeningen" die de „toenemende" beschaving gebracht heeft, uitgemeten. Bijna elk onderdeel van de uitvoerige „Historische Proeve...." b.v. handelt daarvan in zinnen als deze: „zoo zij" (dat zijn de „ruwe horden," die uit Azië Europa binnenvielen) „de beschaving zelve nog niet waardeeren konden, zij lieten zich de aangename vruchten derzelve gevallen....", of, na een wijzen op de gruweldaden, die in het verleden de overwinnaars pleegden tegenover de overwonnenen:.... „maar onder de beschaafde natiën wordt de menschheid geëerbiedigd.... men leert elkander als deelgenooten van beschaving en verlichting beschouwen." En daarnaast staan even zoovele uitspraken over de „vreesselijke gevolgen" van de „verbastering van al wat menschelijk is," als „de laatste lichtsprankel van echten smaak, van nuttige kennis, van ware beschaving, van al wat goed en edel is, zich in de akeligheid der diepste duisternis verliest." (Bedenkingen....), van het „verstoken zijn van het edelste deel onzer menschelijkheid" (Fragmenten).

Bij deze vereering voor beschaving en verlichting sluit zich aan een groot vertrouwen in de werking van het menschelijk verstand, door welks „alleen zekere gang.... uit het bestaande en bijzondere (de) denkbeelden omtrent het bestaanbare en algemeene" kunnen worden afgeleid (Hist. Proeve....), en, als derde uiting van rationalistisch denken, het geloof in den onbepaalden vooruitgang van het menschelijk geslacht, waar „de onderscheidene betrekkingen van afhankelijkheid, uit sexe, dienstbaarheid en maatschappelijke standen geboren, zeer veel van de scherpheid harer afscheiding verloren hebben" en „overal eene aanleiding en strekking tot overneming, navolging, vereeniging en gelijkmaking bestaat" (Hist. Proeve....).

In dezelfde lijn ligt het opkomen tegen een „miskennen" van „de inspraak en het recht van de natuur", welke gelegen is in de bedoeling van het Fransche ministerie, om het recht van eerstgeboorte te herstellen. Want, „voorwerpen derzelfde zorg, derzelfde liefde, deelgenooten derzelfde behoeften, mogen de

---

1) De hier en in het navolgende tusschen aanhalingsteekens geplaatste uitdrukkingen zijn aan de geschriften ontleend. Daar deze echter meerendeels niet gedrukt en de hs. doorgaans niet gepagineerd zijn, is een verwijzen onmogelijk. Eerlang echter komen deze schrifturen in de uitgave-Gerretson in druk.

kinderen zich na den dood der ouders op dezelfde rechten beroepen." 1) Zoo ook het verzet tegen „de(n) gruwzame(n) slavenhandel, welke met wortel en tak dient uitgeroeid te worden".... (Hist. Proeve), tegen een „onderdrukking van het menschelijk gevoel," die het wezen is van alle despotie (Hist. Proeve).

Blijkt uit deze en dergelijke uitspraken het „verlichte" van Groens denken, ook in zijn godsdienstige beschouwingen komt dat uit. Voortdurend met de accentueering van de beteekenis der beschaving in verband vinden we den godsdienst. „Godsdienst" en „Beschaving," gewoonlijk ieder nog van een loffelijk epitheton voorzien, zijn de altijd weerkeerende ideaal-begrippen. En de nadere omschrijving van den godsdienst, zooals die uit de verschillende schrifturen valt aan te geven, is dan weer de liberalistische opvatting van het „gezegende christendom", die het toonaangevende Protestantisme van Groens tijd kenmerkte en waarin hij zelf door een van de beste vertegenwoordigers was ingeleid.

Zulks blijkt uit de qualificatie van „het christendom" als „een godsdienst, wier geest liefde is....", „waarin de menschenliefde als het schoonste sieraad van het menschelijk karakter geprezen wordt" (Bedenkingen....), gebaseerd op een „Evangelie, 't welk geheel liefde is en door liefde wil worden gediend". (Bedenkingen....). Typisch is daarbij, dat over het „zuivere", het „verhevene" Christendom wordt gesproken, nu eens in den zin van godsdienst, dan weer, waar sprake is van het geloof. Zoo heeft het christendom evenzeer „een zedelijken invloed", als een „zaligmakende werking," leidt het zoo goed tot „godewaardige gevoelens," als tot „intooming van onze driften". „Christendom" is het alle religieuze gevoelens samenvattende begrip.

Meermalen ook heeft Groen het over de christelijke „deugd" en de „gemoedelijke pligtbetragting". Als hij b.v. in de „Redevoering over de redenen...." wijst op de beteekenis, die naast de groote nederlandsche mannen ook „de groote nederlandsche vrouwen" hebben gehad, vraagt hij: „Wie heeft liefde tot God, liefde tot christelijke deugd in de harten der kinderen geplant? Wie heeft den eerbied voor het bijbelboek, dat kostbaarste huissieraad onzer Godsdienstige vaderen ook in de aanzienlijkste

---

1) Fragmenten 2, (Verspr. Geschr. 1859, I, p. 5).

geslachten bewaard?.... Wie heeft de gemoedelijke pligtbetragting op de onwrikbaarste gronden gevestigd?.... 1)

En als hij in de Historische Proeve.... „de vereeniging der edele harten" als vrucht van de verbinding der volken toejuicht, wijst hij er op, dat zulk een vereeniging niet mag worden een „ineensmelting van onvereenigbare begrippen" en men bij hen „die geene Christenen of zelfs ongodisten zijn" niet „een gelijke vatbaarheid tot deugd" mag erkennen, als bij hen, die wel christenen zijn, want dat is een verwarring van deugd, uit welke grondbeginsels zij voortgekomen moge zijn, met „echt-christelijke deugd".

In zoodanige gezegden van Groen vinden we de afspiegeling van de begrippen, waarbij hij in het godsdienstige is opgevoed. 't Is de opvatting van een man als Dermout, die uit Groens woorden spreekt. In dit opzicht is ook nog merkwaardig de passus over de „volmaakbaarheid des menschelijken geslachts", aan het slot van de Hist. Proeve. Als Groen zich heeft afgevraagd, of de vereeniging der volken „gelijk zij het voertuig van de beschaving was, zoo ook voor ware verlichting, echte deugd en wezenlijk geluk nuttig is geweest", zegt hij: „Gelukkig wij, dat onze rust van de volmaakbaarheid onzes geslachts hier op aarde geenszins afhankelijk, maar dat het ons genoeg is, op vaste gronden te weten, dat voor ieder mensch de schakel tusschen dit en een zalig leven door deszelfs eigen volmaakbaarheid kan worden gevormd". Hier immers hebben we het echte rationalistisch denken, ook in het godsdienstige.

Als een tweede bewijs voor Groens geheel eenstemmig zijn met de heerschende opvattingen in het godsdienstige kan gelden het feit, dat hij volkomen berust in de verhouding van Kerk en Staat, zooals die door Dermout en de zijnen wordt aangeprezen en tot stand is gebracht, „onder het vaderlijk Bestuur van den besten der Koningen". 2) Want later, als hij tot andere overtuiging gekomen is, brengt hij juist tegen deze betrekking ernstige bezwaren in. Groen leeft in de jaren, over welke wij handelen, geheel binnen den kring der officieële kerk, zooals blijkt uit zijn correspondentie met Kappeyne over de beroepingsgeschil-

---

1) cf. Verspr. Geschr. I, p. 245. Opmerking verdient in dit citaat ook de toon van zelfgenoegzaamheid als kenmerkende trek van het liberalistisch denken van de eerste decenniën der 19e eeuw.

2) Vgl. daarvoor v. Oosterzee over Demout, Christel. Kerkel. Opstellen, II, p. 372 vlgg.

len in Den Haag, en de belangstelling, die hij heeft voor de mededeelingen van zijn vader over het optreden van Secretan en Chaufepié in de Waalsche Kerk.

Wel zijn het minder de geschriften, die hiervan getuigen, dan de correspondentie, maar ook deze is in dit verband voor ons van belang, waar het gaat om den reflex van Groens ideeën in zijn uitingen. Juist de geheel andere opvatting die uit latere gezegden spreekt, 1) geeft aan de woorden, die we uit dezen tijd lezen, de bewijskracht voor wat we thans opmerkten.

Wat boven alles Groens denkwijze in het godsdienstige typeert is de gematigdheid, de verdraagzaamheid, de vrees voor overdrijving naar welken kant ook. Telkens weer, in de Hist. Proeve, de „Bedenkingen", de „Redevoering"...., voert hij het pleit voor verdraagzaamheid of oefent hij critiek op onverdraagzaamheid. Zoo acht hij „het verlangen om in eenigen staat een uitsluitende godsdienst te vestigen" steeds meer „een volstrekte ongerijmdheid" en hij beweert, dat „geestelijke inquisitie geen kans meer (heeft) op blijvende heerschappij". Want „vervolgzucht is alleen maar mogelijk in die landen, die „met den gang der beschaving geen gelijken tred (hebben) gehouden". „Wij moeten onder andersdenkenden leven" zegt hij „en die noodzakelijkheid leert ons dezelven kennen, beminnen en regt levendig beseffen, dat onder iedere Secte weldenkende harten zijn". Deze geest van verdraagzaamheid spreekt uit de „Bedenkingen", als het gaat over den godsdienstigen grond tot ondersteuning der Grieken, uit „Over den Oorlog....", waar Groen handelt over de opinie, die in Spanje heerscht, enz. 't Is steeds weer de verdraagzaamheid, die kenmerkend is voor het liberalistisch denken, ook in het godsdienstige, en die in het „medio tutissimus ibis", waarbij Groen was opgevoed, haar parool vindt.

Niet alleen echter stempelt ze de religieuze overtuiging van dien tijd. Eveneens beheerscht ze de politieke begrippen. En ook weer in dat opzicht is Groens denken conform.

Zoo is hij fel gekant tegen alle ultra-conservatisme. In sterk afkeurende woorden laakt hij de „blinde voortstreving" van de partij, die in Frankrijk deze beginsels voorstaat en „een inconstitutioneel stelsel doordrijven (wil) op een constitutionele

1) Vgl. b. v. Groen aan v. Assen, 1 Dec. 1832, Gr. aan De Clercq, 23 Jan. 1832. e.d. Zie ook Mevr. Groen aan de Clercq, 27 Juni 1832, en Groen aan v. Rappard, dd. 12 Aug. 1829, 20 Nov. 1831.

wijs," die steunt op „vooroordeel en bijgeloof," en „de gebreken, welke de Revolutie weggenomen heeft, wil terugbrengen." (Fragmenten). Telkens komt Groen tegen het streven dezer factie op, in de Fragmenten, de Hist. Proeve, vooral ook in „Over den Oorlog....", en even vaak voorspelt hij haar ondergang, zoodra maar de natie haar „misleiding" gevoelt en beseft, dat de troon (wordt) verlaagd" en „het volk (wordt) onderdrukt."

Aan den anderen kant echter heeft hij een even grondigen afkeer van de revolutionaire beginselen. „Valsche beginsels" noemt hij die in de „Redevoering....", die hun „verderfelijken invloed oefenen op de begrippen der volkeren." En nu is hij nog wel niet tot het diepere inzicht in het wezen der revolutiebeginsels gekomen, waarvan hij later blijk geeft, 1) maar toch komt hij tot de erkenning, dat „ingenomenheid" daarmede „de omwentelingen der laatste tijden" heeft veroorzaakt, waarbij „wettige gouvernementen werden aangevallen en omgekeerd." (Hist. Proeve). En zij, die hieraan schuldig zijn, worden gequalificeerd als „een geslacht (dat) door geestverhittende leering duizelig gemaakt, meende, in den waan zijner hooge verlichting, dat het geroepen was tot omkeering van wat vroegere wijsheid en ervaring langzamerhand hadden opgebouwd." 2) („Redevoering....").

Ook uit deze beginsels ontstaat, naar Groens zeggen, „een factie-zucht," en niet minder dan de ultra-conservatieve is deze gevaarlijk voor de vrijheid, want de leer der volkssouvereiniteit, „welke zich als de voorstanderesse der vrijheid aanbevelen wil, (geeft) uit derzelver aard aanleiding tot het schrikkelijkst despotisme." 3)

Dit nu teekent Groens gematigdheid. Hij is afkeerig van uitersten, naar welken kant ook. Omdat hij verdraagzaam is, keurt hij alle drijven af, van „de wraakzuchtige kamer van 1815" en „het gouvernement occulte" van 1824 (in Frankrijk) evenzeer, als „de verachting van het bestaande als een dwaas vooroordeel" door de revolutie-mannen; hij ducht niet minder gevaar van een „over- en oppermacht der geestelijkheid", als

---

1) Zie b.v. „Ongeloof en Revolutie", „Grondwetsherziening en Eensgezindheid".

2) cf. Verspr. Geschr. I, 253.

3) Zie dezelfde gedachten in de stellingen over despotisme en volkssouvereiniteit, door Groen in zijn academiejaren verdedigd, p. 116, 117.

van „een souverein volk." En met dit standpunt staat hij weer in de heerschende opvatting van zijn tijd, die ook in het politieke een gaan in het midden verkiest. De „getemperde monarchie" is de staatsvorm, dien men voorstaat, in den zin als Hora Siccama schrijft aan Groen 1) ....„heeft bij mij de monarchale stemming thans het overwigt, het ligt in de democratische aanmatiging dezer dagen, terwijl ik, zoo het monarchaal beginsel onzer staatsregeling het democratisch beginsel in haar trachtte te verlammen, misschien ook weder naderhand voor den grondwettigen volksinvloed zoude ijveren."

Niet anders wil Groen. Want, waar „volksovermoed„ „volksondergang" ten gevolge heeft, en „despotie", „het meest vernederende juk" oplegt, daar schenkt de getemperde monarchie „vrede, rust en welvaren" (Redev.), daar vereenigt de getemperde monarchie „de aristocratie der bekwaamheden en verdiensten met de aristocratie der rijkdommen en oude namen" (Fragm.), „maakt (zij) gelijkheid van rechten, vrijheid en medezeggenschap mogelijk." Voortdurend vinden we daarom in Groens geschriften dezen regeeringsvorm aangeprezen als den juisten.

Maar — en hier komt weer het vóór alles gematigde liberalisme aan het woord — men moet de zegeningen der getemperde monarchie ook weer niet misbruiken. Want „de vrije beoordeeling", een van de grootste zegeningen, moge het recht meebrengen van oppositie, en deze moge „betamelijk", in sommige gevallen zelfs „wenschelijk" zijn, ze mag niet ontaarden in „oproerige oppositie, die de grondzuilen van den Staat schudden en wankelen doet," niet verworden tot „een factie-zuchtige"- of een „in een vast lichaam vereenigd(e)" oppositie (Fragm.) Daarom moet een gouvernement het besluit van de meerderheid der nationale vertegenwoordiging ook nimmer als „finale uitspraak" beschouwen. In den regel zal een maatregel, in een wetsvoorstel vervat, „noch nuttig, noch als gemakkelijk in te voeren (mogen) worden beschouwd, als bijna de helft der natie moet worden geacht daarvan geheel afkeerig te zijn geweest", maar dit neemt niet weg, dat „een voordragt, als zij in het oog der Gouvernementen eene volstrekt overwegende nuttigheid heeft en uitstel schadelijk wezen zou, met regt kragt van wet

---

1) J. Hora Siccama aan Groen, 30 Juli 1830; deze brief is in z'n geheel drager van de liberalistische gevoelens ten aanzien van ieder levensgebied en alszoodanig zeer merkwaardig.

ontvangt als zij is doorgegaan met één enkele stem. Want" — en dan volgt de argumentatie van dit standpunt, die tegelijk is de omschrijving van de beteekenis der getemperde monarchie — „de voortreffelijkheid der constitutionele regeering moet niet daarin worden gezocht, dat het geheele volk aan het bestuur eenig wezenlijk aandeel bezit, maar daarin vooral, dat onder zoodanig bestuur het meest partij kan worden getrokken van de massa van talenten en genie, die in ieder volk.... opgesloten ligt." (Fragm.).

Ook de vrijheid, die de getemperde monarchie meebrengt, moet op de rechte waarde worden geschat. Eenerzijds mag ze niet „een bedriegelijke belofte" zijn (Aant. op een reisje....) maar aan den anderen kant dient zij ook steeds „in toom gehouden" te worden, zal ze niet „in bandeloosheid ontaarden." (Fragm.).

Duidelijk spreekt hier alzoo Groens afkeer van uitersten, waartegen juist het getemperde, dat voortvloeit uit het wezen der constitutioneele monarchie den waarborg biedt, die noodig is. Dat hij dezen regeeringsvorm boven elken anderen verkieselijk vindt, past dus geheel in het kader van zijn politieke overtuiging en doet die als aansluitend bij de ideeën van zijn omgeving zien.

Deze voorkeur voor een getemperde monarchie verklaart voorts de aan overdrevenheid grenzende waardeering voor de „gesteldheid des Vaderlands", waarvan Groens geschriften overal getuigen. Nu lag zulks geheel in den geest van den tijd, zooals we al herhaaldelijk betoogden, maar het kwam wellicht, en bij Groen zeker, voor een deel ook voort uit het feit, dat het Koninkrijk der Nederlanden een constitutioneele monarchie was, zooals die naar zijn meening behoorde te zijn.

Tal van uitspraken wijzen er op, dat Groens ingenomenheid met het vaderland hiermee verband houdt. Zoo zegt hij b.v. in de „Redevoering": ....„Wij verheugen ons, dat Nederland het onschatbare voorregt geniet, door een beroemd historieschrijver der oudheid teregt een zeldzaam geluk genoemd, van te mogen denken wat men wil en wat men denkt te mogen zeggen." 1) En even verder lezen we: „Dank zij der opregte naleving van de constitutie (is) de verzekering der vrijheid van spreken en

---

1) cf. Verspr. Geschr. I, p. 256.

schrijven bij ons niet eene bedriegelijke belofte." Voor de gevaren, die in een volksvertegenwoordiging liggen opgesloten (door Groen aangewezen, waar hij sprak over het misbruiken van „de zegeningen" eener getemperde monarchie), behoeft Nederland te minder beducht te zijn „naarmate het zich op een verlichter ministerie beroemt" (Fragm.). Bij de overweging van den toestand in Frankrijk, waar de ultra-reactie aan het bewind is, denkt hij aan ....„het evenwicht...., waarover ons gelukkig Nederland zich met zooveel reden verblijdt" (Fragm.), en — men hoort hier weer de verdraagzaamheid — „dat gelukkige Nederland zal in Frankrijk's deerniswaardig lot niet worden meegesleept, zoolang men in hetzelve evenzeer valschen godsdienstijver haat, als oprechte godsdienstigheid, onder welken naam ook, bemint" (Fragm.). „Thans mag zich Nederland op de overblijfselen van zuivere Godsvereering, zedelijkheid, handelsgeest en nijverheid beroemen." (Hist. Proeve), en dus is er vooralsnog geen gevaar voor verglijding.

Geen wonder dan, gezien Groens meening over de gesteldheid van het vaderland als bij uitstek gunstig, dat we in elk van de geschriften weer geestdriftige ontboezemingen vinden in den geest van het betoog over de nationaliteit in de „Historische Proeve....", of over de waarde der eigen geschiedenis in de „Redevoering...." Uit deze mentaliteit ook komt voort een teekening als van den vader of „de teedere moeder, die het ligt ontvlambare kind henen leidt naar de Tomben dergenen, die zich omtrent het Vaderland verdienstelijk hebben gemaakt", en die „zoo dat kind hun vraagt, hoe wij tot welvaart en geluk zijn gekomen, alsdan niet uitgesproken is van onze lotgevallen en vorigen roem, en het jeugdige hart voor Vaderland en Vaderlandsche eer doet ontgloeyen". (Hist. Proeve). Of, na de uitspraak dat wij, Nederlanders, „weten, dat godsdiensthaat en factiezucht onder een verstandige, gematigde en standvastige regeering gedwongen worden te wijken", de van eigengerechtigheid niet vrij te pleiten theatrale betuiging, dat.... „de stormen der omwentelingen.... om ons (mogen) loeyen, veilig in de haven zullen wij, bij het aanspoelen der wrakken, met ons medelijden dankbaarheid en voorzigtigheid paren; steekt de wind met verdubbelde hevigheid op, wij zullen onze ankers, in vertrouwen op Gods voorzienigheid, nog vaster trachten te leggen; zoo zal de staatshulk van de gezegende Nederlanden het

voorwerp van de bewondering der natiën zijn". (Over oorl. in Portugal).

Geen wonder ook, dat Groen het zijne toevoegt aan de algemeene lofverheffing van den monarch, aan wien „zelfs de late nakomelingschap nog met dankbaarheid (zal) denken, wiens wijsheid en standvastigheid de regten van troon en godsdienst ook door geen gewaande voorvechters van die regten aanvallen of ondermijnen liet....''). (Fragm.), wien „de getrouwe Nederlandsche Historie eenmaal.... eene welverdiende plaats onder de weldoeners van Nederland en in de harten eener erkentelijke nakomelingschap (geve)" (Fragm.).

Ook in dit opzicht is hij niet anders dan zijn tijd en zijn kring.

Spreekt dit alles dus van een liberalistische gezindheid, die Groens denken beheerscht, nog kan ten bewijze daarvan gewezen worden op zijn ingenomenheid met den toestand op onderwijsgebied.

Behoudens enkele verhandelingen uit zijn studententijd valt wat Groen hierover schreef (in uitvoerige correspondentie met van Rappard en in uitgebreide memoriën), na den tijd, dien we bespreken en welks begrenzing ten aanzien van de geschriften we hebben gemotiveerd. We wijzen daarom alleen maar op het feit, als teekenend Groens standpunt dienaangaande in de jaren, over welke we handelen, juist omdat in later tijd zijn veranderde levensovertuiging zich met name ten opzichte van de onderwijs-verhoudingen heeft doen gelden.

Wat we tot nu toe zagen omtrent de denkbeelden van Groen stemt overeen met wat we te voren omschreven als de meening van Kappeyne, Dermout, van der Palm, van vader Groen vooral. 't Is de détailleering van het beeld, dat hij in zijn bekende retrospectieve beschouwing van 1873 aldus teekende:

„Tot 1828 was ik ongeveer:

als Guizot, eer de bliksemstraal van 1848 hem het satanische van de Revolutie had leeren zien;

als de toonaangevende Protestantsche meerderheid: *liberaal en christen;* met de leus medio tutissimus ibis:

als in de Herv. Kerk bijkans iedereen lid der *groote Protestantsche partij.*

Naar gelang van den thermometer *conservatief*-liberaal of *liberaal*-conservatief." 1)

En toch, bij aandachtige beschouwing van de geschriften blijkt, dat Groen op verschillende punten in strijd komt met de heerschende opvatting, in strijd dus ook tot op zekere hoogte met zichzelf. Trouwens, het „ongeveer", waarmee hij in dit getuigenis van later jaren de analyse van zijn vroeger denken beperkt, en dat hij nader motiveert met de toevoeging: „meegaande was ik niet in alles" wijst er op, dat hij zich dan zelf van deze afwijkingen bewust is.

Zoo bemerken we, dat hij toch ook nadeelige gevolgen ziet van de hooggeroemde beschaving, welker zegeningen hij zoo breed uitmeet in sommige van deze schrifturen. In de „Bedenkingen...." zegt hij b.v. ergens dit: „de beschaving hebbe een gunstigen invloed op het verstand, zij heeft die niet, de gedurige ondervinding getuigt het, op de driften, op het hart; dikwerf moet zij dienen, om aan begeerten en boosaardige neigingen veilig en ruimschoots te kunnen voldoen; en er is een trap van verdorvenheid, waarvoor alleen beschaafde natiën vatbaar zijn, ruwe natiën niet." En tegenover het groote vertrouwen in de werking van het menschelijk verstand, dat immers (volgens de Historische Proeve) „uit het bestaande het bestaanbare afleiden kan", vinden we elders de betuiging, „dat meerderheid van kennis meestal het middel om schandelijk vergrijp met schoon vernis te bedekken, zelden de bron van nauwgezetter plichtsbetrachting is" (Bedenkingen....)

In den geest van zijn tijd, die de geest is van deze opstellen, passen dergelijke uitspraken niet.

Vooral sterk afwijkend van zijn tijd en zijn kring is de meening, met welke Groen in de „Aanteekeningen op een reisje..." voor den dag komt. Terwijl men algemeen ingenomen is met het beginsel en de practijk der koloniën van „weldadigheid", betoogt Groen, dat daartegen „zeer gegronde aanmerkingen" te maken zijn, dat de bemoeiingen van het Gouvernement met de bedelaars elken rechtsgrond missen, wijl bedelarij in 't geheel geen misdrijf is. Als iemand den arme iets geven wil, zoodat deze aldus kan bestaan, welk regt heeft het Gouvernement om

---

1) Ned. Ged. 1873, p. 255.

zich daarmede te bemoeien?.... „Iedereen moet zijn brood verdienen; doch kan hij er toe gedwongen worden? Er zijn, vooral in de hoogere standen der Maatschappij, zoo vele menschen, die hun brood niet verdienen; en zoo iemand zijn diensten willekeurig aan de Maatschappij onttrekken mag, geldt zulks meer omtrent den bedelaar, dan omtrent den werkeloozen verteerder van voorvaderlijke schatten?" Daarom acht hij de wijze, waarop men de bedelaars straft voor hetgeen geen misdaad is, „met de eeuwige beginselen van regt geheel onvereenigbaar," en bovendien is de behandeling van de kolonisten, zooals hij die heeft gezien, met billijkheid en zedelijkheid in strijd....

Volkomen in tegenstelling met het heerschende gevoelen is voorts de opzet van de „Bedenkingen...." Immers, dat stuk gaat dwars tegen de publieke opinie in. Terwijl allerwege sympathie heerscht voor de Grieken, de oproep tot ondersteuning gedaan wordt in naam van den godsdienst en de beschaving, die, naar we zagen, ook door Groen zoo hoog worden vereerd, onderteekend door vooraanstaande mannen, onder wie Groens leermeesters Dermout en Tydeman, beijvert hij zich, om al de argumenten, waarop zoodanige actie steunt, te ontzenuwen. Waar b.v. in de opwekking de hulpverleening bepleit wordt op grond van het feit, dat de Grieken christenen zijn, betoogt hij, dat ze in vele opzichten verder van „het ware christendom" afstaan dan de Turken; waar in het stuk gewezen wordt op de onverdraagzaamheid der Turken, somt hij de gruweldaden op, waaraan zich de Grieken hebben schuldig gemaakt, enz. Hij staat dus een meening voor, die aan de heerschende geheel tegenovergesteld is. Het opstel moge dan niet uitgegeven zijn, dat verandert niets aan de mentaliteit, die er aan ten grondslag ligt.

Nu zou het mogelijk zijn, dat Groens tegenzin tegen steunverleening aan de Grieken uitvloeisel was van de liberalistische non-interventie gedachte, maar dat is niet het geval. Te dien aanzien constateeren we juist ook weer zekere strijdigheid met het liberale denken. Hij is niet tegen interventie op zichzelf, acht haar in bepaalde gevallen zelfs wenschelijk. Tengevolge van de onderlinge toenadering der volkeren, aldus redeneert hij, kunnen de inwendige aangelegenheden van ieder volk dikwijls op den toestand der overige natiën een „allergewigtigsten invloed" oefenen, en daaruit vloeit als vanzelf voort, dat het in sommige gevallen wenschelijk kan zijn voor eigen veiligheid,

in buitenlandsche beroeringen te intervenieeren. 1) Zelfs kan interventie „plichtmatig" zijn.... „zoodra òf de zaak der algemeene menschenliefde, òf die der christenheid, òf wel een met het andere land gesloten tractaat daartoe verbindt" (Hist. Proeve). „Wanneer in eenig rijk de beginsels, waarop de orde van den staat en de rust van Europa is gevestigd, door verderfelijke redeneringen worden ondermijnd, en zulks oogluikend of gedwongen toegelaten wordt; wanneer die redeneringen zich niet bepalen tot bloote aanschouwing, maar ook in toepassing worden gebracht, dan is er voor de andere Rijken niet een ver verwijderd, maar een onmiddellijk gevaar.... en wanneer het Gouvernement, onder welks bestuur zoodanig iets plaats heeft, hetzelve niet beletten wil, dan zijn de overige Gouvernementen gerechtigd daartoe te dwingen....." (Hist. Proeve). Voor een intervenieeren van Engeland in de Portugeesche aangelegenheden b.v. of van Rusland in de Griekscb-Turksche quaestie, „vereenigt zich alles, waarop de nuttigheid, de rechtmatigheid, de pligtmatigheid van een krijg kan worden gegrond." (Fragmenten), want dat zijn gevallen, waarop het bovenstaande van toepassing is.

In dit verband moeten we ook letten op Groens ideeën omtrent de beteekenis van congressen. Ook deze congressen zijn, naar zijn zeggen, uit de nauwere vereeniging der volken geboren en zijn voor de gouvernementen van waarde, „ten einde door eendracht meerdere magt te verkrijgen en aan hun besluiten door de overeenkomst van doel en strekking meerdere kracht en klem bij te zetten." (Hist. Proeve). Het is reeds gebleken, dat voor gemeenschappelijke verdediging en ter bekorting van gewichtige beraadslagingen die congressen van groote waarde zijn geweest en daardoor „ondernemingen zijn tot stand gebracht, welke anders althans vrij wat meer moeylijkheden zouden hebben ontmoet." De congressen „verschaffen de beste gelegenheid.... om schikkingen te treffen aangaande velerlei punten, welke tot de wederzijdsche betrekkingen der Natiën behooren en om alle die zaken te regelen, waaromtrent het gevaarlijk zou zijn iets, anders dan met algemeen overleg, te besluiten." (Hist. Proeve....).

Groen aanvaardt hier dus het recht van interventie en de

---

1) In de Hist. Proeve.... noemt Groen van zulke gevallen verschillende sprekende voorbeelden.

regelende macht der congressen. Maar dan onder beperking. Want wanneer interventie voortvloeit uit veroveringszucht, of als uit hetgeen in een ander land gebeurt geenerlei gevaar ontstaat voor een gouvernement, dan acht hij haar onrechtmatig en in strijd met het recht. En als op de congressen, „waar alleen de Vorsten of de representanten der Vorsten zich vereenigen.... de aristocratie der groote mogendheden eenzijdig wordt bevorderd," dan, „de treurige ervaring" leert het, wordt tegenstand teweeggebracht en staan verbonden „van de volken tegen de Vorsten" te vreezen.

Vergelijken we nu deze gedachten met de liberalistische opvattingen van zijn tijd, dan zien we ook hier een duidelijke afwijking daarvan.

Het liberalisme van Groens tijd stelt, zooals we terloops reeds opmerkten, het beginsel van non-interventie op den voorgrond. Ten bewijze daarvan diene Engelands verzet tegen de inmenging der Heilige Alliantie in Portugal en in Zuid-Amerika, 1) welk verzet even principieel als krachtig door minister Canning wordt geleid. En met de congressen, die zoo nauw samenhangen met de interventie-politiek, zijn de liberalen al even weinig ingenomen. Groen daarentegen erkent, zij het onder restrictie, het recht van interventie en de waarde der congressen. En dan staat hij daarbij geheel op het standpunt, dat hij later in „Ongeloof en Revolutie" en in het Handboek verdedigt. „Er kunnen omstandigheden zijn, waardoor het inroepen van buitenlandsche hulp vaderlandsliefde wordt" schrijft hij in het eerstgenoemde boek. „In Frankrijk hebben ze bestaan.... Tusschenkomst zou, ook ongeroepen, wettig geweest zijn; evenals binnentreden der woning naast u, ter blussching van een vlam.... die uw eigen woning bereikt of bedreigt." 2) Hij bestrijdt daar de non-interventie, met een beroep op Stahl; 3) en in het Handboek vinden we precies dezelfde gedachten. 4)

Deze getuigenissen, uit den tijd, waarin Groens veranderde overtuiging volkomen gevestigd is, bewijzen, dat het daarmede

---

1) Zie daarover Weber-Baldamus, Lehr- und Handbuch der Weltgeschichte (22 Aufl.) dl. IV, p. 246 vlgg.; vgl. ook: Sir A. W. Ward, The perid of Congresses, III p. 65 vlgg.

2) cf. Ongel. en Rev. 4e dr., p. 275. De vergelijking met het brandende huis, die Groen hier gebruikt, vinden we ook in de Hist. Proeve!

3) cf. Ongel. en Rev., id., p. 375.

4) Vgl. Handboek, § 991.

overeenkomende standpunt in de jaren, over welke wij handelen, een afwijken beteekent van de liberalistische ideeën.

Zoo zien we dus op verschillende punten Groen in strijd komen met wat we in den breede als zijn overtuiging hebben behandeld, met de opvattingen, waarbij hij is opgevoed en die hij, wat den geest betreft, heeft overgenomen. De verklaring van deze tegenstrijdigheid moet ons dan ten slotte brengen tot het beeld, dat we wenschen te zien.

Daarbij constateeren we vooreerst, mede op grond van alles, wat we in de voorafgaande hoofdstukken zagen van Groens ontwikkeling, dat hij niet een vroeg-rijpe geest is geweest, in den zin b.v. als Jacob van Lennep dat was. Heel de correspondentie wijst dat uit; met name blijkt het bij vergelijking van de brieven van Groen met die van Thorbecke. De geestelijke individualiteit van den laatste is vrij wat sterker ontwikkeld. Wel zagen we in den loop van onze behandeling van de Groenfiguur zekere zelfstandigheid, maar die betrof toch meer de uiterlijke verhoudingen, zijn wenschen, in verband met zijn sympathieën, dan zijn innerlijke structuur. Hij was van zijn eerste schooljaren af vlijtig, hij was intelligent, zelfs zoo, dat zijn aanleg door zijn leermeesters (men denke b.v. aan Kappeyne) terecht bijzonder werd genoemd, maar, 't blijkt uit heel zijn ontwikkeling, zijn verstand was toch meer receptief dan origineel; de voorzichtigheid, die we herhaaldelijk als een hem typeerende eigenschap hebben gezien, het weinig spontane van zijn oordeel, dat voor alles zakelijk en nuchter was, bewijzen dit. En de correspondentie, in 't bijzonder die met zijn vader, levert de proef op de som.

Nu behoeft dit volstrekt niet als iets minder gunstigs opgevat te worden. Integendeel, door deze groote receptiviteit is bij den jongen man juist die breede basis gelegd, die aan de figuur van den lateren Groen zoo bijzondere beteekenis geeft. Hij was daardoor, naar het zeggen van Dr. Gerretson „een van die zeldzame menschen, die zich den tijd kunnen en willen gunnen om te leeren oordeelen." Maar psychologisch komen we met de erkenning van dit feit 1) toch een heel eind in de richting,

1) Heel sterk komt dit uit in Groens omgang met de van Hogendorpen, die hem „het nietigste mannetje" vinden, „dat bedacht kan worden" zooals blijkt uit den brief van Dirk v. Hogendorp, die in Colenbranders Gedenkstukken wordt geciteerd (Gedenkst. IX, 2, p. 876).

die we zoeken, want dat gemis aan een duidelijk gemarqueerde individualiteit verklaart, hoe het mogelijk is, dat er in den jongen Groen tegenstrijdige elementen konden bestaan, zonder dat hij het bemerkte.

En in de tweede plaats moeten we letten op den aard van zijn innerlijke ontwikkeling. In het citaat, dat we gaven uit de „Nederlandsche Gedachten" van 1873, waar Groen zich vergelijkt bij Guizot, wordt gesproken van een „bliksemstraal." Doch Groens ontwikkeling is volstrekt niet een ontwikkeling met schokken geweest. Wel hebben incidenteele gebeurtenissen grooten invloed op hem uitgeoefend, zooals b.v. de staatkundige beroeringen van 1830, het overlijden van zijn moeder in het eind van 1832 en de daarop gevolgde zware ziekte van hem zelf, maar toen had zich zijn intellectueele ommekeer al voltrokken. Die is geleidelijk ontstaan, zooals uit z'n Historische Brieven, zijn Autobiografie-fragment en vooral zijn brieven blijkt, doordat hij de gebeurtenissen van het leven van zijn tijd ging vergelijken met wat hij uit zijn omgang met menschen en boeken leerde. En ook zijn komen tot een andere levensovertuiging in godsdienstigen zin is niet een plotselinge verandering geweest, al waren het feiten, die haar deden aan den dag treden. Nog in 1831 schrijft hij aan van Rappard, 1) als hij heeft gezegd, dat het hem niet ontbreekt aan de overtuiging van het verstand,.... „Maar nu vraagt gij welken invloed deze overtuiging heeft op mijn hart? En dan moet ik u met schaamte bekennen, dat die invloed nog zeer gering is. Dat geloof, waardoor men een nieuw schepsel wordt...., waardoor men zich volkomen bevredigd en gerust en gelukkig en reeds op aarde zalig gevoelt, dat geloof bezit ik niet, of althans in nog zóó geringe mate, dat ik er mij zelf nog bijna onbewust van ben." En hetzelfde getuigt hij, eenige maanden later, weer tegenover de Clercq, 2) als hij zegt, bij een vergelijken van zijn overtuiging met die van de Clercq duidelijk te kunnen zien, dat hij „.... in

---

Voor een deel zullen we Groens gemis aan geestelijke individualiteit ook kunnen verklaren uit het feit, dat zijn tijd en zijn omgeving buitengemeen vlak waren, vóór alles zich richtend naar het algemeene, schuw voor het persoonlijke, dat zoo licht de sfeer van het veilige midden loslaat.

1) cf. Groen aan van Rappard, 20 Nov. 1831.

2) cf. Groen aan de Clercq, 23 Jan. 1832; vgl. ook Groen aan Merle d'Aubigné, 29 Jan. 1832.

de meeste oogenblikken althans, weinig meer dan dat historische geloof, dan die algemeene en onbestemde toestemming des verstands bezit, welke op hart en wandel, den invloed, dien wij toch allen behoeven, niet uitoefenen kan. Ik hoop en bid, dat, door Gods genade, die bloot verstandelijke overtuiging spoedig eene toepassing op mij zelven, eene wezenlijke toeeigening moge zijn."

Eerst in Mei 1832 kon hij schrijven aan de Clercq.... „ik ondervind.... dat ik sedert eenige maanden het Christendom niet meer als iets geheel buiten mij beschouw," 1) en de gebeurtenissen, die we boven noemden, het sterven van zijn moeder en zijn eigen ziekte, brachten daarna hem tot volle overtuiging. 2)

Er is alzoo in de ontwikkeling van de Groen-figuur een geleidelijke voortgang, maar juist daardoor, totdat het groei-proces geheel voleindigd is, voortdurend ook zekere onvastheid, die dikwijls tot tegenstrijdigheid wordt, en die in de meeste schrifturen van vóór 1833 hier of daar tot uiting komt.

De verklaring van wat we opmerkten in de geschriften van Groens jeugd is met deze gegevens mogelijk. Eenerzijds is er dat zekere gemis aan uitgesproken persoonlijkheid in zijn denken, waardoor zijn opvattingen blijven in de lijn van zijn opvoeding en omgeving, aan den anderen kant is er de langzame, maar voortgaande ontwikkeling tot een andere, nu eigene, overtuiging, die, juist daardoor, hem soms in strijd brengt met wat hij in eenzelfde stuk als zijn meening uitspreekt.

't Eene zoowel als het andere zien we dus als behoorend bij den Groen van deze jaren, den jongen Groen, nog niet „de compleete figuur," 3) die hij later is geworden.

En nu moeten we nog even terugkomen op den in het voorafgaande herhaaldelijk genoemden invloed van Bilderdijk, want die mag bij een analyse, als die we thans gaven, zeker niet onopgemerkt blijven. Groens afwijken van het rationalistisch-

---

1) cf. Groen aan de Clercq, 31 Mei 1832.

2) Vgl. de brieven van Mevr. Groen aan de Clercq, van 10 Jan., 26 Jan., 29 Jan. 1833, en van Groen aan de Clercq, 31 Maart 1833. Men zie in dezen ook de brieven van Mevr. Groen aan de Clercq, van 27 Juni en 30 Juli 1832, en van Groen aan de Clercq, 5 Aug. 1832 en aan van Assen, 1 Dec. 1832.

3) cf. J. Meerkerk, Conrad Busken Huet, p. I.

liberale stelsel houdt ongetwijfeld verband met zijn verkeeren in den kring van Bilderdijk.

Als 't sterkste bewijs daarvan noemen we de Bedenkingen..., want de geest, die uit dat stuk spreekt, is die van Bilderdijk en de zijnen. We weten, dat Bilderdijk een verwoed tegenstander was van steunverleening aan de Grieken, omdat hij hun opstand „als een poging tot revolutie beschouwde en ten strengste afkeurde". 1) De argumenten, die Bilderdijk daarvoor heeft, vinden we bij Groen terug, althans in wezen, 2) maar dan systematisch geordend en breed gemotiveerd. Groens betoog is, zooals dat bij zijn persoonlijkheid paste, vooral vrucht van studie en lectuur, 3) maar het is zonder twijfel geïnspireerd door Bilderdijk, wiens stempel het draagt in zijn militant karakter.

In dezelfde richting wijst ook het opstel van Groen over zijn reis naar de koloniën van Weldadigheid. De critische stemming tegen de opvattingen, die aan de behandeling der kolonisten

---

1) cf. Kollewijn, II, 289. B. achtte de ondersteuning van de Grieken „een heulen met vuig gebroedsel van een heilloos slavenras". (Aan 't Vaderland, Ged. IX, 259) en zoo vergramd was hij er tegen, dat hij zijn vriend H. W. Tydeman, die zich er mee bemoeide, zijn vriendschap en den toegang tot zijn huis ontzegde. (cf. Kollewijn, II, 289). In B's kring dacht men als hij (cf. de houding van de Clercq, Dagboek I, 160), maar het felle verzet, dat zich buiten dien kring tegen zijn standpunt openbaarde (vgl. Vad. Letteroef. 1824, p. 546) zal Kappeyne tegen uitgave van Groens stuk hebben doen adviseeren, zooals we boven zagen, (p. 208) zelfs al was het anoniem.

2) Groens bewering, dat de Grieken geen christenen zijn en bij de Turken in vele opzichten ten achterstaan, sluit geheel aan bij den wensch van Bilderdijk, „dat zij maar zulke goede Christenen als de Turken waren" (cf. De Clercq, Dagb. I, 164). En als Bilderdijk de Grieken een geslacht noemt, dat met de oude Hellenen niets te maken heeft, maar „den naam misbruikt der Grieken, wie het tot vertrapping was", (Aan 't Vaderland), betoogt Groen hetzelfde met vele bewijsgronden. Daarbij is het opmerkelijk, dat hij hier tot dezelfde conclusie komt, die later (in 1830) door den Duitschen geleerde Fallmerayer met zooveel overtuiging werd voorgestaan, 't geen toen aanleiding gaf tot velerlei protest en geschrijf (cf. Adolf Struck, „Zur Landeskunde von Griechenland" p. 48 vlgg.).

3) Zulks blijkt uit de veelvuldige annotatie van het stuk. Groen noemt b.v. Herder, Ideeën....; Porter, Observations sur la réligion, les loix, le gouvernement et les moeurs des Turcs; Volney, Considérations sur la guerre des Turks en 1778; Chandler, Reize door Griekenland (1779); Pouqueville, Voyage dans la Grèce (1820); Robertson, The history of ancient Greece; Raffenel, Verhaal der gebeurtenissen in Griekenland van het begin der onlusten tot op dezen dag (1823); Kreeg, Griekenlands

ten grondslag liggen, doet aanstonds denken aan den tegenzin, dien Bilderdijk en de zijnen tegen deze inrichtingen hadden. Philanthropische bemoeiing was, als uiting van den geest der eeuw, in dien kring opzichzelf al veroordeeld, maar „ten aanzien van de maatschappijen van weldadigheid gingen de bezwaren vooral „tegen het genootschap-wezen en den menschelijken overmoed, die zich in optimistische plannenmakerij openbaarde." 1) Bilderdijk zag in het streven naar zedelijke verbetering, in de pogingen armoede te bezweren door massa-arbeid „toren-van-Babel-bouw," waarvan in de practijk niets goeds te verwachten viel. 2)

Niet onwaarschijnlijk dus is het, waar Groen zich keert tegen een streven, dat zoo geheel uiting was van den tijd, met bezwaren, die in sommige opzichten gelijk zijn aan die, welke Da Costa in zijn „Bezwaren tegen den geest der eeuw" uitspreekt, 3) dat Groens standpunt in dezen is voortgekomen uit zijn contact met Bilderdijk. Ook hier hebben we wel Groens eigen werk en de reproductie van zijn eigen gedachten over de quaestie, maar ze dragen te duidelijk de sporen van Bilderdijks ideeën om niet aanstonds bij dezen de herkomst te zoeken.

En zoo is er meer. Groens voortdurend bestrijden van den factie-geest in de Fragmenten doet denken aan Bilderdijks toornen daartegen; 4) zijn betoog over de nuttigheid en noodzakelijkheid van de beoefening der vaderlandsche geschiedenis, sluit aan bij Bilderdijks uitspraken dienaangaande; 5) Groens

---

Herrijzenis; Gibbon, The history of the decline and fall of Roman Empire.

Juist deze breede voorstudie is karakteristiek in verband met wat we omtrent Groens geestelijke ontwikkeling opmerkten, en teekenend voor het verschil tusschen hem en Bilderdijk, wiens beweringen meer spontane uitingen waren.

1) cf. E. Gewin, „De Geest der Eeuw en de Philanthropie," Onze Eeuw 1922, p. 222.

2) Vgl. Gewin, t. a. p.

3) Zoo Groens bezwaar tegen de aanstootelijke en onzedelijke afscheiding der familiën, tegen de verontschuldiging met de z.g. „weldadigheid van het doel," e.d.

4) „Waar een factieregeering is", zegt Bilderdijk, geschiedt „altijd het tegendeel van 't geen plicht, wijsheid en voorzichtigheid vorderen" (Gesch. des Vaderl. VII, p. 125); cf. ook Dr. J. Moll, Bilderdijks Geschiedenis des Vaderlands, p. 37.

5) Zie Dr. J. C. Breen, Bilderdijk als geschiedkundige, Gedenkboek Mr. Willem Bilderdijk, p. 139. Zie ook Moll, t a. p., p. 17 vlgg.

herhaaldelijk opkomen tegen de practijk van het Contrat Social ligt in de lijn van Bilderdijks haat tegen allen volksinvloed; 1) de voorliefde voor de denkbeelden van von Savigny, die b.v. uitkomt in de Historische Proeve...., komt overeen met Bilderdijks waardeering daarvoor. 2)

Op goeden grond mag dus worden gezegd, dat in Groens ideeën op verschillende punten de invloed van Bilderdijk zich spiegelt. En, waar we dan opmerkten, hoe er in zijn denken zekere tweeslachtigheid is tengevolge van het schier ongemerkt, maar doorgaand zich ontwikkelen in een andere richting, dan die, waarin hij is opgevoed, is er alle reden, hier aan zeker verband te denken, al is van volledige eenstemmigheid met Bilderdijks opvattingen geen sprake geweest.

Zoo trekken zich dan de verschillende lijnen, die bij een beschouwing van Groens geschriften uit de periode van zijn jeugd naar voren komen, samen in dit beeld:

Groen is in deze jaren, in overeenstemming met zijn opvoeding en zijn karakter, in zijn denken liberaal; zijn opvattingen in het godsdienstige, het maatschappelijke, het staatkundige, zijn de rationalistisch-gekleurde begrippen van zijn tijd en zijn omgeving. Maar vóór alles is dat liberalisme gematigd, uitvloeisel eenerzijds van de toenmalige mentaliteit, aan den anderen kant ook van Groens aard, die vooral objectief is en hem elke meening, iedere uitspraak op de argumentatie doet onderzoeken. Daardoor is hij ook toegankelijk voor andere, dan de heerschende ideeën en ontkiemt een daarvan afwijkende opinie, die, mede door invloeden van buiten, gaandeweg tot ontwikkeling komt. En — voornaamste trek van het beeld uit biografisch oogpunt — we vinden in beginsel die eigenschappen, die de grootheid hebben gevormd van den lateren Groen, zijn levendige belangstelling in de vragen van den dag en de betrouwbaarheid van zijn mededeelingen door onderzoek en documentatie, maar vooral, de zucht tot handhaving van de persoonlijke vrijheid. Dat wat het hoofdbeginsel is geweest van Groens leven, naar zijn eigen zeggen zijn „levenstaak": „de verdediging der staatsrechtelijke gewetensvrijheid", het spreekt uit al de geschriften

1) Vgl. Kollewijn, II, passim.
2) cf. id. 216.

van zijn jeugd, in de voortdurende afkeuring van gewetensdwang en godsdienstvervolging, van Vorstendwinglandij en volksovermoed, in het pleiten voor de getemperde monarchie, voor gematigdheid ten aanzien van andersdenkenden, voor de individueele vrijheid van den bedelaar en den slaaf.

De groote, „compleete" persoonlijkheid in haar wording, dat is het beeld, dat deze geschriften ons van Groen geven; het is ook de beteekenis van het onderwerp, dat we behandelden.

Moge dan deze studie mede strekken tot een dankend en blijvend gedenken van Mr. Guillaume Groen van Prinsterer, op wien ten volle van toepassing is het getuigenis, dat Dr. A. Kuyper gaf van Bilderdijk, toen hij dezen noemde een man „die een groote in ons Israël, een eere voor onze natie is geweest."